

*Aurora * X.*

Szerkesztik:
ORTUTAY GYULA
PAMLÉNYI ERVIN

II. RÁKÓCZI FERENC VÁLOGATOTT LEVELEI

Szerkesztette
és a bevezető tanulmányt írta
KÖPECZI BÉLA

BIBLIOTHECA KIADÓ, BUDAPEST, 1958.

TARTALOM

II. RÁKÓCZI FERENC, A LEVÉLÍRÓ

LEVELEK

1. RÁKÓCZI FERENC ÉS JULIANNA THÖKÖLY IMRÉHEZ
2. RÁKÓCZI JULIANNÁHOZ
3. XIV. LAJOSHOZ
4. XIV. LAJOSHOZ
5. GÖDÉNY PÁLHOZ
6. SENNYEI ISTVÁNHOZ
7. BONNAC MÁRKIHOZ
8. XIV. LAJOSHOZ
9. BONNAC MÁRKIHOZ
10. THÖKÖLY IMRÉHEZ
11. VETÉSI KÖKÉNYESDI LÁSZLÓHOZ
12. KÁROLYI SÁNDORHOZ
13. BOTTYÁN JÁNOSHOZ
14. KÁROLYI SÁNDORHOZ
15. KÁROLYI SÁNDORHOZ
16. SZIRMAY ISTVÁNHOZ
17. XIV. LAJOSHOZ
18. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
19. PEKRI LŐRINCHEZ
20. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
21. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
22. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
23. FELESÉGÉHEZ
24. NŐVÉRÉHEZ
25. XIV. LAJOSHOZ
26. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
27. KÁROLYI SÁNDORHOZ
28. FERRIOLHOZ
29. OROSZ PÁLHOZ
30. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
31. FELESÉGÉHEZ
32. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
33. ESZTERHÁZY ANTALHOZ
34. KÁROLYI SÁNDORHOZ
35. DES ALLEURSHÖZ
36. MONTMÉJANHOZ
37. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
38. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
39. BONNAC MÁRKIHOZ
40. KÁROLYI SÁNDORHOZ

41. KÁROLYI SÁNDORHOZ
42. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
43. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
44. KÁROLYI SÁNDORHOZ
45. BOTTYÁN JÁNOSHOZ
46. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
47. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
48. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
49. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
50. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
51. TELEKI MIHÁLYHOZ
52. ESZTERHÁZY ANTALHOZ
53. PÁPAI JÁNOSHOZ ÉS HORVÁTH FERENCHEZ
54. DÁNIEL PÉTERHEZ
55. SIENIAWSKA HERCEGNŐHÖZ
56. PERÉNYI MIKLÓSHOZ
57. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ
58. KÁROLYI SÁNDORHOZ
59. KÁROLYI SÁNDORHOZ
60. KÁROLYI SÁNDORHOZ
61. RÁDAY PÁLHOZ
62. KÁROLYI SÁNDORHOZ
63. SENNYEI ISTVÁNHOZ
64. SZENTIVÁNYI JÁNOSHOZ
65. FIERVILLEHEZ
66. BESENVALHOZ
67. KLEMENT J. MIHÁLYHOZ
68. VAY ÁDÁMHOZ
69. FORGÁCH SIMONHOZ
70. VAY ÁDÁMHOZ
71. SIENIAWSKA HERCEGNŐHÖZ
72. BESENVALHOZ
73. GUALTERIO BÍBOROSHOZ
74. GUALTERIO BÍBOROSHOZ
75. GUALTERIO BÍBOROSHOZ
76. GUALTERIO BÍBOROSHOZ
77. EGY FRANCIA KIRÁLYI HERCEGNŐHÖZ
78. D'O MÁRKIHOZ
79. SIENIAWSKA HERCEGNŐHÖZ
80. UTOLSÓ EMLÉKIRAT A FRANCIA UDVARHOZ

NÉVMUTATÓ

FORRÁSOK JEGYZÉKE

II. RÁKÓCZI FERENC, A LEVÉLÍRÓ

1.

Documentum humanum - emberi tanúbizonyság a levél, mert fényt derít írója helyzetére, érzelmeire és gondolataira, a környezetével, a világgal való kapcsolatára. A *missilis* (elküldött) magánlevél bizalmas jellegű: a levélíró nem a nyilvánossághoz szól, hanem valamely barátjának, családtagjának vagy közeli ismerősének mondja el, ami szíven fekszik, mégpedig feszélyezettség nélkül, közvetlen és kötetlen formában. A levélnek ez a közvetlensége vonzza már az antik világ íróit is, hogy ebben a formában mondják el véleményüket erkölcsi, filozófiai, politikai kérdésekről s most már nemcsak barátaik, hanem a nyilvánosság előtt. A humanisták - főleg Cicero nyomdokain haladva - feltámasztották ezt a hagyományt s azóta számos kiváló író gazdagította *epistoláival* a nemzeti és világirodalmat.

Bennünket azonban most nem az irodalmi levél kérdése foglalkoztat, hanem a *missilisé*: Rákóczi levelei - bármely céllal íródtak is - ehhez a műfajhoz tartoznak. Ezek a levelek - akár magyar, akár francia vagy latin nyelvűek - természetesen alkalmazkodnak egyes szabályokhoz, az általános gyakorlathoz. A műfaj előbb említett kötetlensége nem zárja ki, hogy bizonyos formák ki ne alakuljanak, különösképpen a címzést, a megszólítást, az üdvözlést, a befejezést és az aláírást illetően. Ezek a formák először a latin nyelvű levelezésben tűnnek fel, az olasz egyházi és iskolai gyakorlat rögzíti azokat a XI. század közepén majd az *ars dictandi*-t (a diktálás mesterségét) átveszik a Loire-menti francia iskolák s a szabályok innen terjednek el az iskolák és a kancelláriák útján egész Európában. Az újkor elején, az egyre jobban kibontakozó kapitalista fejlődés eredményeképpen mindinkább szükségessé válik a kapcsolatok kiépítése sokszor távoli városok vagy országok között s bonyolultabb lesz az államok közötti összeköttetés is. Mindez indokolja a levelezés egyre fokozódó jelentőségét a XV-XVI. századtól kezdve. A nagy humanisták nem elégszenek meg azzal, hogy megismerik az ókori epistola-irodalmat s maguk is művelői lesznek annak, hanem gondolkodnak a gyakorlatra is: Erasmus a levélírás hasznáról és módjáról hosszú értekezést ír, amelyet levélminták követnek.

Magyarországon - éppúgy mint másutt Európában - a világi és egyházi méltóságok kancelláriáin írják a latin nyelvű leveleket s a humanizmus elterjedésével alakul ki nálunk is a szélesebbkörű, magánjellegű levelezés. Az első magyar nyelvű levél - eddigi tudomásunk szerint - 1481-ben kelt s azt Várdai Aladár, Mátyás király apródja írta Várdai Miklós bodrogi főispánnak. A XVI. század elejéről már gazdag magyar nyelvű levelezés maradt fenn s ebből világosan megfigyelhető, hogyan fordították le a különböző latin megszólítási és záróformákat s hogyan igyekeztek azokat alkalmazni a magyar nyelv szelleméhez és a már régen kialakult magyar szóbeli érintkezési szokásokhoz. E század nagy levélírói Thurzó Imre és György, Nádasdy Tamás és Illésházy István. Számuk a következő században megszorodik s II. Rákóczi Ferencnek a levélírásban olyan elődjai vannak mint Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczy György, Kemény János, Eszterházy Miklós nádor, Pázmány Péter, Szenczi Molnár Albert és Teleki Mihály.

Nem kétséges, hogy a gyermek Rákóczi Ferenc hamar megismeri a magyar levélírói hagyományt. Első levelét nyolcéves korában írja - nyilvánvalóan tanítója útmutatása szerint. Később magyar nyelvrzéke megromlik, a levelezés szabályait azonban nem felejtí el s amit el is felejtett, hamar megújítja a gyakorlat, saját kancelláriájának és a vele levelezésben állóknak, köztük különösen Bercsényi Miklósnak a gyakorlata.

A latin nyelvű levelezést elsősorban a neuhausi jezsuitáknál sajátíthatta el, akik nagy gondot fordítottak az ékesszólás tanítására s Rákóczi ifjúkori könyvtárának számos kötete tanúskodik arról, hogy maga is sokat foglalkozott ezzel a studiummal. Ami a francia levelezést illeti, a fejedelem Bécsben kezdett franciául tanulni s a francia levélmintákat Pierre Dortigne de Vaumorière egyik könyvéből ismerte meg, amely meg is volt könyvtárában, s ebben általános tanácsok mellett mintákat is talált a kor legjelesebb francia íróinak leveleiből.

Mindezzel azt kívántuk bizonyítani, hogy a fejedelem nem olyan alkalmi levelező volt, aki néhány általános szabályt elsajátítva másodrangúnak tartja, hogy milyen formába öltözteti mondanivalóját. Nem, Rákóczi nagyon is tudatosan sajátította el - mégpedig a kor legmagasabb színvonalán - a levélírás tudományát s tanulmányaiból az is kiderül, hogy komoly jelentőséget tulajdonít a kifejezési formáknak, a levelek nyelvének és stílusának. Éppen ezért bátran állíthatjuk - s erre később még visszatérünk -, hogy Rákóczi levelei nemcsak a történetírás szempontjából érdekesek, hanem beletartoznak a magyar irodalom történetébe is. Nem irodalmi levelek, de irodalmi értékű missilisek.

2.

Miről tanúskodnak a fejedelem levelei? Elsősorban magáról az *emberről* szolgáltatnak rendkívül érdekes és fontos tanúbizonyságokat.

A kuruc szabadságharc vezetőjét kortársai és a történetírás sokféleképpen értékelték. A jobbágyok úgy várták és fogadták, mint megváltójukat s úgy vélték, hogy „Isten ültette fel a szegénység szabadítására”. A marosszéki jobbágyok hozzá intézett folyamodványukban így írtak: „Hallottuk az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának kegyes jó ígéretit, hogy valamely jobbágy ő nagysága mellett felül, kardját felköti, szabadságot ad nekie, ha Isten ő nagyságának boldog előmenetelt ad, s az országot megbírhatja; mi is azért szegény igaviselő jobbágyok a mi kegyelmes urunk mellett készek vagyunk életünk fogytáig szolgálni országot és fejedelmet.” Később - amikor a nemesség is csatlakozik a szabadságharchoz, sőt döntő szerephez jut és a jobbágyság követelései nem teljesülnek - a szegénylegények elkedvetlenednek, de akkor sem Rákóczit támadják, ellenkezőleg, őt akarják maguknak megnyerni, s tőle várják reményeik, a hajdúszabadság valóraváltását. *A szegénylegények énekében* ezt kérdezik:

Vajon vagyon-é hírével a Méltóságnak,
Hogy sok vitézek,
Próbált legények
Rossz becsben vannak?

Az egész kuruc költészet bizonyíték arra, hogy a jobbágyság a szabadságharc bukása után is megőrizte a fejedelem emlékét, várta visszatértét s rá hivatkozva szervezkedett, hogy ismét feltámassza a „kuruc világot”.

A nemesség véleménye Rákócziról mint emberről és mint a szabadságharc vezetőjéről kezdettől fogva megoszlott. Az első időkben a többség szembenállt vele, mert attól tartott, hogy a felkelt jobbágyok a birtokosok ellen támadnak. Nem egyedül Dulfi György nemesúr örült annak a hírnek, hogy bejövetelekor Munkácsnál a fejedelmet a császáriak megölték s nem egyedül ő biztatta így jobbágyait: „ördögszülték, oda van már az Istenetek, levágták most azt a Rákóczit, akit Isten gyanánt tartottatok.” A nemesek közül sokan voltak „muszáj-kurucok”, akik csak akkor csatlakoztak a felkeléshez, amikor a jobbágyok már elfoglalták birtokaikat. Ilyen kénytelenségből lett kuruc jónéhány főnemes is, aki később - mint Károlyi Sándor - vezetőszerpet játszott a szabadságharcban.

A jobbágyfelkelés veszélyének elmúltával a nemesség többsége - különösen a kis- és közép-nemesség - amely óhajtotta az ország függetlenségét, hosszú ideig híven szolgálta az országot és a fejedelmet.

A környezetében szolgáló nemesek tisztelettel és szeretettel vették körül Rákóczit s egyes főurak is becsülték benne nemcsak a nagybirtokost, a fejedelmet, de az embert is. Mindez nem jelenti azt, hogy különböző pletykákat, rágalmakat nem terjesztettek róla: sokan kifogásolták a fejedelem pompaszeretetét, mások a külföldi segélypénzek felhasználásáról gyártottak hamis híreket, voltak olyanok, akik Bercsényi bábjának tekintették s tagadták vezetői képességét. Ezekből a rágalmakból több eljutott külföldre is, főleg egyes lengyel körökhöz és a francia udvarhoz. A szabadságharc hanyatlásának idején a rágalom és az intrika elhatalmasodott s amikor elfogadták a szatmári békét, még a híveknek látszók közül is sokan folytatták a rágalmazást. Mégis a XVIII. század folyamán a nemesség egy része, s különösen a protestáns közép-nemesség tovább ápolta a kuruc szabadságharc hagyományát s erőt merített belőle.

A korabeli német közvélemény és a magyarországi labancok Rákócziban az „Erzrebellt” látják, aki a lázadó szellem valóságos szimbóluma, emellett „pénzhamisító”, mert rézpénzt veret s a francia intrikák kiszolgálója. Ez a szemlélet megtalálható - legalábbis egyes vonatkozásaiban - még a XIX. század végének osztrák dinasztikus történetírásában is. A korabeli külföldi sajtóban ezzel a Rákóczi-képpel szemben a francia publicisztika veszi fel a harcot az 1708-ban megjelent Le Noble-féle Rákóczi-életrajzban, La Chapelle értékes *Leveleiben* és más kiadványokban.

Magyarországon a történetírás évtizedeken keresztül a hivatalos osztrák álláspontot követte s csak a függetlenségi törekvések erősödésével változik meg ez a kép. A dicső szabadságharcos alakját először a szépirodalom mutatja be s a „haza szentjét”, a „szabadság vezérét” Petőfi Sándor idézi. Az 1848/49-es szabadságharc bukása után a Habsburgok elleni évszázados harc hőseit glóriával veszi körül a nacionalista történetírás, s különösen Rákóczi személyét és tevékenységét idealizálják - a hamis romantika minden eszközét felhasználva - Thaly Kálmán és követői.

A XX. század elején megkezdődött e nemesi szemléletű, nacionalista történeti kép revíziója, de érdekes módon nem a cselekvő harcos 1703 és 1711 közötti tevékenységét és az arról írt munkákat teszik vizsgálat tárgyává, hanem a bujdosót, aki az adott politikai körülmények között, a korabeli titkos diplomácia labirintusában keres kiutat s nagyon is elégtelen eszközökkel megpróbálja tovább folytatni a harcot a soha el nem hagyott eszményért: édes hazája függetlenségeért. Az ekkor elindult kutatás középpontjába Rákóczinak, az embernek elemzése került, ami annál is kézenfekvőbb volt, mert a bujdosás idején születtek meg a fejedelem legjelentősebb írásai: az Emlékiratok és a Vallomások. Az első a háború történetét mondja el elsősorban politikai célzattal, a második a fejedelem életének folyását a szabadságharc kitöréséig, majd bukása után, az ágostoni Vallomások hangján s különösen ez utóbbi a visszaemlékező, lázongó, de sorsán változtatni már alig tudó, vallásos vigasztalást kereső ember munkája, önmaga ez a tény is utal a torzítás lehetőségére: nyilvánvaló, hogy sok év távlatából már csak szűrőn keresztül jelentkeznek a szabadságharc eseményei s az egész akkori világ. Rákóczi elkerülhetetlenül visszavetít érzéseket, gondolatokat olyan időkbe, amikor azok nem voltak alapvetőek saját tevékenységében sem. Az a kutatás, amely az önéletírás és a különböző vallásos írások Rákócziját állította előtérbe az egész ember megítélésében, tévutakra vezetett: a spirituálisnak, sőt misztikusnak bemutatott idős Rákóczi alakjával - akarva-akaratlanul - eltakarta a harcot irányító, vezérlő fejedelmet.

Az Örök Igazságot tanúul hívó levelében, melyet Emlékiratainak bevezetőjeként írt, a fejedelem utal arra, hogy emlékezete kihagyásait helyesbíteni lehet „azokból a protocollumokból,

okmányokból, levelekből és az alattam szolgálók jelentéseiből, amelyeket levéltáram őriz”. A történetírás - az említett dokumentumok alapján - sok vonatkozásban helyesbítette is már az Emlékiratok adatait. Úgy hisszük, hogy a levelek alapján helyesbítenünk kell azt a Rákóczi-képet is, amelyet elsősorban a bujdosó érzései és gondolatai nyomán formáltak. A tettek, a cselekvés közben felmerült érzések és gondolatok - úgy véljük - többet mondanak el jelleméről, mint a tétlenségre ítélt bujdosó elmélkedései, amivel természetesen nem akarjuk lebecsülni sem az Emlékiratok, sem az önéletírás történeti és önéletrajzi értékét.

„Minden cselekedetem célja - olvashatjuk az Emlékiratokban - kizárólag a szabadság szeretete volt és az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam.” A leveleknek újból és újból visszatérő alapotívuma Rákóczi élő, lobogó *haza- és szabadságszeretete* s az a nem lankadó hite, hogy az ügy, amelyért fegyvert fogott, győzni fog. A fejedelem egyik legszebb s az utókor számára is példamutató jellemvonása, *rendíthetetlensége*. Hányszor szólal meg leveleiben a csapások után, a legelkeseredettebb helyzetekben is a reménység és a bizalom hangja! Milyen megrázóan írja Lengyelországból 1711. március 11-én kelt levelében Károlyi Sándornak: „Tudom, legnagyobb argumentum ebben az, hogy úgyis elhagyattatom s még talán az külső reménység is megcsal; - mely ha mind úgy történnék is: mégis jobban szeretem tiszta, tökéletes, lelkiismerettel Istenbe vetni reménységemet egyedül, mintsem hitetlenségemmel azt megmocskolván, attól is mind eltávoztatnom, mind érdemtelenne tenni magamat. Ez oly végső resolútióm, amelytől csak a halál választ el; s nincs oly nyomorúság s rabság, amely elmémbe habozást okozna.” A fejedelem persze kész tisztességes feltételekkel tárgyalni, sőt a bujdosás keserű éveiben felmerül benne valamiféle kiegyezés lehetősége is a császári udvarral. Mégis egész életpályájára, a Habsburgokkal szembeni bizalmatlanság, a meg nem alkuvás, a jellemző. 1735-ben kelt utolsó emlékiratában a francia udvar figyelmét arra hívja fel, hogy a nemzet hajlandósága olyan, mint a szabadságharc idején volt: „Sérelmeit kezdetben tessék-lássék orvosolták ugyan, de a passzarovici béke után minden visszazökkent a régi kerékvágásba. Én ma is lelkes fia vagyok hazámnak, ma is állok esküvésemet, hogy fejedelemségem szabadságát és törvényeit meg fogom védeni.” Az erdélyi fejedelemség kérdésével gyakran találkozunk a levelekben: Rákóczi nem azért ragaszkodott Erdélyhez, mert valamiféle szuverenitási komplexuma volt, hanem mert ő maga és az akkori Magyarország magáévá tette Bocskai felfogását, mely szerint a független Erdélyből lehet védeni Magyarországot szabadságát is. Természetesen él lelkében ősei példájának emléke, a fejedelmi hivatástudat s az eskü szentsége, mindezek azonban a közérdek által megszabott feladat végrehajtására készítetik.

Rákóczi jellemének szép vonása a *határtalan önzetlensége*. Számos levelében keményen megleckézteti a haszonleső főurakat s nemcsak szavakkal, de tettekkel is tanúbizonyságot tesz önzetlenségéről, amikor hatalmas birtokainak jövedelmét a szabadságharc szükségére fordítja. A szabadságharc elején már így figyelmezteti Sennyei Istvánt: „Meglesz a haszon csak előbb a szabadságot keressük.” Amikor Károlyi régi birtokügyeket hánytorgat, éles hangon korholja: „Bizonyára se az én, se az Kegyelmed részéről nem most az ideje az eleim és Koháry-jószágot disputálnunk, de hazánkat oltalmaznunk.” Látván, hogy az Erdély védelmére küldött tábornok kéréseinek nem teljesítése miatt a zsigárdi csata után húzódózik a megbízatás elvállalásától, elhatározza, hogy felváltja őt: „Tudom, mire vetem személyemet, úgy (az mi nehezebb) hazám dolgait is, de legalább satisfaciálok hazámhoz való kötelességemnek, hogy nyugodni nem kívánok; lássa az katona, ha ott hágy; régen resolváltam magamat az áldozatra; elkeseredett szívem megvallom, de bennem az a resolútió, az ki szolgálatára az megvetett földnek népi közé kihozott. Nem Erdély országáért megyek, mert anélkül eddig is eltartott az jó Isten, de hazám ügyéért, az melynek szolgálatja, csak látom, kinek-kinek csak particularis contentumából áll.” (1705. nov. 27.)

Rákóczi egyéni érdekeit teljes mértékben alárendeli a nemzet élet-halál harcának s amikor erről a harcról van szó, a levelek patetikus magasságokat érnek el s ebben a pátoszban benne érzik a *mély felelősség- és hivatástudat*. Ezt a tudatot erősíti a fejedelem vallásossága is, amelyben kezdettől fogva - még a janzenizmussal való találkozása előtt - megtalálhatók az eleve elrendelés egyes elemei. (A janzenizmus Jansenius ypemi püspök nézetein alapszik, aki szembefordult a jezsuiták világi politikájával s az egyház egyes dogmáival, különösen a szabad akaratról szóló tanításával. Hívei közé tartozik Pascal és a Párizs melletti Port-Royal-i kolostor számos híres tudósa, tanára. A janzenizmus Franciaországban elsősorban a nagypolgárság egy részére hatott. A pápák mint eretnekséget elítélték, s XIV. Lajos, aki kezdetben tanácsadóinak egy részét a janzenisták közül választotta, 1708-ban a Port-Royal-i kolostort feloszlatta és épületét leromboltatta. A janzenizmus azonban ezután is hatott nemcsak Franciaországban, hanem más országokban is.) Rákóczi vallásossága semmi esetre sem konvencionális, de nem jelent valamiféle elvakultságot sem, sőt - amint valláspolitikája bizonyítja - gondolkodásmódjának lényeges vonása a türelmesség. Híve azoknak az egyházak egyesítését célzó uniós törekvéseknek, amelyek ebben az időben eléggé elterjedtek s amelyeknek egyik fő képviselője Leibnitz, a nagy német filozófus. Később a sok csalódás után a keresztény sztoikus filozófia, majd pedig a janzenizmus hatására a belső lelki élet felé fordul s így keres vigasztalást. A Gualterio bíborshoz írt levelei, de más megnyilatkozásai is azt bizonyítják, hogy ez a befeléfordulás nem jelent elzárkózást a külső világtól, nem jelenti eredeti célkitűzéseinek feladását. Elég emlékeztetni arra, hogy vallásos magánya nem akadályozta meg abban, hogy az osztrák-török háború kitörése után a Portánál keressen támogatást s hogy élete végén újabb terveket készítsen Magyarország és Erdély felszabadítására.

Sokan vetették Rákóczi szemére hiúságát és pompaszeretetét. Kétségtelen, hogy a fejedelem sokat adott *méltóságára* akár a levélbeli megszólítások kérdéséről volt szó, akár arról, hogy megfelelő udvara legyen. A XVIII. század világában a fejedelmi tekintély szempontjából ezek a dolgok nem voltak másodrendűek. Komoly nemzetközi bonyodalmakra vezetett például az, hogy a bécsi udvar a poltavai csata után sem volt hajlandó megadni I. Péter cárnak a „felséges” címet. Rákóczinak is szemére veti Pállfy 1711-ben, hogy a császárhoz írt levelében nem használ megfelelő megszólítást s ezt a tárgyalások folytatása szempontjából akadálnak tünteti fel. A fejedelem kész az egyéni méltóság kérdését háttérbe szorítani, de csak akkor, ha ezzel a közérdeket szolgálja. „Én magamat hazámért tízszer is megalázom - írja - de arra bizony nem lépek az Confoederatio nevével, hogy nagyobb rabságra vessem édes hazámat annál is, amelyben találtam és az melyből kívántuk kiszabadítani.”

A pompaszeretettel kapcsolatban itthon és külföldön hírek terjedtek el Rákóczi nagyarányú költekezéseiről. A francia diplomaták s elsősorban Des Alleurs azzal vádolják, hogy a francia segélypénzeket is ilyen célokra fordítja. A fejedelem rendkívül érzékeny erre a vádra s 1708. április 25-én Bonnac márkihoz írott levelében a legteljesebb nyíltsággal utasítja vissza a rágalmakat: „Saját szükségleteimen túlmenően a jelenlegi háborúért mindenemet feláldoztam és biztosítom arról, hogy minden híresztelés ellenére is a személyi és az udvari kiadások csak a fősvények és azok előtt tűnnek nagyoknak, akik talán láttak Lengyelországból kijönni egy szekérrel és három szolgálával s akik most azt látják, hogy udvarom és szolgaszemélyzetem megnőtt hatalmamnak és annak megfelelően, hogy a király személyét képviselem ebben az országban és erdélyi fejedelem vagyok. Egyébként azt hiszem, hogy ezek a fecsegők is elmondhatják: személy szerint kevéssel is beérem, és azok, akik Lengyelországban ismertek, tapasztalhatták, hogy könnyen megelégszem azzal, amit az Isten ad... Azok az okok, amelyek még ezenfelül arra késztetnek, hogy sokszor látszólag felesleges kiadásokra szánjam el magam, abból adódnak, hogy az ország fiatalságát nevelni akarom, művelt erkölcsökre akarom szoktatni s ezért nem érem be kevés szolgálával s ezért küldöm utazni azokat, akiknek kedvük van külföldi országokat látni. Véleményem szerint éppen annyira szükséges a

háborúra költeni, mint arra, hogy a nemességet olyan érzelmekre lelkesítsük, amelyek rangjához illenek.” A fejedelemnek ez a magyarázata nemcsak önzetlenségéről tanúskodik, hanem arról is, hogy messzebb lát, mint sok kortársa: nagy jelentőséget tulajdonít a fiatalság nevelésének. Egyébként, amikor a szükség úgy hozta magával, Rákóczi valóban kész volt úgy élni, mint kortársa, XII. Károly svéd király, akire hivatkozik is az említett levélben: ott dudorgott a sátor alatt Tokaj ostrománál s a trencsényi csata után gyakran vállalta ugyanazokat a megpróbáltatásokat, amelyeket katonái elszenvedtek. Mindez persze egyáltalában nem jelenti, hogy megvetette a pompát (a versaillesi udvarban kezdetben nagyon jól érezte magát), de tudta magát „az időhöz alkalmazni”.

A feudalizmus századaiban kevés olyan főúr akad, aki akkora *emberséggel* és segíteni akarással törődött volna a szegény nép sorsával, mint Rákóczi. Ebben természetesen szerepet játszott az az eszmény, amelyet kialakított magában az ideális fejedelemről, aki népének hűséges pásztora, szerepet játszottak tapasztalatai, az a szeretet, amellyel a nép mindenütt fogadta, s végül - de nem utolsó sorban - nagy emberi jósága és szánalma a nyomorúságban levők iránt. Helytelen volna Rákóczi tevékenységét úgy értékelnünk, mintha a jobbágyok képviselője lett volna s nemesi szemléletét feladta volna (a megígért hajdú szabadságot nem biztosította), de az kétségtelen, hogy sok vonatkozásban túl tudott lépni a rendi korlátokon. A szegénylegények elégedetlenségét már 1705-ben megérti, de kéréseiket ekkor még nem teszi magáévá, sőt gyakran korholja is magatartásukat s egyeseket közülük keményen büntet. Mégis - ilyen esetekben sem feledkezik meg szerepükről a szabadságharc megindításában s nem feledkezik meg arról sem, hogy milyen támogatást nyújtottak olyan időkben, amikor a nemesek váraikba zárkózva várták a fejleményeket. 1706. december 1-én ezt írja Orosz Pálhoz intézett híres levelében: „távollétemben is hallok az katona morgását: de az ő eszén ha járok - magának sem lesz jó, nékem is; hadd morogjon hát szegény, hamarabb megbékélek én véle, mintsem a némettel.” Amikor a szabadságharc helyzete válságosra fordul, Rákóczi már elsősorban a vitézlő rendre akar támaszkodni s 1708-ban a sárospataki országgyűlésen törvénybe iktattatja a katonáskodó jobbágyok hajdú szabadságát, a jobbágykatonák régi kedvét azonban a csalódások után már nem támaszthatja fel.

A fejedelem emberséges, megértő magatartását egyesek a környezetében levő nemesek közül s különösen a főúri tábornokok saját céljaikra alaposan kihasználják. Rákóczi látja a vezetők hibáit, de nagyon gyakran elnézi azokat s ez az *engedékenysége* súlyosan megbosszulja magát. A fejedelem már a szabadságharc idején tudja, hogy sokan szemére vetik ezt a hibáját s maga is igyekszik magyarázatot találni magatartására. A lazarista szerzetesrend varsói missziójának főnökéhez, Montméjanhoz írt 1708. január 2-i levelében, amelyet sok vonatkozásban az Emlékiratok előzményének tekinthetünk, az ország elmaradottságával és főleg a megfelelő tisztek hiányával indokolja elnézését. „Minthogy a tudatlanság - írja - minden rendbe behatolt, kevés megfelelő embert találtam, akit kiválaszthattam volna ebből a nemzetből, amely ugyan természetétől fogva harcias, de az Ausztriai Ház szolgasága alatt erősen elparlagiasodott és Corvin Mátyás király óta kiveszett belőle a hadi művészet, ahogy azt ma egyébként a spanyoloknál, portugáloknál, olaszoknál és lengyeleknél tapasztaljuk... Mindezen nehézségek ellenére nem mulasztottam el, hogy több tiszteleváltak és hogy másokat - miután megrontottam hitelüket híveik előtt - megbüntessem. Erre példa éppúgy Forgách úr, mint most Pekri úr, akit megfosztottam a parancsnokságtól, mert beengedte a németeket Erdélybe. Mindazonáltal nem bízhatom abban, hogy helyüket olyan alattvalókkal töltssem be, mint amilyenekkel szeretném. Vegye számításba, hogy egyedül Bercsényi úr tud segítségemre lenni és hogy mindketten segítő karok és támogatás nélkül állunk”. Ez a magyarázat csak részben állja meg a helyét: ha a fejedelem ellent tudott volna állni a főúri-nemesi nyomásnak, a nem-főrangúak és a nem-nemesek között akadt olyan alacsonyabb rangú tiszt, akit bátrabban előléptethetett volna. Jellemző, hogy Bottyánnak, akit egyes főúri tábornokok nem szerettek, nem juttatott

mindig megfelelő szerepet, bár kétségtelen, hogy személyes bátorságát és hadi tapasztalatait becsülte. Helyette inkább olyan tehetetlen főúrnak kedvezett, mint amilyen Eszterházy Antal volt, akit pedig nem győzött korholni. A fejedelem másutt hivatkozik arra is, hogy hatalma nem elég szilárd, hogy a nemesi szabadságok korlátozzák hatáskörét, s ezért az eszközök kiválasztásában óvatosan kell eljárnia. Az igazság az, hogy centralizáló törekvései az objektív történelmi körülmények miatt, de azért is, mert nem lépett fel elég határozottan a nemesi osztályönzéssel szemben, nem érvényesülhettek megfelelően.

Amikor mindezt megállapítjuk, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy Rákóczi a nemesi vezetés kérdésében meglepő tisztánlátásról tesz bizonyosságot: tábornokait illetően nem voltak illúziói s véleményét róluk sokszor nagyon őszintén és nyíltan el is mondta. A *sinceritás - őszinteség* szinte minden bizalmasabb levelében előfordul, de talán a leghatározottabban abban, melyet Eszterházy Antalhoz írt 1710. július 6-án, ahol ezt a szokatlanul éles, öngúnyt is tartalmazó mondatot találjuk: „Mindezeket azért midőn igaz sinceritásom megmutatására nézve sincere et confidenter elégségesnek láttam lenni Kegyelmednek megírni, ha ezentúl is practicáltatni fognak (ti. Eszterházy Antal önhatalmúlag terheket rótt ki a lakosságra), következhető kedvetlenségét nekem imputálni nem foghatja Kegyelmed, melyekre lépni csak azért is fogok kényszeríteni, hogy az ‚imbecillis fejedelem’ nevezetét elkerüljem.” Ez a kíméletlen őszinteség jelentkezik Teleki Mihályhoz intézett levelében is (1710. április 29.), amikor az erdélyi főúr tudomására hozza, hogy nem alkalmazhatja hadi szolgálatra. A legérdekesebb, hogy ugyanezt az őszinteséget megtaláljuk diplomáciai levelezésében s elsősorban a francia levelekben. A XIV. Lajoshoz írt levelekben természetesen megtartja a barokk formáságokat, de ezekben is kitarja szívét-lelkét s még inkább a Bonnac-nak, Ferriolnak vagy Montméjan-nak szóló írásokban. Des Alleurs-höz olyan éles hangú vádoló levelet ír, hogy az öreg diplomata alig tud rá felelni, hiszen szokatlan ez a stílus a korabeli diplomáciában.

A levelekből az is kiderül, hogy a fejedelem a magánélet kérdéseiben rendkívül *szemérmes*: amikor közügyekről van szó, kész szívét kitárni, de sokkal zárkózottabb lesz, ha csak a személyét érintő kérdések merülnek fel. A feleségéhez írott levelek még az első időkben sem vetnek fényt érzelmeire - ebben a vonatkozásban rendkívül szűkszavúak. 1696. február 1-én sajátkezűleg német nyelven írt rövid tudósításában feleségét „angyalomnak” (ahogy ő írja: mejn engel) szólítja, de ez minden, ami a kettőjük közti viszonyt jelzi. Közismert, hogy Sieniawskához hosszan tartó szerelem fűzte, mégis a hozzá intézett levelekben nagyobb teret kapnak a politikai kérdések, mint az egyéni vonzalom. Személyes érzelmeinek nem tulajdonít különösebb jelentőséget s kész azokat bármely pillanatban alárendelni a közérdeknek. Ez nem egyszerű feltételezés, adatunk is van rá: amikor a bécsi udvar elküldi hozzá feleségét, hogy rávegye a császári békefeltételek elfogadására, Rákóczi nyíltan kijelenti, hogy ha a hazaszeretet és a hitvesi szerelem között kell választani, a maga személyi boldogsága elé helyezi a közügyeket. (1706. április 24.) Csak néha ragadja el a szenvedély a feleségéhez írt levelekben, akinek életmódjával nem ért egyet, s akitől mindinkább elhidegül. A klasszikus francia drámát jellemző „tartózkodás” érvényesül tehát Rákóczi személyes vonzalmainak kifejezésében s csak később, a szabadságharc bukása és XIV. Lajos halála után szólal meg önéletírásában a pietista vallásosság hangján és beszél sokszor túlzott, önmarcangoló bűnbánattal magánéletéről.

3.

A kötetben közölt levelek nemcsak az érző és gondolkodó embert mutatják be, hanem a *cselekvőt* is: a politikust, a hadvezért, a diplomatát. Rákóczi leveleiben, s később Emlékirataiban is hangsúlyozza, hogy szinte minden külső segítség nélkül, a jobbágyok maroknyi csapa-

tára támaszkodva indította meg a szabadságharcot. Az elhatározás és a vakmerőnek tűnő első lépés benne fogant meg s ez önmagában véve is rendkívüli történelmi érdem, de még fontosabb, hogy nyolc éven keresztül vezetni tudta a harcot, sokszor nagyon is bonyolult és kedvezőtlen körülmények között. A szabadságharc igazi vezetője - s ez a levelekből minden kétséget kizáróan kitűnik - Rákóczi s nem Bercsényi - mint ahogy azt Thaly megkísérelte bebizonyítani. Nem lehet itt célunk a szabadságharc történetével részletesen foglalkozni, de - épp a levelek alapján - ki szeretnénk emelni néhány olyan tény, amely a fejedelem vezető képességeit bizonyítja s egyes politikai nézeteire vet fényt.

Rákóczi világosan látja a nemesség és a jobbágyosság közötti ellentéteket, ismeri az egyházak közötti viszálykodást s minden törekvése arra irányul, hogy a függetlenség kivívása érdekében ezeket az ellentéteket háttérbe szorítsa és megteremtse a *nemzeti összefogást*. Számtalan levéllel lehet bizonyítani, milyen tudatos volt Rákóczinál ez a törekvés. A szabadságharc kezdetén a szegénylegényeket türelemre inti, ugyanakkor fellép a jobbágyok sarcoltatása ellen a nemesekkel szemben. A nemesi vezetés hatására nem teljesíti a jobbágykatonák alapvető követeléseit, de igyekszik szembeszállni a nemesek hatalmaskodásával. Amikor úgy látja, hogy veszélyben forog a szabadságharc ügye, tervezetet dolgoz ki, amelyben megpróbálja új alapokra helyezni a nemzeti összefogást, jobbam támaszkodva a vitézlő rendre. Láttuk, hogy személyes tulajdonságai mennyire segítettek vagy hátráltatták a nemzeti összefogás politikájának megvalósítását.

XIV. Lajoshoz intézett egyik levelében Rákóczi részletesen kifejti, miként tudta elkerülni a *vallási ellentétek* kirobbanását, amelyeket a bécsi udvar is szított. Míg a múltban a vallási ellentétek gyengítették a függetlenségi küzdelmeket, Rákóczi tapintatos politikájának eredményeképpen ezek már nem játszottak jelentős szerepet a szabadságharcban.

De Rákóczit nemcsak a politikai kérdések foglalkoztatják. Sokat törődik az ország *gazdasági* helyzetével s ebben a vonatkozásban is jó tájékozottságról tesz bizonyosságot, ha nem is szakembere a gazdasági ügyeknek. Elég, ha csak a szomolányi bányászok ügyében 1708. március 22-én Bercsényihez írt levelére utalunk, amely egyébként a fejedelem igaz emberségének is egyik szép dokumentuma.

Mint *hadseregszervező* fáradhatatlan: leveleiben ismét és ismét visszatér a rendelt hadak, a hadsereg regularizálásának kérdésére, mert hamar átlátja, hogy kizárólag a portyázásokkal nem tudnak ellenállni a császáriaknak. Hadművelleti terveket dolgoz ki, melyek a hadtörténet-szek szerint kitűnőek, de amelyek közül sok megghiúsul a nem megfelelő katonai vezetők ellenállása és részben a fejedelem engedékenysége miatt is.

A fejedelem tevékenységének ezek a vonatkozásai általában ismertek. Sokkal kevesebbet tudunk azonban *diplomáciai* működéséről, amely pedig legegényibb munkája - elsősorban francia vonatkozásban. Rákóczit gyakran vádolták kortársai is - köztük olyan kiváló elmék, mint Pierre Bayle -, hogy a francia intrikák hatására kezdte meg és folytatja a szabadságharcot. Azok a diplomáciai levelek, melyeket ebben a kötetben közlünk, úgy gondoljuk, megcáfolják ezt a hiedelmet. Kétségtelen, hogy Rákóczi nagy jelentőséget tulajdonított a francia segítségnek, amelyet kezdettől túl szerénynek ítélt s amivel azért sem volt megelégedve, mert ígéreteken nyugodott: szerette volna, ha XIV. Lajos formális szerződést köt a konföderációval s ővele mint erdélyi fejedelemmel. A francia udvar különböző ürügyekkel elodázta a szerződéskötést s Rákóczi soha nem titkolta emiatti elégedetlenségét, sőt nyíltan fenyegetett is, amikor a versaillesi udvar nyugtalankodott a császáriakkal folytatott béketárgyalások miatt. 1705. április 4-én ezt írja Bonnac lengyelországi francia követnek: „Így őszinteségem ellenére ma szilárd alapom nincs, ne vádoljanak tehát állhatatlansággal, ha megpróbálok erőmhöz képest a legjobban szolgálni a közös ügynek s nem várom meg, hogy a torkomra tegyék a kést.” Ugyanilyen őszinteséggel mondja el véleményét a konstantinápolyi francia követnek, Ferriol-

nak is XIV. Lajos segítségéről. Ha mégis ragaszkodik a francia szövetséghez, ezt azért teszi, mert egyedül Franciaország adott némi támogatást s mert úgy gondolja, hogy a Habsburg-ellenes Franciaország természetes szövetségese lehet. Meg kell azt is jegyeznünk, hogy a külső segítséget nem egyedül innen várja, hanem már a szabadságharc kezdetétől fogva mindent megpróbál, hogy más országokkal is felvesse a kapcsolatot. 1707 után elsősorban az orosz szövetségben reménykedik s 1711-ben azért megy Lengyelországba, hogy a cártól kérjen támogatást. Ekkor írja Károlynak: „...jobb s állandóbb békességet remélhetünk az moszkva intervenciója által, mintsem Pálfi hitegetési után.” Végül is minden reménye megcsalja, de nem azért, mert rossz diplomata volt, hanem mert az objektív körülmények kedvezőtlenül alakultak a magyar szabadságharc számára. A bujdosásban kétségtelenül voltak külpolitikai illúziói, de volt sok helyes, sőt korát megelőző gondolata is, amelyet nem tudott megvalósítani.

Rákóczi munkásságának csak néhány vonatkozását említettük, de - úgy hisszük - ez is elég annak bizonyítására, hogy sokoldalúan felkészült, tehetséges vezetője volt a szabadságharcnak - jelentős hibái ellenére is, amelyeket helytelen volna elhallgatni.

Így áll előttünk Rákóczi arcképe a levelek alapján. Úgy hisszük, nem érdektelen összevetni ezt a képet azzal, amelyet a nagy francia emlékiró, Saint-Simon rajzolt róla: „Rákóczi nagyon magas növésű, de nem túl magas, nem sovány és nem kövér, nagyon arányos és jóalakú, külseje erős, hatalmas és nagyon nemes, tekintélyt parancsoló minden durvaság nélkül. Arca elég kellemes és egész jellege tatár. Bölcs, szerény, mértéktartó, igen kevésbé szellemes ember. Egészben véve jószagú és értelmes, nagyon udvarias, de eléggé megválogatja, kivel áll szemben. Igen könnyed mindenkivel és - ami ritkán található együtt - ugyanakkor sok benne a méltóság, anélkül, hogy modorában bármi is éreztetné a dicsőséget. Nem sokat beszél, de azért résztvesz a társalgásban és nagyon jól adja elő mindazt, amit látott, anélkül, hogy magáról beszélne. Rendkívül tisztességes, egyenes, igaz, a végsőig bátor ember. Mélységesen hisz Istenben és ezt nagy egyszerűséggel nem mutatja, de nem is titkolja. Titokban sokat ad a szegényeknek és sok időt tölt imádkozással. Nagy háztartásának erkölceit, kiadásait és tartozásait a legpontosabban szabályozza, és mindezt szelíden. Mindennapos érintkezésben nagyon jó, szeretetreméltó és kényelmes ember, de ha közről láttuk, csodálkozunk, hogy olyan nagy pártnak volt a vezére és olyan nagy hírt támasztott a világban.” Mi, akik jobban ismerjük a szabadságharc történetét, mint Saint-Simon, ezen persze egyáltalán nem csodálkozunk, de a francia emlékiróval, ezzel a kiváló megfigyelővel egyetértünk - azzal a megszorítással, hogy bizonyos általa hiányolt tulajdonságokat a kor francia udvari emberének sajátosságai közé kell sorolnunk s egyiket-másikat nem tartjuk lényegesnek a fejedelem megítélése szempontjából.

Saint-Simonnak ez a Rákóczi-képe a bujdosás idejéből származik. Hadd idézzünk egy másikat, amelyet a szabadságharc idején egy Magyarországon járt francia rögzített, aki ugyan-csak személyesen ismerte a fejedelmet. Des Alleurs francia követ egyik titkára, Chamillard 1704-5-ben járt a kurucoknál s útinaplójában ezt mondja: „Rákóczi fejedelem magyar nemzetiségű és katolikus vallású, magas és jóalakú, körülbelül 34 éves (ebben téved: 1705-ben csak 29 éves), a haja barna, telt arcú, élénk szemű, szép ember és jó lovas, nagyon szellemes, éleslátó, jó ítélőképessége van, amelyet az elszenvedett csapások formáltak, erősen megfigyeli azoknak az arcát, akik első alkalommal kerülnek elébe. Több nyelvet beszél s franciául is elég jól. Minthogy nagyon bölcs és tudós ember, a magyarországi ügyekben össze tudja egyeztetni az ottani különböző vallásokat. A magyarok általában szeretik és becsülik és különösképpen tábornokai, akiket testvéreinek tekint és akik úgy tisztelik, mintha királyuk volna: éppen ezért nagy gondot fordít arra, hogy összeegyeztesse érdekeiket. Szelídséggel vezet, szigorúan büntet, ellensége a részegeskedésnek, ő maga józan és nem tűr meg semmiféle pazarlást az asztalnál, amelyhez hétfőn nem ül le, mert böjtöt kényszerít magára annak emlékére, hogy ugyanezen a napon menekült el Bécsből. Mindig nagyon korán kel, 4-5 órát dolgozik, utána a

hadak gyakorlatozásával foglalkozik és igyekszik ugyanazt a bátorságot és nemeslelkűséget beléjük oltani, amely nála mindenképpen természetes.” Ebben a jellemzésben is vannak elemek, amelyekkel nem érthetünk egyet, de általában igaznak fogadhatjuk el. Lehetne folytatni ezeknek a portréknak a sorát, legtöbbjük azonban a már elmondottakat ismétli s talán elegendő, ha befejezésül a svájci César de Saussure-nek megemlékezését elevenítjük fel, aki a fejedelmet élete alkonyán ismerte meg Rodostóban: „Elmondhatjuk, hogy Rákóczi minden tekintetben nagy fejedelem volt. Nagy volt szerencséjében, amikor pályája legmagasabb pontján, mint két virágzó állam feje, jóságos, nyájas, jótévő volt és igazán méltó az uralkodásra. Nagy volt balsorsában is, mert ennek legkeményebb csapásait is hősi lélekkel tűrte és soha nem mutatta, mily mélyen sújtják; fejedelmi rangját mindig méltósággal viselte, nem engedte, hogy a bajok leteperjék, sőt nagy lelki szilárdsággal rejtette el a legfájóbb gondokat azok elől, akik abban a szerencsében részesültek, hogy közel kerülhettek személyéhez.”

Így látták Rákóczit a külföldi kortársak s jellemzéseik nagy vonásokban megegyeznek azzal a képpel, amelyet a levelek alapján rajzoltunk meg a fejedelemről. Ez a tiszta egyéniség roppant vonzást tudott gyakorolni környezetére s rendkívüli emberi hitele a legváltásosabb pillanatokban olyan súlyt adott fellépésének, hogy nem egyszer gyökeres fordulatot tudott elérni híveinek könnyen csüggedő lelkében. Elég, ha ezzel kapcsolatban csak a szabadságharc első elhárító jellegű eseményeire, vagy a gyömrői beszédre, az ónodi országgyűlési fellépésére gondolunk. Mindezek után érthető, ha nagyon sokan a legmélyebb szeretettel ragaszkodtak hozzá s Mikes Kelemennel együtt „édes uruknak és atyjuknak” tartották.

4.

A levelek emberi és történeti értékét az előbbieken bizonyítottuk, úgy véljük azonban, hogy ezek a levelek nemcsak történeti dokumentumok, hanem jelentős *irodalmi alkotások* is. Rákóczi a rhetorica jó ismerője: tanulta Quintilianust, olvasta a latin történetírókat, különösen Julius Caesart, Tacitust, Josephus Flaviust, Quintus Curtiust, sokat foglalkozott - ahogy ifjúkori könyvtárának egyes kötetei bizonyítják - a francia ékesszólással is. A már említett levelező könyvön kívül - tudjuk - hogy francia társalgási könyve is volt és haszonnal forgatta Vaugelas híres Észrevételeit a francia nyelvről. Ennek a képzettségnek a nyomai nemcsak beszédeiben, kiáltványaiban fedezhetők fel, hanem leveleiben is.

A stílusra olyan gondosan vigyázó Saint-Simonnak az a véleménye, hogy Rákóczi jól tud előadni franciául, ami e kor francia irodalmi és társalgási követelményeit tekintve nem is könnyű dolog. Igaz, hogy az Emlékiratok francia kiadója hiányolja Rákóczi nyelvében az akkori francia stíluseszménynek megfelelő szépségeket, de mégsem változtat a szövegen, meg lévén győződve arról, hogy a jóízű emberek szívesebben fogadják azt eredeti formájában. Tegyük ehhez hozzá, hogy Rákóczi franciasága sokszor nehézkes, nyelvtani hibákat is vét, mégis a francia nyelvű levelekben fellelhető az a törekvés, hogy minél logikusabb szerkesztésben, minél precízebben, néha elegánsan is adja elő mondanivalóját. Emellett természetesen ragaszkodik a kialakult francia levelezési gyakorlathoz, amelyben a különböző udvariassági formulák túltengenek, s ezért ma már egyik-másik levélnek szinte bántóan alázatos a hangja.

Ami a magyar nyelvű leveleket illeti, azok formai elemeinek, nyelvének, stílusának kialakításában kancelláriája és legközvetlenebb munkatársai gyakorlatának nagy szerepe van. A gyakorlat és hagyomány kérdését a magyar nyelvű levelek kialakulásában annál is inkább hangsúlyoznunk kell, mert - a nyelvészek megállapítása szerint - „sem a XVI., sem a XVII. században nem tudunk magyar retorikáról, sem pedig a magyar stílusra vonatkozó összefüggő tanulmányokról”. Érdekes megfigyelni, hogyan változtatja Rákóczi leveleinek nyelvét, stílusát aszerint, hogy kinek írja azokat. Bercsényi általában szellemes, humoros, sokszor gúnyos

leveleket küldözget s a fejedelem ugyanilyen hangnemben válaszol, átvéve a főgenerális egyik vagy másik kifejezését, közmondását, megjegyzését. 1706. április 4-i levelében például Bercsényit idézve nevezi Esztergomot borbélyszékné s a levél humoros részleteivel a főgenerális hasonló jellegű levelére utal. Károlyi Sándorhoz intézett leveleiben általában logikusabb gondolatvezetés, kevésbé könnyed hangnem fedezhető fel, ami megfelel a tábornok levelezési modorának. Nyilvánvaló, hogy a titkos kancellária directora, Ráday Pál hatása érvényesül legerősebben a fejedelem levelezésében: 1705-től kezdve Ráday készíti el a legfontosabb határozatok, utasítások, levelek fogalmazványát, amelyet azután a fejedelem kijavít. Ráday maga is jó ismerője a rhetoricának s amivel különösen segítségére van a fejedelemnek: ismeri a magyar irodalmi hagyományokat. Stílusuk sok szempontból egyezik, ami távolról sem jelenti azt, hogy Rákóczi a kancellárral szemben feladja egyéniségét.

A fejedelem leveleinek legsajátosabb és irodalmi szempontból legérdekesebb részei azok, ahol szinte dramatizálva, dialógus formájában adja elő mondanivalóját s vitatkozik tábornokaival vagy másokkal. Ilyen például az Orosz Pálhoz írt levél, amelyben elmondja a szegénylegények érveit s válaszul hozzáfűzi saját észrevételeit. Rendkívül élénkek a leírásai. Elég, ha ezzel kapcsolatban csak Esztergom ostromának, a romhányi csatának vagy Eger feladásának leírására utalunk. 1723. január 22-én kelt levelében a rodostói görög lakodalom bemutatása nagyon hasonlít Mikes Kelemen ugyanilyen jellegű életképeihez. Leveleiben egy-két vonással is kiválóan tudja jellemezni az embereket. Amit Károlyiról vagy Eszterházy Antalról ír, mélyen belevésődik az ember emlékezetébe. Legszebbek azok a levelei, amelyekben magasan szárnyal a hazaszeretet fűtötte pátosz. Sok ilyen levelet közlünk főleg a szabadságharc végéről, s ezek közül Károlyihoz írottak a belső feszültségnek olyan nagyszerű kifejezői, hogy bármelyik irodalmi antológiába beillenek. Milyen megrázó szavakkal búcsúzik a fejedelem Károlyitól 1711. február 18-án: „Így azért legdrágább kincsemet, édes hazámat, Munkácsomat és abban lévő másik mindenemet Kegyelmedre hagyom, s lelkire, hitre kötöm, bízom, - teljességesen elhithetvén magammal az Kegyelmed resolútiójának állandóságát, az melyet minap újabban is adott Munkácson, hogy nemzete boldogulása nélkül nem békélik, s egymást el nem hagyjuk.” S milyen roppant felháborodással írja április 19-én: „...lelki üdvösségére kényszerítem: ne praecipitálja szegény nemzetünk dolgát s ügyét, maga s familiája holtig való gyalázatára; mert soha nem fogják azt mondani, hogy az fejedelem pártolt el az generálisától, - hanem, hogy a generális az fejedelemtől... Ennél többet nem válaszolhatok: mert fojtogatja szívemet az keserűség s az igaz, de megcsalatott barátság, sinceritás és confidenciám.”

Az emelkedett számadás és korholás hangján beszél a fejedelem azokról a hibákról s bűnökről is, amelyek ebben az időben a nemzet egyes osztályait vagy rétegeit jellemezték. Rákóczi nem valami változtathatatlan nemzeti sajátosságokat lát ezekben a hibákban, hanem történelmi körülményekhez köti azok kialakulását. Emlékiratainak egyik legszebb részében - s ennek előzményeit leveleiben is megtalálhatjuk - a Habsburg-uralmat teszi felelőssé a „rosszul nevelt gyermekek tulajdonságaiért”: „Mert melyik osztrák király alapított kollégiumokat, ahol az ifjúságba csiszoltabb erkölcsöt oltottak volna? Melyik állított akadémiákat, ahol ez a nemzet a tudományban és a szépművészetben művelhette volna magát? Melyik használta fel ezt az ifjúságot az udvar vagy a hadakozás feladataira, hogy visszatartsa a dorbézolástól? Melyik vezette be a nép közé az ipart és kereskedelmet, hogy eltérítse a lustaságtól? És végül, volt-e ezek között a királyok között csak egy is, aki nem zsarolta volna a magyarokat és ne kényszerítette volna ezzel a gyűjtésre és saját szükségleteinek összezsugorgatására és ne tanította volna meg ilyen módon a kapzsiságra?” A fejedelem a hibák ostromozásában kíméletlen, de a hibák soha el nem homályosítják benne a haza és a nép szeretetét.

A nyelvi kifejezési formákat tekintve Rákóczi magyar levelei gazdagok és változatosak. A népi nyelvet használja, amelyen megérződik a prédikátorok biblikus szókincsének és stílusának hatása. A fejedelem szereti az ízes fordulatokat, a hasonlatokat, a közmondásokat, sőt

néha trivialitás is vegyül nyelvébe, bár ez nála sokkal ritkább mint Bercsényinél. Él latin kifejezésekkel is, de csak akkor, ha azok a nemesség szókincsében általánosak vagy terminus technicusok. Érdekes megfigyelni, hogy a stílus változatosságára törekedve, nagyon gyakran az egyik mondatban latin kifejezést használ valamely fogalomra, a következőben már az ennek megfelelő magyart. Persze idéz összefüggő latin szövegeket is, főleg jogi s egyéb hivatalos formulákat, bibliai kifejezéseket és antik irodalmi emlékeket, különösen Ovidiust és Vergiliust. Mindent összevetve, Rákóczi kitűnő stilisztá, akinek nevét illő kiváló íróink sorában említeni.

5.

Szólnunk kell néhány szót Rákóczi *levélírási technikájáról* is. Köteteket kitevő leveleit természetesen nem egymaga írja, azoknak jórésztét fogalmazvány formájában a kancellária tisztviselői készítik el s ezeket a fogalmazványokat javítja ki. A kancellária vezetői közép-nemesek s általában igen tehetséges emberek. Ecsed elfoglalásától 1704 nyaráig a diplomata Pápai János igazgatta a fejedelmi kancelláriát. 1704-ben Jánoky Zsigmond lett az udvari kancellária vezetője. De a legfontosabb szerepet kétségtelenül Ráday Pál játszotta, aki - mint a titkos kancellária vezetője, a fejedelem „intimus secretarius” - a *Recrudescunt* megfogalmazója és más kiáltványok szerzője - nagy munkát végzett nemcsak a belföldi, hanem a diplomáciai levelezés intézésében is. A kancellárián dolgoztak Aszalay Ferenc, aki már 1703-ban résztvesz a hivatali munkában s 1706-ban a fejedelem szekretáriusa, Beniczky Gáspár, aki 1707-ben állt Rákóczi szolgálatába, a bizalmas magánügyeket intézte s rendezte a fejedelem titkos levéltárát, Kántor István, aki 1707 novemberétől működött a kancellárián, Pongrácz György, aki főleg az erdélyi ügyeket referálta és mások. Bár e hivatalnak jelentős szerepe volt számos levél és más fontos irat megfogalmazásában és expedálásában, Rákóczi mégsem hagyatkozott mindenben a kancelláriára. 1709. április 6-án kelt levelében ezt írja Bercsényinek: „Mert igazmondás: quod inimici ejus domestici ejus, s valamit az cancelláriák tudnak: akárholott is nem igen titok szokott lenni; melyre nézve elejitől fogva magam előtt szoktam iratni s magam dictálom az actualiter commandóban lévő generálisok levelét, melyet tudom ugyan, hogy sokan udvaromnál sajnálották: de végtére hozzája kellett szoknunk, s szerencse ha még maga is Kegyelmed erre nem fog szorolni: mert mentül nagyobb confusióban lesznek dolgai s tétováznak az elmék, annál titkosabban kell folytatni dolgainkat s talán használna is, ha ennyihány posta levelét megvizsgálná Kegyelmed.”

A magyar nyelvű levelek, amelyeket válogatásunkban közlünk, többségükben így születtek: a fejedelem vagy diktálta, vagy sajátkezűleg írta azokat. Egyik-másik levelében erre utal is. Így például elmondja, hogy az 1710. április 29-én Teleki Mihályhoz intézett levelet maga diktálta, az Eszterházy Antalnak címzett 1710. június 6-i levelét pedig sajátkezűleg írta. A francia nyelvű leveleket általában maga írta és francia titkárával másoltatta. Előfordul az is, hogy a francia leveleket kénytelen maga letisztázni, mert, amint például 1706. augusztus 11-én Ferriolhoz írt levelében említi, nincs mindig francia titkára. Máskor azért kér engedelmet, mert szekretáriusa kezeírásával küldi levelét, például franciaországi barátjához, d'O márkihoz. Rákóczi szívesen levelez franciául nemcsak azért, mert már ebben az időben a francia kezd a diplomácia nyelve lenni, hanem azért is, mert udvarában szinte senki sincs, aki ért franciául. Ilyen módon is biztosítani tudja tehát diplomáciai levelezésének titkosságát. Ha valamely francia nyelvű levelet fontosnak tart és meg akar ismertetni hívei előtt, akkor lefordíttatja latinra, vagy esetleg magyarra. Néha a fordítást saját maga végzi. 1711. április 18-án Ráday Pálhoz küld egy francia levélfordítást, megjegyezve, hogy azt maga készítette. A levelek bevezetői és befejező formuláit, címzését néha maga írta, általában azonban a kancelláriára bízta ezt a feladatot s legfeljebb javított, ha nem tetszett valami. A kancellárián külön-

bőző formula-gyűjteményeket állítottak össze, a gyakorlat adta lehetőségeket figyelembe véve s ez nagy segítségükre volt a levelezésben. (Az újévi köszöntő formulák gyűjteménye az Archivum Rákócziánium I. kötetében, 233. old.) Egyes követeivel, így a Párizsban tartózkodó Kőkényesdivel álnéven levelez. A bizalmas jellegű levelekben rejtjeleket alkalmaz, egyes esetekben sajátkezűleg, általában azonban kancelláriája végezte ezt a munkát. A clavis legtöbbször arab számok kombinációiból álló: minden fogalomnak számjegyek feleltek meg s ezek változtak időnként és személyenként is. Így a rejtjelek több fajta rendszere alakult ki s néha nagyon nehéz volt azokat megfejteni. A leveleket expedíáláskor összehajtogatták vagy borítékba tették, viasszal lezárták s rányomták a fejedelem pecsétjét.

Rákóczi igyekezett jó postaszolgálatot kiépíteni: már 1703. november 11-én elrendelte a posták felállítását és Szepesi Jánost főpostamesternek nevezte ki. 1705. január 1-én kiadott utasításában megparancsolta, hogy a posták államköltségen fuvarozzák a fejedelem követeit, a futárokat s készpénz ellenében az útlevéllal rendelkező magánosokat. A rendes posta hetenként kétszer közlekedett, rendkívüli esetekben különjáratok indultak. A posták körül azonban sok volt a zavar s gyorsaságukra jellemző, hogy Mosonytól Munkácsig 10 napig tartott a kurir útja, rendes postával néha kétszer annyi ideig. Külfölddel is megszervezte Rákóczi a postaszolgálatot s különösen nagy súlyt helyezett arra, hogy Lengyelországgal jó kapcsolatot tartson fenn, hiszen általában Danckán keresztül jutottak el levelei a francia udvarhoz is. Ebben a vonatkozásban nagy szerepet játszott Ross Vilmos krakkói postamester, akivel a fejedelem külön megállapodást kötött a posta minél gyorsabb lebonyolítására. Így is sokszor egy hónapba beletelt, míg valamelyik levele Párizsba érkezett.

A levelek néha nem jutottak el rendeltetési helyükre: elkallódtak vagy a császári kémiszolgálat megkaparintotta azokat. Éppen ezért fontos leveleknél gyakorlattá válik, hogy a fejedelem több másolatot is készített és különböző utakon juttatja el a címzetthez. Ha Rákóczi valakivel állandó kapcsolatban áll, azt is megteszi, hogy évente újrakezdve megszámozza a leveleket s szám szerint hivatkozik is rájuk, hogy ilyen módon is ellenőrizhesse a levelezés folyamatosságát. (Ezt teszi például a Bonnac-kal folytatott levelezésben is.) Mindent összevetve: a fejedelem rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít a levelezés minél pontosabb és gyorsabb lebonyolításának és sok gondot és energiát fordít erre a munkára.

A kötetben közölt levelek nagyobb részükben már megjelentek különböző okmánygyűjteményekben, amelyeket a szélesebb olvasóközönség nem ismer. Egy részük - különösen a francia nyelvűek - még kiadatlanul hevernek a hazai és külföldi levéltárakban. A leveleket a hatalmas anyagból úgy válogattuk össze, hogy azok minél sokoldalúbban mutassák be az embert. Tisztában vagyunk azzal, hogy még sok érdekes és fontos levelet is fel lehetett volna venni, ha nagyobb terjedelemben állhatott volna rendelkezésünkre. A szabadságharc első éveiből kevés magyar nyelvű levél maradt fenn, a hiányokat az összefoglaló jellegű francia levelekkel igyekeztünk pótolni. A magyar nyelvű leveleket nem közöljük betűhíven, mert úgy gondoljuk, hogy népszerű kiadásban ennek nincs helye, arról nem is beszélve, hogy helyesírásunk e korban nagyon bizonytalan. Az eredeti szövegen végrehajtott változtatások nemcsak helyesírási jellegűek, hanem érintik a Rákóczi vagy kancelláriája által ismert és használt nyelvjárási sajátosságokat is. Erre a nyelvjárásra általában jellemző az í-zés, a -ból, -ből, -ról, -ről ragok -bul, -bül, -rul, -rül formában való használata, egyes mássalhangzók megkettőzése stb. E nyelvjárási sajátosságok jórésztükben ma is megtalálhatók, tehát nem egy régebbi nyelvi állapotot tükröznek, másrészt nagyon gyakran következtelenül jelentkeznek, éppen ezért nem is őriztük meg ezeket. Ugyanakkor változatlanul megtartottuk az eredeti mondat szerkesztést s néhány más régies sajátosságot. (Sajnálattal kell megjegyeznünk, hogy e kor nyelvéről szinte egyetlen nyelvtörténeti tanulmány sem állt rendelkezésünkre, ami jelentősen megnehezítette munkánkat.) A latin szavakat és kifejezéseket nem váltottuk fel magyar megfelelőikkel, hanem ezeket szögletes zárójelben közöljük, meg akarván így is könnyíteni az olvasó számára

a szöveg megértését. A francia nyelvű leveleket természetesen modern fordításban adjuk közre, de igyekeztünk ebben az esetben is a kuruc kor nyelvének néhány sajátosságát tekintetbe venni. A beköszöntő és záró formulák nagyon sok esetben nem maradtak meg, mert az eredeti fogalmazványban nem szerepeltek, vagy olyan másolatokban maradtak ránk, melyekben nem tartották szükségesnek ezek leírását. Néhány esetben, amikor az eredeti levél rendelkezésünkre állt és jellemzőnek tartottuk e formulák használatát, a levél teljes szövegét közöltük. A levelek néhány érdektelenebb részletét elhagytuk, a kihagyást pontokkal jelöljük. A kötet végén felsoroltuk levéltári és egyéb forrásainkat. Az olvasó jobb tájékoztatása érdekében minden egyes levelet igyekeztünk elhelyezni a szabadságharc eseményeinek keretébe és sok helyen magyarázó jegyzeteket is beiktattunk. Végül, a levelekben előforduló személyekről a kötet végén szereplő névjegyzék ad tájékoztatást.

Rákóczi leveleinek olvasása nagyobb erőfeszítést igényel, mint valamilyen összefüggő mai szövegé. Az olvasó fáradozása nem lesz hiábavaló: a levelekből jobban megismerheti a kuruc szabadságharc vezetőjének egyéniségét s azt a nehéz küzdelmet, amelyet a nép élén az ország függetlenségéért vívott.

LEVELEK

1.
RÁKÓCZI FERENC ÉS JULIANNA THÖKÖLY IMRÉHEZ

Munkács, 1686. május 5.

Bécs felszabadítása után a Thököly-vezette kuruc függetlenségi mozgalom egyre szűkebb területre szorult vissza. 1685 októberében a nagyváradi pasa a „kuruc királyt” elfogatta és Nándorfehérvárra vitette. Thököly elfogatásának híre megtörte a még hűségén maradtak ellenállását is s legtöbbjük szembefordult a törökökkel és résztvett a felszabadító háborúban. A fejedelem tisztázta magát a vádak alól és megkísérelte a harc felújítását, de a törökkel együtt kiszorult az országból. A császáriak 1685 novemberében megkezdték Munkács várának ostromát, az őrség Zrínyi Ilona vezetésével hőiesen védekezett és csak három év múlva, 1688. január 18-án adta fel a küzdelmet. Az ostromlott várból írja a 10 éves Rákóczi Ferenc levelét mostohaapjának.

Leányi és fiúi engedelmességgel való szolgálatunkat ajánljuk Nagyságodnak, mint jó kegyelmes Uramnak.

Édes kegyelmes Uram, mik az Nagyságod szolgálatjára még élünk. Édes kegyelmes Uram, valóban szívesen várjuk azt az áldott órát, az melyben Isten Ő Szent Felsége elhozza Nagyságod közinkben. Ezekután ajánljuk magunkat az Nagyságod gráciájában [kegyelmébe].

Dátum in Arce Munkács, die 5. Mai 1686. [Kelt Munkács várában, 1686. május 5-én.]

Nagyságodnak engedelmességgel szolgáló leánya és fia

Rákóczi Julianna
Rákóczi Ferenc

Külső címzés: Méltóságos Thököly Imre kegyelmes urunk apánknak, Önagyságának alázatosan írtuk.¹

2.
RÁKÓCZI JULIANNÁHOZ

Krumlov, 1690. június 6.

Munkács feladása után a császáriak Zrínyi Ilonát két gyermekével együtt Bécsbe vitték. A császár a magyargyűlölő Kollonich bíborosra bízta Ferenc neveltetését, aki a fiút anyjától elszakította és 1688. április 3-án a dél-csehországi Jindřichův Hradecbe, német nevén Neuhausba, a jezsuita kollégiumba küldte. Rákóczi nehezen illeszkedett be az idegen környezetbe. A jezsuiták mindent megtettek, hogy elfelejtse nyelvét, hazáját, családjának múltját. Az idegen környezet hatására magyar nyelvérzéke megromlott, amint azt az alábbi tréfáshangú levél bizonyítja. A levelet a csehországi Krumlovból írta; az ottani jezsuita rendházban töltötte nyári szünidejének egy részét.

¹ A levél Rákóczi Ferenc kezeírása. A gyermek Rákóczi első írásgyakorlatai egy ábécéskönyv lapjain maradtak fenn, melyet tanítója, Bárkány János ferencrendi szerzetes így ajánlott neki: „A bölcsességnek kezdete az Úr félelme, kitől mindennemű jóknak áldását kívánja páter Bárkány János az méltóságos és nagyságos nevendék fejedelmi nagy Rákóczi-familiák méltóságos csemetéjére, Rákóczi Ferkére, kinek az Úr napjait sokakra terjessze, földön, mennyben örökösen nagyra nevelje.”

Atyafiúi szeretettel való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek.

Csudálkozom és csudálkozásomat elhagyni nem tudom, micsoda az oka, hogy Kegyelmed két rendbeli leveleimre választ nem ad. Talán haragud nekem Kegyelmed, hogy Commerci² uramat hattam Kegyelmed által köszöntni? De kérem, megírja, micsoda az oka? Ha Kegyelmednek az mennyegzőre való nyakravalóra gyöngyökre szüksége vagyon, kérem, megírja, mert ez napokban sok gyöngyöket itten osztogattam. Kegyelmednek, si [ha] szükségesek lesznek, el fogok küldeni. De kérem, ne haragudjon és ha ezután fog haragudni, kérni fogok Commerci uramat, hogy Kegyelmedet kérje, ne haragudjon Kegyelmed! Az leányasszonyokat köszöntöm becsülettel Commerci sógorammal együtt. Ha Kegyelmed fog nekem ez hónapban írni, az Ujház³ helyében írja Crumlovii [Krumlovba]. Ezekután maradok szeretettel

Crumlovii, 6 Junii 1690. [Krumlovban, 1690. június 6-án.]

szolgáló öccse
Franciscus Rákóczi

3.

XIV. LAJOSHOZ

Bécs, 1700. november 1.

A jezsuiták terve kudarcot vallott: Rákóczit nem sikerült elidegeníteniök hazájától. 1694-ben a tizennyolcéves fiatalember hatéves távollét után meglátogatja magyarországi birtokait, majd 1696-ban hosszabb időre hazaköltözik. A hegyaljai felkelés elől még elmenekül, de fokozatosan megérlelődik benne az elhatározás, hogy valamit tennie kell a haza sorsának megváltoztatása érdekében. Bercsényi Miklós ungi főispánnál tanácskozik terveiről s megállapodnak abban, hogy XIV. Lajos francia királyhoz fordulnak támogatásért. A francia udvarhoz intézett levelek továbbítását egy Longueval Ferenc József nevű, belga származású, császári kapitányra bízta, aki azonban kiszolgáltatja azokat Bécsnek. Ezek a levelek teremtik meg a jogalapot arra, hogy a már régen gyanakodó császári udvar Rákóczit és több társát 1701. április 18-án letartóztattassa. Az alábbiakban az első XIV. Lajoshoz intézett, puhatolódzó francia nyelvű levél fordítását közöljük, amely a kor szokásainak megfelelően tele van túlzó udvariassági formulákkal.

Felség,

családom gyakran élvezte már királyi támogatásának tanújeleit⁴ és Felséged mindezideig oly nagylelkűen pártfogásába vette Európának azokat a fejedelmeit, akik Felségedhez fordultak, ezért remélhetem, hogy a mostani körülmények között sem tagadja meg segítségét hazámtól, amelynek elnyomatása annyira ismeretes. Nem kell tehát Felséged elé idéznem az elnyomásnak szomorú képeit, hogy fölkeltssem Felséged együtt-érzését és megnyerjem jótékony

² Az öregedő Commercy tábornagy, aki résztvett a magyarországi török harcokban, úgy látszik, szerelmes lett a tizennyolc éves Rákóczi Juliannába. Juliannát 1691. június 24-én Aspremont-Reckheim Ferdinánd Nándor Góbert gróf, altábornagy vette el feleségül, mégpedig a császár által kinevezett gyám, Kollonich bíboros ellenkezését is legyőzve, aki azt szerette volna, ha Rákóczi nővére apáca lesz és vagyonát az egyháza ra hagyja.

³ Neuhaus.

⁴ A Franciaország és I. Rákóczy György erdélyi fejedelem között 1645-ben megkötött szerződésre, a Zrínyi Ilonának nyújtott francia támogatásra utal.

hajlandóságát: legyen atyánk, támogatónk és fölszabadítónk. Ilyennek tekintem Felségedet, amióta megvilágosította szemeimet az értelem, hogy csodáljam mindazokat a nagy dolgokat, amiket Felséged tett az elnyomottak javára. Ugyanezért járulok Felséged színe elé, hogy országunk nevében kérjem további támogatását, melynek jótéteményeit már oly sokszor éreztük. E végből, Felség, nem bocsátkozom ügyünk ismertetésébe, hiszen arról Felségednek bizonyára pontos hírei vannak. Annyit mondok csupán, hogy az egység éppoly szoros közöttünk, mint amilyen általános az elégedetlenség; hogy a nemzet érdekeivel mindig végeztesen ellenkező vallási háborúságok és családi viszálykodások elsimultak vagy megszűntek, és a három rend, a három vallással együtt,⁵ semmi mást nem kíván, mint egy szívvel-lélekkel állani a közösség szolgálatára. Ezért, ha Felséged a segítséget megadni kegyeskedik, semmi kétség, hogy a támogatásnak, amit kérünk, jobb lesz a kimenetele, mint az elmúltakban bármikor. Ami engem illet, semmisem tehet boldogabbá, mint ha Istentől kapott rangomat és becsületeket a hazámbeliek között Felséged dicsőségének szolgálatába állíthatom és nyilatkozhatom, Felség, hogy őseimtől örökölt hajlandóságom és tiszteletem Felséged szent személye iránt mindennél inkább táplálja Felségedhez való ragaszkodásomat. A nemes ember,⁶ aki leveletem viszi, valaha abban a megtiszteltetésben részesült, hogy szolgálhatta Felségedet, most pedig az a tisztesség vár rá, hogy hosszabb fölvilágosításokkal szolgáljon és kifejezze mélységes tiszteletemet, amellyel maradok, Felséges uram,

Felségednek
nagyon alázatos, nagyon engedelmes és nagyon
készséges szolgálója

Rákóczi Ferenc herceg

4. XIV. LAJOSHOZ

A szatmári táborból, 1703. szeptember 22.

Rákóczi 1701. november 7-én felesége segítségével megszökött a bécsújhelyi börtönből és Lengyelországban talált menedéket. A már előbb Lengyelországba menekült Bercsényi Miklóssal együtt széleskörű diplomáciai tevékenységbe kezdett. Elsősorban Franciaország támogatását akarják megnyerni. A francia király ekkor fogadja el unokája számára a spanyol trónt s ezzel kirobbantja a spanyol örökösödési háborút, amelyben nemcsak Ausztriával, hanem Angliával és Hollandiával is szembetalálja magát. XIV. Lajos nem ígér és nem ad megfelelő segítséget, Rákóczi azonban, főleg a tiszaháti felkelés hatására, a jobbágyok kérésének eleget téve, mégis elhatározza, hogy megkezdje a Habsburgok elleni függetlenségi harcot. 1703. június 16-án csekély kísérettel átlépi a magyar határt s három hónap múlva már nagy győzelmekről számolhat be a francia királynak.

Felség!

Hogy szándékaimat mindjárt kezdetben egy nagy király vette pártfogásába és hogy ügyem igazságos ügy, én mindezt a jó szerencse biztatásának vettem és mondhatatlan örömmel láttam teljesülni reményeimet, amelyek valaha számkivetésem keserveit enyhítették, majd valóságra válva, most lehetővé teszik, hogy Királyi Felséged iránt való buzgó ragaszkodáso-

⁵ Az arisztokrácia, a papi és a nemesi rend; a katolikus, református és evangélikus vallás.

⁶ Longueval.

mat kifejezzem. Úgy látom, Felség, hogy a felséges Isten kegyelme ezidáig olyan sikerekkel áldotta meg fegyvereimet, ami kívánságaim szerint való és Felséges Személyét megillető tisztelettel bizonyossá tehetem Felségedet, hogy sikerült magam mellé állítanom az egész országot a Dunáig, háromszor megvernem a rácokat, egyszer az erdélyieket, elfoglalnom Kálló, Károly, Somlyó, Nagybánya és Huszt várait,⁷ körülzárom a szatmári, munkácsi, ungvári, nagyvárad és tokaji várakat, miközben seholsem ütköztem ellenállásba. Az a szándékom, hogy csakhamar ismét teljessé tegyem hazám boldogságát, ha ugyan Felséged kegyes támogatását és segedelmét ügyemhez megkaphatom, amint azt Franciaország követei terjesztettek legalázatosabban Felséged elé.⁸ E tervek kivitele annyival inkább is sürget, mert arra szolgálna, hogy elhárítsam az ellenség későbbi mozdulatait, rendbeszedjem hadaimat, megerősítsem a várakat és a fölkelések nyomában természetesen meggyöngült fegyelmet újra visszaállítsam. Bonnac márkit, Felséged követét apróra tudósítottam az ország ügyeinek mostani állapotáról és arról, hogyan egyesülhetnénk a hadakkal, amelyeket Felséged méltóztatna küldeni segítségül.

Nem akarok levelem hosszúságával Felségednek alkalmatlanságot szerezni, sőt szeretném, ha kívánságaimat mindenben Felséged szolgálatához igazíthatnám, ezért remélem, Felséged napról napra jobban megismeri szívem legfőbb óhaját: teljességgel kifejezni hív ragaszkodásomat, amellyel vagyok Felségednek legengedelmesebb és igen készséges szolgája

Rákóczi Ferenc m. p.⁹

5. GÖDÉNY PÁLHOZ

Tokaj, 1703. október 21.

A fejedelem egyik legnagyobb gondja a szabadságharc kezdetétől fogva az volt, hogy a népi felkelőkből fegyelmezett, jól felszerelt hadsereget alakítson ki. Kemény parancsokkal tiltja a prédálást, a szegénység sanyargatását s ugyanakkor minden tőle telhetőt megtesz, hogy megvédelmezze a fegyvert fogott jobbágyok otthon maradt hozzátartozóit a nemesek és a megye önkényeskedéseivel szemben. Ez a kettős célkitűzés látható a bihari felkelők egyik vezetőjéhez, Gödény Pál gyalogos ezereskapitányhoz írt leveléből is.

... Jóllehet, már pátens-leveleinkben minden vármegyékben s helyekben publicáltattuk [közvetítettük], hogy se a vármegyék s azoknak tisztei, városi, falusi bírák az olyanoknak otthon maradt cselédjeiket, az kik az haza szabadságának helyreállítása végett fegyvert fogtanak s táborunkban vannak, semmi terhviseléssel terhelni, az táborra kívántató élés-adatáson kívül (azt is igazságosan vetvén reájok) semmiképpen ne merészeljék; és, ha kik azon parancsolatunkkal nem gondolván, az ellen járnak, s táborunkon levő hadaink otthon maradt cselédjeiket terhelni merészlik: tudósítván az olyan helyeknek s abban lévő bírának nevekről, oly hathatósan hadainknak megbántódását megorvosoljuk kemény büntetésünk által, hogy hadaink továbbvaló s leendő panaszok megszűnhessék.

⁷ Kálló július 29-én, Károly augusztus 13-án, Szilágyosomlyó augusztus 21-én, Nagybánya augusztus 14-én és Huszt augusztus 17-én kapitulál. Rákóczi augusztus 15-én kezdte meg Szatmár várának körülzárását és október 8-áig tartózkodott a szatmári táborban.

⁸ Du Héron és Bonnac lengyelországi francia követekről van szó, akik támogatták Rákóczi terveit a francia udvarnál.

⁹ Manu propria = sajátkezűleg.

Szánakozással látjuk hadaink ruhátlanságokat is; tudván: az idő már tovább-tovább nem kedvez, szorgalmatos gondunk volt hadaink ruházatjokra, amint hogy a bányavárosokra bizonyos embereinket, hadaink számára kívántató posztó-vételre expediáltuk [küldtük] is, hogy mennél hamarébb számokra köntöst készíthessenek; s eddig is ebben volt a fogatkozás, hogy sok kóborlók,¹⁰ kik a haza szolgálatjának nem promotiójára [előmenetelére], hanem kárára voltak, a sőt, s úgy a bányákon mindenütt a pénz-készítésére rendeltetett lovakot¹¹ elprédálván, az ország jövedelme s abból hadaink szükségére való költség megcsönkult: de már az is naponként jó rendben vétetvén, hadaink fogatkozások is ennekutána jobban orvosoltatik; egyébiránt is meggondolván azt hadaink, hogy a reájok lévő posztónak távoztatására, melyből most köntöst csinálhatnának magoknak, elég consolatio [kedvezés]. Most innen expediáltunk [küldtünk] egy hadnagyot, ki is kepenyegeket készítvén azon hadaink számára Debrecenben: parancsoljuk azért serio [komolyan] és igen keményen, ha becsületjeket szeretik, ellenben kemény büntetésünket el akarják kerülni, kezek alól eloszlott hadainkot gyűjtsék össze, folytassák az haza szolgálatját; különben, ha továbbra is kezek alatt levő hadaink oly széjjel lesznek, jobb volna magokat magok kezek alatt levő hadainkkal öszvelövéldetessék, hogysen mint elszánt kemény büntetésünket magán tapasztalja...

6.

SENNYEI ISTVÁNHOZ

Tokaj, 1703. november 11.

A fejedelem a jobbágyok helyzetét az 1703. szeptember 27-én kelt vetési pátensében szabályozta. A pátensben a táborban szolgáló jobbágyokat és közvetlen hozzátartozóikat mentesítette a földesúri szolgálattól és a közterhektől, az otthon maradt lakosokat viszont jobbágyi kötelességeik teljesítésére szólította. Ugyanakkor a földesuraknak meghagyta, hogy jobbágyaikat „a szüntelenül való szolgálattal ne erőltessék, szolgáltatassák, terheljék”. Rákóczi ezeket a rendelkezéseket igyekezett a legszigorúbban betartatni a nemességgel, amit a szatmári várat ostromló sereg parancsnokához, Sennyei István tábornokhoz írt levele is bizonyít.

... Bojti¹² lakosok alázatos supplicatiojokból [kérelméből] értjük, hogy azon falujok Nemzetes Vitézlő Szöcs János kapitány ezerének assignáltatván [kijelöltetvén] qvártélyul, felette igen opprimáltatnak [terheltenek], annyira, hogy épen el nem viselhetik; mivel pedig azon lakosok másként is táboroznak, s csak a cselédjeket hadták falujokban: vegye Kegyelmed méltó respectusban [tekintetbe] dolgokat, s erejek felett opprimáltatni [terhelni] ne engedje. Úgy informáltattunk, hogy Méltóságos Generális Bercsényi uram Béltek¹³ nevű faluja Balla Ursulnak volna assignálva [kijelölve]; Kegyelmed parancsoljon, hogy azon falunak aggravatiójától supersedeáljon [megterhelésétől álljon el], minthogy azon falut afféle contributióktól eximáltuk [terhektől felmentettük] volt. - Dein propria manu scribit [Ezután sajátkezűleg

¹⁰ Rákóczi már 1703. július 24-én a gyulai táborból fellép a fegyelmetlenek, a kóborlók ellen. Szeptember 15-én és 19-én kiadott pátenseiben elrendeli azoknak elfogatását, akik a „szegénységet húzzák, vonják, hurcolják”.

¹¹ A pénzverő helyekre szállítások céljára rendelt lovakról van szó.

¹² Falu Bihar megyében, a biharkeresztesi járásban.

¹³ Krasznabéltek Szatmármegyében, Bercsényi feleségének, Csáky Krisztinának a birtoka.

írja]:¹⁴ Némely szegény emberek s helyek panaszából értem, hogy Kegyelmed maga számára borbéli impositiókat [adókat] vetett volna reájok; melyeket is nagy terhekre mondják lenni. Mivel azért ezek Kegyelmed instructiója [utasítása] és ország szolgálatja ellen vagynak: kérem, tőlük ne praetendálja [követelje], ne kellessék pátens-parancsolatunkkal megtiltani, - mely is Kegyelmed becsületi ellen volna; meglesz a haszon, csak előbb a szabadságot keressük.

Kegyelmed jóakarattal szolgáló öccse

Franciscus Rákóczi.

7. BONNAC MÁRKIHOZ

Tokaj előtt, 1703. november 17.

Jean-Louis Dusson de Bonnac márki danckai (danzigi) francia követ tájékoztatta az első időkben a versaillesi udvart a magyarországi eseményekről és ő folyósította azokat a segélypénzeket, amelyeket a francia kormány a magyar felkelők támogatására szánt. Ugyancsak ő toborozta Lengyelországban azokat a francia tiszteket is, akiknek feladata a magyar hadsereg regularizálása lett volna. Rákóczi, a korabeli diplomáciai szokásoktól eltérően, nagyon őszinte hangú levelekben ismertette Bonnac-kal a szabadságharc helyzetét, nehézségeit és kilátásait.

Uram!

Két levelét kaptam egyszerre, s az első is, a második is arról tudósít, hogy most már az udvarban¹⁵ nagyobb buzgósággal gondolnak vállalkozásunk sikerére. Nagy örömmel adok tehát hírt mindenről, ami e fontos ügyet illeti.

Szatmárnak és a többi váraknak körülfogása mellett soha nem vesztettem szem elől az egyesülés¹⁶ gondolatát, mert csak attól remélhettem, hogy az ország visszanyeri régi szabadságát. Minthogy azonban a bajor választóval nem tudtam levelet váltani és Uraságod is kevésbé informált, vajon hajlandó-e ez a fejedelem magára vállalni ügyeinket, igyekeztem, fedezni az országot és föltartani a várak őrsegeinek kitöréseit. Hódításokat csupán kisebb portyásokkal vittem végbe. Derék-seregemmel hátul maradtam, hogy szemmel tarthassam Erdélyt és a rácokat...¹⁷

¹⁴ Ez a megjegyzés Reviczky Imre harmincadostól származik. Szatmár sokáig tartotta magát a kurucokkal szemben, sőt egy alkalommal a szatmári német őrség az ostromzár parancsnokát, Sennyeit is megszalasztotta. A németek zsákmánya lett Sennyei egész levelezése, amelyet az akkor Szatmáron tartózkodó Reviczky Imre a német parancsnok utasítására lemásol.

¹⁵ A francia udvar.

¹⁶ Rákóczi a Miksa Emmanuel bajor választófejedelemmel, XIV. Lajos szövetségesével való egyesülésre utal. A francia és bajor seregek ekkor a Duna vonalán nyomultak előre, 1703. szeptember 10-én fényes győzelmet arattak a császáriak fölött és elfoglalták Passaut is. Ebben az időben teljesen jogosnak látszott Rákóczinak az a reménye, hogy a Felvidéken előrehaladó csapatai találkozhatnak a francia és bajor hadakkal.

¹⁷ Kihagytuk a hadműveletek részletes leírását.

... Íme, az ország dolgainak állása. Most pedig hadd mondjam el, Uram: úgy látom, még mindig nincs meggyőződve róla, hogy saját hasznommal nem törődöm. Puhatólódzik tehát, hogy megismerje, mint vélekedem, és cselt vetve könnyű, portyázó hadaimra céloz.¹⁸ Mindebben, Uram, csupán barátsága jelét látom, melyet szóban, tettben már annyiszor kifejezett és a tőlem elvárható teljes őszinteséggel és becsülettel állíthatom, hogy egyedül hazám szeretete vezérel és sohasem jutott eszembe a királyi koronára törni, sőt vérem utolsó csöppjét is szívesen odaadom, hogy a korona annak fejére kerüljön, aki meg tud bennünket védeni szomszédjainktól.¹⁹

Ezzel, Uram, nem akarom azt a hitet kelteni, mintha nem ismerném a bíbor és a korona ragyogásának csábító erejét, vagy híjával volnék a közös emberi gyöngeségnek és a becsültetés születésünk-adta vágyának. Indifferenciámban csupán a hazám iránt való buzgóság és szeretet vezérel, hogy olyan uralkodót szerezzek, aki a saját ügyét a Király²⁰ ügyéhez kapcsolva egyúttal személyében arra is alkalmas, hogy megoltalmazzon bennünket hadaival, szövetségeseivel és más országok felé tett diverziókkal. Hitem szerint mind ezeket a tulajdonságokat bírja a bajor választó úr személye...

A belzi palatinus úr²¹ éppen most tudósít külön postával, hogy a krakkói érsek úrral²² egyetértve levélben sürgették a Királyt, küldje Conti²³ herceget Lengyelországba. Ez a mi boldogulásunknak is fölötte kedvező volna, mert a két korona e szövetsége legyőzhetetlen hatalmat adna ennek a fejedelemnek a kezébe...

8.

XIV. LAJOSHOZ

A solti táborból, 1704. június 15.

1703 végére a kurucok elfoglalták a Tiszántúlt, a Felvidéket és a Duna-Tisza közét. 1704 elején a harcok a Dunántúlon és a Felvidéken folytak. Bécsset egyszerre fenyegették a francia-bajor csapatok és a magyar felkelők. Ebben a szorongatott helyzetben küldte a császári udvar Széchenyi Pál kalocsai érseket Bercsényihez, majd pedig Rákóczihoz tárgyalások céljából. 1704 márciusában megkezdődött a gyöngyösi békeértekezlet, amelyen a kurucok huszonöt-pontos követelést terjesztettek elő. A megbeszélések eredménytelenül végződtek, de a tárgyalások híre nagy nyugtalanságot okozott Versailles-ban. Az értekezlet megszakítása után a fejedelem ismét hadba szállt. Ilyen előzmények után számolt be XIV. Lajosnak a magyarországi helyzetről. A magyar és a külföldi körülmények alapos ismerete, a szabadságharc célkitűzéseinek világos kifejtése teszik ezt a levelet különösen fontos dokumentummá.

¹⁸ Bonnac egyik levelében arra utal, hogy Rákóczi is elfogadhatná a magyar trónt, nem kell feltétlenül a bajor választóra gondolnia.

¹⁹ A törököktől és Ausztriától.

²⁰ XIV. Lajos.

²¹ Sieniawski Ádám nagyhetyman a francia párt tekintélyes tagja, aki Rákóczit is pártfogásába vette Lengyelországi tartózkodása alatt.

²² Radzieiowski Károly lengyel prímás ugyancsak a francia királyjelölt pártjához tartozott.

²³ François-Louis de Conti, a nagy Condé herceg fia Sobieski János halála után a lengyel trónra pályázott, de a lengyel nemesség többsége II. Ágost szász választófejedelmet fogadta el királyának. Rákóczi abban reménykedett, hogy a francia párt felülkerekedik Lengyelországban s ez esetben onnan is segítséget kaphat.

Felség!

Danckán keresztül igen bizonytalan a levelek járása, ezért csak késedelmesen tudtam teljesíteni kötelességemet, hogy Felségednek apróra elmondjam hazám ügyeit. Most azonban, a konstantinápolyi cím birtokában, semmit sem késve máris alázatosan tudósítom Felségedet, mi jó és rossz történt, amióta előző leveleim elmondták, mily sikerekre vezetett szabadságát féltő népem első tüze, amit nyilván mutatott Schlick tábornok veresége.²⁴ Ezen aktus után azonban a hadak, nem találván több ellenséget, s azt vélvén, hogy egész Magyarország meghódításával biztonságba jutottak, a maguk dolgával kezdtek törődni és az ellenségtől ejtett prédával visszavonultak. Mindent megkísértettem, Felség, ami tőlem tellett, hogy a szerte kóborló hadakat összegyűjtsem, mégis, mivel a nagyon kemény szigorúságnak kárát vallhattam volna oly hadi nép közt, amelyet mind a szabadság túlzottan tágas felfogása, mind személyem igen nagy kedvelése lelkesít, a fenyegetéseket ígéretekkel és kedvükben járással váltogattam, nehogy bármit is elmulasszak, amivel hazámnak és Felségednek ügyét előbbre vihetem.

Mindezt a sok fáradtságot és kíméletet azonban fölülmúlja az, ahogyan kedvében járni kényszerítettem a három vallásnak,²⁵ amelyeket a papi rend hajdani beleegyezésével törvények oltalmaznak országunkban. És mivel az ausztriai ház minden eddigi fölkelésben a vallások egymás közötti féltékenykedését használta ki, hogy összezavarja a legjobban elrendezett szándékokat, egészen különleges ügyességre volt szükség, hogy meg ne bántsam az egyik vagy a másik pártot, amikor igaz okkal követelte magának a templomait, melyeket a törvény adott használatára, de amelyeket az ausztriai ház visszavett tőle. A katolikus vallás iránti tisztelet és ragaszkodás azonban arra ösztönzött, hogy módját keressem, miként tarthatnám vissza minél tovább a többieket. Találtam is elég elfogadható okot, hogy ezt legcsekélyebb sérelmük nélkül megtegyem, mivel az erősségeknek hadi szerek híján való lassú ostromlása közben volt időm országunk politikai és gazdasági ügyeivel foglalkoznom.²⁶

A télnek több mint felét sátor alatt töltöttem, rosszul öltözött és zsold nélkül tartott hadakkal, és csupán két hónap pihenőt engedvén nekik, Eger bombázásával²⁷ kezdtem meg a hadakozást. A bécsi udvart meglepte ez a váratlan siker és ekkor, Eger ostroma idején, kezdett békealkuvásokra gondolni, miközben másfelől kénytelen volt látni portyáimat szék-városa előtt. Az udvar választása az alkuvások folytatása céljából a kalocsai érsek úrra²⁸ esett, leküzdvé bizalmatlanságát e főpap személye iránt. Velem együtt ugyanis egykor azzal vádolták, hogy ő is Felségeddel áll kapcsolatban és Felségednek igyekezett szolgálni. Most azonban az udvar úgy vélte, hogy ez a tiszteletreméltó férfiú, akinek hite a legjobb szándékúak között is egyedülálló, meggyőzhet bennünket és rávehet, hogy az alkuvásokat többre tartsuk a háború kétes kimenetelű cselekedeteinél. Bercsényi grófhhoz, hadaim főgenerálisához folyamodtak, hogy hozzám a javaslatokat közvetítse. Az érsek úr több megbeszélést folytatott a gróffal, azzal az

²⁴ Schlick Lipót császári tábornok 1703. november 15-én Zólyomnál vereséget szenvedett s ezzel a bányavárosok a kurucok kezébe kerültek.

²⁵ A három „befogadott” vallásról, tehát a katolikus, református és evangélikus vallásról van szó.

²⁶ A gyöngyösi békeértekezleten a protestánsok sérelmeiket külön akarták tárgyalni s Okolicsányi Pál császári biztos ezt az eljárásukat a maga részéről támogatta. A vallási sérelmek egyoldalú előtérbe állítása a kialakuló nemzeti egység felbomlását eredményezhette volna. Rákóczi nagyon határozottan lépett fel minden ilyen törekvéssel szemben.

²⁷ A fejedelem 1703. október 16-ától 1704. január közepéig a Tokaj alatti táborban, január 19-től március 4-ig pedig Miskolcon tartózkodott s innen indult Eger megvételére, melynek bombázását március 7-én kezdték meg.

²⁸ Széchenyi Pál.

ürüggyel, hogy pártomhoz kíván állni. Én azonban mindennek fölött arra ügyeltem, mennyi tenger sok kárt és bajt hozhatnak ezek az alkuvások, ismervén a császár principiumait, aki időt akar nyerni, hogy magát összeszedje és a csalfa szín mögött viszálykodást keltsen a most születő test gyöngé része és tagjai között. E körülmények között nem feledtem. Felség, hogy hazám szolgálatának buzgósa szorososan összekapcsolódik Felséged szolgálatával, de azt sem tévesztettem szem elől, milyen bizonytalan a Bajor Választó úr velünk való egyesülésének szándéka; vele üzenetet váltani nem is tudtam. Tetézték még mindezeket a portai zavarok,²⁹ amik szintén megakadályozták levelezésemet Felséged követével, mivel hírvivőimet részint a rácok fogták el és tartóztatták föl, részben a temesvári pasa küldte vissza őket, nem tűrvén Konstantinápolyba való tovább utazásukat. Ennek utána megfontolván mindezen nyomós okokat és a belső állapotokat, elhatároztam, hogy nem utasítom el a bécsi udvart. Ezzel időt adok a Választó Fejedelemnek és nem kényszerítem rá a császárt, hogy a török segítségét keresse, odakínálva neki az ország egyik felét az ország másik feléért. Megparancsoltam ezért Bercsényi grófnak, hallgassa meg az érsek urat, de ne határozzon és hagyatkozzék az én határozatomra. E kedvező jelektől a bécsi udvar sokat kezdett remélni, azt hívén, hogy az említett grófot az én ügyemtől magához édesgetheti. Csakhamar elküldte hozzá a holland követet,³⁰ abban a hiszemben, hogy immár bizonyos a béke megkötése. Való, hogy a gróf tudtomon kívül fogadta a felül mondott követet, mert úgy vélte, cselekedetére elég okot ad az a reá bízott dolog, hogy színlelésképpen alkudási készséget kell mutatnia, ezenfelül informálni is akarta a tengeri hatalmasságokat. Mindazonáltal a követ maga is nagyon meglepődött azokon, amiket hallott, sőt azóta írt levelében meg is vallotta, milyen hibát követett el, amikor nem hozzám fordult. Íme, ez a forrása ezer álnokságnak, melyet ellenségeim koholnak. Íme, emiatt vonják kétségbe Felséged követei állhatatosságomat, határozott állításaim ellenére; bár mondhatom és megnyugtathatom róla Felségedet, hogy soha nem bocsátkoztunk részenként való békealkudozásokba. Az érsek úr, hogy a megbeszéléseket rövidre fogja, találkozást kért és én Gyöngyöst³¹ választottam, mert látni akartam, mire sarkalja a szükség a császári udvart. Az érsek úr hajlandóságát olyannak találtam, amilyennek előre vártam. Csak annyiban támogatta az udvar hasznát, amennyiben a mi ügyünkkel összeegyeztethető volt, és minden nehézség nélkül felhasználtam az érseket úgy, ahogy jónak láttam. Éppen mivel ennyire bízhattam benne, azért merészkedtem Felséged figyelmébe ajánlani ezt a főpapot, aki a bíbort mindenképpen kiérdemelte s aki bölcsességben és tudásban éppen úgy kitűnik, mint hazája ügyének őszinte szolgálatában.

Gyöngyösi tartózkodásunk közben a megbeszéléseken nem szoltunk semmi egyébről, mint arról, milyen bizonyosságot és kezességet adhatna nekünk a császár, minekutána már oly sok ízben nyilvánvalóan megszegte esküvéseit és ígéreteit. Megértvén pedig, hogy most is csupán játszani készül velünk, és fia hitét kínálja a magáé helyett,³² nem volt már szükségem semmiféle ürügyre, hogy tovább húzzam az alkudásokat, az érseket tehát elbocsátottam, igen sok panasszal az elszenvedett igaztalanságok és általános ellenségesség miatt, melyet még tetézt, hogy a sok könnyen adott kezességben és ígéletben meg nem bízhatunk.³³

A találkozás híre és az ellenség áskálódása fölzúdíttotta az országban a protestánsokat. Küldötteik a rajtuk esett sérelmek azonnali orvoslását követelték és kérték, hogy templomaikba és

²⁹ II. Musztafa török szultánt elűzték s III. Achmed került a trónra.

³⁰ Hamel-Bruyninx.

³¹ A gyöngyösi tárgyalások március 18-án kezdődtek. Császári részről Széchenyi Pál érseken kívül Szirmay István és Okolicsányi Pál vettek részt.

³² József főherceg, a későbbi császár is igyekezett Rákóczi rávenni a béke megkötésére.

³³ A tárgyalásokat március 29-én szakították meg.

egyházközseikbe tüstént visszahelyeztessenek.³⁴ Mindhiába igyekeztem az ügyeket az országgyűlés idejére halasztani, mert elhitették magukkal, hogy csupán halogatni akarom kívánságaik teljesítését, Felséged hadait kívánom országunkba vezetni és később, ahelyett hogy kedvükben járnék, el akarom veszteni őket. Felséged példája szerint.³⁵ Különféle érveimmel mire sem mentem volna ellenük, ha új meg új esküvéssel meg nem erősítem, hogy Felségedet és a Bajor Választó urat semmi egyéb szándék nem vezérli, mint az, hogy hazánkat az ausztriai ház testéről leszakítsa, és a hadak, parancs szerint, semmi másba magukat nem árthatják, csupán ami a közös érdeket szolgálja, és hogy a Választó Fejedelem nem azért csatlakozik hozzánk és segít a régi igát levetni, hogy a magát nyakunkba tegye. Erre ők elégedetten szétoszlottak.

Éppen ezidőben vettem hírért Károlyi generális fejvesztett visszavonulásának, aki az egész Dunántúlon parancsnokolt. Először úgy véltem, a generális futását a császári had erőssége okozta, utóbb azonban fölismertem, hogy lehetetlen lett volna az összegyűjtött hadakat oly földön egyben tartania, ahol a takarmány annyira megfogyatkozott. A generális éppen Bécs városa előtt portyázott, onnan volt visszatérőben, amikor értésére adták, hogy Heister generális megkísérti Kismarton megtámadását, ahol gyalog katonáit hagyta volt. Károlyi, nem ítélvén helyénvalónak védeni a rosszul megerősített várost és kockáztatni egész gyalog hadát, elrendelte, hogy a tüzéséggel egyetemben, visszavonuljon. A visszavonulást azonban oly huzavonával hajtották végre, hogy a gyalog hadakon rajtaütött az ellenség és hadi sokasága a mienket meghaladván, legyőzte gyalogosainkat, akiket a generális ezekután többé meg nem állíthatott. Az ő vétké tehát mindenekfölött az, hogy igen gyorsan akart átkelni a Dunán és vezér nélkül akarta hagyni csapatait a vízen túl. De azt is meg kell adni, hogy az ész megzavaró félelemnek, melyet gyakorta ültet el a hadakban a dolgok balsikere, kiváltképpen nagy része volt ebben az esetben.³⁶ A vezetés nélküli szétszórt katonák pedig első indulatuknak engedtek s egyesek az ellenségtől félve, mások a haza szeretetének ösztönzésére hallgatva, részint az ellenség táborába szegődtek, részint pedig, segítség reményében, házuk népével a mocsarakba vagy a járhatatlan erdőkbe menekültek.

A németek beérték Fehérvár megvételével, amely kaput nyitott nekik. Úgy ítélték, elég békeségben lesznek, ha hűségesküt vesznek, amire a megyéket és a lakosságot rá is szorították. A Duna mentiben talált hajók elégetését is megparancsolták, azt híván, akkor majd nem tudok átkelni a vízen.

Heister generális eltökélte, hogy hadait gróf Bercsényi főgenerális serege ellen fordítja és így békességben tartja Morvaországot.³⁷ Átkelő helyül a Csallóköz szigetét választotta. Igen fontos hely ez, mert a folyó számtalan csatornát és szigetecskét alkot körülötte. Ez idő tájt gróf Pekri generális őrizte. Heister vállalkozásához nagy segítséget nyújtottak Győr és Komárom erősségei, melyek hadai számára a hidat fedezték és míg Heister ágyúval az utóbbi erősségből a hídra tüzelgetett, addig Pozsonyból fegyveres hajókat parancsolt oda, hogy két tűz közé fogja csapataimat, és csupán a mondott generális bölcsességének köszönhető, hogy a szándék füstbe ment és a partra tett hadakat mind egy szálíg megvertük.

³⁴ A tizenhárom vármegye protestáns követői léptek fel ezekkel a követelésekkel.

³⁵ A Nantes-i edictum visszavonására (1685) és a hugenották kiüldözésére utal.

³⁶ Károlyi Sándor a Dunántúlon sokkal nagyobb hibákat követett el, mint ahogy Rákóczi megírta. Hadai közt nem tudott fegyelmet tartani, portyázó, zsákmányoló seregei nem vették fel a harcot a reguláris császári hadakkal. Dunaföldvárnál rendezetlenül kelt át a folyón.

³⁷ Bercsényi portyái állandóan becsaptak Morvaországba.

Ámde Heister generális készületeit nem hagyta annyiban, hanem ismét átkelve a Dunán, a csatornákon új meg új hidakat veretett és fölös számú hadaival katonáimat kényszerítette, hogy egy álló napig tartó ágyúzás után a hadállást neki átadják. Ez az átkelés számunkra igen nehéz állapotot teremtett; embereim nagy sokasága a németekhez állt félelmében, minthogy hadaim nem tudtak többé ellenállni. Én Eger bevétele után éppen úton voltam, hogy Buda alatt átkeljek a Dunán, amikor Bercsényi gróf levelét vettem, amelyben segítséget sürget. Küldtem is neki hadam erejéhez képest, de nem annyit, hogy megállíthatta volna a németet.

Egy ellenséges sereg Morvaország felől közeledett, hogy a hegyek tövében hadakozzék Rzicsan³⁸ tábornok vezérlete alatt, aki Trencsén megvétele után oly módon igyekezett körülkeríteni hadaimat, hogy amit azzal nyerek, ha átkelek a Dunán és meghódítom az ottani vidéket és egyesülök szétszóródott hadaimmal, azt lerontsa az a kénytelenség, hogy az ellenség kedvére kelljen hagynom birtokaimat és hadaim házanépét. Összehívtam tisztjeimet, pro és contra elébük tártam az okokat és rájuk bízom, melyik hadi vállalkozást akarják, ők pedig elhatározták, hogy vakon követnek mindenüvé. Én arra határoztam magamat, hogy megsegítem azokat, akik bizodalmaikat belém vetették, s ezért oldaltámadást intézek Ausztria ellen és kényszerítem az ellenséget, hogy szándékától elálljon. Ennek okából állást foglaltam Pakssal szemközt a Duna partján, majd lovas katonáim egy részét, gróf Forgách tábori marsall vezérletével, átúsztattam a vízen. Magam a gyalogsággal és a lovasság valamicske maradékával az innenső parton maradtam, kordában tartani a rácsokat, nehogy Heister generálishoz csatlakozzanak. Az említett marsall akadály nélkül haladt előre és tábor naponta gyarapodott, portyázói Bécs alá jutottak, a várostól két mérföldnyire, és ezzel a nem igen várt előnyomulással elrontották az ellenség számítását, rászorítván, hogy Bercsényi gróftól odahagyja, a Duna mögé vonuljon és Fehérvár megsegítésére siessen.

Az érsek úr küldöttei visszatérve a dolgok ilyen állását találták, újból fegyvernyugvást javasoltak nekünk és kérték, jelöljünk ki helyet a békeértekezésre. Úgy ítéltém, a bécsi udvar most is úgy cselekszik, mint bevett szokása volt. A fegyver erejébe vetve bizalmát, reméli, hogy a szerencse bal fordulata inkább sarkall a megegyezésre. Én azonban minden elkövetkezhető dolognál inkább Felséged iránt való kötelességemet tartottam észben, sőt másokat is a magam meggyőződésére vontam, mondván, jobb a végső szükségnek kitenni magunkat, mintsem az állhatatosságot megtagadni, azok módjára, akik a nemzetünkről való hamis fölfogást egész Európában elhintették.

Ferriol márkinak. Felséged portai nagykövetének titkára³⁹ az érsek úr távozása után adta tudomásomra a Porta kedvező szándékainak hírét, s így elég volt gondolatban remélnem, hogy ilyen nagylelkű uralkodó, mint Felséged, soha nem hagy magamra elhatározásaimban, máris ily tetemes segítség váltotta valóra reményeimet.

Ezt a hírt nyomon követte egy másik, Rzicsan generális veresége, aki folytatta azt a vállalkozást, ami a másik tábornoknak⁴⁰ Bercsényi gróf ellen nem sikerült. Bercsényi hada azonban, leghatalmasabb ellensége visszavonulása miatt békességet nyert és a kevésbé fontos erőségek körülzárásából visszatérő hadakkal igen megerősödött, most tehát kapóra jött neki az alkalom, fölkutatta és megtámadta a németeket, akik háromezer embert hagytak a csatatéren és ezer foglyot veszítettek. Maga a vezérő generális, minekután háromszáz tisztjével egy kicsiny kastélyban húzódott meg, hadifogságra kényszerült. A tüzéség és a podgyász mindenestül a győztes prédája lett. Csallóköz pedig, valamennyi morvaországi átkelő hellyel a győzelem gyümölcsevőé vált, csupán harminc ember élete árán, ékesen szóló jeléül az Úr irántunk való

³⁸ Ritschan május 28-án Szomolányánál vereséget szenvedett.

³⁹ Michel, a konstantinápolyi francia követség titkára.

⁴⁰ Heister Sigbert császári tábornok.

kegyelmének. Ámbátor, Felség, jószerencsénk visszatért, és amit föladtunk, visszaszereztük, nem óhajtottam semmi mód visszavetni Ferriol márki úr javallásait, hanem gyors postával tüstént kértem, fogadja el a török segítséget, ha ez lehetséges, de ne mozgassák meg az egész ottomán birodalom hadi erejét, nehogy a pápa és a többi keresztény hatalom gyanúját fölkeltsék és csupán tizenkétezer embert küldjenek részemre, zsoldos katonaként.⁴¹ Arra is kértem még a követet, szerezzen bizonyosságot Felséged nevében, hogy a törökök nem veszik vissza a tőlük elhódított várakat és nem terjesztik tovább határaikat. Ezért országunk évi ajándékot ad majd nekik. Szüntelenül remélem Felséged kegyességétől, hogy, még ha a török megszegné is adott szavát, Felséged megsegíti országunkat, amely velem együtt mindig számítani fog Felséged szövetségére és támaszára, és kívánni fogja, vajha Felségednek köszönhetné boldogulását, megkapván a kért segítséget.

Horvátország kikötőit készülök elfoglalni, s ez nem nagyon nehéz. E kulcshelyek birtokában országunk kapcsolatba kerül majd a Spanyol Birodalommal. Mostmár, Felség, csupán egy dolog van hátra, mély alázatossággal esedezni Felségedhez, kegyeskedjék utasítani a nápolyi kormányzót, nyújtson segítséget hadi felszerelésben és katonákban, hogy támaszának ily nyilvánvaló kimutatása féken tartsa a törököket. Elég volna három-négy ezer gyalog katona meg fegyver, hogy kétakkora erővel lobogjon a lelkeség e népben, mely látván, a Bajor Választó úr érkezésének késedelmét, ide-oda ingott és nem tudta, a háború kétséges kimenetelét válassza-e, vagy a látszólagos béke nyugalalmát. Oly igen bízom Felséged biztatásaiban és irántam való kegyes hajlandóságában, hogy becsületem, sőt egész életem adva zálogul, kezeskedem a nemzetem előtt, tudván azt, hogy Felséged nem fogja cserben hagyni és egyébire nem tör, mint hogy országunkat és Felséged koronája ősi és igen hűséges szövetségeseinek boldogulását előbbre vigye...

9. BONNAC MÁRKIHOZ

Eger, 1705. április 4.

1704 második felében a hadiszerencse a császáriaknak és szövetségeseiknek kedvezett. A franciák és a bajorok augusztus 13-án Höchstädtnél csatát vesztek Savoyai Jenő és Marlborough hadseregével szemben. Rákóczi pedig december 26-án Nagyszombatnál szenvedett vereséget. Bár a nagyszombati csatának nem voltak súlyos következményei, a fejedelmet ezek az események arról győzték meg, hogy komoly külföldi segítség nélkül nem tud szembeszállni a tapasztalt császári hadsereggel. Éppen ezért szüntelenül sürgeti, hogy XIV. Lajos kössön vele formális szövetséget és nyújtson jelentősebb támogatást. Nem akar a francia diplomácia játékszere lenni és ezt nyíltan meg is mondja Bonnac márkihoz írt levelében.

... Örülök, hogy meggyőztem őszinteségemről, ahogy azt mindig óhajtottam is. Biztosítom Uraságodat, hogy ilyen az én karakterem, s a lehető legkevésbé alkalmazkodom ahhoz a politikához, amelyet mostanában praktikálnak, de azt is megvallom, nagyon érzékenyen érint, hogy ez az őszinteség nem vezetett olyan eredményhez, amelyet kívántam. Több tervezetet készítettem magának a királynak s tudom, hogy meg is kapta azokat. Tájékoztattam terveim-

⁴¹ Rákóczi itt Michel francia követségi titkár információira épít a török segítséget illetően. A francia diplomácia megpróbálta a Portát rávenni arra, hogy forduljon szembe Ausztriával s ebben az időben Ferriol konstantinápolyi követ meg volt győződve arról, hogy ez sikerül is. Rákóczi - Thököly példáján okulva - nem helyeselte ezt a tervet, tudta, hogy a török támadása aggasztaná a magyar népet s ezért csak arra akart engedélyt kapni, hogy zsoldosokat toborozhasson török területen.

ről, melyeket úgy hittem, meg kell ismernie, de semmiféle választ nem kaptam. Des Alleurs úr⁴² csak megismételte azokat a kérdéseket, amelyeket kezdettől fogva feltettek nekem. Így a mostani hadjárat - amely döntő sorsom szempontjából - azzal fog eltelni, hogy várom ezekre a választ, bár már régóta megadhatták volna. Nincs semmiféle garanciám, sem pedig formálisan megkötött szerződés. Magamat és hazámat, mely egyedül a király kegyeiben reménykedett, veszedelemnek tettem ki. Des Alleurs úr nem kapott parancsot arra, hogy biztosítékot adjon: befoglalnak-e az általános békeségbe vagy nyújtanak-e menedéket balszerencse esetén nekem és azoknak, akik követni fognak. Így őszinteségem ellenére, ma szilárd alapom nincs, ne vádoljanak tehát állhatatlansággal, ha megpróbálok erőmhöz képest a legjobban szolgálni a közös ügynek s nem várom meg, hogy a torkomra tegyék a kést...⁴³

10. THÖKÖLY IMRÉHEZ

Surány, 1705. július 19.

Thököly Imre a törökországi Nicomédiában töltötte bujdosásának utolsó éveit s innen kereste fel leveleivel „kedves fiaurát”, Rákóczi Ferencet, kérve őt, segítse haza s addig is nyújtson valamelyes támogatást. Rákóczi őszintén munkálkodott mostohaapja hazajövetelén, a törökök azonban a karlovici béke értelmében nem engedték ki országukból. Kezdetben Thököly még abban is reménykedett, hogy visszatérhet Erdély trónjára, az erdélyi rendek azonban nem őt, hanem mostohafiát választották fejedelmükké. A szécsényi országgyűlés, amelyen az öreg fejedelmet régi híve, Bay Mihály képviselte, visszaadatta Thököly jószágait s azt javasolta, hogy az egykori bujdosókat is vegyék fel a megkötendő békeszerződésbe. Thököly ezt a jó hírt már nem hallhatta meg: 1705. szeptember 13-án meghalt Nicomédiában, a Virágok mezején.

Méltóságos Fejedelem Thököly Imre úrnak.

Méltóságos Fejedelem, nekem nagy jó Uram, Apám!

Nagyságod 17. Martij [március 17-én] Nicomediában datált [kelt] levelének duplicátáját originalisa [másolatát eredetije] eljövetele előtt vévén, az originálnak [eredetinek] elvesztését csaknem bizonyosnak gondoltam; de az hozzánk küldetett francia tolmács által azt is vettük, - értvén az által bizonyosabban azon kétezer aranynak letételét, melyet Nagyságodnak assignáltunk [kiutaltunk], amint is quietantiáját [nyugtáját] kezünkhöz adta. Amint tőle értjük, a Portán dolgaink igyekezetem szerint folynak; itten penig miben legyenek, jóllehet Szöllősi által bővebben informáltuk Nagyságodat: most is írhatjuk, hogy azótától fogvást az ellenség erejének egy részét a Dunán túl lévő sáncre fordítván, azt formaliter [annak rendje s módja szerint] bombákkal s ágyúkkal obsideálván [ostromolván]: mivel még teljes erejében nem volt. Gróf Eszterházi Dániel úr, generálisom, más főtisztekkel együtt, annak rendi szerint való dispositiókat [rendeléseket] nem tévén, az hadat belőle kihozták, és így az ellenség az hidunkat is és innenső sáncomat is elvette volt: de hadaimat újonnan reá küldvén, az innensőt visszavették. Siettem volna valóban annak succursusára [segítségére]: de későn érkezvén,

⁴² Des Alleurs, a francia udvar küldötte, 1705. március 11-én érkezett Egerbe. Kihallgatása alkalmával átnyújtott Rákóczinak egy kérdőívet, amelyben részletes tájékoztatást kért a szabadságharc helyzetéről. A fejedelem néhány órán belül válaszolt ezekre a kérdésekre. A francia udvar e tájékoztatás után sem mutatott készséget arra, hogy szerződést kössön a kurucokkal. (A kérdéseket és válaszokat megjelentettem „Hogyan látta Rákóczi 1705 elején a szabadságharc helyzetét?” című közleményemben. - *Századok* 1956. 1-2. sz.)

⁴³ A fejedelem arra utal, hogy a bécsi udvarral folytatni kívánja a tárgyalásokat.

hadaimat contraháltam [összevontam], értvén az által való jövetelre szándékát az ellenségnek.⁴⁴ Azalatt a mostani új császár⁴⁵ is hajlandóbbnak mutatta magát az békességhez, melyet fogja-e az ország amplectálni [elfogadni], vagy sem. Nagyságodat teljességesen nem informálhatom; ígér ugyan mindent, de ha hazánk dolgait eszem szerint folytatni kívánnám: bizony, ígéretinek keveset hinnék! E végre hirdetem a gyűlést pro 1. Septembris [szeptember 1-re], a Rákos mezejére, a régi, hajdani ország gyűlésének formája szerint;⁴⁶ melyre is Nagyságod embereit oly igyekezettel várnám, hogy akkor Nagyságodhoz való fiúi kötelességgel való kötelességemet kinyilatkoztathatnám.

Amely európai békességről való projectumot [tervezetet] Nagyságod velem communicált [közölt], kérem, annak teljességes hitelt ne adjon; mert ámbár benne sok rationabilitást [ésszerű dolgot] talál az ember: assecurálhatom [biztosíthatom] Nagyságodat, hogy még affélék távol vadnak a projectizatiótól [tervezgetéstől]. Most újonnan a francia király, követe által, erdélyi fejedelemnek agnoscáltatván [elismertetvén]: assecuratióit [biztosítékait] megújabbította, hogy követeink nélkül, kiket is úgy mint erdélyi fejedelemét admittáltatni [elfogadni] fog,⁴⁷ a békesség tractájához [tárgyalásához] nem kezd.

Isten ő szent Felsége kegyelméből hadaimmal felfelé nyomulván, nagyobb operációkhoz [vállalkozásokhoz] fogok kezdeni, melyekről Nagyságodat tudósítani fogom; és ha szintén az ellenségnek succursusa [segítsége] jönne is: reménlem Isten által, kevés progressusa [előmenetele] lesz. Ha az ország dolgai tracta [tárgyalás] által mennek véghez: nem reménlem, a svecus [svéd] és prussiai [porosz] királyok gvarantiája [biztosítéka] nélkül lehessen valami a dologban, accedálván [csatlakozván] hozzájuk az anglus, hollandus is, kiknek mediatióját [közvetítését] már acceptáltam [elfogadtam];⁴⁸ amint is operatiójuk [közreműködésük] által dolgomat annyira vittem, hogy velem a bécsi udvar, más keresztyén király s fejedelmekhez hasonló chartellát⁴⁹ ineált a rabok szabadulásában. A sveciai király a muszkát most újonnan megverte, ágyúit s minden bagázsiáit elnyervén, ennek az hazának nem kevés szerencséje lesz, hogyha a török ellene az hadakozást elkezd, mely iránt ezen francia tolmács igen biztat. Hogyha az operatiókra [hadműveletekre] nézve ürességem lehet: még a megírt gyűlésnek terminusáig [határidejéig] Erdélyben megyek, úgy, hogy visszajöhessek pro termino [határidőre]...

⁴⁴ Rákóczi a hadjáratot június 18-án kezdte meg azzal a céllal, hogy a Dunántúlt megsegíti. Glöckelsperg császári tábornok csapatai megtámadták a solti sáncot, amely a Dunán a legfontosabb átkelőhelyet védte s el is foglalták a balparti hídfőt. A fejedelem elhatározta, hogy a sánc védelmére kel, a kurucoknak azonban már előbb sikerült visszavenni a hídfőt, elrontották a hidat s az ellenség nem tudott átkelni.

⁴⁵ 1705. május 5-én meghalt Lipót császár. Utóda I. József, aki jól ismeri Rákóczit. A kurucok egy ideig abban reménykednek, hogy elfogadja feltételeiket.

⁴⁶ Az eredetileg Rákos mezejére, a régi országgyűlések színhelyére tervezett gyűlést Rákóczi később Szécsénybe helyezi át.

⁴⁷ Az erdélyi rendek 1704. július 8-án választották meg II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé.

⁴⁸ Az angol és holland követek közbenjárását Rákóczi 1705. július 3-án fogadta el.

⁴⁹ Az egri békétárgyalásokon megállapodtak a hadifoglyok kicserélésében. Az erre vonatkozó okmányt nevezték chartellának.

11. VETÉSI KÖKÉNYESDI LÁSZLÓHOZ

A mocsonoki táborból, 1705. július 29.

Vetési Kökényesdi László szatmármegyei köznemes a fejedelem a franciákhoz átállt magyar huszárok parancsnokaként és ügyvivőként a bajor választófejedelemhez, majd később a francia udvarhoz küldte. A magyarországi török harcokban is részt vett Miksa Emmánuel bajor választófejedelem sokáig úgy szerepelt, mint a kurucok trónjelöltje. Lipót császár halála után a béketárgyalásokban nem bízó Rákóczi a Habsburg-ház trónfosztására gondolt s éppen ezért nagy fontosságot tulajdonított a választófejedelem elhatározásának. Miksa Emmánuel azonban sem ekkor, sem később nem fogadta el a kurucok ajánlatát. A nagy méltóságérzetről és önzetlenségről tanúskodó levelet Rákóczi a nyitrai megyei mocsonoki táborból írta, ahova július 21-én érkezett azzal a céllal, hogy Bercsényi hadaival egyesülve, szembeszálljon a Csallóközben lévő császáriakkal.

... Pünkösöd napokban és 16. Junius [június 16-án] írott leveleit mind egyszersmind vettük, és együttvaló jöveteleknek okát examinálván [megvizsgálván], Rosztól értettük, hogy Hamburgban gyülekeztek volna öszve. Nagy csudálkozással értjük, megvalljuk, mindenikéből, hogy jobban Páris által nem informáltatik az Elector [Választó]:⁵⁰ mivel az mellettünk levő francia követ mindenekről tudósítja az királyát. Mondhatjuk, hogy az békességnek dolga mind azon statusban [állapotban] vagyon, melyben Kegyelmed hadta, és jóllehet én hasznát az országnak abban teljességgel nem látom: mindazonáltal én ezen ügynek vezére, nem ura lévén, hogyha az országnak tetszik, távoztatnom nem lehet; lévén az vármegyéktől tudósításom: az anglusok és hollandusok mediatióját acceptáltam [közbenjárását elfogadtam], oly conditióval [feltétellel], hogy az svéciai [svéd] és prussiai [porosz] királyokat az gvarantiára admittálják [kezes-ségadásra elfogadják]; de ha szintén békességre találna is a dolog menni, Kegyelmed assecurálja az Electort [biztosítsa a Választót], hogy bizonyos lehet benne: segítséget a császárnak az ország ellene nem ad; sőt inkább, hogy az ittlévő császár armadája [hada] is szerencsés progressusit ne interturbálhassa [előmenetelét ne zavarhassa], az ország gyűlését pro prima Septembris [szeptember elsejére] avégre publicáltattam [tettem közzé], hogy ha szintén az ország tractában [tárgyalásba] eredne is: az időből kifogyjon, - de mindezekben csak az időtől kell, úgy látjuk, várni. Én soha javallani édes hazámnak nem fogom, hogy csalárd ellenségének hitelt adjon; és úgy látom, mióta némelyek az Kegyelmed levelében inserált [foglalt] Electornak [Választónak] panaszait értették, az új császár hitetlenségében megütközvén, különb resolutiókat [elhatározásokat] vesznek.⁵¹ Mindezek pedig valóságosan kimutatkoznak csak rövidnap alatt is: mivel, hogy jobban operálódhassak [a hadműveletet jobban vezethessem], magamat személyem szerint táborostúl conjungáltam [egyesítettem] az Vág melyékén levő hadaimmal, oly szándékkal, hogy az ellenséggel, ha kívántatik, meg is verekedjünk; de amaz magát az Csalóközből nem igen mustrálja [mutatja], jóllehet hat dániai regementtel [ezreddel] szaporodott... Mindezeket Kegyelmed tudtára adván az Electornak [Választónak]: conjiciálhatja [megmagyarázhatja] mind az híreknek hamisságát, mind a békességnek állapotját, mely is teljességgel az közelgető operatióktól [hadműveletektől] függ, jól tudván, hogyha az ellenség szerencsés talál lenni: felfuvalkodott szokása szerint, az addig tett ígéretitől is eltávozik. Hogyha pedig fegyverünknek Isten szerencsét ad: bizonyos lehet benne az Elector [Választó], hogy ezen nemzet nemcsak az békességet rejiciálni [vissza-

⁵⁰ Külföldön elterjedt az a hír, hogy Rákóczi békét köt a császárral. Ezt elhitte a bajor választófejedelem környezete is.

⁵¹ I. József kezdetben a béke császáraként tűnt fel. A bajor választó és a magyarok is csakhamar tapasztalhatták, hogy a bécsi udvar I. Lipót politikáját folytatja.

utasítani] fogja, de még a választásról is és interregnumról [a királyság szüneteltetéséről] kérdést fog tenni. Alig vannak olyak mostanában is, az kik a választásnak nullitását [érvénytelenségét] által nem látják: de mivel még se arravaló candidátus [jelölt] magát be nem jelentette, se az hazának notabiliter nem succurált [jelentősen nem segített], bizodalmit oly erőben nem vetheti, aki által remélhetné mind maga, mind új királya megmaradását. Kegyelmed az Elector [Választó] hozzám mutatott atyafiságos assecuratióit [biztatásait] illendőképpen megköszönvén: fegyverinek szerencsés progressusáról [előmeneteléhez]⁵² nemcsak congratulálok [szerencsét kívánok], de assecurálja [biztosítsa] is, hogy mindenekben oly sinceritással procedálni fogok [őszinteséggel fogok eljárni], hogy ha szintén békességre menne is a dolog: mind az francia királynak, mind magoknak hasznokra inkább, mintsem károokra lehessen.

Az mi a pénzbeli succursusnak augmentatióját [segítség növelését] illeti: az Király⁵³ ministereit Kegyelmed hasonlóképpen assecurálhatja [biztosíthatja], hogy, amint mondánk, ha békességre fakadna is a dolog: az király kárával az hátramaradott summát distrahálni [összeget elvonni] nem kívánom, hanem Danckán hagyván, csak annyit hozatok belőle, amennyivel némely haza szükségét beérhetjük; annak azért administratiójában [folyósításában] meg ne csökkenjenek, ily bizonytalan lévén a békesség...

12. KÁROLYI SÁNDORHOZ

Soporna, 1705. augusztus 18.

1705. augusztus 11-én a kurucok - elsősorban a tábornokok tehetetlensége miatt - elvesztik a vöröskői csatát. Megint bebizonyosodott, hogy nagy erők felvonulása esetén a reguláris császári hadsereggel szemben a portyázó harchoz szokott felkelők nem tudnak sikert elérni. A csatavesztésnek azonban nem voltak súlyosabb következményei: néhány nap múlva Béri Balogh Ádám a Dunántúlon, Bercsényi pedig Morvaországban újra támad, sőt egyes kuruc portyák Bécsig is eljutnak. Éppen ezért írhat a fejedelem bizakodó hangú levelet Károlyi Sándornak, akit a Duna mentén hagyott, hogy a Dunántúlról áttörő császáriakkal szemben védje a Duna-Tisza között.

... Jóllehet, a minapi szerencsétlen actus [esemény] után, actualiter [éppen] itt lévő szolgálja által tudósítottuk Kegyelmedet, és noha azótától fogvást csaknem egy állapotban legyenek itten a dolgok: ítéljük mindazonáltal szükségesnek lenni Kegyelmedet mindenekről informálnunk; az mint is, Isten ő szent Felsége kegyelme által valóságosan tapasztaljuk hadainknak viszont annyira való öszvegyülekezetit, hogy benne csorbát, (kivált a lovasban) alig tapasztalunk: újonnan kész az harcra, mely nélkül, adja Isten, az régi principiumink [elveink] szerint boldogulhassunk! Az ellenség viszont Csalóközbe, Szerdahely és Szent-Péter közzé takarodott, én pedig Bercsényi urat csaknem egész lovas haddal Ausztria- s Morvában küldöttem; adja az Isten, sok conceptusi [elgondolási] között determinációnk [elhatározásunk] szerint járjon el az diversióban [elterelő hadműveletekben]; reménlem, lesz láрма!⁵⁴ Magam itt lovas-sal s gyaloggal vigyázok az ellenség motusira [mozdulataira], kinek is teljes szándéka, hogy

⁵² Május végén a francia csapatok elfoglalták Belgiumban Hay városát (Namurtól délkeletre).

⁵³ XIV. Lajos.

⁵⁴ Lárma ez esetben támadást jelent.

Komáromnál Klikösperggel⁵⁵ és Slik⁵⁶ mellett levő mintegy másfélezer lovassal megegyezvén, az Bányáknak⁵⁷ mehessen, - de mindezekről Deus disponit [Isten végez]. Szükséges azért, hogy Kegyelmetek is Barkóczy úrral úgy kormányoztassa a dolgot, hogy ott az ellenség tágitván, vehesse felénk útját; legközelebb peniglen mostanában Vác körül vigyázzván, hogyha még Esztergomnál az rác általcsapni találna, amint e közel levő napokban történt, hacsak lehetséges nem volna, aztat elszorítsa. Itten legfelettebb az Kegyelmed maga személyére volna szükségem; hogyha azért az hadak teljességgel fel nem nyomulhatnak is: kérem, személye szerint ne késsék: Bercsényi uram betegeskedése, Antal⁵⁸ úr lába fájdalmai miatt egyedül rajtam lévén az terh, melyből csak minap is nagy fogyatkozás vala. Mivel harcolni nem engednek, az tisztok nem igen akarnak, - melyről többet Kegyelmed idejövetele alkalmatosságával...

13. BOTTYÁN JÁNOSHOZ

Szécsény, 1705. október 4.

Szeptember 12-én megnyílt a szécsényi országgyűlés. Míg az országgyűlés tanácskozásai folytak, Bottyán János tábornok, a kurucok szeretett Vak Bottyánja, Jótevő Jánosa, azt a feladatot kapta, hogy az Erdély felé vonuló Herbeville császári tábornok seregeit nyugtalanítsa. Bottyán volt a kuruc hadseregben az egyetlen nem főnemesi származású tábornok, akit éppen származása miatt sem Bercsényi, sem a többi tábornok nem szívelte. A fejedelem Bottyánhoz írt leveleiben is tapasztalható bizonyos tartózkodás, de ez nem jelenti, hogy nem ismerte fel a tábornok hadi képességeit, ügyességét és igaz hazaszeretetét. Erre utal az itt következő rövid levél is. Egyébként a szerencsétlen kimenetelű zsibói csata után Bottyán billentette helyre a hadi egyensúlyt, amikor csaknem az egész Dunántúlt elfoglalta s „megvette Ausztrián, amit a német Erdélyen vonszott”.

... Kegyelmed levelét vevén, abból értjük, hogy az ellenség Kecskeméttől a pusztának indult; és mivel még feles dolgaink között teljes válaszadásra nem érkezhetünk: többet Kegyelmednek nem is írunk, hanem tapasztalt igaz hazafiúsága és dexteritása [ügyessége] szerint, valamit az idő alatt elkövethet, a tévő légyen. Assecuráljuk [biztosítjuk] is mind Kegyelmedet s mind regimentjét [ezredét] Kegyelmednek, hogy eddig lött dícséretes munkája is Kegyelmednek jutalom nélkül nem lészen; alkalmaztatván Kegyelmed magát, valamit legjobbnak feltalál, s elvárjuk az állapotokról tudósítását Kegyelmednek...

14. KÁROLYI SÁNDORHOZ

Tokaj, 1705. október 16.

A szécsényi országgyűlés után Rákóczi elhatározta, hogy elfoglalja a fejedelemséget és kiűzi a császáriakat egész Erdélyből. Rabutin császári tábornok csapatai már csak néhány megerősített helyet tartanak megszállva s szorongatott helyzetükben egyedül Herbeville tábornok seregétől várnak segítséget, amely a Dunántúlról Erdély felé vonul. Rákóczi mindenképpen

⁵⁵ Glöckelsperg.

⁵⁶ Schlik.

⁵⁷ Az északi bányavidék.

⁵⁸ Eszterházy Antal.

meg akarja akadályozni Herbeville betörését Erdélybe s nyugtalankodik amiatt, hogy tábornokai nem hajtják végre parancsait. Ez a nyugtalanság s annak tudata, hogy alig van kire támaszkodnia, figyelhető meg Károlyihoz intézett levelében is.

Isten minden jókkal áldja meg Kegyelmedet, szívből kívánom.

Én megvallom, repülnék, ha repülhetnék, de sok gondolkodásim között alig tudok magamba determinálnom [magamat elhatároznom], tanácsos legyen-e Erdélybe Kegyelmed nélkül való bemenetelem vagy sem, mivel az mellettem lévő had, ha sietek, lehetetlen, hogy elérkezzék. Midőn leginkább ezen elmélkedtem volna, érkezék az Kegyelmed levele, melybe tudósít az ellenség még az elmúlt szombaton való általköltözéséről.⁵⁹ Csudálom, megvallom, hogy azon költözés alkalmatossága mind Bottyán s mind pedig az Kegyelmed részéről oly csendesen mene véghez. Veszem most Eszterház Antal⁶⁰ uram levelét is, melybe tudósít Debrecenhez való érkezéséről, de semmi híre az ellenség felől nem lévén és az földnek csinyját⁶¹ nem tudván, úgy látom, sokféle gondolkodási vannak. Kegyelmed azért necsak tudósítson, de opinióját [véleményét] is az conjuncturákhoz [körülményekhez] képest alkalmaztatván adja ő Kegyelmének; mivel van parancsolatja, hogy mindenekbe követője legyen.

Én megvallom, még most is alig tudom azon ellenségnek állandó szándékát felvennem, de akármit akarjon, elég az, hogy az mint látom, akár az lippai szorosra, akár Halmágy felé menjen,⁶² ha csak Forgács⁶³ uram nem, de Eszterház Antal uram keveset segít rajta. Kihez képest in illo casu [az esetben] jónak látnám, ha csak az földnek csínyja [melyet nem tudom]⁶⁴ másként javallja, vagyis mutatja, hogy Eszterház Antal uram Somlyó felé venné útját, az hol Kegyelmed is velem megegyezvén, bemehetnénk és Isten szent kegyelméből ott is operálhatnánk [hadakozhatnánk] az ellenség ellen. Ha pedig Várad felé jönne, in illo casu [az esetben] is ha nem impediálhatná [akadályozhatná] útját Kegyelmetek, jobb volna ugyancsak Eszterház Antal úrnak felém, Somlyó felé jönni. Kegyelmed pedig az lovas[ság] egy részével vigyázna az ellenségre. Forgács uram nekem ír Kolozsvárról, jó, de mi haszna, nem bízhatni az erdélyi dispositiókhoz [rendelésekben]. Ha csak Kegyelmed levelei által nem kormányozza Antal úr⁶⁵ elméjét, igen hamar desperál [elkeseredik]; valamely kemény, az föld csinyját tudó embert kellene melléje küldeni. Én mindezek iránt elvárom az Kegyelmed tudósítását, maradván Kegyelmednek szeretettel jót kívánó akarója s atyafia

F. Rákóczi m. p.

⁵⁹ Herbeville 1705. október 10-én kelt át a Tiszán anélkül, hogy Károlyi vagy Bottyán zavarták volna.

⁶⁰ Eszterházy Antal.

⁶¹ Helyzetismeret, ismerni a föld csínját-bínját.

⁶² Az ellenség végül is a szilágysági Meszesen keresztül tört be Erdélybe.

⁶³ Forgách Simon, az erdélyi hadak főparancsnoka.

⁶⁴ A mondat zavaros, nyilván azt akarja Rákóczi mondani: „ha a helyzet, melyet eléggé nem ismerek, másként nem kívánja”. Az eredetiben ‚csínyja’ helyett ‚csínját’ szerepel.

⁶⁵ Eszterházy Antal, akit a fejedelem egyik legbizonytalanabb tábornokának tart és sokszor csúfondárosan beszél róla.

15.
KÁROLYI SÁNDORHOZ

Erdőszáda, 1705. november 27.

A kurucok Herbeville-lel szemben 1705. november 11-én Zsibónál csatát vesztek. Károlyi nem érkezett meg idejében a csatátérre s késésének nem volt magyarázható oka. A kudarc elkeseredést szült a 'vitélő rendben', de kedvetlenné lett Károlyi Sándor is, aki ezt a pillanatot választotta, hogy felhánytorgassa egyéni sérelmeit. Rákóczi az önzetlenség és a hazaszeretet szép leckéjét adja tábornokának, akit megbíz Erdély védelmével, s aki ezt csak külön jutalom ellenében akarja vállalni. A fejedelemnek e levélben kifejezett nemes felháborodása legszebb beszédeinek hangjára emlékeztet.

... Emellett értjük tovább is Kegyelmedtől az hadnak kedvetlenségét, holott nagy panaszra nem fakadhat, midőn most is fizetéseket Kegyelmed assignatiója [kiutalása] szerint Kővárból kivehetik, adván aziránt a fizetőmesternek praevie [már előzetesen] parancsolatot, hogy Kegyelmed assignatiójához alkalmazzassa magát. Sőt inkább lehet panasza az hazának a vitélő rendre, hogy eleve inkább mutatta dicséretes próbákkal igaz magyarságú vitézségét, már pedig lassankint csüggedez...

Bepecsételtem és expediáltam [postáztam] volt már ezen leveletem, midőn mutatá az udvari kapitány⁶⁶ az Kegyelmed neki írott levelét, melybe látom nemcsak az hadnak kedvetlenségét, de az Kegyelmedét is. Lehet, megvallom, nekem is, nemcsak Kegyelmednek, mások ellen való panaszom, de annak nem akkor az ideje, az midőn ég az ház. Csudálom, nem animadver-tálja [veszi észre], vagy csak érteni nem akarja Kegyelmed személyébe való bizodalमत, az midőn könnyebbségemre nézve Kegyelmedre egyedül bízom oly súlyos haza szolgálatit, az kiket másra bízni nem kívánok. Bizonyára se az én, se az Kegyelmed részéről nem most az ideje az eleim és Koháry-jószágot⁶⁷ disputálnunk [vitatnunk], de hazánkat oltalmaznunk. Való, másoknak is jutott, de Kegyelmedet is nem praetereáltam [nem hoztam hátrányosabb helyzetbe] még eddig; de nem is tudtam, hogy Kegyelmed hadakozásának az a motívumja [oka], hanem az hazánkhoz való kötelességünknek megmutatása. Ha mind áruló volna is az erdélyi ember, mégsem kellene Erdélyt oly hirtelen elhagyni;⁶⁸ erővel az szerencsén nem vehetünk, se most bágyadt katonának az ideje az hadakozásra való;⁶⁹ nyugodjunk, magam is azt javallom, de országot oda való hagyásával ne bódítsunk. Hogy pedig Kegyelmed súlyos fáradságitól megnyugodhassék, resolváltam [elhatároztam] magamat, hogy felváltsam Kegyelmedet; az mint is holnap, mellettem levő karabélyosokat kiválogatván, indulok, mivel mást nem küldhetek. Tudom, mire vetem személyemet, úgy (az mi nehezebb) hazám dolgait is, de legalább satisfaciálok [eleget teszek] hazámhoz való kötelességemnek, hogy nyugodni nem kívánok, lássa az katona, ha ott hágy; régen resolváltam [elhatároztam] magamat az áldozatra; elkeseredett szívem megvallom, de bennem az a resolutio [elhatározás], az ki szolgálatára az megvetett földnek népi közé kihozott. Nem Erdély országáért megyek, mert anélkül eddig is eltartott az jó Isten, de hazám ügyéért, az melynek szolgálatja, csak látom, kinek-kinek particularis contentumából [egyéni kielégítéséből] áll. Cselekszik ezt sokan, de még rosszabb, hogy ebben mindnyájan megegyezünk és végtére csak azt cselekedezük, az

⁶⁶ Vay Ádám.

⁶⁷ Károlyi feleségének anyja Koháry-lány volt s ezen a címen a tábornok igényt tartott egyes birtokra, amelyeket a Rákóczi-család szerzett meg.

⁶⁸ Károlyi azt javasolta, hogy a kurucok vonuljanak ki teljesen Erdélyből s ő maga húzódozott attól a feladattól, mellyel Rákóczi megbízta.

⁶⁹ Így értendő: a bágyadt (fáradt) katonának nem hadakozásra való idő.

melyet másokba reprobálunk [helytelenítünk]. Ezt lássa, hogy veszi Kegyelmed is én tőlem, de nem titkolhatom hazám ügyén elkeseredett szívem titkait, melyeknek kinyilatkoztatására Kegyelmed levelei adtak ösztönt; reflectálok magamat [utalok] az Kegyelmed minapi írására, hogy kedvetlen szolgának nem sok hasznát veszi az ember. Én indulok, lássa Isten, hova teszi és mit csinál hazám dolgaival; ha nincs más, én rajtam se múljék...

16. SZIRMAY ISTVÁNHOZ

1705. december

1705 októberében megindultak a nagyszombati béketárgyalások, melyeket a kurucok részéről Bercsényi Miklós vezet. A fejedelem nagy figyelemmel kíséri ezeket a tárgyalásokat, különösen a zsibói harc után. Az egyik császári békebiztosnak, minden valószínűség szerint Szirmay Istvánnak (Thaly Kálmán szerint Okolicsányi Pálnak) írja ezt a levelét, amelyben kifejti, miért ragaszkodik az erdélyi fejedelemséghez. (A levél pontos dátumát és a levélírás helyét nem sikerült megállapítanunk.)

Isten szerencsés jókkal áldja meg Kegyelmedet, szívből kívánom.

Az Kegyelmed duodecima Novembris [november 12-én] írott levelét kedvesen vettem, köszönnén egyszersmind, hogy particularis [magán], de hazám dolgaival öszveköttetett dolgainkról el nem felejtkezvén, bennünket sincere [őszintén] tudósít. Csudáljuk mindazonáltal, hogy az bécsi udvar még most is, tudniillik minekutána az egész Confoederált Statusok [Szövetkezett Rende] közdolognak, közügyünk fundamentumának ismerték lenni az erdélyi fejedelemséget.⁷⁰ mégis gondolja, hogy sokszori letett hitem ellen azt úgy, mint privatumomat [magán érdekemet] keresem, és maga is Kegyelmed gondolja, hogy anélkül könnyebb volna az békességnek tractája [tárgyalása]. Adná Isten, csak oly particularis [magán] dolog volna, mint örökös jószágimnak rehabilitója [visszanyerése], és legnagyobb akadály a jó békesség hazámban való beplántálásának, - meglátná bizonyára ki-ki, hogy, ha nemzetemért mindeneiket szenvedni kész vagyok: mindazoknak feláldozásában is nem volnék ellentartó. Melyeket, hogy megmutathassak, mivel az Confoederált Statusok is az békesség tractájában [tárgyalásában] csak az magok ratificatiójokig autorizáltak [jóváhagyásukig hatalmaznak fel]: ím, az mennyiben lehet tőlem, mind az békesség tractálására [tárgyalására] való plenipotentiákat [felhatalmazásokat] expédiáltatom [elküldetem] - úgy mindazonáltal, hogy mivel az békesség tractáján [tárgyalásán] jelenlétem szükséges: legyen suspensio armorum [fegyvernynyugvás] in statu quo [a jelenlegi helyzet alapján], két hónapig, s ha tetszik, az után tovább is, - mind pedig Erdélynek dolgát az említett Statusok [Rende] gyülekezetre relegálnom [halasztanom] kész vagyok:⁷¹ csak anélkül hazánk szabadságának helyreállításában lehessen bizodalmom. Szeretném bizonyára, ha az udvar magával elhitethetné, hogy ezeket nem az armadiájának [hadainak] Erdélyben való bemenetele, se félelem velem nem cselekedtetni, - hanem egyedül hazámhoz való igaz szeretet; mert ugyanis, ha Isten ő szent Felsége kegyelme a nagyszombati harc után (amelykor az császár hada mind erősebb, mind jobb volt) (azt) országához közel, kerített városokban tudta elveszteni: mint remélhetnék téli fáradságunkkal országától elrekesz-

⁷⁰ Rákóczit 1704-ben választották meg Erdély fejedelmének, de csak a szécsényi országgyűlés határozata után fogadta el ezt a címet.

⁷¹ 1706. január 30-án kezdődött meg a szenátus tanácskozása, amely jóváhagyta az önálló Erdély követelését. Néhány hónap múlva, április 22-én a Huszton tartott erdélyi országgyűlés kimondta, hogy Erdély csatlakozik a szövetkezett magyar rendekhez és elszakad a Habsburg-háztól.

tett, nyári fáradságok által megfáradott és - tudja Isten! - alig mászó hadairól?! Tapasztaltam, mit nyert egynéhányszori elszélesztésével hadainknak, s mit használt sokszor szerencsében történt felfuvalkodása egyebet, ideig való, de időtlen örömnél, és Morva, Ausztria tűzének szemlélésénél? Vajha az privatumot [magán érdekemet] kerestem volna, nem vihettem volna-e többet véghez, mások példájára a török nemzethez⁷² ragaszkodván, melyre, látom, szívem fájdalommal, ezentúl kéntelen leszek, ha az mostani tractának [tárgyalásnak] is hasonló gyümölcse lesz, mint a többinek. Ezt fenyegetőzésnek senki se vélje, mert az hozzám nem illik, - hanem inkább vért ontani nem szomszédhozó, békességes szabadságot óhajtó keresztény hazafiúi indulatomnak. Járul ehhez, hogy nem minden napnak múlt el az fénye, és amely szerencse ma siralmat, holnap adhat örömet. Állandó szívemben senki se kételkedjék: mert mindazokat tapasztaltam, az mitől félnem kell, és az melyekből kiszabadíta az isteni kegyelem. Tudva, nem kétlem, mennyi kell még ahhoz, hogy oly gyenge erőre szoruljak, amint ezen hadakozást kezdettem, melyre, ha akkor magamat adhattam: bizonyára tovább is se fáradságomat, se véretem hazámtól nem szánom. - Való, bejött Erdélybe az ellenség, de Bécs tájékára is elérkeztek hadaim;⁷³ ki nyert, ki vesztett? - megmutatja az idő. Tudom, mindezeket sokszori beszédében megmondotta Kegyelmed az udvarnál, - én is Kegyelmednek; nem is azért hozom újonnan elő, hogy újságul írjam, hanem, hogy végsőképpen, se szerencsétől, se szerencsétlenségtől függő, - hanem egyedül Isten kegyelmes oltalmában ajánlott szívem titkait kinyilatkoztathassam.

Az mi azért illeti az Erdélyen kívül (melynek, ha az Confoederatio cedál [a Szövetkezett Rendek engednek], én is cedálok [engedek]) való contentatiómat [kielégítésem]: lesz időnk hozzá, ha az békességnek tractájánál [tárgyalásánál] való sinceritást [őszinteséget] és egyéb gravameneknek complanatióját [sérelemek orvoslását] látom; noha, Erdély iránt is nem azon ratiók [okok], melyeket Kegyelmed proponál [előad] és amelyeknek könnyű volna felelet: hanem egyedül az Confoederált Statusok resolútiója lesz határa praetensiómnak [igényemnek]...

17.

XIV. LAJOSHOZ

Munkács, 1705. december 30.

A fejedelemnek XIV. Lajoshoz intézett levelei a szabadságharc fontos okmányai, mert általános összefoglalást adnak egy-egy időszak hadi és politikai viszonyairól. Ilyen általános jelleghű beszámoló ez a levél is a zsibói csatavesztés utáni helyzetről. Ebben Rákóczi mélyreható kritikával elemzi a nemzet erényeit, hibáit és saját szerepét.

Felség!

Régóta készülök már részletesen és őszintén számot adni Felségednek hazám állapotáról, de a dolgok a békealkuvások és a háború folytatása között annyira kétségesen ingadoztak, hogy, bár a vezetés az enyém, nem tehettem mást, türelmesen várnom kellett a dolgok forgását,

⁷² Rákóczi a francia diplomácia közvetítésével igyekezett engedélyt kérni a Portától arra, hogy zsoldosokat toborozzon török területen, de mindig húzódott attól, hogy - Thököly példájára - közvetlen segítséget kérjen. 1706 elején követséget küld Konstantinápolyba, hogy ünnepélyesen értesítse a Portát erdélyi fejedelemmé történt megválasztásáról.

⁷³ Bottyán felszabadította a Dunántúlt és Bécs aljáig jutott, miután a Lajtántúlra szorította Pálffy császári tábornokot.

melyet előre látni nem tudtam. A dolgok állása, Felség, ma is oly kétséges, hogy bizonyos kimenetelükről nem szólhatok. Mivel azonban ez a bizonytalanság bizonyosan nyugtalanítja Felségedet, bátorkodom egy kissé aprólékosabban számot adni, hogy Felséged e nyíltság és őszinteség segítségével minél jobban megismerje szívemet, amelynek egyetlen gondja hazám java és Felséged szolgálata.

Személyes tudósításom és az események hatása egyként kellően megvilágította Felséged előtt, kezdetben mily heves igyekezettel vetette magát nemzetem ebbe a háborúba, és bevallom, hogy a jelenvaló gyors változás okát egyedül a Gondviselésben kereshetem. Gyöngeség támadt és csüggedés, amit igen nehéz volna megmagyaráznom, és mondhatatlan fájdalmat okozna. S mind ez akkor történt, akkor vették semmibe parancsaimat, akkor maradt hatástalan Des Alleurs úr elszántságának példája,⁷⁴ ami mind kötelességükre kellett volna, hogy buzdítsa valamennyiüket, amikor Felséged hadainak szerencsés előrenyomulása a legszebb reményekkel kecsegtetett.⁷⁵

Ezeket a szomorú állapotokat csak súlyosbítja generálisaim titkos féltékenykedése, ami a leggondosabban kidolgozott terveket is tönkreteszi és megakadályozza a hadak regularizálását, részben, mert a fegyelem lazításával igyekeznek megnyerni a katonák rokonszenvét, részben, mert hadi ismereteik igen fogyatékosak. Némelyik még tanulni is szégyel és tudatlanságának leplezésére a nemzet ősi szokásaira hivatkozik, bár a tapasztalat bebizonyította, mily csapásokat köszönhetünk ezeknek. Úgy érzem, csupán egy dologban közös az akaratuk: függetlenek akarnak maradni egymástól csaknem valamennyien.

Amíg autoritásom csupán a fölkelés természetére és rangomra támaszkodott, melyet születésemnek köszönhetek a hazámbeliek között, igyekeztem szelídséggel lecsillapítani a szenvedélyeket, de amikor sem jótéteményeimnek, sem színlelésemnek nem vettem hasznát, szükségnek véltem összehívni Szécsénybe az országgyűlést, hogy a Rendek maguk határozzanak sorsukról. Azt hiszem, Des Alleurs úr tudósította Felségedet arról, mennyi fáradságomba került a vallási viszálykodások egyességre vitele.⁷⁶ Ezeket kezdettől fogva igen veszedelmesnek tartottam a közös ügyre. Szinte kitárt kapunak, melyen sok háborgás rontott be már és tett tönkre eddig, a legjobb tervek ellenére, minden vállalkozást. Még azt is megnyertem magamnak, aki titokban azon mesterkedett, hogy társam legyen a legfőbb hatalomban, és alattomban hízelkedve ellenem gerjesztette a papi rendet, mivel csupán néző akart maradni abban a munkában, melybe én hazám szeretetéből kezdtem, és színlelt közömbössége mögött talán azon fáradozott, hogy ő szedje le a nagy vállalkozás gyümölcsét. A vállalkozást szerencsésen mégis révbe vezettem, megcsalva azok reményeit, akik hasznot szerettek volna húzni belőle, sőt azt hiszem, most már ő sem árthat nekem.⁷⁷

Ilyen módon az egész nemzetet megnyertem ügyemnek. Közös akarattal reám ruházták a hatalmat s annyira bíznak bennem, hogy szinte elmondhatom, szuverén hatalom van a kezemben.

Furcsa, hogy mind eme hatalmam ellenére mégis olyan nehézségekkel küszködöm, amilyenekről apróra számot adtam Felségednek és amelyek orvosolása egyformán járhat a legjobb és

⁷⁴ A zsigódi csatában Des Alleurs tábornok vezette a kuruc sereg jobbszárnyát. Magatartása egyáltalán nem volt kifogástalan s Rákóczi inkább udvariasságból dicséri elszántságát.

⁷⁵ A francia seregek 1705 őszén Vendôme herceg vezetésével Piemontban értek el sikereket. Rákóczi egy ideig abban reménykedett, hogy a francia csapatok partraszállnak Dalmáciában.

⁷⁶ A szécsényi országgyűlésen a protestáns rendek ismét előhozták saját sérelmeiket s Rákóczi egyik legnagyobb politikai sikerének tartotta, hogy a vallási viszályokat háttérbe szorította.

⁷⁷ Nem világos, kire vonatkozik ez a megállapítása, talán Bercsényire.

a legrosszabb következményekkel. Azok, akikkel dolgom van, bár semmit nem segítenek, szükségesek nekem, és néhai Thököly gróf példájából megtanultam, mennyire csínján kell bánnom egy olyan nemzet főbbjeivel, amely nemzet nagyon jól ismeri az ausztriai császári ház ravaszságát, nem tévőzik, ha háborúra kerül a sor, de a hadakozás viszontagságait vállalni és életét kockáztatni nem akarja.

Bocsásson meg, hogy mindezeket a bajokat megmutatni merészelem Felséged előtt. Nemzetem becsületéért vállalt sok fáradozásomból jól tudhatja Felséged, hogy inkább díszemre vált volna, ha szebben válogatom meg a kifejezéseimet. Én azonban jobb szeretem lemosni a szégyent, mint takargatni a nagy király előtt, akinek oly sokkal tartozom; aki, hiszem, balszerencsém egyetlen menedéke és aki, bizonyosra veszem, páratlan nagylelkűségében a szerencsétlen fordulatok ellenére sem fogja cserben hagyni hazám ügyét.

Nem is teszem tovább próbára Felséged türelmét ilyen hosszadalmas, unalmas részletekkel. Inkább hálát adok az Istennek, hogy jósága nyereséggel kárpótolja a veszteséget, mivel Erdély egy részéért nekem adta a Dunán túli föld nagyterjedésű részét és hadaimat több mint tizenkétezer emberrel megszorította, sőt még a fiatalabb Heister veresége után fegyverbe szólította a Szerémség lakosait is és mindenkit a Száva és a Dráva között.⁷⁸ Így igazában többet nyertem, mint amennyit veszítettem, ha nem tekintem az ellenséges hadak készületeit, melyek legutóbb viselt dolgaikból legalább annyi merészséget és támadó erőt merítettek, mint amennyire elcsüggeszti saját seregemet a maga erejében való bizodalom hiánya. Így tehát erős eltökélésem ellenére már-már magam sem tudom, mit kellene választanom: attól a csapástól féljek-e inkább, hogy hazámat leigázzák, vagy pedig a fegyverek adta hatalomtól és az ingatag békétől, amely legalább ilyen csapás.

Azt a kegyet kérem, Felség, ne vonja kétségbe, hogy a siker reményében inkább a háború folytatását és esetleg a halált választom, mint e kétes értékű béke rabságát. Mióta azonban megtanultam, hogy sajnos, kevesen halnának meg szívesen, a szenátusra bízta a döntést. Ezen a gyűlésen, melyet most január 25-ikére hívtam össze,⁷⁹ a békealkuvások küldöttei részére fognak utasításokat kidolgozni és összeállítják vagy kidolgozzák a békeszerződés pontjait. A békeszerződést fegyverszünetnek kellett volna megelőznie. Ezt visszavettem, hogy tovább hadakozhassam ezen a télen, amittől minden függ.

E tudósítás és mellettem tartózkodó küldötteinek jelentése alapján Felséged mélyre látó és páratlan elméjével fölállíthatja Magyarország horoszkópját. Az volt a célom, hogy az ég boltozatára kirajzoljam a csillagok szabálytalan futását, amelyektől sem jót, sem rosszat nem remélhetek és csupán Felséged elnézését kérem, ha a sok kalandozó planéta közt szem elől tévesztve a sarkcsillagot, most nem tudom, hajóm melyik kikötőbe sodortatik a habok és a szelek kedve szerint s nem tudom, mostani bizonytalan helyzetemben megfelelően élek-e Felséged nagylelkű támogatásával. Erre csupán egyetlen erős és határozott bizonyosságot adhatok, azt, hogy a nemzet hajóját kormányozva csupán egy cél vezet, kiérdemelni Felséged jóindulatát s elérni, hogy a legmélyebb tisztelettel és nagyrabecsüléssel mindenkor lehessenek, Királyi Felségednek legalázatosabb, legkészségesebb és legodaadóbb szolgálója

Erdély fejedelme m. p.

⁷⁸ Heister Hannibál seregét a kurucok 1705 decemberében Szentgotthárdnál verték meg.

⁷⁹ A szenátus miskolci tanácskozására utal.

18.
BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Tornyospálca, 1706. január 4.

Rákóczi 1706. január 1-én Munkácsról elindult Tokaj felé s útközben a szabolcsmegyei Tornyospálcán tíz napot töltött. A felkelő vármegyéket január 15-ére a tiszaparti Rakamazhoz hívta, a hadak gyülekezése azonban lassan haladt előre. A nagyszombati béketárgyalásokon résztvevő Bercsényit részben erről, részben általában a hadihelyzetről tájékoztatta és utasításokat adott a tárgyalások folytatására. A békealkudozásokat néhány nap múlva megszakították, mert a fejedelem január 22-ére Miskolcra tanácsülést hívott össze, amelynek feladata a békefeltételek megvitatása volt. Leveléből látszik, hogy sokat töpreng a tennivalókon: mindent meg akar kísérelni a tárgyalások sikere érdekében, ugyanakkor még sem bízik ennek lehetőségében, mert nem hisz, nem hihet a bécsi udvarban.

... Gerhárd uram⁸⁰ érkezésétől fogvást semmi levelét nem vévén Kegyelmednek: érkezék ma az currér [futár] két levéllel együtt, melyekből bő tudósítását vészem Kegyelmednek az odafel való operatiókról [hadműveletekről].⁸¹ Nyilván kitetszik mindazokból, mely szerencsét reméltünk volna az Kegyelmed dispositiói [rendelkezései] véghezmenetele által, - ha azok szerint folytatták volna az operatiókat [hadműveleteket]; de mi haszna? Úgy látom, mindenütt a legjobb dispositióknak [rendelkezéseknek] csak restség avagy tudatlanság a vége, melyet én is naponkint tapasztalok. Hogy mindazonáltal közelebb lehessek az hadakhoz: Munkácson jó dispositiókat [rendelkezéseket] tévén, viszont általjötem a Tiszán; hajtatnám mindenfelől az hadakat: de mégeddig kevés effectusa [eredménye] lett munkámnak. Erdélyben is a sok boldond hír csak változtatja a jó szándékokat, ahonnan is egyebet nem írnak: hanem, hogy most ezt, most amazt akartuk véghezvinni, - de ilyen s amolyan hírre nézve nem lehetett. Való, nem csudálom: mert tudom mit tesznek abba az országba való hírek, melyek a sok hamis s hazug emberektől származnak; az mindazonáltal bizonyos, amely ezen órában confirmáltatik [megerősítetik], hogy az ellenség feles lisztet hordóban veret, feles húst füstöltet és sózat, lineáját [vonalát] az Maros és Aranyos mellyékire vetvén; confirmáltatik [megerősítetik] az is, hogy Déva⁸² ellen való ostroma háromszáz ember veszedelmével nem succedálván [sikerülvén], az obsidiót solválta [ostromot félbehagyta]...

Hogy peniglen az Kegyelmed levelére térjek: igen jól esett, hogy pro decima Januarij [január 10-i]⁸³ írásom szerint le nem jött Kegyelmed, mivel azon terminusra [határidőre] nekem is nehéz lett volna reáérnem; remélem mindazonáltal, hogy aztat, amelyet Gerhárd uram által praefigáltam [kijelöltem], el nem fogja mulatni Kegyelmed, mivel már mindenüvé a convocatoriákat [meghívókat] is expediáltattam [elküldtettem]. Bottyánnak Buda s Esztergomhoz való leküldése csak azért is jól esik, hogy az hadak commendójától [parancsnokságától] eltávozván, annyi confusiókat [zavarokat] nem fog okozni, - az mint Ebeczki leveléből látom...⁸⁴

⁸⁰ Gerhardot a fejedelem azért küldte Bercsényihez, hogy részletes tájékoztatást kaphasson a béketárgyalások állásáról.

⁸¹ Bercsényi két, 1705. december 29-én kelt levelében tudósította Rákóczit a dunántúli hadműveletekről s különösen arról, hogy a kurucok elszalasztották Pálffy, aki nyugodtan visszavonult Bruckból.

⁸² Déva hősiesen védekezett, február 22-én azonban mégis császári kézre került.

⁸³ Rákóczi arra kérte Bercsényit, hogy január 10-ére keresse fel. Később azonban örült, hogy a főgenerális elhalasztotta utazását.

⁸⁴ A kuruc főtiszték igyekeztek Bottyánra hárítani a felelősséget Pálffy „elhalasztásáért”, holott a dunántúli hadjárat sikere elsősorban Bottyánnak köszönhető. Rákóczit a Bottyánról terjesztett hamis hírek befolyásolták ítéletében.

Az Oeconomicum Consilium [Gazdasági Tanács] nekem is elküldötte difficultásit [nehézségeit], az melyeket is utolsó stafétám [futárom] által megküldöttem vala Kegyelmednek: de replicáját [válaszát] az Kegyelmed válaszára halasztom; úgy látom által: petit Phaeton.⁸⁵

Hogy már a békesség tractájára [tárgyalására] térjek: igenis, arra kell legnagyobb vigyázásunknak lenni, hogy a keresztény világ előtt ne mondattassék, hogy okai vagyunk az hadakozás continuatiójának [folytatásának]; melyet jóllehet jobban moderálni [intézni] nem lehet, mint úgy, az mint inclusákból [csatolt iratokból] látom, hogy Kegyelmed moderálja [intézi]; ezen includált [csatolt] Vradislao⁸⁶ levelére nézve mindazonáltal jó lesz hozzá szólni is az armistitiumhoz [fegyverszünethez]: ne láttassanak simpliciter eludálttatni [egyszerűen kikerülni]. Megvallom, boldogtalan vagyok, annyiba, hogy még communicálnom [közölnöm] sincs kivel efféle dolgokat: egy sem lévén mellettem a szenátorok közül, - mivel az udvari kapitányomat⁸⁷ is kénytelenítettem holmi dispositiókra [rendelésekre] nézve Huszt várában küldenem; írom azért ezeket opinative potius, quam decisive [inkább vélemény-, mint döntésként]. Kegyelmed communicálván [kapcsolatba lévén] a több deputatusokkal [küldöttekkel]: kövesse azt, amit hazánk javára lát lenni.

Amint azért a fegyvernek dispositiója [állása] vagyon: maradnának Erdélyben in statu quo [a jelenlegi állapot szerint]; tudniillik az németnek lineája [vonala] Besztercéig, Bethlen, Szamos-Ujvár, Kolozsvár, Gyaluig extendálttatnák [terjesztetnék ki], - úgy mindazonáltal, hogy az egyenes úton való communicatióknak [összeköttetésünk] Görgénnyel s Dévával és a Székelységgel meglehessen. Az mi hadainknak statiója [állása] Rettegnél kezdődván, Dézsig, Boncidáig, Sebesvárig extendálttassék [terjesztessék ki]. Az Maros-mellyékén lehet az németnek communicatiója [összeköttetése], úgy mindazonáltal, hogy Jenőn, Gyulán felül hadait ne hozza, - sem mi Belényesen, Sarkadon alól ne vigyünk. Az Tisza-Duna között való communicatió [összeköttetés], ítéletem szerint, legnehezebb: mivel ottan engedni nem lehet, hogy hadak lehessenek az ellenség részéről. Budával való communicatióját [összeköttetését] mindazonáltal nehéz volna denegálni [megtagadni], úgy az Dunán való szabad járását is; de, hogy az Dunán innen valamit engedhetnénk: az is teljes lehetetlen. Az mi peniglen az Dunán túl való dolgokat illeti: azoknak moderatióját [szabályozását] bízom Kegyelmetekre, az mostani statusához [állapotjához] az dolgoknak accomodálván [alkalmazván] az határokat. Lehetne feltenni aztat is, hogy ennek színe, praetextusa [ürügye] alatt ne következék hadaknak ide s tova való járása: hanem az communicatió [összeköttetés] által csak az szabad correspondentia [levelezés], élés, mündérom és egyéb hadi szükség translatiójával [küldésével] értődjék, melynek comitivája limitáltassék ab utrinque [mértéke korlátoztassék mindkét részről]. Ha ezekre lépni nem akarnának: legalább nem mondhatnák, hogy rajtunk múlt és frustráltatott [hiúsult meg] ezen mostani congressus [értekezlet], melynek fundamentoma csak egyedül az armistitium [fegyverszünet] vala; extendálttathatnék [kiterjeszthető lenne] az pünkösdig.

Ezekre való feleletekből alkalmasint ki fog tetszeni szándékjok: mink is sinceritásunkat [őszinteségünket] ezek által jobban fogjuk megmutatni.

Hogyha a svéciai [svéd] és prussiai [porosz] királynak mediatióit [közbenjárását] admittálják [elfogadják]: talán nem veszünk véle, ha a többi difficultásokat a tractára [nehézségeket a tárgyalásra] halasztjuk is, - nem úgy mindazonáltal, hogy eztet nékiek declaráljuk [kijelentjük]: hanem az armistitium [fegyverszünet] örvével csak fenthagyunk rajta...

⁸⁵ Az égre tör Phaeton. Phaeton, Helios fia fel akart hajtani az égboltra, tüzes szekerét azonban Zeus villámával sújtotta. Rákóczi gúnyosan alkalmazza ezt a hasonlatot a Gazdasági Tanácsra.

⁸⁶ Wratislau.

⁸⁷ Vay Ádám.

Ha az mediatorok [közbenjárók] az lejövetelre magok adnak ösztönt: azt nem denegálom [tagadom meg]; de positive [határozottan] kívánni nem kívánom.⁸⁸ Írja a feleségem, hogy Vradiszlao is kész, securitást [biztosítékot] adván, hogy hozzám lejöjjön; melyről semmi determinative való [határozott] választ nem adtam, kívánván előbb Kegyelmeddel conferálni [megbeszélni] a dolgot...

Órára most többre szükségem nincsen: mivel a nagy órának megbomlott a kereke, és annyi ajándékra hirtelen nem lesz szükségem; bár az, aki vásárlotta, jobban értene az órákhoz, mivel kettő is taláztatik kopott közöttök...⁸⁹

19.

PEKRI LŐRINCHEZ

Tornyospálca, 1706. január 9.

A zsigóci csata után az erdélyi kurucok közül is sokan veszítették el hitüket s a rendek egy része a Rabutin tábornok által 1705. december 15-ére Segesvárra összehívott gyűlésen ismét hűséget fogadott a Habsburgoknak. Pekri Lőrinc főparancsnok, aki Erdélyben nem örvendett nagy közkedveltségnek, hiába szólította fel honfitársait, hogy „hűségesen vitézkedjenek”, szavára kevesen hallgattak s maga is kiszorult Moldvába. A császári önkény gáttalanul pusztíthatott Erdélyben s az eseményekből egyes otthon maradottak, így a labancos krónikáiról Cserei Mihály, azt a következtetést vonták le, hogy a magyarországi segítség csak bajt hozott hazájukra. „Tanulj Erdély, tanulj, ne cimborálj Magyarországgal, mert sokszor égette meg a magyarországi kása a szájadat, mégse tudtál tanulni...” A bujdosók is elégedetlenek s hasonló gondolatokat forgatnak fejükben. Rákóczi Pekrihez írt levelének egyik célja, hogy bizalmat öntsön beléjük.

Az miótától fogvást Erdélyből kijöttem: egynéhány felé Kegyelmed után leveleimet küldtem; nemhogy választ vehettem volna Kegyelmednek: de azt sem érhettem bizonyosan: mely felé vehette útját Kegyelmed? Hanem, már mostanában Dániel József által annál nagyobb örömmel hallom Kegyelmed Moldvában való létit, s hogy az vajda nékem sokszor ígért barátságának megfelelően, bátorságos megmaradásokról assecurálta [biztosította] Kegyelmeteket. Hogy azért a Kegyelmed tudósítására térjek: nem lehet eltitkolnom, mennyiben bánom, hogy az Kegyelmed három rendbéli leveleit nem vehettem, - s legkiváltképpen aztat, amelyben tudósított a székelység némely részinek felháborodásáról.⁹⁰ Nem szépítem Forgács úrnak⁹¹ erdélyi cselekedetét: mert magam is oly szándékban mentem vala Erdélyben, hogy minden helytelenségeket orvosoljak; de hogyha Kegyelmed emlékezik, magának is eszébe juthat, s leveléből is kitetszik, hogy maga Kegyelmetek kívánta bemenetelít: - nem lehet tehát akárki-

⁸⁸ Bercsényi megkérdezte a fejedelmet, nem tartaná-e helyesnek, ha császári biztosok megjelenének a miskolci tanácsülésen.

⁸⁹ Bercsényi az egyik december 29-én kelt leveléhez külön cédulát mellékel a következő szöveggel: „Kegyelmes Uram, imé, az micsuda viaszos vászonba küldött Bécsből a Fejedelemasszony valamit Nagyságodnak levél nélkül, - alázatosan ez alkalmatossággal megküldtem s amellet egy iskolatáblában négy óracska az minemőt itt kaphattam. Asztalra való órát vártam Bécsből, apró órákat is: de még el nem hozták; egyet hoztak volt asztalra való, olyan repetirt [ismétlőt] mint az Nagyságodé, de annál rútabb, - nekem nem tetszett, visszaküldtem; azt írják: Bécsben nem tanálni most olyan asztali órát, az ki napot is mutasson; már mit fog parancsolni Nagyságod, micsudás legyen?” (AR IV. köt., 756. old.)

⁹⁰ A székelyek egyrésze visszatért a császár hűségére.

⁹¹ Forgách Simon 1705-ben a magyarországi hadak főparancsnokaként tartózkodott Erdélyben, s ott sok ellenséget szerzett magának. Pekri valósággal gyűlölte őt.

nek is mondani, hogy azért küldöttem bé: mintha másuvá nem tudtam volna tenni, - és ha Erdély országának teljes tehetségem szerint gondját nem igyekeztem viselni, légyen Isten ítélője szándékomnak! Azok, az kik az egész ügynek folytatását megvizsgálják, jobban átláthatják: mért nem lehetett hirtelenkednem bemenetelemmel, mintsem azok, az kik csak az külső hamis hírektől származott színességeket tekintik. Az mely Isten porból felvévén ügyemet, maga ingyen való kegyelméből ennyire vitte: aztat azok segítségek nélkül is boldogíthatja, az kik többször előmozdítani nem kívánják. Köszönöm, hogy Kegyelmed hitegető szavaiknak hitelt nem adván, hozzám s hazájához való hűségét többekkel együtt megmutatta, - s kétsége se légyen benne, hogy ezen dicséretre méltó cselekedetét minden úton-módon ne kívánjam meghálálni. Orosz Pál cselekedetiből,⁹² még eddig semmi panasz nem jöven előmben, semmit sem tudtam; kijövetelivel mindazonáltal volt oka: mivel már akkor az ellenség Besztercét is megvévén, teljességesen tőlünk elrekedtek volna, csak valamennyivel többet késvén; amint is valóságos: magok bagázsiajoknak is némely részét el is veszítették, - nem-hogy hajtott marhával jöttek volna ki. Őtet sem kívánom teljességesen menteni: de Kegyelmed is tapasztalhatta, mely nehéz légyen olyan alkalmatossággal az haddal bírni; azon leszek mindazonáltal, hogy azok kikerestessenek, az kik okai voltak az csíntételnek. Bizonyára, az hadakozásnak rendi okozta az égetéseket is: nem az magyarországi segítség, melynek bemenetelinek szükségéről - juthat eszébe -, mennyit írt Kegyelmed; s tudták, látták a német bėjöveteli előtt mellettem levő úri és főrendek: bemenetelemtől fogvást, mely keserves s haragra indító szívvel panaszlottam az élés- és más alkalmatosságokban történt fogyatkozásokokat, melyek csak az én bennlétem alkalmatosságával is remediálhatók [orvosolhatók] lehettek volna, parancsolatim véghezmenvén. Oly szándékkal helyheztetém be hadaimat Besztercére, hogy, ha az városnak kedve lészen hozzá, megoltalmazták; de bennhagyott francia hadaim ahhoz kevés szándékokat tapasztalván, - máskint is, munitiójuk [lőszerük] nem lévén: kéntelenítettének akkoron kinyomulni, mikor az ellenség az másik kapun benyomula. Dévát ugyan, amint hallom, formaliter obsidiálá [szabályszerűen ostromlá] vala az ellenség, de Csáki András magajóviselése által ostromán háromszáz embert elejte, - recedált [visszavonult] az ellenség.⁹³

Hogy azért se Kegyelmed, sem mellette lévők költségében fogyasztás nem lenne: ím, küldöm emberemet⁹⁴ pénzzel, írván az vajdának is, hogy succuráljon [segítsen] Kegyelmeteknek, kész lévén költségét Constantinápolyban megtérítenem. Az hadfogadásban is kívánom az Kegyelmed szándékát secundálnom [támogatnom]: de mások is velem együtt oly gondolatban vadnak, hogy nagyobb hasznát fogjuk venni az gyalog-szejméneknek,⁹⁵ mintsem az tatároknak. Kegyelmed inkább azoknak fogadásában mesterkedjék. Károlyi⁹⁶ az portázást szerencsésen continuálja [folytatja], - amint is eleintén falukra szállott ellenséget szerencsésen felvervén, az kolozsvári hostátokkal⁹⁷ együtt, kéntelenítette az ellenséget az Maros mellé levinni lineáját [hadi vonalát]. Mégeddig panaszokat Erdélyből ellene nem hallottam, mindinkább urak majorságiból tartván az hadakat...

⁹² Pekri kifogásolta Orosz Pál ezereskapitány erdélyi tevékenységét is. Az erdélyiek a hadak ellátásáról nem gondoskodtak, ezért is nőtt a kurucok fegyelmetlensége. Egyébként Orosz Pál a Szebenből kijövő Rabutin elől volt kénytelen visszavonulni.

⁹³ Déva sokáig tartotta magát a császáriak ostromával szemben, de február 22-én mégis elesett.

⁹⁴ Rákóczi január 11-én küldte Bay Andrást Moldvába.

⁹⁵ Ez esetben moldvai zsoldoskatonák.

⁹⁶ A zsigóci csata után Károlyi Sándor vette át az Erdélyben levő magyarországi hadak főparancsnokságát.

⁹⁷ Kolozsvár külvárosát nevezik így (Hochstadt).

20.
BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Eger, 1706. március 20.

Míg a nagyszombati béketárgyalások folynak, Rákóczi az elkövetkező hadjáratra készül. Elsősorban a császári kézen levő Esztergomot akarja megszerezni, amely kulcshely mind a Felvidék, mind pedig a Dunántúl védelme szempontjából. A Bercsényihez írott levél világosan mutatja, milyen gonddal és körültekintéssel készíti elő a fejedelem haditerveit.

... Jóllehet vettem a Kegyelmed hosszas, de kedves válaszát egynéhány rendbeli leveleimre, de mégis által nem láthatván teljességesen a Dunán túl való dolgoknak folyamatját: continuáltatik [folytatódik] az én impatientiám [türelmetlenségem], leginkább azoktól függően ezen immineáló campániának [küszöbön álló hadjáratnak] szerencséje, mind pedig a békességnek folyamata. Úgy látom, kurválkodik a conspicua domina mediatio [a hivatkozó nőszemély, a közbenjárás], de valóba, vehetett az Kegyelmed fejfájásából származott discursusból [beszédből] - csak el is hiszem - többet meggyógyulásától. (Így!)⁹⁸

Énnekem is eleget ír az ezt s amazt mondtáról Okolicsányi, de magam is valóban szükségesnek látom, hogy ha ők beszélnek, mik cselekedjünk. Az négy felől való operatio [hadművelet]⁹⁹ biztatja - hihető - elméjüket, és távoztatja az békességtől; de nem remélem, messze mehessen Nehem az Dunától, Montekukuli a Morvától, - noha azon projectum [terv] nem confirmáltatik [erősített meg] Szirmay leveléből, akinek azt írják, hogy Pálfi, Eugenius¹⁰⁰ alatt Olaszországban, Gvido¹⁰¹ Spanyolországban, Slik¹⁰² Imperiumban [a Birodalomban], Rabutin a Tiszán-, Herbeville¹⁰³ pedig a Dunán túl fognak commandirozni [vezényelni]; de homo proponit, Deus disponit [ember tervez, Isten végez].

Én, Isten kegyelméből, csak beülök a borbélyszékben,¹⁰⁴ forgassuk aztat, amint lehet; mert már régen általláttam, látom most is, hogy piszmogás a dolgunk, és az Aesopus kuvaszával a konchoz kapdosunk,¹⁰⁵ kéntelenség nélkül békességet várva a némettől. Kihezképest az artelleriának [tüzérségnek] az ordereket [parancsokat], úgy a reguláris hadak felől Eszterház Antalnak mind expedíáltattam [elküldtettem], - magam is Isten ő szent Felsége kegyelméből azon leszek, hogy ez jövő hónapnak kezdetin, avagy legfeljebb közepin, mozdulhassak, már is megúnván az okoskodó mulatságot. Lemér¹⁰⁶ is jobban levén, rövidnap alatt megindulhat.

⁹⁸ A szövegezés nem világos. Bercsényi 1706. március 17-én Nagyszombatból keltezett levelében beszámol arról, hogy amennyire fejfájása engedte, tárgyalt az egyik közbenjáróval, a holland Rechteren-nel és sürgette a fegyvernyugvás ügyének elintézését: „tegnap az mennyire fájó fejemtől lehetett, beszéllettem az kondor feivel Rechterennek.” Erre emlékezik Rákóczi.

⁹⁹ A főgenerális értesülései szerint, a császáriak négyfelől akarják megtámadni a kurucokat. Pálffy és Heister Ausztria felől, Montecuccoli Morvaországból, Nehem a Dráva-Száva közéről s végül Rabutin és Herbeville Erdélyből.

¹⁰⁰ Savoyai Jenő.

¹⁰¹ Starhemberg.

¹⁰² Schlick.

¹⁰³ Herbeville.

¹⁰⁴ Bercsényi nevezi Esztergomot borbélyszéknek, mert központi helynek tartja, ahonnan könnyen lehet fordítani a tábornak a különböző irányokba.

¹⁰⁵ A fejedelem arra az esopusi állatmesére utal, melyben a kuvasz az árnyék után kapva kiejti szájából a koncot.

¹⁰⁶ Lemaire.

Ungvárnak delineatióját [tervrajzát] pedig - remélem - e jövő postán elküldhetem Kegyelmednek; erősséget valóban jól csinálhatni belőle: de reá kell szánni vagy százezer tallért, - lesz is haszna hazánknak belőle.¹⁰⁷ Valóba, megegyeztünk az vármegyék állapotjában való dispositióban [elrendezésben]: mert erre is praeparálva [előkészítve] van a dolog; ma teljeségesen kitanultam, hosszú discursusom [beszédem] után, valóságát a dolognak; látom is, hogy opiniómban [véleményemben] meg nem csalattattam.

Az had Földvárnál általkelhet ugyan, talán által is kél ezen levelem odaérkezéséig: de, hogy hirtelen felmenjen, szükség nélkül, - nem látom jónak; sőt inkább arra is szükségünk leszén, ha az borbélyszékből operálni [hadműveletet indítani] akarunk, - mivel az reguláris hadnak is abból áll az dereka. Hiszen, Istennek hála, úgy látom én: volna had a Dunán túl, már elhiszem. Forgács úr általmenetelivel ember is lesz, - de megvallom, tartok: addig várják az alkalmazhatóságot, míglen elvesztik, kivált, ha azon Bajorországból [Bajorországból] jöendő két regimentet [ezredet] reá várják, melynek jövetelit - való - hihetjük is, s nem is: mert akármiként hízelkedjék német uram magának, ott sincs még oly secure [biztos] dolga, hogy nép nélkül hagyhassa az országot. Olaszországban is, bizony, nem kicsin a bibéje, ahol kiváltképpen való készületi leszén az franciának, amint Kőkönyvesdi leveléből látom. Spanyolországban is, amint magok saját híreiből látom, czafol [háta fordít] a szerencse: mert már újonnan egynehány várost visszavett a francia, és maga is a király fia, Comes Turuz,¹⁰⁸ tengeri és földi erővel ment Barcelona obsidiójára [ostromára].

Méltán tehát, az Kegyelmed helyes opiniója [véleménye] szerint, nagy része szerencsénknak attól függ, hogy megelőzzük az ellenséget, - melyben teljes reménységem vagyon, - kivált ha az mostani Károlyi operatióinak [hadműveleteinek] szerencsés folyamata lehet; disperse [szétszórva] lévén az ellenség, vihet Isten kegyelméből oly dolgot véghez, melyet most nehezen remélhetni. Szükséges tehát, hogy az commissariatusság [hadbiztosság] által dispositiókat [rendeléseket] tétessen Kegyelmed de annona et subsistentia [élelemről és takarmányról]; hiszen, innét a Dunán kevés lovas hadra leszén szükségünk; mivel másként a szénából s abrakból legnagyobb fogyatkozástól tarthatnék. Való, nem kevés állapot az hídnak csináltatása; de, amint Sréter leveléből látom, azok is kitelnek, ha jól akarja a tot Imperium [birodalom].¹⁰⁹ Felettébb is szükséges, hogy az idevaló cassáról [pénztárról] jobb dispositiókat [intézkedéseket] tétessen Kegyelmed Helenpachhal: mert még a jó hírért sem hallom, noha unosuntalan kér, morog s könyörög a szentelt Tiszán túl való had.

Jól tudom magam is az vármegye gyülekezetinek szokását, az mely a német szerencsétlen időben is szokásban volt, hogy tudniillik a vármegyék más főbb vármegyéhez öszvegyültenek; de ez, valóban, differens casus [más eset] vala: mivel nem vármegyéhez, de privatim [magánszemélyekként] magok-magokhoz gyülekeztenek. De Isten kegyelméből ezeken is könnyű leszén általesni...¹¹⁰

¹⁰⁷ Ungvárt Lemaire francia hadimérnök tervei szerint erősítették meg.

¹⁰⁸ Bajorországban a császáriak elleni 1705-ös felkelés leverése után is nyugtalan volt a helyzet. Olaszországban a franciák Torinót vették ostrom alá. - A császáriak 1705 végén elfoglalták Barcelonát. XIV. Lajos törvénytelen fia, Toulouse gróf vezényelte a visszafoglalására küldött francia flottát. 1706 februárjában a flotta és a szárazföldi csapatok meg is kezdték az ostromot, de az angol hajóhad megjelenésére áprilisban már abbahagyták.

¹⁰⁹ Az északnyugati vármegyék.

¹¹⁰ Rákóczi 1706 elején elrendelte, hogy a vármegyék írják össze a nemeseket, tegyenek javaslatot főtisztekre s általában a hadi beosztásra. Ezzel az intézkedéssel azt akarta elérni, hogy senki se vonhassa ki magát az insurrectio alól és hogy insurrectio esetén könnyen lehessen mozgósítani a nemességet. Egyes vármegyék ebben a nemesi szabadság megsértését látták és elhatározták, hogy a

21
BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Eger, 1706. április 4.

Rákóczi már április 15-én el akarta kezdeni Esztergom ostromát, de a béketárgyalások és a száznapos fegyverszünet miatt, melybe hosszú huzavona után a császáriak beleegyeztek, a támadásra csak augusztusban került sor. Elsősorban az ostrom előkészületeiről szól ez a levél, amelyben a cselekvésre készülő vidámsága keveredik azzal a bosszúsággal, amit különböző tábornokok okoznak.

... Mi lett az Károlyi expeditiójából [küldetéséből]? Ím, maga saját levelét accludálom [mellékelem], az P. S.¹¹¹ egy részének copiájával [másolatával], mivel a többire választ kellett adnom. Hogyha Isten segíti szándékját - még minekelőtte kijő ő németsege - tehet szükségéről egy részének.¹¹²

Kitetszik, igenis, alkalmasint az intercipiált [elfogott] levelekből Pálfi táborának nyomorék statusa [állapota]; én, amint az relatiókból [jelentésekből] kezdem hallani: meg nem foghatom, mért nem operáltak jobban Forgács úr általmenetele előtt Hajszer ellen?¹¹³ Megvallom, nehézséggel értettem aztat is, hogy az hadak Pálfival verekedni kívánván, Forgács úr avval mentette magát, hogy kemény ordere [parancsa] legyen tőlem, hogy meg ne ütközzék, - holott éntőlem semmi ordere [parancsa] nem lévén se egyre, se másra: úgy láttam az Kegyelmed leveléből is, hogy leginkább az alkalmatosságra és az időre hagyván a dolgot: az harcot se nem javallotta, se nem ellenzette. Nem sajnálom aztat, hogy elkerülte az ütközetet, de felettébb is bánom, hogy olyan alkalmatosságban, amidőn hadaink szájában legalább, ha nem mindenkor szívében, megindul az vérszopóság, - reám vetette az harc elkerülésének okát: holott könnyen találhatott volna olyan praetextusokat [kifogásokat], az mely által ugyaneztet véghezvihette volna. Megvallom, tudván hadainknak természetit, haec non faciunt bonum sangvinem [az ilyen dolgok nem szülnek jó vért].

Remélem, e jövő postán megküldhetem Kegyelmednek mindazoknak az eszközöknek listáját, amelyekre leszen szükségünk az borbélyszékre, és minemű dispositiókat [intézkedéseket] tettünk, melyekkel assecurál [biztosít] is Lemér,¹¹⁴ hogy megvehetjük. Az újvári munitió [lőszer] arra bizonyára nem elégséges: mert még teljességesen abba sem vagyok bizonyos, ha löhetni-é az Duna innenső részéről, vagy sem? És így három bateria [üte]g is fog kívántatni, aki éjjel-nappal discontinuatio [megállás] nélkül tüzelhessen. Az mely ágyúk pedig Kassáról és innen rendeltetnek: ante 15. hujus [e hó 15-e előtt] ott nem lehetnek; és így olyan leszen dolgunk, mint akit a borbély ugyan székből ültet, megmos és szappanoz, de borotvája nem

többi vármegyét is meghívják külön gyűlésre, melynek helyül Eperjest jelölték ki. A fejedelem ezt hallva, nagy haragra gerjedt s Bercsényi azzal igyekezett őt csillapítani, hogy a német időkben is hívtak össze a megyék külön gyűléseket. Ezt az érvet Rákóczi nem fogadta el s néhány nap múlva - március 23-án, az egység szükségességét hangsúlyozva - követeket küldött a vármegyékhez.

¹¹¹ Post scriptum - utóirat.

¹¹² Károlyi a császári csapatokat Erdélyben visszavetette a Maroson túlra.

¹¹³ Pálffy tábornok négy Bajorországból érkezett ezreddel és Heister Hannibál tábornok csapataival a Rábáig nyomult előre. A kurucok nem támadták meg őket, de a császáriak is kikerülték a harcot és visszavonultak.

¹¹⁴ Lemaire.

lévén, meg nem borotválhat. Való, kevés az ember benne, de avval nem húl hamarább az kőfala, Leopoldba¹¹⁵ sem vala több, mégsem mászhatánk bele, elébb is feladhatják, igaz, - nem is hiszem: extremitást [végső veszedelmet] várjon, de elég, hogy várhatnak, s akkor osztán mi lesz? hanem csak: ezt kellett volna, amazt kellett volna, másszor így kell, s amúgy kell! melyekbe úgyis senkinek nem cedálom [engedem át] az experienciát [tapasztalatot]. Több lehetett eleintén tőlünk, amidőn teljességesen reánk nem ismert vala ellenségünk, de már bizonyos festinandum lente [lassan járj], ha azt akarjuk, hogy meg ne égesse az kása az szánkat. Én bizony azt akarnám: holnap kezdhethék az durdut, - csak legyen olyan, mint a pupu.¹¹⁶ Igen szerencsénkre esett a pozsonyi hajóknak elnyeretése,¹¹⁷ mert megvallom, keveset bíztam a szálokon csinálendő hídhoz. Lemért holnapután megindítom: de úgy hallom, hogy az utak rosszasága miatt az ágyúkkal erre kell kerülni, - quod male [ami rossz dolog].

Némát¹¹⁸ hol légyen, tudom ugyan, de, hogy az hídról ott gondolkozzunk, jónak lenni nem látom; mind azért, hogy messze esik az borbélyszéktől, mind penig, ha az vizek áradnak: nagyon kiont az Duna; jobb tehát az előbbeni szándékunkba állandóképen megmaradnunk. Az mi Balog István¹¹⁹ portáját [portyázását] illeti: bizonyára dicsőséges ugyan cselekedeti, - de nem győzöm csudálni, miért járt oly kevés praecautióval [elővigyázattal]? Hiszem, ha madarat akart fogni, nem kellett volna annyi lármával járni; de ez oly közönséges vétke portásinknak, hogy a defectusoknak [hibáknak] egy részét ennek tulajdoníthatjuk. Tudom, sokszor megtiltotta Kegyelmed, de continuálni [folytatni] is jó azon tiltást, - hogy inkább kijövet égessenek, mintsem bemenet; mert amint Szent-Kereszti beszéli, sokszor kezünkbe akadhatna a császár, - sokszor Fischemenig¹²⁰ is kimenvén vadászni...

22.

BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Eger, 1706. április 16.

A szabadságharc több éves tapasztalata egyre jobban meggyőzi a fejedelmet arról, milyen fontos a legszigorúbb fegyelem érvényesítése hadi és gazdasági dolgokban egyaránt. Készen látja, hogy a kurucok nem nagyon vállalják az önkéntes fegyelmet s leveleiben egyre élesebben fakad ki a fegyelmezetlenség, a zűrzavar, az anarchia ellen.

... Megvallom, nem lehet nem bosszankodás nélkül értenem az hirtelen megbódulását hadainknak Óvár felégetésével,¹²¹ és példát vészek ezentúl, hogy soha többször oly ordelt [parancsot] hadainknak nem adok, hogy tudniillik az mely helységet meg nem tarthatnak, elhagyják, - hiszem, parancsolatunk nélkül is tudják ezen mesterséget! De ha parancsolatja

¹¹⁵ Lipótvárat a kurucok a nagyszombati csata előtt, 1704 decemberében zárták körül.

¹¹⁶ A mondat körülbelüli jelentése: kezdődjék meg a lövöldözés, de aztán legyen is haszna.

¹¹⁷ Bercsényi március 31-i levelében értesíti a fejedelmet, hogy hadai negyven hajót fogtak el.

¹¹⁸ A főgenerális azt javasolta, hogy a kurucok Némánál verjenek hidat az átkeléshez, Rákóczi Karva mellett dönt.

¹¹⁹ Balogh István megszalasztotta magát a császárt és elfogta vadászsolymait.

¹²⁰ Fischamend Bécstől délkeletre, a Duna partján fekszik, közel a magyar határhoz. Szentkereszti nemrég szökött át a kurucok táborába s pontos értesülései voltak a bécsi udvari életéről.

¹²¹ Forgách Simon tábornok március végén elfoglalta Magyaróvárt, de április 13-án Pálffy már vissza is vette. Bercsényi április 11-én a várat védő Ebeczky Istvánnak azt a parancsot adta, hogy ha nincs ereje az ellenállásra, égesse fel a várost. Ebeczky kapva-kapott ezen a parancson.

vagyon: mind büntetések nehéz, mind desperatiójuk [elkeseredésük] nagyobb, - látván magokat oly helyben helyhezteknek lenni, amelynek oltalmához nem bízhatni. Bizonyára, csak abból is kitetszik, hogy nem afelől gondolkodott Pálfi; hogy tudniillik gyalogot magával nem hozván, rationabiliter [ésszerűen] nem gondolhatta, hogy az pozsonyi elégséges legyen.

Nem tudom magam is, mit concludáljak [következtessenek] abból, hogy Pálfi kihozatta az pozsonyi németet? Mert, ha által akarna jönni: mi szükség volt aztat eleiben fárasztani? - kevesebb láрма-csinálással vihette volna végben szándékát annak bennhagyásával: ha Forgács ellen operálni akar: miért hagyja hátra az több hadát is? Könnyűszerrel cikáz hadaink orrok előtt; bezzeg, mondhatnám én is tigris apánkkint:¹²² ezért haragszom már én!... De mi haszna? csak kell - látom - hozzászoknom, nagy jónak tartani az nem rosszat.

Mindezen operatio [hadművelet], vagyis inkább bátorságos hánykódások - csak úgy látom - magnam famam [nagy hírrrel] lesznek; de mindezeknél nagyobbnak tartom az verespénznek annyira való megvetését, amely valóban akármely harc elvesztésénél is csaknem nagyobb. Ezért megmordulnunk méltó, és mindenekre fakadnunk, amelyek által ennek becsit helybe-állíthatjuk. Én már egynéhány helyeken megparancsoltam: az vármegyék limitatioja [árszabályozása] szerint az ki árát nem adja, és azt rézpénzért feljebbveri, süttetessék homlokára a kongó. Publicáltassa [tegye közhírré], practicáltassa [gyakoroltassa] kegyelmed eztet, - talán megszűnik, vagy megenyhődik ezen rendetlenség.¹²³

Csak elhiszem magam is: Mosony vármegyére volt az németnek szüksége, - mert hiszem, anélkül szénája sem lenne elégséges Bécsben.

Én valóban, sokat gondolkodom Kűszög városának neutralitásáról [semlegességéről]:¹²⁴ ha több jót látok-é benne, vagy rosszat, confoederált [szövetkezett] városnak eztet megengedni, pro receptaculo Nicodemorum [a nicodemusok befogadására]¹²⁵ - de már ezen túl vagyunk, úgy látom. Való ugyan, mondhatni, hogy most is német lévén benne, ha bennmarad: úgy sem miénk, - így mégis kimégyen belőle; de az is nagy kérdés: ha jobb-é nekünk az német erősségekre való eloszlása, avagy penig corpusba [csoportban] s mezőbe való maradása? Bizony, annyi becsit várhatjuk a Confoederationak [szövetkezésnek], amennyit a kongónak, ha neutralitással [semlegességgel] (melyet sokan inkább kívánnak) büntetnénk az vétkeket. Szakócza¹²⁶ mellettünk való szenvedéséért nyerte el az neutralitást [semlegességet]: ez penig az német mellett hűségeskedésektől eredett romlásáért, - van tehát egy kis differentia [különbség]. Satius fuisset alta mente repostam conservare vindictam, quam condonare peccatum [Inkább őrizzük meg szívünk mélyén az elrejtett bosszút, mint jutalmazzuk a bűnt]...

¹²² A kurucok Bottyánt rettenthetetlen bátorságáért Tigris apánknak nevezték.

¹²³ Rákóczi 1705 tavaszán vezette be a réz-, vagy ahogy általánosan hívták, a veres pénzt, amely egyre inkább elértéktelenedett részben a spekuláció és hamisítás, részben pedig a nemesek magatartása miatt, akik nem fogadták el a rézpénzzel való fizetést. A fejedelem vagyonek Kobzásokkal próbálta megakadályozni a pénz elértéktelenedését, 1706-ban azonban már kénytelen volt devalválni s ugyanakkor bevezetni az árszabályozást (limitáció), amelynek az volt a célja, hogy az áruért ne kérhessenek többet rézpénzben, mint ezüstben. - Kongónak nevezték a libertast (a 10 polturás rézpénz egyik oldalán a „pro libertate” felírás volt olvasható, innen a neve).

¹²⁴ Bercsényi Kőszeg kérésére hozzájárult ahhoz, hogy kihirdessék e város semlegességét. A városba a semlegesség örve alatt a császáriak fészkeltek be magukat. Rákóczi az ilyenfajta semlegességgel nem értett egyet. Bercsényi erre válaszolva, április 20-án már közölte, hogy a német kiment a városból.

¹²⁵ A nicodemiták a reformáció svájci hívei, akik éjjel és titokban gyülekeztek.

¹²⁶ A Nyitra megyei Szakolcát mindkét hadviselő fél szabad kereskedelmi városnak nyilvánította s őriséget tartott benne. Előzőleg a császáriak felégették.

23. FELESÉGÉHEZ

Szécsény, 1706. április 24.

Sarolta Amália, Hessen-Rheinfels-i hercegnő, Rákóczi felesége, a fejedelem menekülése óta Bécsben tartózkodott, ahol a császári ágensek minden lépését figyelték. A nagyszombati béketárgyalások idején az udvar minden eszközt megragadott arra, hogy Rákóczit a békefeltételek elfogadására bírja. A császár április 24-én engedélyt adott a fejedelemasszonynak, hogy mint békeközvetítő felkeresse férjét. A szerelem és a kötelesség birkózott e hír hallatára a fejedelem lelkében, de a kötelesség győzött.

... Miután Bercsényi gróf úr értésemre adta, hogy elhatározták a hadakozás félben-szakítását és most már a fegyvernyugvás alkuvásaira kerül a sor,¹²⁷ úgy gondoltam, szükséges közelebb kerülnöm, hogy megkönnyítsem és eligazítsam a talán előütköző nehézségeket és ezzel nyilvánvaló jelét adjam őszinteségemnek. Ezzel a szándékkal indultam útnak tegnapelőtt Egerből, koci és kíséret nélkül.¹²⁸ Útközben kaptam meg Fenséged levelét. Majd nem sokkal ezután Dőri¹²⁹ úrral találkoztam: ő egy második levelet hozott. Meghihet Fenséged, éppoly örömmel vettem mindakettőt, mint amilyen Fenséged írta őket. Már csak annál is inkább, mert utolsó levele óta nem is remélhettem ezt a szerencsét, mivel, amint látom, olyan taktikát kezdenek alkalmazni, amely nagy ellenkezésben van a barátságos alkuvásokkal és nem igen tudja majd a kölcsönös bizalmatlanságot eloszlatni. Azt is megvallom, hogy ez a hirtelen változás, amellyel lehetővé tesz számomra őszinte szándékaim kinyilatkoztatását, valóban váratlanul érkezett és sokban növelte örömömet a reménység, hogy Fenségedet láthatom. Mély hódolással köszönöm Fenségednek, hogy igazságomat védelmezte és kifejezte azt a vélekedését, hogy késedelem nélkül írni fogok a közbenjáróknak.¹³⁰ Őfelsége szándékai szerint, s köszönöm, hogy nyomban készült az utazásra.

Végül bevallom, Asszonyom, mindaddig semmisem zavarta elégedettségemet, amíg a levélhez mellé-tett külön lapon el nem olvastam, amint elküldte, a fegyvernyugvás pontjait, majd levelének végső soraiban azt a közlést, hogy a dolgok kimenetelétől és a javasolt pontok elfogadásától függ, hogy fölkereshet-e Fenséged engem.

Jól tudja, milyen gyöngéden szerettem mindig Fenséged kedves személyét s ezért annál könnyebben megítélheti, milyen bizonytalanságba vetettek ezek a sorok, mivelhogy olvasásukra összeütközött szívemben a haza szeretete és a hitvesi szerelem gyöngéd érzelve. Emez kedvező színben mutatta a pontokat, míg amaz nem hagyta jóvá őket és majd az öröm, majd a bánat felé hajlottak érzelmeim. Azt hiszem, ez az ajánlat bárkinek nyilvánvalóan megmutathatja, miként érzek és mily erős vagyok. Én azonban bizakodom Fenséged nemes elméjében és őszintén megvallom, kötelességem szavát és sok esküvésemet követve, a magam személyi öröme elé helyeztem a közügyet, s ezért színlelés nélkül megmondom, hogy bármennyire igyekezném is, minden józanság ellenére, teljes hitelemmel és hatalmammal támogatni ezeket a javallásokat, aligha tudnám elérni, hogy a szenátorok megszerezzék a vármegyék egyetértését és a konföderáció principiumaival ellenkező határozást tegyenek. Én

¹²⁷ 1706. április 13-án kéthetes, majd május 8-án kéthónapos fegyverszünetet kötöttek a szembenálló felek.

¹²⁸ Rákóczi április 22-én indult el Egerből, 23-án már Szécsénybe érkezett, majd 27-én Kistapolcsányba s onnan utazott felesége elé Nyitraújlakra, akivel április 30-án találkozott.

¹²⁹ Dőry László április 23-án kézbesítette a fejedelemasszony levelét.

¹³⁰ A holland és angol békeközvetítők.

azonban úgy látom, az osztrákok mindezzel csupán a hadak pótlását kívánják lehetővé tenni, s ezért a dolgok megkönnyítésére igen célra nézőnek tartanám, ha a császáriak a Lajta vonala mögé vonnák magukat, az enyéim pedig a Rába innenső partjára, fegyveres őrsegeket hagyva a Rábaközben. Hadbiztosaim a meghatározott mineműségben és mennyiségben szállítanának élelmet a császáriak magazinumaiba. Ezt a javasolást már hathatósabban támogatnám és mindenki bizonyosra vehetné, hogy nem az őszinteség hiánya okozná, ha fáradozásaim hiábavalók lennének...

Az a javasolás, hogy a fegyvernyugvás csak júniusig tartson, újabb kétségeket fog ébreszteni mindazokban, akik úgy vélekednek, hogy a bécsi udvar csupán időt akar nyerni. Mindenki jól tudja ugyanis, hogy két-három hét kellene, amíg megérkeznek hadbiztosaim, akik a háborús idők miatt szerteszét az országban mindenfelé parancsolatban eljárnak és így csupán egy hét maradna a fontos ügyet meghányi-vetni, ami lehetetlenség. Én magam azt hiszem, ha már ilyen messzire jutottunk az alkuvásokban, amilyen messzi még soha nem voltunk, esztelenség lenne most fukar lenni az erre szükséges idővel. Wratislau grófban mindig olyan minisztert láttam, aki jobban ismeri ura hasznát, mintsem hogy akadályokat támasszon a magyarországi béke útjába, míg akik az ellenkezőjét teszik, azoknak csupán hódítás, leigázás, harácsolás jár az eszében, de nem törődnek vele, mennyi vérebe kerül majd mindakét hadakozó félnek, amíg a bizonytalan állapot idáig jut.

Mivel kocsi és kíséret nélkül utazom, írtam Bercsényi grófnak, szerezzen lovakat Fenségednek. Fenséged elé fogja küldeni egyik tisztemet¹³¹ is, akitől irigyelnem kellene ezt a szerencsét, hogy előbb látja Fenségedet, mint én, ha tudnám, hogy megengedik Fenségednek az ideutazást. Egyéb dolgainkat erre a boldog időre halasztom és maradok szívem minden szeretetével...

24. NŐVÉRÉHEZ

Érsekújvár, 1706. június 23.

Miután felesége nem tudta meggyőzni Rákóczit a császári béke elfogadásának szükségéről, a bécsi miniszterek nővérét, Juliannát, Aspremont grófnét is elküldték Magyarországra. Aspremontné július 6-án öccséhez érkezett, de öt nap múlva eredménytelenül távozott, mert a császáriak visszautasították a kurucok feltételeit. A fejedelmet semmiféle ígéretés nem tudta rábírni arra, hogy külön tárgyalást kezdjen a bécsi udvarral és saját ügyét elválassa a haza ügyétől.

Nincs elegendő szavam, Asszonyom, kellőképpen kifejezni, mily öröm számomra megtudnom kedves leveleiből, hogy amit reá bízam Honstein úrra, azt Ő Császári Felsége kegyesen hallgatta és jószívvel emlékezett arra, aki mostani állapota ellenére mindig is őrzi lelkében kegyeinek kellemes emlékezetét. Igaz, bátor voltam sokkal rövidebb és könnyebb módját választani a békealkuvásba bocsátkozásnak, mivel tudom, hogy a nagy uralkodók csupán a mások szemével láthatják a dolgokat és ezért a tanácsot adók hasznát a magukéval gyakran összecserélik. De az őszinteség, amellyel hazám nyugodalmát keresem, arra buzdít, hogy minden színlelés nélkül, egyszerűen szóljak és cselekedjem, amióta megbizonyosodtam, hogy Ő Császári Felsége a hadakozást igaz szándékkal befejezni kívánja.

¹³¹ A fejedelem Ocskayt küldte felesége elé.

Igen ellenemre való azonban látnom, hogy mentől inkább előre kellene haladni az alkuvásnak, az annál inkább visszafelé haladni látszik, és nem is hihetem, hogy Ő Császári Felsége parancsára.

Wratislau gróf döllyfös üzenetéből, hogy kész engem meglátogatni,¹³² ha lemondok Erdélyről való vélekedésemről és szándékaimról, nyilván látom, hogy még mindig azt hiszik, hogy a fejedelemség általadása csak az én egymagam szándékától függ. Ha már a titulust¹³³ elfogadtam, nevem becsülete kívánja, hogy meg is őrizzem. Hogyha azonban megválasztásom idejét a titulus föl vételével figyelmesen összevetik, majdnem tizenöt hónap időkülönbséget fognak találni. A fejedelmi címet tehát, amint mindezekből végtére kitetszik, csak azért vettem föl, hogy azok reménykedését elvágjam, akik, anélkül, hogy ugyanilyen buzgón törődtek volna hazájukkal, talán azt lesték, vajon ily kevésbé gondolok-e majd továbbra is megválasztással. Mivel oly kevésbé törtem magamat a fejedelmi cím után, ez nem is lesz soha oka a háború folytatásának, mihelyt lemondásomat hazám java és a fejedelemség kívánja. Itt vannak azonban a Szövetkezett Rendeik ellenvetést nem szenvedő bizonyosságai, amelyek miatt inkább készek a végső szükséggel szembenézni, mint békét kötni anélkül, hogy a fejedelemséget szabad állapotába visszahelyezzék.

1. Megmondták a Rendeik, hogy amióta az Őfelsége előtt való királyok Magyarország trónusára ültek, szüntelen a maguk jármába kívánták fogni hazánkat, és a törvények és a békeszerződések megszegése idején csupán ez a fejedelemség védelmezte ezeket nagyon is kedvező kimenetellel, amíg csak a néhai császár,¹³⁴ vele kötött szövetségi szerződését megszegve, le nem igázta és ezzel Magyarország minden törvényét mindenestül föl nem forgatta. Hogy pedig a múlt példákon okulva az ilyen alkalmatlanságokat elkerüljék, arra Erdély szabadságában látják egyetlen támaszukat, mert félő, hogy a későbbi királyok egynap ismét az elhunyt császár maximáit kezdik követni.

2. Ha Őfelsége a törvény szerint kíván uralkodni és szerződéseit megtartani kívánja, nem fog nehezére esnie, hogy hitet fogadjon nekik, aminek megszegése annak jele lesz, hogy a békét és szabadságukat megtartani nem akarja.

3. Mivel Őfelsége Erdélyt hódítási jogon magáénak kívánja, a Szövetkezett Rendeik soha nem tűrhetik, hogy a királyok, a felülmondott szövetségi szerződés ellenére, akár külön is, leigázzák bármelyiküket, mert különben kárhozatos maximáit követve, a király egyenkint, egymás után leigázhatná őket.

Van még számos efféle ellenvetés, de igen hosszú volna mind előszámlálni. Azt hiszem, Őfelsége már ennyiből is láthatja, hogy ez ügy eligazítása semmiképpen nem én rajtam múlik, a megtagadás pedig a békét csak egyre messzebb viheti. Értelem nélkül való volna meg nem vallanom, hogy e dologban Ő Császári Felsége is számos nehézségre talál, és méltán igyekszik magának a nagyraavagyó fejedelmek ellen bántatlanságot szerezni. Mihelyt azonban e

¹³² A császár Rákócziné küldetésének eredményességében bízva, július 24-ig meghosszabbította a fegyverszünetet. Május 26-án kinevezte a békebizottságot, melynek elnöke Károly lotharingiai herceg, az osnabrücki és olmützi püspök, alelnöke pedig Wratislau Vencel gróf kancellár volt. Magyar részről a tárgyalásokat Bercsényi vezette. Wratislau június 30-án Érsekújváron a fejedelemszöveg termeiben találkozott Rákóczival, de eredmény nélkül, mert a fejedelem nem mondott le Erdélyről.

¹³³ Rákóczit 1704. július 8-án választották meg erdélyi fejedelemnek.

¹³⁴ I. Lipót 1690-ben az erdélyi rendeket a Diploma Leopoldinumban biztosította, hogy megtarthatják kiváltságaikat. Nem sokkal később lemondatta II. Apafi Mihályt és felvette az erdélyi fejedelem címét, az országot pedig gubernátor útján kormányoztatta.

ponton engedéseket értünk el, módját ejthetjük egyéb dolgoknak is, melyekről élő szóval szeretnék beszélni Asszonyommal, vagy valamely hív emberem útján, ha úti levelet szerezhetsz.

Mindebből ugyancsak kitetszik, mily távol vannak tőlem az oly gondolatok, melyekkel vádolnak, és ha értésemre adják, miféle vitatott pontokat kell még Erdély ügyén kívül eligazítani, bizonyos lehet benne Asszonyom, hogy testvéri szeretettel, nyílt őszinteséggel mondom el mindről érzelmeimet, és hogy kész volnék örömmel fogadni Őfelsége minden kedvezését, mert hiszem, hogy ily igazságos Uralkodó tőlem semmit sem kívánhat, ami ellenére volna a Szövetkezett Rendeeknek és édes hazám javának. Mert hazámban lelem egyetlen gyönyörűségem, a mellett hogy megtartani kívánom Ő Császári Felsége kegyes jóindulatát, amelyet, mint Asszonyom előtt mondotta, mai napig is őriz irántam. A ragaszkodásból, mellyel hazám javán öröködöm, merem remélni, hogy Őfelsége megérti, hogyan követném szent személyét, ha az aranykort visszahozná ez országba, ahol szeretném, ha megbecsülésem és hatalmam csupán az ő trónusának nyugalmát és dicsőségének nagyobbodását szolgálhatná. Egyebekben kívánom, hogy soraimból megértse és elhiggye, mily érzelmekkel vagyok Asszonyomnak...

25.

XIV. LAJOSHOZ

Az Esztergom alatti táborból, 1706. augusztus 5.

Július 21-én a közbenjárók búcsút vettek a magyar békebizottságtól s ezzel a nagyszombati béketárgyalások megszakadtak. Rákóczi augusztus 2-án Esztergom ostromára indult. A párkányi táborból számol be a francia királynak a béketárgyalásokról s azokról az okokról, amelyek megszakításukhoz vezettek.

Felség!

Mivel országunkban a békealkuvások csaknem egyidősek a háborúval, kétségtelen, hogy csak untatná Királyi Felségedet, ha apróra mindent elmondanék, főleg, mert tudom, hogy folytukról Des Alleurs úr által pontos hírekkel bír Felséged. Ezért csupán kötelességem vélem teljesíteni, midőn most az alkuvások megszakításáról számot adok.

Miután egyik Munkácsról írott levelemben,¹³⁵ amely, azt hiszem, útközben az ellenség kezére jutott, elmondtam Királyi Felségednek, hogy sehogy sem tudnék helyes horoszkópot fölállítani a sokféle jelek alapján, amelyek egyaránt lehetnek a háború vagy a béke hírmondói, erősen hittem, hogy az ausztriai ház fényes ígéretei és az elmúlt hadakozás balszerencséi előmozdítják ugyan az alkuvást, de a bécsi udvar gögje és a nemzet régi bizalmatlansága azt teljes mértékben lerontja. Ilyen nyilvánvaló ellentétek közepette úgy találtam, mi sem szolgálja jobban a közérdeket, mint ha kipuhatolom a császár igazi szándékait és megmutatom a nemzetnek, hogy semmit nem törődöm a magam hasznával. Abból a célból igyekeztem előmozdítani a fegyverszünet megkötését, hogy békealkuvásra jusson a dolog. Nem törődtem azzal, hogy a körülzárt várakba eleséget küldenek és a császári hadak Erdélyben ismét megerősödnek, csak azért, hogy eltávoztassam azokat a nehézségeket, amelyeket az ausztriai ház bőkezű ígéretei támasztanak, megosztva a vélekedéseket a háború folytatásáról, melynek csapásai a gyöngéket fenyegetik. Azt gondoltam ugyanis, hogy kisebb veszedelem az ellenség külső sikere, mint a belső meghasonlás, nem szólva egyéb dolgokról, melyeknek lebecsülése bizonyos igen kellemetlen következzésekkel járhatott volna.

¹³⁵ Az általunk is közölt 1705. december 30-án kelt levélről van szó.

Bíztram benne, hogy az Ég nem fogja cserben hagyni igaz ügyemet és tiszta szándékaimat, ezért teljesen közömbös volt számomra, milyen módon kell állást foglalnom, hogy bebizonyítsam: csupán az ország haszna vezeti cselekedeteimet. Minden zavar nélkül leküzdöttem az erdélyi fejedelmi címre vagy más, személyemre vonatkozó nehézségeket, melyeket kedvük szerint támasztottak a császár miniszterei, hogy ezekre alapozzák a szakítás okait. Ez történt mindjárt kezdetben a teljes hatalom kérdésében, amelyet erdélyi megbízottaimra ruháztam s amelyet az első szóra visszavontam, azzal a feltétellel, hogy méltóságom csorbíthatatlan marad, sőt abba is beleegyeztem, hogy a teljes hatalmat a szövetséget erdélyi rendek nevében gyakorolják, a közbenjárók kívánsága szerint, akik oly nehéznek hitték számomra ezt a lépést, hogy úgy gondolták, csakhamar szakítás fogja nyomon követni. Amikor azonban őket, éppen úgy, ahogy a császár minisztereit, meglepte ez a fordulat, nem áttalatták semmibe venni azt, amiben megegyeztek, és bár a császári megbízottak maguk félre nem érthetően kijelentették, hogy teljes hatalmú küldötteknek tekintik az erdélyi megbízottakat, később egyszerűen elvitatták az említett erdélyiek tárgyalási jogát, és csupán megegyezést kereső magán embereknek óhajtották tekinteni őket.¹³⁶ Ezt a vélekedést azonban oly határozottan támadták a magyar szövetséget erdélyi rendek megbízottai, az erdélyiek szövetségesei, hogy a bécsi udvar, mivel az argumentumok hadakozásában alul maradt, kénytelen volt kimutatni legtitkosabb szándékait és kijelenteni, hogy semmiképpen nem folytatja a megbeszéléseket, ha Erdélyt továbbra is ki akarják vonni abszolút és despotikus fönnhatóság alól.

Ezekhez a kemény és a két nemzet¹³⁷ ligájával teljesen ellenkező akadályokhoz járult még, hogy a császár nem adott megnyugtató választ a szövetséget magyarországi rendek panaszára, és a dolgok határozott rendezését kerülve a legfőbb ügyeket egy általános diéta idejére kívánta halasztani, ami világosan mutatta, hogy Erdély birtokához csak Magyarország minél keményebb megzabolázása végett ragaszkodnak és a fontosabb ügyeket azért halogatják az általános diétáig, hogy letegyük a fegyvert még mielőtt alkudni kezdenénk. Ez a valódi oka annak, hogy az alkuvások megszakadtak a fegyverszünettel együtt. Ezek után a magam és a szövetséget erdélyi rendek nevében ünnepélyes tiltakozásunkat nyilvánítottuk. Ezt a tiltakozást belefoglaljuk abba a manifesztumba, melyet magatartásunk igazolására állítok össze.¹³⁸

Nagyon hosszúra nyúlna levelem, ha belevenném, hány és miféle javaslatot kaptam az udvar nevében Wratislau gróftól, más közvetítőktől, feleségemtől, a hercegnőtől, és nővéremtől. Valamennyit abból a célból, hogy ügyeim megfontolására és arra bírjanak, hogy föladjam az erdélyi fejedelemséget illető törvényes választott fejedelmi jussomat, amit habozás nélkül meg is tennék, ha a két ország rendjei úgy kívánnák. Viszont soha nem lehetek olyan gyöngé, hogy a rendek kívánsága ellenére, becsületemet és esküvésemet megtagadva lemondjak és ezzel méltatlannak bizonyuljak a fejedelemségemre, mely minden bizodalját belém vetette, és szabad, törvényes választással ruházta reám méltóságomat.

Ez a rövid számadás is megmutatja, Felség, mi bírt rá bennünket, hogy újra fegyvert ragadjunk. De nagy igazságtalanság volna velünk szemben, ha Királyi Felséged azt hinné, hogy további támogatásának reménye egymaga is nem erősítené meg elhatározásunkat, hogy ez úton keressük szabadságunkat és békességünket. Mert semmiképpen sem kétséges előttünk, hogy Királyi Felséged természetes nagylelkűsége és fegyvereinek dicsősége, melyet a mi sikereink részben alátámasztanak, rábírják majd kegyes jóindulatát, hogy az eddiginél

¹³⁶ Erdély rendjeinek három képviselője jelent meg a nagyszombati tárgyalásokon.

¹³⁷ Magyarország és Erdély.

¹³⁸ A béketárgyalások megszakítása után Ráday Pál kancellár Veracius Constantius álnéven kiadta az Animadversiones Apologicae c. kiáltványt, amely közli a császári békeponokat és az ezekre adott magyar választ.

hathatósabban támogasson bennünket, forma szerint is szíves barátsággal szövetségre lépjen velem és a szövetkezett rendekkel¹³⁹ és tegye bizonyossá, hogy részint bennünket is belefoglal az általános békeszerződésbe, részint rábírja a Portát a mi ügyünk előmozdítására, amire az különben is elég hajlandóságot mutat, föltéve ha Királyi Felséged követeitől megkapja rá a határozott biztatást. Felséged hadainak olaszországi győzelmei szintén táplálják reményeinket, mert semmiképpen sem kétséges, hogy az Adriai-tenger felől Felséged katonái mélyen országunk belsejébe nyomulhatnak és lehetővé tehetik, hogy mi is támogathassuk örök dicsőségüket, és előnyomulásukat folytatva, észre térítsük közös ellenségeinket.¹⁴⁰ Remélem tovább, Felség, hogy őseim példája, akik Felséged koronájának hű szövetségesei voltak, rábírja Felséged jószándékát, hogy ne hagyja cserben az unokák ügyét sem, éppen ama szerződés erejénél fogva, melyet a dicső emlékezetű XIII. Lajos király teljes hatalmú megbízottja, Croissy úr hozott létre és amely leszármazottaikra is kiterjed.¹⁴¹ Ezért buzgósággal, remélem kiérdemelhetem, hogy el ne veszítsem Felséged jóindulatát, mellyel Felséged ősei kitüntettek...

26. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Párkány, 1706. augusztus 14.

Augusztus 12-én intézik a kurucok az első rohamot Esztergom városa ellen, s az másnap el is esik. Rákóczi a párkányi oldalról figyelte a város bevétele s közvetlen élmények alapján számol be az eseményekről. A várat a császáriak csak szeptember 17-én adták fel.

... Az utolszor küldött levelem által tudósítám vala Kegyelmedet, hogy szerdán az bressa [falrés] teljességesen el nem készülvén, az ostromot csütörtökre hagytam vala; az mint is ugyanazon estve, az midőn éppen ostromnak mennének vala, az budai rác Visegrádhhoz érkezésének híre annyira megbódította vala az hadaknak elméjét, hogy hátrafutással kezdték az ostromot, és gyalázatos megszaladásokkal az várbeli ellenség megrémülésének (ki is az várost pusztán hagyván, csak tizenhat emberrel őriztette vala) hasznát nem vehettem. Kihez képest újonnan lövésekhez fogattatván, mivel ő is az bressát [falrést] belől árkolni szaporán kezdte: időt vesztegetni tanácsos nem lévén, tegnap alkonyodáskor, hogy az artilleriával [tüzérséggel] jobban secundálhassuk [támogathassuk], - nekihajtatván másfélezer hajdút, Isten szerencsésen kezünkbe adta, mindannyi bomba s gránát között is kevés ember kárával, - mivel még eddig több tizenegy testen kívül nem találkozott, sebes pedig mennyi legyen? még előttem teljességesen nem constál [ismert]. Kihez képest már ma az sánc lövőlyukait, az kik az tegnapi sűrű lövésektől meggyengültek vala, újonnan reparáltatván [megjavíttatván], holnap az vár lövéséhez kezdünk, melynek kőfalai sokkal gyengébbek levén az városénál: nem lehet két-

¹³⁹ Rákóczi szünet nélkül sürgette a francia udvart, hogy kössön vele formális szerződést. A szerződés feltételeit követve, Kökényesdi László útján közölte is a franciákkal. XIV. Lajos azonban kitért a szerződéskötés elől, elsősorban arra hivatkozva, hogy Rákóczi nem szuverén uralkodó.

¹⁴⁰ Már a háború első évében felmerült az a terv, hogy francia csapatok szálljanak partra az Adrián. 1706 elején, Vendôme herceg hadseregének itáliai előnyomulása idején s különösen a lombardiai Calcinatónál aratott francia győzelem (1706. április 18-29) után Rákóczi ismét reménykedni kezdett a terv megvalósításában.

¹⁴¹ A fejedelem állandóan hivatkozik a Franciaország és I. Rákóczi György között 1645-ben kötött szerződésre, amelyet fontos előzménynek tekint, hiszen ennek alapján került bele Erdély is a westfáliai békébe.

ségem benne, hogy harmadnapnál tovább tartana. Az város népe teljességesen felszorulván, és nagy része erővel is felhajtván, - minemű szorulásban lehessenek, elítélheti Kegyelmed...¹⁴²

27. KÁROLYI SÁNDORHOZ

Bodoló, 1706. október 15.

A béketárgyalások megszakadása után a császári hadak két oldalról támadták a kurucok főerőit: nyugatról Starhemberg, keletről pedig Rabutin csapatai. Starhembergnek sikerült igen rövid idő alatt Esztergomot visszafoglalnia, Rabutin viszont először Egernek, majd Kassának fordult s megkezdte annak ostromát. Rákóczi közeledésének hírére Kassa alól elvonult. A fejedelem október 14-én megjelent a városban, megjutalmazta a hős védőket, de Kassa bátor védekezése nem tudta feledtetni, hogy tábornokai, köztük Károlyi is elmulasztották Rabutin seregének idejében való megtámadását. Másnap az Abaúj-Torna megyei Bodolóról válaszol Károlyi Sándornak egyik, a hadak panaszait elmondó levelére. A szegénylegények elégedetlensége a hajdú szabadságra vonatkozó ígéretek nem teljesítése, fizetésük elmaradása, a rézpénz elértéktelenedése, a nemesi katonai vezetés hibái és tehetetlensége s nem utolsósorban otthonmaradt hozzátartozóik sanyargatása miatt egyre nőtt. Károlyi ismeri panaszait s igyekszik körükben népszerűsége szert tenni azzal is, hogy a fejedelem elé terjeszti követeléseiket. Rákóczi kemény hangon figyelmezteti őt pálfordulására és szembeszáll minden olyan követeléssel, amely a nemzeti egység fenntartását, a szabadságharc folytatását veszélyezteti. A fejedelem csak később ismeri fel, milyen hiba volt a vitézlő rend s különösen a jobbágyságnak a kéréseit nem teljesíteni.

Isten minden jókkal áldja meg Kegyelmedet, szívből kívánom.

Az Kegyelmed egynehány rendbéli panaszos levelei után vettem az hadi operációkról [műveletekről] való tudósítását is, - melyeket, hogy mind aszerint helyben is hadtam, úgy tudom, már eddig az Bercsényi úr tegnap írott leveléből megértette Kegyelmed. Melyhez képest panaszja Kegyelmednek nem lehet, hogy dispositiómat [intézkedéseimet] az által nem vészi Kegyelmed, az ki által illik. Kegyelmeden ugyan, az mint az idevaló jövetelemtől fogvást látom, az dispositió-tétel [a rendelkezések megtétele] el nem múlik: de alatta lévő hadaimon, úgy látom, többnek kell elmúlni, - mivel még eddig inkább utazásiról, mintsem portázásiról való tudósítását veszem Kegyelmednek. De úgy látom, mindnyájan megegyeztünk az órájának elvárásában, melyet hozzon az Úristen, annak még csak kongatását is ne bízza reánk, mint az újvári hajdúra, - mert azt is, félttem, hogy elmulatjuk!

De, hogy én is a Kegyelmed ezen a matérián [tárgyon] kívül lévő elmélkedésére térjek: meg kell vallanom, s nem is lehet nem dicsérnem, hogy mind ennyi nyughatatlansági között is mind azokról el nem feledkezik Kegyelmed, s az ország politicus statusáról [politikai helyzetéről] is gondolkodik; de az is tagadhatatlan, hogy mindazoknak feleletire jobb s alkalmasabb időm lett volna nékem is az újvári vadászó, táncoló, mulató s kocódó senatus-consiliumokba [szenátsági tanácskozásokon]¹⁴³ s okoskodásokba, mintsem a táborozás között,

¹⁴² Rákóczi reménye nem vált valóra. A vár falán lőtt rés ellen intézett rohamot a védők visszaverték s a kurucok kénytelenek voltak aknákat fúrni a várfal alatt. Thaly Kálmán Esztergom megvételéről szóló álkuruc balladájában részben Rákóczi e levelében említett adatokra támaszkodik, nem véve tudomást az első roham visszaveréséről.

¹⁴³ A fejedelem május közepétől július végéig tartózkodott Érsekújvárt s a nagyszombati béketárgyalások alatt idehívta össze több alkalommal is a szenátust.

- annál is inkább, mivel magának juthat eszébe Kegyelmednek, mindezekbe mennyit voxolánk [szavazánk], s Kegyelmed is, akár hallgatásával, akár declaratióival [megnyilatkozásaival] micsoda opiniókat [véleményeket] ada; amint is, az jesuiták [jezsuiták] dolgába engemet az Statusok [Rendek] az szécsényi Confoederatio [szövetségekötés] alkalmatosságával azoknak kiigazítására, s nem sarcoltatására eskettek;¹⁴⁴ s valóban is, akkor menne füstben az Confoederatio [Szövetség], az midőn a feje ígéretit meg nem tartaná, - s nem akkor, midőn szegény, megijedett, másként is gyermek Pethő Mihály Lengyelországban szalad.

A jószágok iránt való commissiónak [bizottságnak] vagy senatorialis deputatióinak [szenátusi kiküldött bizottságnak] suspensiójáról [felfüggesztéséről]¹⁴⁵ hasonló lehetne a felelet, de mivel minap a szegénylegénynek discursusit [beszédeit]¹⁴⁶ allegálá [idéző] Kegyelmed, én is azok által felelek, hogy könnyű azoknak várakozni, az kiknek elei akkoron a német birodalomnak terjesztését sok szegénylegény vérontásával és üldözésével keresték, az midőn mások még akkoron elkerülni kívánván velünk, maradékokkal az igát, s akkor is jót tenni igyekezővén, - véres theatrumokon [törvényszékeken]¹⁴⁷ öntötték véreiket, s bujdosásikban keservesen ették kenyereket. Törvényesebb-é tehát annak az istentelen, szabadságunkat rontó confiscatió [elkobzás] s kamara-jussát törvényesnek agnoscálnunk [elismernünk], s azt helybenhagynunk, mintsem a Confoederatio statutumi [Szövetkezett Rendek alapszabályai] mellett procedálnunk [eljárunk]? Az templomok¹⁴⁸ iránt magának juttatom eszébe Kegyelmednek a Kegyelmed maga opinióját [véleményét], midőn a divéki templom dolgában tudakozám Kegyelmedet; hogy amit a Confoederatio rendelt, azt csak a Confoederatio bonthatja.

Reflectálja, látom. Kegyelmed magát, helyesen is, a negyedik punctumban [pontban] a szenátusra, hogy az revideálja [vizsgálja felül] azoknak a dolgát, akik a Kegyelmed opiniója [véleménye] szerint a Confoederatio ellen véteni találtak: holott azok ellen csak magam is tamquam contra refractarios et notatos [mint lázadók és törvénysértők ellen] szabhatom a törvényt; de mindazokban nem említé a Senatus revisióját [felülvizsgálatát], amelyeket az feljebb írt punctumokban [pontokban], contra positiva institutiones Confoederationis [a Szövetkezett Rendek határozott rendelkezései ellenére], tőlem egyedül kívánna változtatni, - maga tudhatja Kegyelmed, miért?

Ami az ötödik, valóban legfontosabb, mert ezüst s aranyosabb punctumot [pontot] illeti, hálákat adok Istennek, hogy már az a modalitás [módszer] feltaláltatott, az melyet jöllehet én másokkal még a rézpénz veretése előtt kívántam volna feltalálni: de Újvárbán s Miskolcon is annyit főzénk s főzé Kegyelmed, s nem akadhatánk reá. Felettébb is illendő, hogy a szegény

¹⁴⁴ A szécsényi országgyűlés kitiltotta a jezsuitákat Magyarországról, ha nem szakadnak el az ausztriai rendtartománytól és megparancsolta, hogy adják vissza a jogtalanul megkaparintott nemesi birtokokat. Hat északnyugati megye a jezsuiták védelmére kelt. A szenátus miskolci ülésén elítélte e vármegyék álláspontját s fenntartotta a szécsényi gyűlés határozatát.

¹⁴⁵ A főurak és középnemesek is szerették volna, ha Rákóczi a kincstári javakból minél nagyobb birtokokat adományoz nekik. A fejedelem ajándékozott is birtokokat, de a kincstári javak nagyobb részét a szabadságharc céljaira s a fejedelmi hatalom gazdasági alapjának megszilárdítására kívánta felhasználni. E javak kérdésével külön szenátusi bizottság foglalkozott, melynek munkáját most felfüggesztették.

¹⁴⁶ Rákóczi a „Két szegény legénynek egymással való beszélgetése” című kuruc versre utal, amely a szegénylegények mély elkeseredését fejezte ki a nemesekkel szemben (vö. Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig, Magyar Klasszikusok sorozat, 330-334. lap).

¹⁴⁷ Caraffa császári tábornok 1686-ban elfogatta és kivégeztette Eperjes legelőkelőbb polgárait, akiket azzal vádolt, hogy Munkáccsal tartják fenn a kapcsolatot.

¹⁴⁸ A konföderáció elrendelte egyes templomok visszaadását a protestánsoknak.

vitézlő rendet nemcsak két óra, de mindenkor is ezüst- s aranypénzzel fizessük, és csak értsem a modalitás [módját], vagy is inkább lehetőségét, én, ójjon Isten, hogy elmulatója legyek! De, csak azon kérem, hogy az minap Ajtaitól insinuáltatott [jelzett] Lengyelországban ment pénzen ne építsen Kegyelmed: mert maga számadásaiból és az munkácsi cejház [fegyvertár] inventariumából [leltárából] ki fog tetszeni, hogy nem ment repositoriumba [pihenőbe]; úgy hasonlóképpen azt is considerálja [vegye figyelembe] Kegyelmed, hogy két hónapi fizetés annyi bőséget nem fog csinálni: mert most is mennyi poltura verettetik, mégsem látni, - mert a ládácskában hever. Ki kell keresni! - bizony igaz, s az is a Kegyelmed intentiója [szándéka], hogy a Kegyelmed keze alatt lévő hadat küldjem keresésére; semmi kétségem benne, hogy fel ne találja: mert, amint Kassán is hallám az odavalóktól, még szegény Radics ezüstkanalait is felkeresék: de bezzeg, oda lesz a circulatio [pénzforgalom], ha a pénzzel is úgy bánunk, mint az kanalakkal, - mert azután megint oda is kell küldeni s keresni, s könnyebb is lesz előbb amazoknak a nemesi curiákban s templomokban feltalálni, mintsem az utolsó keresőnek a Sárretit turkálni!

Az mi a vármegyék insurrectióját [nemesi felkelését] illeti, az ugyan jó modalitás [módszer], - de még jobb, hogy a véres szájú, ezüstpénzt kívánó, németet kerülő szegénylegényeknek szűnne panaszok: hogy az ilyen-ilyen-adta nemesember fia, ő hizlalja az hasát, én ontom az véretem! De talán eztet vagy elfelejtette Kegyelmed, - vagy most nem valának a szegénylegények az tanácsban; az kik ugyan, amidőn Kegyelmed a zászlókat felvivé,¹⁴⁹ Kegyelmed ellen, - most, az szabad-szakállt újonnan kezdvén, Kegyelmed mellett voxolnak [szavaznak]. Én ugyan sokszor hallottam az első, ha már nem szintén annyiszor hallottam is az utolsót, - noha sokszor arra is van fülem!

Ami az operatióknak [hadműveleteknek] folytatását illeti: mindazokba Bercsényi urammal eleget töröm a fejemet, megvallom, s azért is kívántam volna a Kegyelmeddel való conferentiát [tanácskozást]; de a Kegyelmed projectumát [tervét] leginkább azért csudálom, hogy minap azért fulminála [villámla] vala, hogy három mértföldnyire lévén, messze vagyunk az ellenségtől: most maga harminc mértföldnyire kíván csaknem, Aradnál lenni; amelyhez accedál [járul], hogy van két hete, hogy azon operatiót [hadműveletet] Pekrinek committáltam [Pekrre bíztam] vala, ki is talám véghez is vitte eddig, és a Kegyelmed dispositióira [rendelkezéseire] is reáérkezik, melyről én is írok, hogy elkövesse. Considerálható [tekintetbe vehető] az is, hogy ottfent az ellenség az esztergomi obsidióval [ostrommal] communicationkat [összeköttetésünket] praepediálván [megszakítván]: már 12. praesentis [folyó hó 12-én] a várat is, igen honorabilis accordával [tisztességes feladási feltételekkel] megvette, két heti vívás után, a rése meglévén; ereje ugyan kevés, - de ott a hadak kevesen lévén, által fog-e jönni Ujvár obsidiójára [ostromára]? ő tudja.

Hihető, reflectálta [emlékeztette] Kegyelmed magát a tavalyi, Kovácsiról írott prescriptumra [leiratra], a maga privatumát [magánérdekét] nem akarván a publicumot [közügyek] közé keverni; de reménlem, hogy azótától fogvást is tapasztalhatta Kegyelmed, hogy minden illendő kívánságát készséggel kívánom secundálni [támogatni]...¹⁵⁰

¹⁴⁹ Rákóczi arra céloz, hogy Károlyi, miután 1703-ban Dolhánál szétszórta a felkelőket, a zsákmányolt zászlókat Bécsbe vitte, hogy az udvartól jutalmat kérjen.

¹⁵⁰ Károlyi leveleiben szüntelenül visszatér birtokszerző kapzsisága. Rákóczi nem egyszer keményen visszautasította a magánérdek ilyen előtérbe állítását, de teljesen elkedvetleníteni sem akarta s ezért különböző kedvezésekben részesítette a tábornokot. 1704-ben Füzért adományozza Károlyinak, 1708-ban 2000 db arany ellenében az erdői uradalmat kapja meg.

28.
FERRIOLHOZ

Tótfalu, 1706. november 8-9.

Ferriol márki, a konstantinápolyi francia követ jól ismerte a magyarországi viszonyokat, mivel mint tiszt Thököly mellett szolgált. Amikor 1699-ben a Portára követnek nevezték ki, igyekezett támogatni a bujdosó Thökölyt és Zrínyi Ilonát. Mindezek alapján Rákóczi nagyobb bizalommal fordult hozzá, mint a francia külpolitika más képviselőihez, Des Alleurshöz vagy Bonnachoz. Mindenféle diplomáciai szokást félretéve, őszintén elmondja neki, mekkora keserűséggel tölti el a francia udvar huzavonája a szövetségi szerződés megkötésében és a magyar szabadságharcnak nyújtott támogatásban. Ferriol ennek a bizalomnak tökéletesen megfelelt: ő volt az egyetlen francia diplomata, aki nagyon határozottan javasolta a királynak, nyújtson nagyobb segítséget a kurucoknak.

Uram,

minthogy itt-tartózkodásom lehetőséget ad, hogy megelőzzem a postát, megragadom ezt az alkalmat és aprólékosabban tájékoztatom Uraságodat a magyarországi dolgokról. Őszintén beszélek, hiszen az, ahogyan érdekeimről gondoskodott, már régen megmutatta irántam való barátságát. Amióta csak levelezünk egymással, tapasztalom Excellenciád nemzetünk iránti hajlandóságát s mindaz, amit dicsőséges emlékezetű anyámért tett, elhittetheti, mekkora tisztelettel és barátsággal tartozom Uraságodnak.

Tudom, hogy pontosan értesül a Portán folyó dolgainkról, mert követeim határozott parancsokat kaptak, hogy semmit ne tegyenek Uraságod közreműködése nélkül. Tudja tehát, hogy a Porta igyekszik kéz alatt elősegíteni érdekeimet és hajlandó megengedni, hogy alattvalói szolgálatomba álljanak.¹⁵¹ Ahogy e kedvező konjunktúra lehetőségéről tudomást szereztem, március 10-én azonnal írtam a Legkeresztényibb Királynak és hangsúlyozva azt, hogy milyen nagy szükségünk van a külföldi segítségre, arra kértem, növelje a segélyösszegeket, hogy nagyobb erővel folytathassam a háborút s így jobban szolgálhassam őt is. Biztosítékokat adtam már régen arra, hogyha minden valószínűség ellenére megkötjük a békét, nem tartok igényt az elmaradt részletekre s e célból Dankában nagyobb összegeket hagytam a tárgyalások tisztázódásáig. Levelem túl hosszúra nyúlna, ha össze akarnám foglalni mindazokat az érveket, melyeket a háború kezdete óta nem szüntem meg elmondani, hogy az udvart meggyőzzem, mennyire érdeke ezt a háborút támogatni. Joggal remélhettem, hogy ezek az érvelések a Király jóindulatának és helyeslésének biztosításán túlmenően a nemzetet fenyegető veszélyhez mért segítség megadásához vezetnek.

Igaz, személy szerint elégedett lehetek Őfelsége válaszával, mert ismételten biztosít arról, hogy gondját viseli a nemzet érdekeinek és közli, hogy Des Alleurs úrnak különleges utasításokat adott. Az ő útján hívta fel Őfelsége figyelmemet azokra a nagy költségekre, amelyeket magára vállalt és arra, hogy mindaddig, míg meg nem szakítjuk a tárgyalásokat a bécsi udvarral, jelentősebb összegeket nem kockáztathat s hogy ezenfelül azt is kellene tudni, vajon lehet-e építeni a törökök ígéretére.

Uraságodnak, aki olyan jól ismeri az elmúlt magyarországi háborúkkal összefüggő tárgyalásokat és azokat a tetemes összegeket, melyeket a Király kénytelen volt elkölteni pusztán

¹⁵¹ A fejedelem már 1704 elején azt a tervet forgatta fejében, hogy 10-20 000 albán és török zsoldost fogad. Amikor 1705 októberében Pápai Jánost leküldötte a Portára, megismételte 8000 albán gyalogos és 4000 török lovas toborzására vonatkozó javaslatát. A törökök, akik nem akarták megsérteni a karlovici békét, üres ígéreteknél tovább nem mentek.

csak azért, hogy néhány személyt érdekeinek megnyerjen,¹⁵² úgy hiszem, egy pillantás is elég, hogy lássa az idők közti különbséget. Mégis miután annyira számítok barátságára, még többet is elmondok, főleg az alkuvások kezdetéről, melyek úgy látszik, a legfőbb akadályt jelentik s amelyek miatt a Király válasza kedvezőtlen. Igaz, hogy a tárgyalások majdnem a háborúval egyidőben kezdődtek meg, de ennek oka éppen abban a lassúságban keresendő, mellyel dolgainkat kezdettől fogva szemléltek, amikor - éppúgy, mint most - először arról akartak meggyőződni, hogy vajon ügyünk méltó-e, hogy költsenek rá. Nagy fájdalmat okozott, amikor ebben az időben az őseimmel kötött szerződésekre¹⁵³ gondoltam, de inkább elfojtottam felindulásomat, mintsem hazám érdekeit elhanyagoljam. Azt lehet mondani, hogy megfontolás nélkül vettem magam a nép alsó rétegének karjaiba - hadak és pénz nélkül, s azért nem lehet csodálkozni azon, ha tárgyalásokat kezdtem időnyerés végett, de azért is, hogy a bécsi udvar ne adja fel reményét a magyarországi ügyek nem háborús úton való rendezésére. Míg a bécsi udvar elméjét bizonytalanságban tartottam, sürgettem, kössenek velem olyan szerződést, amelyben biztosítanak a nemzetet, hogyha az általános békét megkötik, akkor abba belefoglalják. Erre azonban nem tartottak méltónak. Nem sokkal azután megválasztottak Erdély fejedelmének és reméltem, hogy elnyervén a szuverén fejedelem rangját, Európa minden uralkodójával tárgyalhatok. Erre azt mondták, hogy a magyarországi rendekkel nem tárgyalhatnak, mert semmiféle kormányzati formájuk nincs. Akkor a konföderáció létrehozásán fáradoztam, amit sikerrel véghez is vittem s a konföderáció jogot adott arra, hogy szerződéseket kössék és szuverén uralkodóként cselekedjem. Azt reméltem, hogy ezzel elejét vettem minden további ellenvetésnek és felajánlottam, hogy megszakítom a tárgyalásokat a császárral, ha biztos lehetek affelől, hogy a Király, akitől említett levelemben segítséget is kértem, szerződést köt velem.

Ahogy megtudtam a Király választát, melyben az első pontra vonatkozólag az állt, hogy a szerződés megkötése előtt ünnepélyes aktussal meg kell fosztanunk trónjától a királyt, a második pontra pedig az, amit már elmondtam, azonnal megszakítottam a nagyszombati tárgyalásokat.¹⁵⁴ Mégis a nemzetnek nem tudom azt tanácsolni, hogy fogadja el az első pontot anélkül, hogy biztosítékokat és reális segítséget kapna megmaradása érdekében. E lépések és azon előnyök ellenére, melyeket - dicsekvés nélkül mondhatom - a Király húzott ebből a háborúból, úgy érzem magam, mint a háborgó óceánon a kormány nélküli hajó. Mivel a tárgyalások kezdete óta ügyeimet titokban tartottam, hogy ne keserítsek el többeket, olyan helyzetbe kerülhetek, hogy hazám vagy azt vetheti szemre: nem tanúsítottam elég buzgalmat a tárgyalásokban vagy hogy helytelenül cselekedtem, amikor minden alap nélkül megszakítottam a másik tárgyalást. A generálisok és az ország főemberei nem élvezték a Király külön jótéteményeit s ezért egyik sem támogat különösebben az ő szolgálatában, sőt mindenki meg van győződve Őfelsége közömbösségéről a magyarországi háborút illetően s attól tart, hogy a mi érdekeinket teljesen elfelejtik az általános béke megkötésénél. E nehéz körülmények között is egyenes úton akarok járni s ezért utolsó leveletem küldöm az udvarhoz, hogy ismertessem a Király előtt a külföldi segítség szükségét és kérjem Őfelségét, adjon Uraságodnak utasítást és lehetőséget arról, hogy hadak fogadására a következő hadjáratához. Ezek után már csak arra kérem Excellenciádat, hívja fel a figyelmet a hadfogadás lehetőségére és baráti hajlandóságomat ígérem Excellenciádnak. Megtudtam, hogy a Király október óta Uraságod kezéhez küldi a segélypénzeket s ezért utasítottam követeimet, hogy a

¹⁵² A francia diplomácia 1677-ben Varsóban szerződést kötött Apafival és Teleki Mihállyal s ennek alapján pénzbeli és katonai segítséget nyújtott a bujdosóknak.

¹⁵³ Az I. Rákóczy Györggyel kötött szerződésre utal.

¹⁵⁴ A tárgyalások megszakításában szerepe volt a francia diplomáciának, Rákóczi azonban eltúlozza ennek jelentőségét, hogy ilyen módon erősebben hangsúlyozza Franciaország felelősségét.

kereskedőktől vásárolják meg a szükséges dolgokat, elsősorban lőport, hogy a következő hadjáratban megkezdhessem Szeged ostromát,¹⁵⁵ miután a temesvári pasa, úgy látszik, kedvezően fogadja terveimet. Kérem, támogassa őket...

29. OROSZ PÁLHOZ

Rozsnyó, 1706. december 1.

Rabutin - odahagyva Kassát - háborítatlanul végigvonult elcsigázott hadával a Hernád mentén Tokajra, onnan Tiszafüreden és Balmaújvároson keresztül a kiürített Debrecenbe, ahol több mint egy hónapig tartózkodott anélkül, hogy a kurucok megtámadták volna. A katonák elégedetlenek voltak, mert a parancsnokok, köztük Károlyi, nem akarták megkockáztatni a támadást, mert nem volt ruhájuk, nem volt élelmük. Az ekkor született Szegény legegény nékében mindebből azt a következtetést vonták le: „Nincs becsületi a katonának, mint volt régentén a kurucoknak.” A szegénylegények panaszait adta elő a fejedelemnek Orosz Pál ezereskapitány, aki hajdanában Thököly alatt s most a tiszántúli hadnál szolgált. Rákóczi egyik legízesebb, a népi nyelv fordulatait bőven használó levelét írja az öreg kuruchoz.

... Kedvesen vettem az Kegyelmed tudósítását azon az darab földnek állapotjáról, melynek nyomorúságán szánakodni nem szünöm; csak el is hiszem, van elég oly beszéd, hogy fűtöznek az urak, s fázik az rongyos katona, holott most ez, most amaz kellene, csak elhagynak bennünket! De, légyen bár Isten ítélője dolgomnak, ha annyit nem kívánnék túrni, szenvedni, mint az legmezíteleőbb, - csak szolgálhatnék hazámnak; de ha magam jelen vagyok: harcolni nem kell, mert ha megvernek, megbódul az ország; ha kicsiny az táborom: nem találják jónak, mert kitanulja az ellenség, elvesztjük sokaságunknak híret, s bátran fog persequálni [üldözni]; ha nagy lesz az tábor: mostani időben hol subsistál [tartja fenn magát]? mezőben soknak nem lehet, egy faluban nem fér, sokban szaggatni vagy nem bátorságos, vagy közel hozzája nem lehetünk; élése honnan soknak, az hol az keveset koplalással interteneáljátok [tartjátok]? De, tudom, erre azt mondja: való, de kérdezi viszont: hát hol a sok generális és az felföldi had? mik megsegítettük őket, - már távolról néznek minket! De csak azt tudnám: van-e kedve, vagy nincs az formális harchoz? nem kellene kérdezni: hol van az generális? hol van az fejedelem? hol van az had? De ebben is mit javalljak s mit parancsoljak?... Engemet okoznak a szerencsétlen harcokért, s némelyek mondása szerint: könnyű elveszteni az népet, nem nekünk való az harc, nem tudunk mi az kótához, okosabb ő nálunknál, ha még egyszer confusiót [vereséget] szenvedünk, - vége lesz hadakozásunknak! lám, az eleink sohasem harcoltak, mégis meg tudták nyomorítani az németet; hanem csak csipdessük!¹⁵⁶ Jól mondja, való, nagy okok: de minek hát az csipdeséshez az sok had, az ki is se nem bujkálhat maga hírével, se nem szaladhat, hanem csak magába fárad, oszol, éhezik,

¹⁵⁵ Rákóczi még szeptemberben utasította Pápai János és Horvát Ferenc portai követeket, hogy Szeged elfoglalásához kérjék a török támogatását (elsősorban puszkapor szállításáról volt szó) és bizonyosodjanak meg arról, hogy a vár a kurucok kezén maradhat. 1704-ben felhagyott Szeged ostromával többek közt azért, mert félt, hogy a törökök visszaveszik tőle a várat.

¹⁵⁶ Thököly egykori vitézei nem szoktak hozzá a szabályos harcmódorhoz. Kerülni akarták a nagyobb csatákat, a csipdesést, a portyázást választották. Rákóczi kezdettől fogva szembenállt ennek a harcmódnak kizárólagos és egyoldalú alkalmazásával, s nem szünt hangsúlyozni a reguláris hadsereg felállításának szükségességét.

morog, s kárhóztatja az commandójának [parancsnokságának] az lelkét. Úgy, tehát mi lesz az vége? csak így szaladjunk cselédinkkel, gyermekinkkel, s szekér hátán lakjunk? Isten ne adja! segítsük most magunkat, az miként lehet, bágyasztassuk az idővel ellenségünket; és mivel az Tiszán túl lévő hadnak fészkeben lévén az ellenség, úgyis nem nyughatik: nyugosztalom eztet, az ki e nyáron amattól felpredáltatván, felperzseltetvén, most kerengeti, gyűjtögeti holmiját, - könnyebb lesz vele fektibe az fagyon rámenni az ellenségen, mintsem most fáradva-fárasztani ötöt, és az idő ellen még többet, mintsem az ellenség ellen bajoskodni. De tudom erre is az magyar feleletit: de, az ilyenadta, ha én szenvedek, - szenvedjen ő is, ő sem jobb nálamnál! De mi lesz belőle, ha eszére hagyom? az, hogy ő is, amaz is fog kiáltani: csak hurcolnak bennünket éhen, az lovam is odavan, magam is elbágyadtam, ennyi napja, hogy kenyeret nem láttam! télen-nyáron rajtunk az munka! És kimorogván magát - ott hagy az üres zászló mellett. Ezt, tudom, ha az okosa meg fogja hallani, mindenik azt mondja: biz igaz; de evvel, azt is tudom, hogy mindenikének bé nem dugom az száját. Hát, mit csináljunk vélek? Hadd morogjon, mint az sok lélek kárásson (!), zsidó nemzetsége Mojzessel az pusztában!¹⁵⁷ Úgy, de ilyen nyomorúságban van az földnépe; ez lesz, amaz lesz! De bizony, mind más lesz, úgy lesz, mint Isten akarja; nem drágább az nyír-víz az tokaji szüretnél, sem az szamosközi asztag az hernádmelyéki asztag- s kazalnál, - hiszen, úgyis az vala vox [vélemény] ez elmúlt táborozásban, hogy nem lehet erőt venni rajta, az Istennél van az órája, még el nem jött, hadd menjen, majd magában is elvész az mezőben, az pusztában; sokkal nem jó próbálni rajta: mert ha confusióban [bajba] reducáltatik [jut] az had, elszélyed, megrémül az ország, úgy járunk, mint a zsidói harc után Erdéllyel, - hanem csak válogatott jót küldeni. No, már most előtettek van, próbáljátok, nem lehet panasztok, hogy ez ilyen szűnyogcsípésre elegenden nem vadtok! Énvelem pedig senki magát ne mentse: mert én sohasem mondom, hogy ne próbáljon; soha senkitől azért számot nem veszek, ha jót cselekszik, hanem ha orderem [parancsolatom] ellen jár, - még abban sem oly mérgesen, amint kellene, mely sok rossznak oka, megvallom: de az időt is az időhöz kell mérni. Keményen írtam ez idén, megvallom, mert tartottam, hogy úgy ne járjak az biztatás mellett, mint tavaly Zsibónál, ahol meg kellett érnem véle, hogy megsiratának az hegytetőről. De ezek elmúlnak, mint az hó, ugyan, - de azért jó az experientia [tapasztalat] az hadakozó emberben, hogy az ilyenek eszébe jussanak: annak idejében, a következő rossztól őrizhesse magát.

Mindezekből átláthatja Kegyelmed, hogy távollétemben is hallom, érzem, szánom az katona morgását: de az ő eszén, ha járok, - magának sem lesz jó, nekem is; hadd morogjon hát szegény, hamarabb megbékélek én véle, mintsem az némettel! Majd felváltatom karácsony után más haddal, - kinyútózik az felesége mellett, megunja magát, elfelejti bosszúját, s visszajön. Vala most időm az íráshoz, azért írok ennyit; s bízván az Kegyelmed hűségéhez, kívánom, hogy Kegyelmed is tudja, hogy nem mindenkor helyesen panaszkodnak az emberek!...

30. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Munkács, 1707. január 10.

A fejedelem ismételt parancsai ellenére Károlyi nem támadta meg a visszavonuló császáriakat. Rabutin hada Debrecenből Szolnok felé húzódott és január 21-én Pestre érkezett nagyobb veszteségek nélkül. Rákóczi mélyen felháborította ez a tehetetlenség, de még sem lép fel elég határozottan Károlyival szemben. Felháborodását fejezi ki Bercsényihez írt levelében is.

¹⁵⁷ A hosszú pusztai vándorlás alatt a zsidók szembefordultak Mózással. A mondat szerkezete nem elég világos. „Kárásson” jelentése „káráljon”.

... Ideérkezésemtől fogvást tegnap harmadik levelét vettem Kegyelmednek, de mivel az előbbieken semmi olyast az hadi operációkról [műveletekről] nem láttam: az utolsó levelemtől fogvást is vártam vala, hogy valami bizonyost érthetnék az ellenségről, de Károlyról semmi bizonyost nem hallván, az közhír hol Debrecenben való visszatérését, hol Várad felé való menetelit rebesgeti; de hiszem, tudni is mi haszna, ha nem akarják marni! Károlyi is hol a tisztekkel, hol az haddal ad számot, maga megvallván az órája elkongatásának elmúlását. Debrecenben teljes ereje együtt lévén, 15 német őrzötte az kapukot, egy-egy csuportocská volt az mezei strázsa, hatvan lépésnyire az kapuktól, fennálló hada nyist [semmi], két compania [század] gyalogon kívül Rabutin háza előtt; az többi nyútúzott, tetvészett, és oly securitással [biztonsággal], amint én most Munkácsvárában, aludt; de nem akart az hajdú rámenni, az katona is jobban szerette körülnyargalni az várost, - et sic transit gloria mundi [és így múlik el a világ dicsősége]. Hála Istennek, hogy jobbak az Dunántúl valók; tagadhatatlan, hogy szép actus [cselekedet] vala Bertóti Zsigmondé;¹⁵⁸ bár többnek is adna az Isten bátrabb szívet, kevesebb okosságot!...

31. FELESÉGÉHEZ

Munkács, 1707. február 23.

Rákócziné sikertelen közvetítési kísérlete után 1706. július 10-én elbúcsúzott férjétől, hogy a csehországi Karlsbadba (ma Karlovy Vary) utazzék. Az úton állandó zaklatásokban volt része s nem sokkal a fürdőhelyre való megérkezése után fogolynak nyilvánították. Ilyen körülmények között határozta el magát, hogy az egyik őrizetére rendelt hadnagy segítségével megszökik s a szomszédos Szászországban táborozó svéd királynál keres menedéket. Tervét sikerült végrehajtania és 1707. január 30-án már a svéd táborból kérte XII. Károly segítségét. A király azonban nem fogadta s ekkor a fejedelemszony baráta tanácsára Danckába ment.

Rákóczi szemrehányó levele világosan mutatja azt a mély szakadékot, mely őt a hesseni hercegnőtől elválasztotta. A fejedelem elítélte felesége felületes, könnyelmű életmódját, amelyen ő Lengyelországban sem változtatott. 1711-ben még rövid időre találkoztak, de érzelmileg útjuk már teljesen szétvált. Rákócziné 1722-ben halt meg Párizsban az egyik apácakolostorban.

A levél a fejedelem sajátkezű fogalmazványában maradt fenn, kelet nélkül. Az írás időpontját egy Bonnac lengyelországi francia követhez írt levélből lehetett megállapítani, melyben Rákóczi arra kéri őt, vegye partfogásba a Danckába érkező fejedelemszonyt.

... Csak örömet jelentett számomra, amikor rövid leveléből szökéséről értesültem, bár az okokat, amelyek e kockázat vállalására kényszerítették, nem ismerem, mert Bruyninx¹⁵⁹ úr a gyors futár visszatértekor - akit azért küldtem, hogy pénzt vigyen Asszonyomhoz - biztosított arról, hogy az udvar több úti levelet is küldött Fenségednek s egyedül Fenségedtől függött, hogy már régebben is felkeressen engem. De az e fölötti ítélezést felfüggesztem, mert bármilyen okból történt is, az mindig csak jó, ha kikerül a németek kezéből, akikhez egyáltalán nem az én tanácsom vezérelte vissza. Különösen nem, ha tudtam volna, hogy teherben van.

¹⁵⁸ Bertóthy Zsigmond december végén kalandos módon 36 katonával rajtaütött a németújvári császári őrsegen. Egy vízfolyályukon „beszánkázott” a városba, 15 németet levágott és nagy zsákmányt nyert. Néhány nappal később a Kőszeg melletti Kéthelyen meglepték a császáriak, de ő hallatlan vakmerőséggel keresztülvágta magát a zárógyűrűn.

¹⁵⁹ Hamel-Bruyninx holland követ.

Miután azonban ezt előttem el akarta titkolni, adjon számot, kérem, mindenben Istennek gyermeke haláláért, akinek életét - ha akarja - megmenthette volna. Minthogy mindez már megtörtént, nincs rá orvosság.

Örülök, hogy Danckának vette útját, ahol nagy titokban kell maradnia, amíg a lengyelországi dolgok le nem csillapodnak.¹⁶⁰ De különösen arra kérem, változtassa meg életmódját és ne tegyen úgy, mintha csak önmagáért akarna élni, főleg, ha azt akarja, hogy ebben az országban megőrizzük az általam kormányzott népek szeretetét és tiszteletét, amit óhatatlanul elveszítene, ha Fenséged továbbra is barátságot mutat azok iránt, akiket ez nem illet meg és tartózkodó azokkal szemben, akik iránt barátságot kellene éreznie. Nem azok az aljas rágalmak íratják ezt velem, amelyeket a németek terjesztenek Fenségedről, hanem az a kívánság, hogy megelégedésben éljek, ha majd egy napon együtt leszünk és hogy kölcsönösen elkerüljük azt a bosszúságot, amelyet egymásnak okoztunk eltérő életmódunkkal. Én szívesen megváltoztatnám az enyémet Fenséged kedvéért, ha nem látnám, hogy az mindig jó szolgálatot tett nekem és sok bajtól mentett meg, míg saját életmódja sok gondot okozott Fenségednek. Tudja, hogy nem vagyok féltékeny természetű, de azt is tudja, hogy bizonyos kellemetlen dolgok, amelyek csak egyesek képzeletében élnek, éppoly károsak lehetnek a tisztességre, mint azok, amelyeknek alapja van, ha az egész közvélemény elhiszi azokat. Őrizkedjék kérem némely nemes uracskák társaságától, akik mindig visszaéltek az Ön természetes jóságával és csak arra voltak jók, hogy becsapják Fenségedet. Tartsa őket szolgálóinak, de ne a ház urainak, akik kényük-kedvükre űzik el a többi szolgát s ezek azután haragjukban ezer kellemetlen dolgot kitalálnak. Ne váltsa fel kérem természetes nagylelkűségét olyan jótéteményekben való tékozlással, melyeknek nincs itt az idejük, mert másként mindenben szükséget fog szenvedni...

32.

BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Dés, 1707. március 27.

A fejedelem 1707. január 15-ére összehívta Rozsnyóra a szenátust s a tanácsülésen megvitaták a Habsburg-ház trónfosztásának kimondását. Itt jelentette be azt is, hogy Erdélybe indul elfoglalni fejedelmi székét. Március 12-én útra is kelt a marosvásárhelyi országgyűlésre. Alighogy megérkezett Erdélybe, felháborodással látta a nemesek „kegyetlen uralkodását” a jobbágyok felett, akiket abban is megakadályoztak, hogy csatlakozzanak a kurucokhoz. A rendek az országgyűlésen felújítottak egy régi törvénycikket, mely kimondta, hogy a földesúr visszakövetelheti a hadaktól jobbágyságát s addig is a hadbavonult katona családja köteles teljesíteni a jobbági szolgáltatásokat. A fejedelem minden erőfeszítése ellenére sem tudta megakadályozni e törvénycikk elfogadását, pedig ez a tény az erdélyi kuruc hadak tönkretételét vonta maga után.

... Ha szintén nagy ügyel-bajjal is, de felvett utamat követvén, tegnap szerencsésen érkezek ide Dézsre, eleim kedves lakóhelyében; de ha szintén örvendeztethette volna is szemeimet ezen helységnek szép kies situációjára [fekvése]: mód nélkül is felháborítá elmémet ezen országban eddig mind nevedezett zűrzavar, és az hatalmasok kegyetlen uralkodása, sarcoltatása; úgy is látom, hogy csak azért fogtanak némelyek fegyvert, hogy magok azt el nem követhetnék az német idejében az mit az német, és nem azért, hogy köz legyen az szabadság; melyeknek, noha mindenben találhatni remediumot [orvosságot], de csak elláttam, kifogyok az idő-

¹⁶⁰ A svéd király elűzte II. Ágost lengyel királyt és Stanislas Leszczyńskyt választotta meg Lengyelország királyává. Rákóczi az ezzel kapcsolatos bonyodalmakra utal.

ből. Itt, úgy látom, ezen jövőendő táborozás sok jó szerencsét ígérne, ha annak rendi szerint fognak folyhatni az dolgok, és látom naponként is, hogy ezen hazában artilleriáról [tüzérségről] is kell gondolkodni, hogy legalább egynéhány aprólékos helyeket kifüstölgethessen az ember...

33. ESZTERHÁZY ANTALHOZ

Terebes, 1707. augusztus 26.

A főúri tábornokok sok gondot okoztak Rákóczinak. Az egyik leggyengébb, legkapkodóbb és legfegyelmetlenebb tábornoka Eszterházy Antal volt. Korholó hangú - széles érzelmi skálájú - levelét Rákóczi akkor írja hozzá, amikor a császáriak éppen koncentrált támadást indítottak a Dunántúl ellen. Rabutin és Starhemberg közre akarják fogni és össze akarják roppantani a dunántúli kuruc ellenállást, az első keletről, a második nyugatról indul a kurucok ellen, azzal a tervvel, hogy Pápa-Veszprémnél egyesüljenek. A lakosság a császáriak útjában mindent feléget, Bottyán megszervezi az ellenállást s megakadályozza a labancok előretörését. Augusztus elején Pálffy tábornok hadainak sikerül elfoglalni és felégetni Pápát, ahol Eszterházy Antalnak birtokai voltak. A városban mindössze két ép ház maradt, s amikor erről a kuruc tábornok tudomást szerez, kétségbeesett levelet ír a fejedelemnek. Nem sokkal később, augusztus végén, Bottyán kemény bosszút áll a pápai esetért, portyái Ausztriában égetik-pusztítják a falvakat.

... 20. Augusti [augusztus 20-án]¹⁶¹ írott levelét Kegyelmednek vévén, az midőn abból, s mind az includált [mellékelt] levelekből értem az ellenségnek kegyetlen actusit [cselekedetét] az Dunán túl való földön: való, hogy keseredés nélkül nem lehetek ugyan, de Révai Gáspár levelével confrontálván [használván össze] az Bottyánét, még oly extremitásokra [végveszélyekre] célozó próféciákat nem hozhatok ki belőle. Pápát felégette? Göncsel s Miskolccal, Szikszóval s többekkel is úgy cselekedte vala tavaly,¹⁶² most építik. Eloszlottak az odavaló seregek? ezek is akkor, de most újonnan szolgálnak. A népét levágta? igen jól cselekedte, miért nem futott előtte, mint mások, és ezzel magát hamishitűvé tévén Confoederatiókhöz [szövetségünkhöz], tőlünk is megérdemlette volna annak büntetését. Az malmot felégette? sok százakat, mondhatnám talán, hogy mi is elrontánk tavaly, de felépítették eddig, - én is pro tollenda extremitate [végveszély elkerülése érdekében] hasonlót javallok Kegyelmednek.

Tart Kegyelmed attól, hogy labanccá lészen az oda való katonaság? Lehet, kivált, ha az német mindenét felpredáltatván, az eszét is elvitte; mert különben nem tudom, hogy ha mindenét elvesztette, hiti megszegésével mit kíván conserválni [megőrizni], és az midőn az ellenség nemzetünk üldözésére való szándékát nyilván kinyilatkoztatja, mit reménlhet tőle jövőendőben? De ámbár az állhatatlanság arra is reá vigye őket: nem reménlem, több kárt tegyenek, mint Nagy-Szombatnál tévének vala.

Ezeket megfontolván azért: az midőn az Kegyelmed levelének utolsó cikkelyével (az melyben Kegyelmed az hadak eloszlásáról méltán panaszkodik) összevetem, látom, hogy nem egyéb vitte Kegyelmedet az succursus [segítség] kérésre, hanem hogy magát vélem menthesse az

¹⁶¹ Augusztus 20-án Eszterházy Antal ezt írja a fejedelemnek: „Méltóztassék azért Főlséged azon földnek kegyelmesen segítséget nyújtani, mely földet leginkább Rabutin széltében való égetésekkel, szegénységnek kardra hányásával és más sok rút tyrannismusokkal [kegyetlenkedésekkel] bokrosította meg.”

¹⁶² Rabutin hadának égetéseiről van szó.

kérők előtt és láttassék, hogy Kegyelmed maga kötelességének eleget tett, de parancsolatom ellen nem segítheti őket. Kihezképest, hogy eziránt az orderben [parancsolatban] fogyatkozás ne legyen: Kegyelmed csak annyi hadat tartson maga mellett, az kivel (ha Ujvárt¹⁶³ megszállni találná) Starhemberggel megverekedhessék, azalatt is pedig a slesiai operatiót [sziléziai hadműveletet]¹⁶⁴ az tegnapi parancsolatom szerint követhesse; az többit, az ki superfluum [felesleges] léssen, általküldheti Kegyelmed az Dunán.

Jóllehet Kegyelmed semmit sem ír: mindazonáltal adjutantjának [hadsegédének] szóbeli propositiójából [előadásából] értem, hogy Kegyelmed várja parancsolatomat az karvai sánc¹⁶⁵ felől is: mitévő legyen? melynek elhagyását, tagadhatatlan dolog, hogy az sok rémítő hírek okozták vala; de mivel annak felépítése új distractiót [szétaprózást] okozna hadainknak, szükségem nem léssen, hacsak nála nélkül folytathatja Kegyelmed az Dunán túl való correspondentiákat [összeköttetést], mely, ha nem lehetne különben: igenis, építtettesse fel Kegyelmed...

34. KÁROLYI SÁNDORHOZ

Ungvár, 1707. október 7.

A dunántúli sikertelen kísérlet után Rabutin friss hadakkal ismét Erdély felé vonul. Rákóczi kiadta a parancsot, hogy a kurucok minden erővel akadályozzák meg a császáriak behatolását. Rabutinnek azonban október 4-én sikerül a hunyadmegyei kajáni hágón bejutni Erdélybe - lényegében harc nélkül. Pekri Lőrinc, az erdélyi hadak főparancsnoka Esze Tamást okolja Erdély elvesztéséért s ezt a vádat kezdetben Károlyi is magáévá teszi. A fejedelem felháborodása - amelyet Károlyihoz írt levele kifejez - jogos, de amint később kiderült, a hibáért nem Esze Tamás, hanem elsősorban Pekri volt a felelős, akit a fejedelem nem sokkal ezután le is váltott a parancsnokságról.

... Bercsényi úr szerencsés kijövele után,¹⁶⁶ hogy az eddigvaló negociatiók [tárgyalások] folyamatjáról hamarabb lehessen informatus [értesült], postán idejövén, vettem az Kegyelmed ezen currérja [futárja] által küldött levelét. Csak elhiszem, elítélheti Kegyelmed, mely kedvesen esett ily véletlen hírt hallanom, egy embernek rosszasa miatt;¹⁶⁷ mert ugyanis talán egy szerencsétlen harcnak elvesztése is nem eshetett súlyosabban szívemnek, a sok vérkiontáson kívül, mint az ilyen gyalázatos egy gazembernek vigyázatlansága, melynek gyalázatos actusi [cselekedeti] már régen büntetésünket megérdemlették volna, hogyha ezen

¹⁶³ Érsekújvárt.

¹⁶⁴ Rákóczi Eszterházyt a Morva határszélre küldte, mint az ottani hadak főparancsnokát, többek között azzal a feladattal, hogy betörjön Sziléziába.

¹⁶⁵ Az Esztergom melletti karvai átkelőhely fontos szerepet játszott a Dunántúllal való kapcsolatok fenntartása szempontjából. A kurucok arra a hírre, hogy Starhemberg csapatai a morva határszélről a Vágig nyomultak előre, elrontották a sáncot.

¹⁶⁶ Bercsényi Lengyelországban járt, hogy a cárral megkösse a szövetségi szerződést. A varsói szerződésben Rákóczi bizonyos feltételekkel elvállalta a lengyel királyságot. I. Péter segítséget ígért a fejedelemnek nemcsak a lengyel trón megszerzéséhez, hanem Magyarország felszabadításához is.

¹⁶⁷ Rákóczi Esze Tamásra céloz, akit épp ebben az évben nevezett ki brigadérossá. Pekri Esze Tamást az eset után letartóztatta és Károlyihoz küldte, de a tanúvallomás fényt derített arra, hogy a kurucok megzavarodását és futását a kajáni hágónál Limprecht alezredes okozta, aki elterjesztette, hogy a császáriak már körülférték a kurucokat. E vallomások után Károlyi Esze Tamást szabadlábra helyezte.

hazánk ügyi kezdetin mutatott hűségét, a sok szegénylegény helytelen mondását, morgását nem tekintettem volna, - melyeken, úgy látom, már most csak által kell esnem, ha mindennek úgy comperiáltatnak [állapíttatnak meg] ellene, az mint az jelenvolt currérnek [futárnak] relatiójából [jelentéséből] értem; mert csak tagadhatatlan, hogy hadakozásunknak kezdetitől fogvást, ily csekély ellenség ellen nagyobb gyalázzal magunkat nem viseltük: mert legalább kilőtte az puskáját, ha szaladott is az had, de itt bálvány módjára nézte, s talán fává változott, az Ovidius Metamorphosusi¹⁶⁸ szerint. De légyen mindenkben Istennek szent akaratja, melynek szent útjain, ostorozási között is járni akarván, továbbvaló szerencsénk próbálásáról kell gondolkodnunk; melyre nézve csak ne kímélje Kegyelmed az deli termetű asztagocskákat hadunknak subsistentiájától [eltartásától], melyekért ha ki panaszkodik, bizonyára híveink közé nem számlálhatjuk, - csak az nemes embereknek házak és személyek felverésétől, marhahajtástól, és a szegénység sarcoltatásától abstineáltasson [tartóztattasson] Kegyelmed.

Csak elhiszem, szégyentől történt, hogy Pekrinek ezen actusról [eseményről] való tudósítását nem vettem, melynek Kegyelmednek írott leveléből látom az ellenség hadának hirtelen szaporodását és az kocsárdi harcnak¹⁶⁹ elfelejtését, melyről való relatiója [jelentése] ha eszébe jutott volna: bizonyára az szebeni németet annyinak nem számlálta volna; azt ugyan megmutatták, hogy nekik sok volt.

Az mi az Kegyelmed továbbvaló operatioit [hadműveleteit] illeti: az Kegyelmed azokról tett dispositioi [rendelése], úgy látom, helyesek; de mivel óránként az időből kifogyunk, az téli dislocatiójáról [elhelyezéséről] az hadaknak, legkivált az bennmaradandó hajdúságnak, elvárom az Kegyelmed opinióját [véleményét]; mert akárki mely vélekedésben légyen, csak el nem hitethetem magammal, hogy operálni [hadakozni] kívánjon ezen ellenség, az melynek egyedül való célja Szebennek conservatiója [megtartása] volt...

35.

DES ALLEURSHÖZ

Szerencs, 1707. október 27.

Des Alleurs márkit XIV. Lajos 1704 nyarán küldte Magyarországra katonai tanácsadó- és diplomáciai megbízottként. A francia tábornok hosszú utazás után, 1705. március 8-án érkezett Egerbe, a fejedelem udvarába. Rákóczi nagy megbecsüléssel vette körül, de hamarosan látnia kellett, hogy a magyarországi viszonyokkal nehezen ismerkedő, latinul sem tudó Des Alleurs ellenségesen foglal állást számos kérdésben. A francia udvarhoz írt leveleiből valóban megállapítható, hogy helytelenül tájékoztatta XIV. Lajost a magyarországi helyzetről s különösképpen Rákóczi külpolitikai terveiről, többek között az orosz szövetségről. Rákóczi kerülő utakon szerzett tudomást Des Alleurs efféle nézeteiről s a diplomáciában szokatlan őszinte felháborodással utasította vissza rágalmait.

... Patakról való távozásom óta Danckából csak a csatolt levelet kaptam Uraságod címére, s azt hiszem, hogy a krakkói posta nem is hoz többet addig, amíg a pestis ott pusztít a városban. Minthogy azonban más úton Rómából kapok leveleket, a legutóbbiban azt olvastam, hogy Trémoille kardinális úr választ kapott arra a levélre, melyben tudósította az udvart Brenner

¹⁶⁸ Ovidius *Metamorphosis*ainak fabulái szerint Jupiter a különböző bűnökért fákká, szőlőkké, állatokká változtatta át a vétkezőket.

¹⁶⁹ 1707. február 10-én Pekri Lőrinc hajdúi Székelykocsárdnál megsemmisítették Tige császári ezredes csapatait.

abbé érkezéséről¹⁷⁰ és tárgyalásairól, s hogy ebben ez állt: az udvar mit sem tud ezekről a tárgyalásokról és a Király¹⁷¹ a segélypénzeket a háború szükségére szánta. Megvallom, mindannak az olvasása, amit az előbb elmondtam, nagyon fájdalmasan érint és arra készítet, hogy emlékeztessen kérésemre, amelyet Brenner elutazásakor közöltem Urasággal, amikor is arra kértem, jelentse az udvarnak, hogy őt azért küldöm: tudósítsa a pápát a magyarországi dolgokról s ebben is a Legkeresztényebb Király tanácsai szerint járjon el.

Nem értem tehát, honnan származhatott a válasz első pontja, ha csak Uraságod nem felejtette el értesíteni az udvart erről a dologról. Ha a válasz első része érzékenyen érint, az, ami utána következik egyenesen megbánt azzal a vélekedéssel, amit úgy látszik kialakítottak felőlem a segélypénzek felhasználását illetően, amelyeket a Király nyújt a háború szükségére. Nincs szándékomban megismételni vagy felemlíteni azokat az ajánlatokat, melyeket Bonnac úr tett a múlt esztendőben arra, hogy a segélypénzeket irassam a párizsi városházára,¹⁷² felhíva a figyelmet a haszonra, mely ebből származhatik. Ez természetesen azt a hitet keltette bennem, hogy Ura, a Király szabad rendelkezést biztosít számomra ez összegek felett. Távol áll tőlem vitatni Őfelsége szándékait és elhatározását, de mélyen bánt, hogy azt hiszik: képes vagyok Őfelsége érdekeivel ellentétes tárgyalásokba kezdeni. Hiszen a francia udvar egyébként jól tudja, hogy a külső tárgyalások költségeire szükség van az államok fenntartása és érdekei szempontjából, viszont úgy látom, azt hiszik, hogy én haszontalan dolgokra fordítom ezeket a költségeket. Ilyen kevéssé megalapozott előítélet nem születethetett egyik napról a másikra: biztos vagyok afelől, hogy ezt Uraságod sugalmazta vagy legalább is Uraságodtól kapták az információt, mert azt lehetetlen feltételezni is, hogy e csekély összegek kiutalását megtagadnák egy tárgyalásokat folytató követőtől anélkül, hogy megbízhatónak vélt tudósításokra ne támaszkodnának. Ferriol és Bonnac úr jól tudják, mire használtam fel a segélypénzeket, tehát nem hihetem, hogy mindez tőlük indult volna ki. Túlzásba vinném az alakoskodást, ha azt mondanám, hogy bizonyos vagyok: mindez nem Uraságodtól származik. Nyíltan meg akarom mondani, miért kifogásolom eljárását. Biztosítom, hogyha eddig megvettem azokat a fabulákat, melyeket Uraságod személyemre alkalmazva Lengyelországba küldözgetett s amelyekben elítélte viselkedésemet,¹⁷³ most jogos neheztelésemet váltja ki ez a hátbatámadás, mely nemcsak személyemet éri, hanem hazám érdekeit is sérti s olyan személytől származik, akiről egész Magyarország tanúsíthatja, hogy tiszteletemet és bizalmamat élvezte. Uraságod nagyon jól tudja, hogy kezdetben milyen örömmel fogadtam tanácsait a nehéz és kétséges dolgokban. Igaz, hogy nem mindig követtem ezeket, de a nemzet jelleme és az a tapintat, amelyet egyesek iránt tanúsítanom kellett, gyakran arra készítetett, hogy másokét fogadjam el. Őszintén elmondhatom, hogy nem volt titkom Uraságod előtt mindaddig, míg azt nem tapasztaltam, hogy látszólag mindent helyesel, amit elmondtam, de aztán abban telt öröme, hogy tisztjeim előtt mindent nyilvánosan pocskondiázzon. Mindez arra indított, hogy megvonjam bizalmamat Uraságodtól, aki amúgyis olyan keveset adott erre. Nem nyújtom leveletem azzal, hogy elmondjam, mennyire megbántottak a segélypénzek felhasználásával kapcsolatban, közvetlenül Urának, a Királynak fogom előadni, mire költöttem azokat. Csak arra kérem, hogyha nem is viseli szívén érdekeimet és a nemzet érdekeit, legalább Ura érdekeire gondoljon, amelyek szoros kapcsolatban vannak az előbbiekkal és ne folyamodjék ilyen alattomos eszközökhöz terveim és tárgyalásaim keresztülhúzására, melyekről azt hittem, tudósította az udvart...

¹⁷⁰ Rákóczi 1707. május 6-án Debrecenből Rómába küldte Brenner Domokos szepesi prépostot azzal a céllal, hogy a bécsi udvarral ekkor ellentétben álló XI. Kelemen pápát nyerve meg a magyar ügynek.

¹⁷¹ Itt és a következőkben XIV. Lajos.

¹⁷² A párizsi Hôtel de Ville-re kötvényeket bocsátottak ki. Bonnac azt javasolta, hogy Rákóczi a segélypénzek egy részét ezekbe a kötvényekbe fektesse.

¹⁷³ Des Alleurs Sieniawskához Irt „csűf pasquillusokat”, amelyekről Rákóczi tudomást szerzett.

36. MONTMÉJANHOZ

Kassa, 1708. január 2.

A fejedelem a szabadságharc alatt is szoros kapcsolatban állott Montméjan páterrel, a varsói lazarista misszió főnökével, aki őt lengyelországi bujdosása idején támogatta. Montméjan értékes tudósításokat küldött a fejedelemnek a lengyelországi helyzetről s a versaillesi udvart is tájékoztatta a magyar szabadságharc állásáról. Rákóczi előtte nyíltan feltárta gondolatait s különösen azokat a nehézségeket, amelyek a francia kapcsolatok alakulásában mutatkoztak. Ez a levél sok vonatkozásában a bujdosás idején írt Emlékiratokat idézi.

Uram,

Igaz, hogy nemrég megkaptam leveleit Bielke alezredes közvetítésével, de biztosabb alkalomra vártam, hogy válaszoljak Uraságodnak és ugyanakkor őszinte traktátusban mondjam el azokat a magyarországi dolgokat, melyeknek kapcsolatuk van Franciaországgal. Senki olyan jól nem ismerheti mint Uraságod, - aki tanúja volt egykor nyomorúságomnak -, önzetlenségemet és égő vágyamat hazám felszabadítására, amelyek mozgó rugóim voltak s arra ösztönöztek, hogy belevessem magam a háború tengerébe és a Legkeresztényebb Felséghez forduljak pártfogásért, teljes bizalommal lévén, hogy elismeri az őseimmel kötött szövetségeket és szerződéseket, s emellett abban reménykedve, hogy a dolgok akkori állásában egyetlen uralkodónak sem volt annyira érdeke terveim támogatása, mint éppen ennek a Fejedelemelemnek. Meg kell azonban vallanom, hogy nálamnál senki sem volt jobban meglepődve, amikor látnom kellett, miként fogad a megboldogult Du Héron úr,¹⁷⁴ aki először elutasította azt, hogy a király nyilvánosan pártfogásába vegyen - olyan gyenge érvekkel, amelyekből könnyen észrevehettem, hogy inkább valamiféle kalandornak, mint az erdélyi szuverén uralkodók fejedelmi leszármazottjának tekintenek, akit igazságtalanul nyomott el az Ausztriai Ház. Ön nagyon jól tudja: Du Héron úr és Uraságod nagyon is őszinte barátságára volt szükség, hogy megkaphassam azt a pénzt, amit eltartásunkra adtak. Ugyanakkor az udvar nagyon is távol állt attól, hogy akár csak gondoljon azokra a költségekre, melyek nélkül nem cselekedhettem. Úgy kellett tehát tennem, ahogy tettem azért, hogy megindíthassam ezt a nagy ügyet. Megvettem azokat a veszélyeket, amelyek fenyegettek, amikor az alsó nép egy maroknyi csapata élére álltam, pénz nélkül, sereg nélkül, a szükséges tisztek nélkül, akik megteremthették volna az alapot és regularizálhatták volna a hadakat, - bár Ön nagyon jól tudja, hányszor hívtam fel a figyelmet, hogy mennyire szükségem van egyikre is, másokra is. Nagy meglepődéssel láttam, hogyha az emberek el is hagynak, a szerencsétlenek pártfogója a maga könyörületességében nem ezt cselekedte, ellenkezőleg, segítségével legyőztem a veszedelmeket, sőt az az öröm ért, hogy megteremthettem a fegyelmet és a tekintélyt a rablók között, megvédtem szeretett hazámat lázadásuktól, majd a hadak számát növelve olyan győzelmeket arattam, amelyek csodálatba ejtették a legtávolibb országokat is. Ez öröm ellenére mindig tartottam attól, amit most naponta megtörténni látok és ezért nagyon gyakran figyelmeztettem annak szükségességére, hogy nagyobb gonddal foglalkozzanak ezzel a háborúval, mely egyaránt volt hasznos a mi számunkra és a Legkeresztényebb Király számára. Igaz, hogy Őfelsége kegyes volt rendezni a segélyek kérdését, melyek nagyon szerények voltak, de önzetlenségem s annak tudata, hogy nagy költségei vannak, arra késztetett, magam keressem a módját a

¹⁷⁴ A spanyol örökösödési háború kitörése előtt XIV. Lajos elzárkózott Rákóczi és Bercsényi támogatása elől. Du Héron varsói francia követnek ismételt fellépése bírta csak rá, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítson a magyarországi „diverzió” lehetőségének.

hiányok pótlásának, mert tudtam, hogy a háború kezdeti felbuzdulásai lelohadnak az elért eredmények láttán s miután ki-ki úgy érzi, hogy megszabadult a német igától, kívánni fogja a csendességet és nehéz lesz visszatartani a hadakat és biztosítani a fegyelmet a szükséges zsold nélkül. Miután károsnak látszott az adó kivetése,¹⁷⁵ - hiszen kizárólagosan ennek terhe váltotta ki a nemzet ellenszenvét -, kevésbé tűnt veszedelmesnek a rézpénz bevezetése. Ebben sikerrel is jártam el és segítségével megteremtettem a fegyelmet, felépítettem a császáriak által nagyon elhanyagolt várakat, raktárakat, fegyverműhelyeket. Tisztjeim tudatlansága és ügyetlensége ennek ellenére megfosztott azoktól az előnyöktől, amelyeket jogosan remélhettem mindazokban a harcokban, amelyeket az ellenséggel vívtam. Bár jól tudom, hogy egyesek saját hibáikat részben a velük szembeni elnézésemnek tulajdonítják és annak, hogy idegeneket fogadtam szolgálatomba, mégis türelmesen elviselem ezeket a vádakat, mert ezek az emberek nem ismerik eléggé ügyeimet és nem akarják tekintetbe venni, hogy - amint elmondtam - már kezdetben is milyen elhanyagolt állapotban volt az ország, s ezért tisztséget kellett adnom olyanoknak, akik bírván a nép bizalmát, növelni tudták hadaimat. Minthogy a főurak, nemesek, kispapok és a nép között éppen olyan nagy a féltékenykedés, mint Lengyelországban, szolgálatomba kellett fogadnom alacsony származású és rang nélküli embereket is, hogy fellelkesítsem a bennük bízó parasztokat. Ily módon tudatlanságukat nem büntethettem olyan szigorúan, hiszen ez a tudatlanság általános volt és hiányzott belőle a rosszakarat, s éppen ezért megbocsájtható olyan embereknek, akik ennél többet nem ismernek. Joggal mondhatom el Ovidius versét:

*Si quoties peccant homines, sua fulmina mittat
Jupiter, exiguo tempore inermis erit.*¹⁷⁶

És ami még tetőzi a bajt - mivel a tudatlanság önteltséget és ez elbizakodottságot szül és mivel, amint mondtam, népszerűségük miatt gyakran elkerülték a megérdemelt büntetést -, elbizakodottságuk nehezen viseli el azoknak az idegeneknek előmenetelét, akik fölöttük hatalmat gyakorolnak. Emellett a jellem- és nyelvbéli különbségek még növelik az ellenszenvet a rosszul neveltek között. Mindennek tetejében, minthogy a tudatlanság minden rendbe behatolt, kevés megfelelő embert találtam, akit kiválaszthattam volna ebből a nemzetből, amely ugyan természetétől fogva harcias, de az Ausztriai Ház szolgálatában erősen elparlagiasodott és Corvin Mátyás király óta kiveszett belőle a hadiművészet, ahogy azt ma egyébként a spanyoloknál, portugáloknál, olaszoknál és lengyeleknél is tapasztaljuk.

Franciaország és Spanyolország királyai mindezt megismerhették ezekben az országokban is, és ha efelett elgondolkoznak, rá fognak jönni, hogy a spanyolországi kudarcok nem kis mértékben abból a kíméletből fakadtak, amelyet alkalmazni kényszerültek a mesterségüket nem értő grandokkal és generálisokkal szemben, akik a csaknem minden nemzetre jellemző féltékenységgel nézték az idegenek előmenetelét saját hazájukban. A későbbi fejlemények ott mégis szerencsésebbek voltak, mert az egyik és a másik fél segélycsapatai pótolták a hiányokat és a többieknek iskolául, és bátorításul szolgáltak. Én azonban minden bizonygatásommal és kérésemmel sem tudtam elérni soha, hogy komolyan gondoljanak idegen segítség küldésére, annak ellenére, hogy ezt könnyen meg lehetett volna tenni abban az időben, amikor a bajor választófejedelem elfoglalta Passaut¹⁷⁷ és Vendôme úr az Adriai-tenger partján kvárté-

¹⁷⁵ 1707-ig, az ónodi országgyűlésig, adókiivetésre nem is került sor.

¹⁷⁶ Ovidius: Tristia II. könyv, I. Elégia, 33-34. sor:

Ha valahányszor bünt tesz az ember, mennyköveket szór

Jupiter, elfogynak nyilai, néki hamar.

(Egyed Antal ford.)

¹⁷⁷ Miksa Emmánuel 1704 elején foglalta el Passaut.

lyozott.¹⁷⁸ Mindezen nehézségek ellenére nem mulasztottam el, hogy több tisztet elbocsássak és hogy másokat - miután megrontottam hitelüket híveik előtt - megbüntessek. Erre éppúgy példa Forgách úr,¹⁷⁹ mint most Pekri úr,¹⁸⁰ akit megfosztottam a parancsnokságtól, mert beengedte a németeket Erdélybe. Mindazonáltal nem bízhatom abban, hogy helyüket olyan alattvalókkal töltssem be, amilyenekkel szeretném. Vegye számításba, hogy egyedül Bercsényi úr tud segítségemre lenni és hogy mindketten segítő karok és támogatás nélkül állunk.

Des Alleurs úr ösztönös ellenszenve, amelyet szinte kezdettől fogva tanúsít e nemzet iránt, kevésbé előzékeny modora, zárkózott természete és az olyan nyelvekben való tudatlansága, amelyekkel megnyerhette volna a főbb emberek és ezzel együtt a nemzet tiszteletét, nem biztosíthattak számára semmiféle tekintélyt és cselekvést a hadi és politikai ügyekben. Miután a Király nem követi minőségben nevezte őt ki, generálisként nehezen kerülhetett volna rangban a többiek fölé, hiszen nálunk is úgy állnak a dolgok, mint Lengyelországban, ahol Bonnac úr alig nyerhetné el a parancsnokságot a hadak generálisai fölött. Ezek a nehézségek nagyok voltak még akkor is, ha úgy folytathattuk volna dolgainkat, ahogy elkezdtük, amikor összesen négyezer, az általános felkeléstől megbolydult némettel kellett szembe nézni, de még nagyobbak most, amikor a császáriak áthozták a Rajna felső folyásáról hadaikat és legtapasztaltabb generálisait. Volt azonban egy olyan nehézség is, amelyik nem volt kisebb az előbbieknél s amely óvatosságra és időt vesztő tárgyalásokra kényszerített: a háború kezdete óta - bármennyire hön óhajtottam is - nem sikerült nyilvános szerződést kötni a Királlyal, hogy ezzel is szilárd támaszt nyújtsak a nemzet reménységének.

Az első akadály, amit elém állítottak, az volt, hogy nem vagyok szuverén uralkodó és hogy a rendeknek nincs semmiféle kormányzati formájuk, bár választott erdélyi fejedelem voltam és létrehoztam a konföderációt, amely vezérlő fejedelmének választott s olyan hatalommal ruházott fel, amilyenvel nálunk a királyok rendelkeznek - tehát éppen olyan szuverén voltam, mint a lengyel király saját országában.

Miután azonban semmit el nem érhettem és a nemzetnek nem mutathattam fel a Király pártfogásának szilárdságáról tanúskodó látható jeleket, ravaszsághoz kellett folyamodnom, hogy ébren tartsam a harci lelkesedést. Ezt azzal értem el, hogy bebizonyítottam a nemzetnek: semmit sem remélhet a császár csalóka ígéreteitől. Békealkuvásokba kezdtem és idejében megszakítottam azokat, hogy az egész nemzet lássa: nem személyes érdek ösztönöz a háború folytatására. Ebben olyan eredménnyel jártam, hogy az alkuvások megszakítását azonnal követte az abrenunciáció,¹⁸¹ és a béke reménye már nem tartja hatalmában az elméket. Nem szólok a lengyelországi tárgyalásokról, hiszen ismeri az okot, amely miatt ezekbe belefogtam és ezek következménye világosan mutatja azt is, hogy nem az a szándék vezetett, amit nekem tulajdonítanak.¹⁸² Mindenesetre nem tudom elhallgatni, milyen rosszul esik, hogy a francia

¹⁷⁸ Vendôme herceg 1705-ben győzelmesen haladt előre Itáliában, 1706 áprilisában pedig Calcinatónál csatát nyert a császáriakkal szemben. Rákóczi mindkét alkalommal azt remélte, hogy francia csapatok szállhatnak partra Dalmáciában. A császáriak sikeres ellentámadásai azonban ezeket a reményeket hamar szertefoszlatták.

¹⁷⁹ Forgách viselkedése már régóta gyanút keltett a kurucok körében s amikor Rákóczi parancsát megszegve, 1706 őszén, nem Pozsony ellen indult, hanem Bazint, Modort és Szentgyörgyöt sarcoltatta, s részben emiatt is elveszett Esztergom, a fejedelem elfogatta és Krasznahorka várába záratta.

¹⁸⁰ Miután Rabutin 1707-ben ismét betört Erdélybe, Rákóczi Pekri Lőrincet, az erdélyi hadak főparancsnokát magához rendelte és vizsgálatot indított ellene.

¹⁸¹ Ónodon 1707. június 13-án mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását.

¹⁸² Rákóczi 1707. szeptember 14-én kötötte meg I. Péterrel a varsói szerződést. A francia diplomácia ezt nem nézte jó szemmel, mert a svédekre akart támaszkodni abban a reményben, hogy XII. Károly szembefordul Ausztriával. Des Alleurs Rákóczi nagyravágását és a franciákkal szembeni barátságtalan politika jelét látta ebben a lépésben.

udvar nem fogadja el érveimet. Megvallom, úgy hiszem, hogy mindez ismeretlen előtte, mert Des Alleurs úrnak - aki mindig elsőként deklamál a szolgálatomban álló tisztek előtt cselekedeteim ellen - esze ágában sincs jobb tájékoztatást adni magatartásomról. Nem is válaszolnak, sőt most még nagyobb pontatlansággal fizetik azt a segélyt, amit eddig adtak. Nem tudom megérteni, miért akarja Bonnac úr Berthóti úrra hárítani a felelősséget, hiszen már október hónapban húszezer tallérral tartoztak nekem és azóta ez megnövekedett a következő hónapok esedékes összegeivel.

De remélem, hogy követeim, akiket elküldtem, legalább részben leküzdik ezeket a nehézségeket, amelyek rövidesen képtelenné tehetnének a cselekvésre. Fájdalmasan érint, hogy ártatlanul vádolnak s azért is írom ezt a hosszú levelet, hogy Uraságod válaszolni tudjon azoknak, akik elfogultak velem szemben és olyan előítéleteik vannak, amelyeket úgy látszik, nehéz leküzdeni.

Ha azt akarják, hogy hasznos legyek Franciaországnak, szolgálják javamat egy jó és biztos szerződéssel és azoknak az intézkedéseknek kölcsönös közlésével, amelyeket idejében lehet foganatosítani, mindkét fél javára. Ettől mindeztideig távol álltunk, mert én semmit sem tudtam arról, hogy mit fognak cselekedni. Míg én jelentős diverzióimmal gyakran gyengítettem a németországi hadat, idevonván a császár seregét, addig a másik oldalon olyan kevés erőfeszítést tettek ezeken a területeken, hogy a császárnak semmi oka nem volt visszavonni a hadakat. Bár ebben a hadjáratban tettek egyet s mást, Villars úr¹⁸³ visszavonulása olyan időpontban, amikor a bajor választófejedelem arról biztosít, hogy a télen visszatér országába, azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a császár megkettőzi itteni erőfeszítéseit s lehet, hogy ezeknek már nem tudunk ellenállni, ha megfelelő rendelkezéseket nem teszünk és talán kénytelenek leszünk ismét a tárgyalásokhoz folyamodni, amelyeket felajánlottak...

37.

BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Gálszécs, 1708. március 22.

A szécsényi országgyűlés 1705. szeptember 30-án felállította a Gazdasági Tanácsot, a Consilium Oeconomicum-ot, melynek elnökévé Klobusiczky Ferencet, a Rákóczi-uradalmak jószágigazgatóját nevezték ki. A tanács hatásköre kiterjedt a kincstári javakra, jövedelmekre, egyes bányákra, a harmincadokra, vámokra és a kereskedelemre. Felügyelete alá tartozott többek között a gazdag szomolányi rézbánya is Szepes megyében.

A bérek kifizetése körüli huzavona és visszásságok miatt a szomolányi bányászok megtagadták a munkát. Az ónodi országgyűlés bevezette az úgynevezett dicális adót, ami bányászok esetében azt jelentette, hogy minden harmincforintos jövedelem után egy dicát kellett fizetniük. Bérüket úgy kapták meg, hogy előbb levonták belőle ezt az adót. A Gazdasági Tanács az ilyenmódon kiszámított bért teljes egészében rézpénzben akarta fizetni, a bányászok azonban a rézpénz elértéktelenedése miatt legalább részben ezüstpénzt követeltek. Rákóczi szerzett jogaik alapján nekik adott igazat és a Gazdasági Tanácsot keményen felelősségre vonta. Bercsényihez írott levele arról tanúskodik, hogy nagyon alaposan foglalkozott gazdasági kérdésekkel is és igyekezett gondosan kivizsgálni minden visszaélést, amelyet a szegénység ellen elkövettek.

¹⁸³ Az 1707-es hadjáratban Berwick francia tábornok csapatai győzelmet arattak Spanyolországban, Villars herceg erői azonban visszavonultak német területről.

... Noha reménlettem ugyan, hogy tegnapi napon elérkezik Klobusiczky¹⁸⁴ és ez mai postán mindenekről informálok Kegyelmedet: de leveletem későn vévén, csak ezelőtt egynéhány órával érkezett; hogy mindazonáltal Keczer Sándort más dolgaitól ne avocáljam [vonjam el] s itt ne tartóztassam: az dolgoknak nagyobb elucidációjára [tisztázására] nézve confrontáltam [szembesítettem] őket, és éppen alkalmatosan esett, hogy ezelőtt két nappal papostól jött hozzám mintegy kétszázig szomolnoki hivér [ércbányász], az kiket az Oeconomicum [Gazdasági Tanács] rendetlensége éhetlenné tévén, ex superabundanti pro complemento desperationis [fölöslegesen az elkeseredés tetézésére], az dicák¹⁸⁵ megfizetéséért executiót [végrehajtást] küldött reájok a vármegye; és noha ugyan tumultusnak [zavargásnak] láttatott ilyen gyülekezetes jövedelek: mivel láttam, hogy ex pura confidentia [tisztá bizalomból] folyamodnak végső nyomorúságokban hozzám, megelégedtem avval, hogy declaráltattam [kinyilvánítottam] előttük cselekedeteknek rendetlenségét, s az papokat az előkelőkkel pro ulteriori dilucidacione [későbbi tisztázás céljából] itten megtartván, a többit hazabocsátottam; s azokat is behívatván, csak láttam, hogy elég németek volnánk mi magunknak, ha szabad szakállra bocsátanánk az dolgokat, és bizony, a kamara sem tudott az privatum [magánérdek] keresésbe (többet), mint az Oeconomicum cum sociis [Gazdasági Tanács társaival együtt]: mert teljességesen comperiáltam [megállapítottam], hogy az egész subtilitas [mesterkedés] arra célzott, hogy tiszta fejrőpénz légyen az bányászok fizetése, amelyre az Bertóti és Keczer Sándorra assignált [kiutalt] réz is fordítottassék, és hogy per consequens [következésképpen] mások fordíthassák magok hasznára az magok naturáléja [természetbeni járandósága] eladásával azon beneficiumot [hasznot], az melyet az országnak keresünk. És mivel az bányászok dicája magok bérek megfizetésére rendeltetett, és már az commissariatus [hadbiztosság] acceptálta is [el is fogadta], pro assequendo fine suo [célja elérése érdekében]: azoktól a dispositióktól [intézkedésektől] fogvást csak mind azon dica-restantiát [dica-hátralékot] rótták le a munkásoknak, semmit egyebet nem fizettek nékiek, hanem szélteben folytatták közöttök a hírt, hogy poltura lesz a több fizetés, s az urburariusoknál [bányatulajdonosoknál] is mind ott hatták a rezet, azon praetextus [ürügy] alatt, hogy nincs min váltani, - s még pro facilitando [ennek megkönnyítésére] éntőlem praetensiót erigált [velem szemben igényt emelt] az Oeconomicum [Gazdasági Tanács], hogy deputáljak [küldjek] pénzt a Szirmai szőlei megműveltetésére és azelőtt talám egy esztendővel artelleriára [tűzérőre], hová, deputált assignatiókra [küldött kiutalásokra], az kik már rendben hozattattanak s eligazítottattanak.

Melyeket ily nyilván látván: bezzeg én is elfelejtettem a patientiát [türelmet], s ad captum [haragosan] beszélttem praeses [elnök] uramnak, az ki ugyan eleintén perseverálni [makacskodni] akart: de megtérítettem opinióját [véleményét], clare demonstrálván [világosan kimutatván], hogy az egész órának megbomlása csak abból áll, hogy magok creditumára [hitelére] olykor-olykor anticipálni [előlegezni] nem akarnak, és az egész fundamentumok abból áll, hogy capciositásokkal [kapkodásokkal] bontsák rendeléseket; nemdenem, mondám, az volt-é a végzés, hogy distinguáltassék [megkülönböztessék] a réz-jövedelem? és az mely része annak a kamaráktól colláltatott [igazgatott] bányákból jön: az assignáltatott [kiutaltatott] fegyverre és mundirungra [ruházatra], az mi penig az urburariusoktól [bányatulajdonosoktól]: az bányászok részszerint fejrőpénzül való megfizettetetésére, cum proventu urburae [a bányabér jövedelmével];¹⁸⁶ megtagadá ugyan eleintén ezt praeses [elnök] uram: de igen hamar reflectál-

¹⁸⁴ Klobusiczky Ferenc.

¹⁸⁵ A dica az adóegységet jelentette, amely változott az idők folyamán. 1707-ben „tesz pedig egy dicát minden 30 forintból álló jövedelem”. Egy dicát jelentett minden tizenhatodik évet betöltött személy, 2 ígás ló, 2 fejős tehén vagy 16 kassai köből búza is.

¹⁸⁶ Az urbura bányabér vagy bányavám, amelyet a bányatulajdonosok fizettek a kincstárnak. Általában a kibányászott érc 10%-át tette ki.

tatta [emlékeztette] Keczer Sándor, hogy az feljebb említett ezer mázsán kívül még ezer-kétszáz van nékik is rendelve, és nem mehetett tovább; s az papok is előállának, hogy nékiek bizony mindezekből semmi sem constált [jutott tudomásukra], hanem csak, hogy polturául lesz fizetések, és valami naturálécska [természetbeni juttatás] is adattatik nékiek: de a jó híre sem vala az fejpénznek, amely nélkül el nem lehetnek, ruházatjokra és egyéb szükségekre nézve. Melyet midőn bővebben exaggeráltam [hangsúlyoztam] volna: akkor mondá a praeses [elnök,] hogy nem szükséges másnonnan anticipálni [előlegezni] az arra rendelt pénzt, mert az harmincadok angáriaiból [szolgáltatásaiból] anticipálhat [előlegezhet]: de a senatorok és cancellariák fizetése hátrább fog differáltatni [halasztani], melyet ugyan ő megcselekedett volna, de félt tőlem, hogy ha amazok panaszkodni fognak, megharagszom reá, hogy parancsolatimot véghez nem viszi. De azt kérdezem tőle: mit gondol, melyik nagyobb materia [ok] az haragra, az-é, hogy annyi sok szegény embert éhelhalóvá téssen, a rendet megbontja, a hadi sistémát [rendet] és annak óra-kerekét megállítja, vagy hogy az urak és mások fizetését ezen ország hasznáért nem tollálja [vonja meg], de csak differálja [elhalasztja]? És következett homilia sancti Gregorij papae et reliqua [Szent Gergely pápa homéliája és a többiek]¹⁸⁷. Megparancsoltam azért végtére, hogy ezek többször se előmben, se Kegyelmed eleiben ne hozattassanak: hanem secundum praescriptum ordinem [az előírt rend szerint] folyjanak, és ezennel fizettesse az bányászokat, egy részét dicájokban imputálván [beszámítván], más részét polturául, harmad részét fejpénzü; keressenek ezennel kereskedőket, az kik az urburariusoknál haereáló [fellelhető] rezet megvegyék, és az urburát [a bányabért] fordítsák az bányászok fizetésére, s vessék ki elméjükből az feljebb írt s magok conceptusára [elképzelésére] célozó szándékokot: mert később leszek ezen bányákat is abbanadni, mintsem haszon nélkül, mások kedvéért, az ország nagy költségével míveltetni...

38. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Kassa, 1708. április 4.

A Gazdasági Tanács rossz munkája Rákóczit újabb és újabb kifakadásokra készíti. Látja, hogy a helyes rendelkezéseket is rosszul hajtják végre és egyenlőtlenül oszlanak meg a terhek: a szegénység sokat szenved, a nemesség pedig anyagilag nem támogatja kielégítően a szabadságharcot. A nehéz helyzetben erős vigasza, hogy a görgényi hajdúk vitézül álltak helyt, s hősiességből példát adtak az egész világnak.

... Mivel az Kegyelmed 27. Martij [március 27-én]¹⁸⁸ írott leveléből értem, hogy az Oeconomicum [Gazdasági Tanács] iránt írott levelemet már vette: nincs mit írjak felőle újonnan, hanem óránként várom Keczer Sándort cum relatione [a jelentéssel], mit vittek véghez Szomolnokon? A mi peniglen Klobusiczky iránt continuált [folytatott] gondolkodását illeti Kegyelmednek: mivel Kegyelmed maga is jól általlátta, hogy tudna szolgálni ő is, mások is, ha egész principiumok [alapelvük] abból nem állana, hogy panaszkodnak, s azt gondolják:

¹⁸⁷ A homília a Biblia egyes részeinek felolvasása és magyarázata, a prédikáció legrégebbi formája, amelyet különösen I. Gergely pápa (535-604) fejlesztett ki (Homiliae quadraginta in Evangelia). Rákóczi itt tréfásan említi.

¹⁸⁸ Bercsényi 1708. március 27-én válaszolt Rákóczinak március 22-i levelére s ebben a szomolnokokról ezt írja: „Az szomolnoki hevírek, igenis nem vétettek azzal, hogy folyamodtak Fölségedhez.” Erősen elítéli ő is a Gazdasági Tanács munkáját s azt javasolja a fejedelemnek, bízza meg Klobusiczkyt a dicák felülvizsgálatával.

már eleget tettek szolgálatjoknak; ugyanazon okból keveset remélhetek új szolgálatja hasznából: mert mihent absoluta autoritással [teljes hatalommal] nem élhet, valamint eleintén, úgy most is az Oeconomicumban [Gazdasági Tanácsban] jól nem folytatja az dolgot, itt is úgy fog cselekedni; ha absoluta autoritása [teljes hatalma] lesz penig: meg fogja haladni az privatum [magánérdek] a publicumot [közérdeket] - s úgyis hijába már az dicát igazítani, mert kifogyánk az időből, s megvallom, soha nagyobb töprenkedésbe s nyughatatlankodó elme-fáradozásokban nem voltam, mint most. Mert el nem hitetheti Kegyelmed magával, mennyire súlyosbították az vármegyék rendetlenségei a szegénység terhét; hét forintra ment már ezen vármegyékben az dica.¹⁸⁹ mert mind a zsoldos, mind a portalis hajdú restantiáit [hátralékait] dicákra vetették, s egyszersmind szedik, úgyhogy az assignált [kiutalást kapott] regimentek executiói [végrehajtásai] egyik az másikat váltja, és úgy hallatik, hogy már sok helyeken emberölések is voltak az executoroktól [végrehajtóktól]. Minap ugyan az vármegye gyűlésében deputatiót [bizottságot] rendeltettem ide ezeknek megvizsgálásában, amelyre magamnak is szemem vagyon; de se ők, se én nem tudunk eligazodni: mert protocolumok [jegyzőkönyvek] nincsen; az elsőb erronea limitatiót [hibás kivetést] fel nem találhatván, az error [hibát] is ki nem nyomozhatjuk; s elítélheti Kegyelmed, hogy találatnak oly faluk, akiknek egész portájuk nincsen, mégis 8-9 hajdúról is producálnak [bemutatnak] quietantiákat [nyugtákat],¹⁹⁰ amelyeket praestáltak [szolgáltattak], újonnan kérnek tőlek, s augmentálták [emelték] a dicájokat. A zsoldosadásban penig senkitől quietantiájuk [nyugtájuk] nincsen, s nem tudván feltalálni: kire mennyi limitáltatott [vettett ki]? nem tudhatjuk, kitől mit kell kérni; és éppen opportune [alkalmasan], midőn ezeket vizsgálatnám, érkezik Nikházy, kit is azonnal közikben küldtettem, szemekre hányván velem való mentségek hazugságát, s pro breviori processu [rövidebb eljárás kedvéért] megparancsoltam: azonnal papirosra tegyék, kik tartoznak zsoldossal, azaz: kik nem szolgálnak hadban, s kik szolgálnak akkor, az midőn reájuk vettett a zsoldos? specificálják [tüntessék fel] e mellé az mostani dicájokat, amelyekre újonnan fogom repartíálni [elosztani] per calculum arithmeticum [számítási táblával], s incumbáljon [döntse el] kinek-kinek a próba: ki miként praestálta [szolgáltatta], amennyiben impropotionalitas [aránytalanosság] fog találkozni, refundálja [adja vissza] egyike a másikának. De mindezekhez idő kívántatván, sokat tusakodtam: ha fenthagyom-e az executiót [végrehajtást] cum assecuratione bonificationis injuriatorum uni per alterum fienda [azzal a biztosítékkal, hogy a kárvallottak a többiektől kárpótlást kapnak], vagy tolláljam [halasszam] eligazításáig az dolgoknak? de csak meggyőze az aggravationnak [megterhelteknek] sírása és rívása, s resolváltam [elhatároztam], hogy tolláltni [halasztani] fogom az executiót [végrehajtást] usque ad eventum rei [a helyzet kialakulásáig], és mindezekbe csak egyedül az idő rövidségére lehet panaszok, s Keczer Sándor ideérkezvén, az városok dolgát is az Kegyelmed opiniója [vélekedése] szerint fogom eligazíttatni...

Az Károlyi úr tegnap írott leveléből szomorúan értettem, hogy az szegény, novembertől fogvást obsidióban [ostromban] lévő görgényiek,¹⁹¹ minekutána szegény Rátónyi elesett volna, zászlótartókat fejeknek ösmervén, commendánssá [parancsnokká] tették; az ki is hasonló

¹⁸⁹ Kezdetben egy dicára a vitézlő rendnél és a parasztságnál két forint adó esett, a nemeseknél meg három. Az ezredek ellátása érdekében a vármegyékre vetették ki a szükséges dicaszámot s ezt az adókivetést nevezték assignationnak.

¹⁹⁰ A jobbágyságok egy porta (30 ház) után négy ún. portális hajdút voltak kötelesek állítani. A katonáztatást adóval is megválthatták.

¹⁹¹ Rátónyi János kapitány hatvan hajdúval védte az erdélyi Görgényt 1707. október 10-től 1708. március 10-ig. A parancsnok halálos sebet kapott s ekkor Horváth György zászlótartót tették meg parancsnokuknak. Mikor reménytelenül vált helyzetük, az életben maradt hajdúk keresztülváltak magukat a császáriak gyűrűjén.

keményiséggel viselvén magát, midőn látta volna az vár bástyái földig való lelövettetését és az mináknak [aknáknak] elkészülését: capitulálni akart [fel akarta adni a várat], de az ellenség csak egyáltalában csak rabságokat kívánván, - készebbek voltak magokat az halálra reszválni [elhatározni], és éjtszaka egyenlő értelemmel kicsapván, keresztülvágták magokat az német sáncain, tizenkét ember veszedelmivel; egy része Kővár s Nagy-Bánya felé jöhetett el, s az másika pedig Moldva felé szakadott. De noha szegények ily szerencsétlenek valának: úgy tetszik, elég consolatióm [vigasztalásom] lehet, hogy ezen testőrzőezerembéliek legelső példát mutattanak, miként kell őrizni s oltalmazni az erősségeket; mert bizony, még francia uramnál is ritka az ilyen példa! Ezen obsidióknak [ostromnak] pedig más kimenetelit nem remélhetém: mert ezen erősség igen mélyen lévén Erdélyben, s túl pedig az Maroson, nehezen gondolhatta akárki is, hogy lehessen segítsége, melyet hol az ellenség duplán előtte lévő lineája [hadvonala], hol az Maros ezen változó időben hirtelen való áradással mindenkor impediált [megakadályozott], és megvallom, hogy ha az emberek szokás szerint való megütközését és az ellenség előtt következhető rossz opinióját [vélekedését] hadainknak nem tekintetem volna: orderem [parancsolatom] szerint is inkább feladattam volna, mintsem ezen nyilvánvaló veszedelemre hattam volna azon szegény hatvan hajdút, aki ily emberségmutatással fölöttébb is drágán adta el az ellenségnek azon várat, - talám négy ostromot is vesztvén el alatta...

39. BONNAC MÁRKIHOZ

Szerencs, 1708. április 25.

Rákóczi 1707. október 13-án Vetési Kökényesdi Lászlót a bajor választófejedelemhez küldte, hogy most már a Habsburg-ház trónfosztásának kimondása után nyilatkozzék, elfogadja-e a meghívást a magyar trónra. Ugyanakkor Tournon János grófot Versailles-ba indította, hogy ehhez a tervhez megnyerje XIV. Lajos támogatását és szorgalmazza a szerződés megkötését Franciaország és a magyar rendek között. A francia királyi tanács lehetetlennek tartotta az adott helyzetben e terv megvalósítását s így a magyar királykeresés nem járt eredménnyel. Rövidesen Kökényesdi is a francia udvarba érkezett s a kurucok két küldötte közt áldatlan vita indult meg. A francia diplomácia ezt is felhasználta ürügyként a formális szerződés megkötésének elodázására. Rákóczi átlátja a francia diplomácia játékát s emiatti elkeseredését fejezi ki Bonnachoz írt levelében, akiről azt hiszi, hogy tárgyilagosan vizsgálja a magyarországi helyzetet.

Uram,

március 29-én kelt és január 3-i levelemre írt válasza a Király kegyes elhatározásairól - amelyeket Des Alleurs úr már közölt velem - kárpótol késéséért. Most már csak köszönetemet kell kifejeznem Öfelségének és újabb bizonyítékokat kell adnom ragaszkodásomról. E kedvezmények elnyerése után, melyeket csak azért óhajtottam, hogy jobban szolgálhassam Öfelségét, igyekszem, a lehető legjobban felhasználni azokat, hogy továbbra is részesülhessek Öfelsége jótéteményeiben.¹⁹²

¹⁹² Bonnac március 29-én kelt levelében biztosítja Rákóczit arról, hogy a király nem zárkózik el a formális szerződés megkötése elől, de azt kívánja, hogy megfelelő követek folytassák a tárgyalásokat, mert Tournonban és Kökényesdiben nem bíznak. A fejedelem január 3-i levelében szemére vetette a francia sajtónak, hogy a kurucokat „malcontentsekként” (elégedetleneknek) emlegeti. Bonnac válaszában közli, hogy ezentúl a párizsi *Gazette* a „konföderált” elnevezést fogja használni. Végül biztosítja Rákóczit, hogy Párizs továbbra is folyósítja a segélypénzeket.

Az udvar elhamarkodottan mondott rólam véleményt, ha azt hitte, hogy én Tournon grófot és Vetési urat azért küldtem, hogy tárgyalásokat folytassanak. Ottani jelenlétük csak azt a célt szolgálta, hogy közvetítsék a Király elhatározásait, melyekről Uraságod tudósított és csak azért határoztam el magam ezekre a költségekre, mert láttam, hogy Des Alleurs úr nem kap választ a levelekre, amelyeket az én kérésemre írt ebben a tárgyban. Emellett Vetési urat azzal bíztam meg, hogy juttassa el a bajor választó fejedelemhez válaszomat azokra a javaslatokra, melyeket ő közvetített.¹⁹³ Utasítása úgy szólt, hogy csak akkor menjen az udvarba, ha a bajor választó fejedelem ezt helyesnek találja. Miután megtudtam, hogy Tournon gróf instrukciója késik és hogy bizalmatlanok iránta, megbízó levelet adtam neki, de csak olyan utasításokkal, amelyek nem vonatkoztak a szerződés megtárgyalására. Nem adtam tehát olyan felhatalmazást, amely a szerződések megkötésével megbízott követek jogkörébe tartozik. És ez a személy később csak azért maradt az udvarban, hogy a királyt közvetlenül is tájékoztassa sajátmagam és az ország ügyeiről, mert a megvetés és a látszatokra épített előítéletek erősen megtévesztették azokat, akik innen közvetlenül tudósították az udvart és azt hittem, hogy hiúsága és könnyelműsége ellenére is - az országról, a németekről és hadaimról szerzett ismeretei alapján - meg tudja cáfolni az alaptalan híreszteléseket. Minthogy azonban Des Alleurs úr levelében pozitíve írja, hogy mindkettőjüket gyanakvással nézik, az egyiknek parancsot adok, hogy térjen vissza a bajor udvarba, a másikat pedig visszahívom, annál is inkább, mert az említett levélben a Legkeresztényebb Felség azt az óhaját fejezte ki, hogy számára kedvesebb lenne, ha meghatalmazott követ útján tárgyalnék. Nem mondhatom azonban, hogy a szerződéskötést illetően is hasonlóképpen cselekszem, mert ebben még nem tudok határozni a szenátus véleményének megkérdezése nélkül s éppen ezért a szenátust május 15-ére összehívtam.¹⁹⁴ Remélem, hogy Öfelsége nem veszi rossz néven, ha később is Uraságod útján értesítem az udvart, mert nem rejtem véka alá, hogy egyedül Des Alleurs úrnak tulajdonítom azokat a hazug tudósításokat, melyek az udvarhoz eljutnak. Nagyon sok bizonyítékom és tapasztalatom van arról, hogy neki kedve telik abban, ha az idegen tiszteket ellenem izgathatja. Emellett Fierville úr tájékoztathatja Uraságodat arról, ami Esztergom ostrománál és előbb is, más alkalmakkor történt. Ott Des Alleurs úrral közöltem terveimet, hogy kikérjem tanácsait s néhány óra múlva már a gránátosok arról elmélkedtek, amit én neki mondtam. Ezt maga Fierville úr jelentette nekem a szolgálatomért és a király érdekeiért kifejtett buzgalmától hajtva, mert valóban itt a Király érdekeit is megsértették. Biztos lehet Uraságod afelől, hogy ha követi minőségben küldök el valakit, az olyan személy lesz, aki nem fog nehézséget okozni az udvarnak.

Ha tudtam volna, hogy könnyebben kifizetik a segélypénzt Danckában, mint Párizsban, akkor megszüntettem volna a követeimnek juttatott kiutalásokat és inkább a nehezebb utat választom, amit a jövőben meg is teszek és innen juttatom el azokat az összegeket, melyeket követeimnek és egyes számomra szükséges áruknak megvásárlására szánok. Valójában nem ez a teher okozta eddig sem a szabálytalanságot, amit felrónak nekem. Ha a dolgot előítélet nélkül néznék, világosan láthatnák: könnyen lemondhatok arról, hogy a segélypénzek egy részét udvarom szükségleteire fordítsam, hiszen a szövetséges rendek saját jószántukból 100 000 tallért ajánlottak fel, nem is számítva az erdélyi rendek által biztosított és a saját örökölt birtokaim utáni jövedelmet, amelyekből bőven pótolom mindazt, amit a segélypénzekből elveszek. Saját szükségleteim biztosításán túlmenően a jelenlegi háborúért mindenemet feláldoztam és biztosítom arról, hogy minden híresztelés ellenére is a személyi és az udvari kiadások csak a fősvények és azok előtt tűnnek nagyoknak, akik talán láttak Lengyelországból

¹⁹³ Rákóczi már ebben az időben foglalkozik azzal a gondolattal, hogy felkérjék a cárt közvetíteni Franciaország és a vele szemben álló hatalmak között. A tervet a bajor választó is támogatta.

¹⁹⁴ Rákóczi 1708. március 15-ére hívta össze a szenátust Egerbe.

kijönni egy szekérrel és három szolgálával s akik most azt látják, hogy udvarom és szolgaszemélyzetem megnőtt, hatalmasnak és annak megfelelően, hogy a király személyét képviselem ebben az országban és erdélyi fejedelem vagyok. Egyébként azt hiszem, még ezek a fecsegők is elmondhatják: személy szerint kevéssem beérem, és azok, akik Lengyelországban ismeretek, tapasztalhatták, hogy könnyen megelégszem azzal, amit az Isten ad. Mindebből az is világosan kitetszik, hogy csak olyan mértékig költekezem, amennyire azt szükségesnek ítélem tekintélyem megtartása érdekében és hogy a külsőségekkel is az általam kormányzott nép tiszteletét akarom kiváltani. Bár személyes hajlamom arra indítana, hogy úgy éljek, mint a svéd király,¹⁹⁵ úgy gondolom, hogy az a mód, ahogy cselekszem, segít megőrizni a tekintélyt, melyet ez a fejedelem országában a születés jogán bír. El kell ismernem, hogy a tisztek¹⁹⁶ közül, akik kezdettől szolgálnak, egyedül Fierville úr értette meg viselkedésem okát. Azok közül sokan, akikkel kezdetben nagyon közvetlen voltam, kedvüket veszítették, amikor látták, hogy már nem érintkezem velük olyan bizalmasan, mert attól tartottam, hogy ez nehézséget okoz a hazámbelieknek, akik később ismertek el és akik náluk sokkal magasabb születési ranggal rendelkeztek. Azok az okok, amelyek még ezenfelül arra késztetnek, hogy sokszor látszólag felesleges kiadásokra szánjam el magam, abból adódnak, hogy az ország fiatalságát nevelni akarom, művelt erkölcsökre akarom szoktatni s ezért nem érem be kevés szolgálattal s ezért küldöm utazni azokat, akiknek kedvük van külföldi országokat látni. Véleményem szerint éppen annyira szükséges a háborúra költeni, mint arra, hogy a nemességet olyan érzelmekre lelkesítsük, amelyek rangjához illenek. E célból alakítottam meg a nemesi kompániát, melynek én magam vagyok az ezereskapitánya, a Gondviselés rendje elnevezéssel, hogy a más vallásúak is beléphessenek.¹⁹⁷ Nagyon bosszant, hogy a kívánt fegyverek nem készültek el s ezért egy év óta nem tudom katonai gyakorlatokra fogni őket. Mindezek a célkitűzések feleslegesek Des Alleurs úr szemében, aki tulajdonképpen nem téved, amikor azt hiszi, hogy rangomhoz méltón tudnék megélni olyan szerény költséggel, mint amilyennel ő él mint tábornok és a Király követe. Hagyom, beszéljenek fantáziájuk szerint azok is, akik azt mondják, hogy elhanyagolom dolgaimat s csak a vadászattal foglalkozom. Belső megelégedésem afőlött, hogy semmit sem vethetek szememre, megnyugtatta lelkiismeretemet, jól tudván egyébként, hogy a fejedelmek Istennek tartoznak számot adni magukviseléséről s miután én nem félek a szigorú Bíró ítéletétől, megvetem ezeknek a fecsegőknek ítéletét, akik nem lépnek be szobámba, amikor dolgozom és nem tudják, hogy akkor intézem ügyeimet, amikor az alvók alszanak, a részek isznak és olyankor szórakozom a vadászaton, amikor azok semmit sem csinálnak.

Rövidebbre fogom leveletem, hogy ne olvassa ugyanolyan unalommal, mint amilyennel titkára megfajti a clavist [rejtjeleket], tekintve, hogy látszólag apróságokról van szó. Nem magyarázom tovább a részleteket, amelyekből magatartásom helytelenségére következtetett az udvar, annál is inkább nem, mert bánt, hogy olyanoknak hisznek, akik csak azért járnak be annyi országot, csak azért lépnek rövid idő alatt annyiféle szolgálatba, hogy azután rosszat mondhasanak azokról a fejedelmekről, akiket szolgáltak: hiszen ugyanúgy beszéltek ebben az országban azok viselkedéséről, akiket eddig szolgáltak, mintahogy jelenleg beszélnek az én szolgálatomról. Annak bizonyítékaul, hogy a jövőben még inkább tekintetbe kívánom venni a segélypénzek felhasználásában a szabályosságát, arra kérem Uraságotat, kérje a maga

¹⁹⁵ XII. Károly rendkívül egyszerűen élt.

¹⁹⁶ 1704. októberében jelentkezett mintegy 25-30 francia tiszt a fejedelem udvarában s a szabadságharc idején számuk körülbelül 80-85-re emelkedett. Volt köztük sok értékes, tapasztalt katona (Chassant, Lemaire, Rivière, La Mothe, Bersonville), de sok kalandor is.

¹⁹⁷ Rákóczi 1707-ben Kolozsvárra való bevonulása után hozta létre a nemes ifjak kompániáját, amelynek tagja lett többek között a „Törökországi levelek” későbbi szerzője, Mikes Kelemen is.

részéről is Urát, a Királyt, hogy a nekem szánt segélypénzeket - amennyiben ezt Öfelsége helyesnek tartja és egyetért vele - ezentúl posztóban, fegyverben és lőporban küldjék a danckai vagy más lengyel kereskedők útján. Ilyen módon biztosak lehetnek afelől, hogy egy garast sem költők saját szükségleteimre, feltéve hogy a hátralevő esedékes részleteket azoknak a kereskedőknek fizetik ki, akik eddig tőlem utalványt kaptak, amelyek miatt nem nyugtalanodnék, ha az összeg megfizetésére nem előlegeztem volna 1000 hordó bort a hadak felruházása végett. Ha azonban mindez nem lehetséges, akkor arra kérem, hogy mivel a tűzéség zsoldja a különleges kiadásokkal megnőtt, küldjenek egy komisszáriust, aki kifizeti azt és eleget tesz a kötelezettségnek, ha ez nem haladja meg azt az összeget, amit nekem szántak. Én nagyon örülnék ennek, mert sok bajtól szabadítana meg. Semmi sem volna kedvesebb számomra, mint az, ha valakit a Király megbízásából ide küldenének, hogy kifizesse a tiszteket és azokat az uracskákat, akik tiszti rangot viselnek ebben az országban és akik közül többen jutalmat várnak a sok túlkapásért és azért, mert maguk ellen ingerelték a népet és a nemességet. Ezek azt gondolják, hogy Lengyelországban vannak és hogy amint ide megérkeznek, azonnal köteles vagyok szolgálatomba fogadni őket, függetlenül attól hogy van-e hely számukra vagy nincs. Biztosítom arról, hogy nem okozhatnának nekem nagyobb örömet, mint azzal, amit elmondtam és ez az egyetlen eszköz arra is, hogy megvédelmezzem magam a hazugságoktól. Addig is mindent megteszek, hogy Kray úr megérkezéséig kimutatást készítek arról, hogyan pótoltam és egészítettem ki a háborúra szánt összegeknek azt a részét, amit állítólag fölöslegesen költöttem külföldi követeimre és a számomra szükséges áruk vásárlására.

Végül hadd fejezzem ki örömemet azért, hogy elmondhattam Uraságodnak ezt a sok chiffrerozott haszontalanságot. Minden fecsegés ellenére azt fogom tenni, amit megfelelőnek és méltónak tartok, nem kinek-kinek a fantáziáját követve, hanem azzal a céllal, hogy minél inkább megfeleljek a Király és hazám érdekeinek. Abból a bizalomból, mellyel személye iránt viseltetek, amikor tájékoztatom az itt végbemenő dolgokról, megítélheti, milyen megbecsüléssel viseltetem Uraságod iránt...

40. KÁROLYI SÁNDORHOZ

Eger, 1708. június 6.

Károlyi Sándor a portyázó harcmódor egyik legfőbb híve volt a kuruc hadseregben. Rákóczi újból és újból felhívja figyelmét arra, hogy kizárólag a portyázás nem vezethet sikerre a reguláris hadsereggel szemben. A tábornokhoz írt levelében, aki ekkor azt a feladatot kapta, hogy az erdélyi széleken folytassa a hadműveleteket, élesen korholja a hadakat és a tiszteket s elítéli azt a „magyar szokást”, amely abból állt, hogy „nálam panaszojják azt, ami ott nem jó s más előtt mondják, amit itten rossznak látnak.”

Kegyelmed 1. Junij [június 1-én] datált [keltezett] levelét vettem, és annak inclusájából [mellékletéből] igenis látom, mely kevés okok vala az labancság szaporodásáról tett panaszokra. Az mi az commissariusoknak [hadbiztosoknak] és vármegyéknek sok sírásárívása, de kevés gabonával tölt magazinumit [raktárait] illeti: az olyanokkal bizonyára mik is itten eléggé bővelkedünk; de mivel in casu necessitatis [szükség esetén] úgy kell az embernek magát segíteni, az miként lehet, igen meg fogom dézsmálni az panaszokat, az melyek előmben fognak jönni.

Az máramarosi confusiónak [zavargásnak]¹⁹⁸ avocáltatására [megszüntetésére] helyesnek látszik ugyan azon egynéhány regimentnek [ezrednek] beküldése, de ha Kegyelmed is velem együtt reflexiót télesen [gondol] az commandója [parancsnoksága] alatt lévő hadakra és tisztekre, és ugyan ki akarjuk keresni az okát: mi legyen az oka szívek elolvadásának és egyéb sok rendetlenségeknek? ab experientia [tapasztalatból] feltaláljuk, mely lassan eredénk ezen sárban, amelyből hogy kivergődhessünk, bizonyára más principiumokat [elveket] kell keresnünk. Juthat azért Kegyelmednek eszébe: ha szintén csak az zsisibói harctól¹⁹⁹ fogvást is akarjuk felvenni annak okának keresését, azonnal meglátjuk, hogy az vala az kapitányoknak dicsőséges principiumja [alapelve], hogy apró s lopó portákkal lopják ki ez világból az németet, kiknek egyéb nyeresége alig vala, hanem, hogy most is vágánk két németet, most is hozánk hármat! Mely dicsőséges vitézeket mikor kérdezek: tu, quis es [te, ki vagy]? hol béres, hol szóga lett belőlök, akiket az gazszélen nyomorítottak meg, nagy triumphussal [diadallal] szaladtak vissza lopó uraimék; mely után erősebb portákat küldvén, teljes dicsőségek vala, az midőn mondhatták, hogy megszalasztották az magában megforduló és az hadi rend szerint dandárjára menő, elől- vagy hátul-járót, egész az truppig [zömig] üzvé; nyakra-főre üzetteték magokat az ráctól, s ususba [gyakorlatba] ment, hogy szaladni kell akkor, mihent az truppot [a had zömét] elérí az német, melynek megbontása nem nékiek való. Végtevére az elmúlt télen megpróbálánk aztat is, hogy corpusocskák [csoportocskák] által folytattuk az hadakozást, melynek mihent elcommandéroztattanak [elvezényeltetettek], egynéhány portácskát fiadzván, teljes nyereségek vala, ha olyan hírt kaphattak, az mellyel megtérések alkalmatosságával megmenthették magokat, s kifáraszthatták lovaikat. Most pedig észrevehetjük, hogy mindezen modalítások [módszerek] által csak nevelkedik az szíve ellenségünknek, s fogy a miénk; mert noha a sok felé való operatiókkal [hadműveletekkel] eleintén megindítván az hadakozást s ellepvén az országot, sokat nyertünk: annak az oka csak az volt, hogy az földnépe szaporítván hírünket, jobban-jobban rémítette ellenségünket, az ki már felvévén hadakozásuknak módját és hadaink gyengeségét, senkitől nem fél, mert senkit sem lát, az híreket contemnálja [megveti]; kire nézve nem hiszem, hogy ezen Kegyelmed mostani expedíciójának [hadi vállalkozásának] is más vége legyen, hanem, hogy bé fogják nyargalni az országot, (melyet az ellenség úgyis tud, hogy égetni nem fogják, és ha szintén cselekednék is, avval nem gondol) hírt fognak Kegyelmednek visszahozni, hogy sehol sem akadhattak az németre, sírással-rívással panaszoják lovaik romlását.

Mindezekre nézve javallanám Kegyelmednek az hadaknak contrahálását [összevonását], mert soha az országnak s az hadaknak jobb szívet nem fog Kegyelmed csinálni, mint ha maga erejét megmutatja nékiek, se az ellenségét jobban csonkítani s az ilyenektől elszoktatni, mint ezen a móddal. Szükséges ugyan előljárót az tábornak bocsátani, de csak annyira, hogy tudhassa az corpus [csoport]: hol jár amaz, és annak megsegítése bíztaban jobban keménkedhessék, és az Kegyelmed közel való lététől tartván, necsak marhahajtásról gondolkodják.

Az mi Palocsai Várad alatt való hagyását illeti: oda, megvallom, serényebb embert szeretnék: mert az mennyiben én tudom, kevés bizodalma van hozzá az katonának, sokan el is idegenedtek az ő commendójától [parancsnokságától], ha nem mondják is Kegyelmednek: mert a magyar szokás szerint nálam panaszoják azt, ami ott nem jó, s más előtt mondják, amit itten rossznak látnak...

¹⁹⁸ Katona Mihály kővári kapitány átpártolt a császáriakhoz és Máramarosban megpróbált felkelést szervezni a kurucok ellen. Károlyi Rhédei Lászlót és Nyuzó Mihály ezereskapitányt küldi be a zavargás lecsendesítésére.

¹⁹⁹ A zsisibói csatát 1705. november 11-én veszítették el a kurucok.

41.
KÁROLYI SÁNDORHOZ

Kistapolcsány, 1708. augusztus 5.

Rákóczi az 1708-as táborozást azzal a célkitűzéssel kezdte meg, hogy hadaival betör Sziléziába s megpróbál összeköttetést teremteni a poroszokkal. Útközben Lipótvárát akarta elfoglalni, de tábornokai, főleg Bercsényi Miklós, erről lebeszéltek és Trencsén ostromát javasolták. A fejedelem elfogadta ezt a javaslatot. A császáriak - értesülve a kurucok előrenyomulásáról - Viard tábornok vezetésével gyorsan a vár alatt teremtek s őrségét megerősítették. A vár ostromára nem kerülhetett sor s a kurucok szembetalálták magukat a Heister tábornagy vezette császári sereggel. Augusztus 3-án a két sereg összeütközött s a jobban fegyelmezett és vezetett császári hadak megfutamították a kurucokat. Rákóczi, meg akarván állítani a szaladó hadakat, elébüik próbált kerülni, de lovával felbukott és megsérült. Az a hír terjedt el, hogy súlyosan megsebesült, sőt, hogy meg is halt. A kuruc sereg megbódult s futott, ki merre látott. A fejedelmet hívei a nyitra szerdahelyi kastélyba vitték, ahol sebét orvosok vették kezelésbe s onnan ment át Kistapolcsányra, ahonnan ezt a levelet írta, amely újabb bizonyítéka meggyőződése rendíthetlenségének s lankadatlan akaraterének.

Isten minden jókkal áldja meg Kegyelmedet!

Elhitettem magammal, hogy mind az minapi levelem, mind az köz- s szaporán járó hírek után óhajtvá várja Kegyelmed szerencsétlen actusunkról [esetünkéről] való relatiómat [beszámolómat], mert mind az Kegyelmed hazánk, dolgaink s mind személyemről való gyötrelmei az rosszat is óhajtvá szokták vártatni, annyival is inkább, mivel nincs kétségem benne, hogy sokan sebbe esésimet, avagy halálomat is hirdetek, az mely megvallom kedvesebben esett volna ily gyászba öltözött sorsomnál és édes nemzetem gyalázatja szemlélésénél s veszedelménél. De mivel az mindeneket kormányzó s mindenkit szabad, de igazságos ítéleti s akaratja szerint rendelő Istennek megtetszett életemet megtartani, tengődök az szerencsétlenség és bú habjai között lebegő életbe, tökéletesen reménlvén annak szent kezeitől való vigasztalásomat, az melyektől eredett látogatásom. Hogy azért Kegyelmednek mindenekről bő információja [értesülése] lehessen magát fegyverhordozómat avégre küldöm, hogy mindeneknek circumstantiáiról [körülményeiről] informálhassa Kegyelmedet s legkiváltképpen azokat, az kiknek szíve megcsüggedezhetnék és hazánk boldogulásában való szívek habozhatna, de lássa ki-ki közülök, mit cselekszik: nem első példa ügyünknek akkoron való felmagasztaltatása, az mikor legkevesebb vala reménységünk. Én jól tudom, hogy Kegyelmed oly statusban [helyzetben] nincsen, hogy ide segítséget küldhessen, de egyedül csak azon kérem Kegyelmedet, hogy maga operatióit [hadműveleteit] úgy folytattassa, hogy mind az két felől egyenlő szerencsétlenség ne érjen bennünket. Bessenyei és Szemere ezereit otthon fogja már eddig találni Kegyelmed, melyeket is maga mellé felültethet és az Tiszán innen valók felültetéséről és ugyanaddig az vármegyék felvételéről is már actu [most] folytatjuk parancsolatunkat, hiszem is Istent, hogy mivel az Dunán túl valók (az honnan az ellenség minden hadait ide contrahálta [összevonta] vala) felettébb is iparkodnak és recentissime [legújabb] 500-at vágtanak vala Sopronnál, fog időt adni Isten mindeneknek reparatiójára [helyrehozatalára]. Az Kegyelmed 27 Juli [július 27-én] írott levelére pedig midőn első nyugodalmam alkalmatosságával bővebb választ kívánok Kegyelmednek adni, az alatt is maradok Kegyelmednek mindent jót kívánó atyafia

F. Rákóczi m. p.

42.
BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Eger, 1708. augusztus 24.

A trencsényi csata után a hadak széteszlottak s zavar támadt szerte az országban. A fejedelem Egerben újramezdte hadgyűjtő és diplomáciai tevékenységét. A császáriak azonban tovább nyomultak előre. Az árulások sora kezdődött a kuruc hadseregben. Pálffy Nyitra ellen fordult s a vár 25-én meg is adta magát. Ocskay László, a legendáshírű brigadéros augusztus 28-án átállt a császáriakhoz. Viselkedése már korábban gyanús volt, de sem Rákóczi, sem Bercsényi nem gondoltak az árulására. Nagyon érdekes, hogy a fejedelem - amint a főgenerálishoz írt leveléből kitűnik - maga is tanulmányozza a közhangulatot és nagy jelentőséget tulajdonít a közrend véleményének.

... Még az Kegyelmed 21.(-én) írott levelére maradék vala adós válasszal, hogy az 22. datáltatottat [keltezettet] is vettem Pálfi megindulásáról. Az elsőben Ocskai s Ottlik között való indulatokat látván, azt én is csak annak magyarázom, aminek Kegyelmed, s nem is lehet arra ötlet megfogattatni, annyival is inkább, mivel látom, hogy kívánna maga is iparkodni;²⁰⁰ de az is való, hogy el kell szoktatni őtet a tánc- és dorbézolástól. Mert most kíváltképpen azon lévén, hogy az ország minden rendei elméjét kitanulhassam: az Tiszamellyéki hadnak az a panasza az többi között, hogy a subalternus commendók [alacsonyabb rangú parancsnokok] az szolgálatnak az súlyát ezekkel vitetik végben, magok hátok megett ezerekkel isznak s táncolnak, minden próbájok abból áll, hogy messze helyeztetvén az lest, magok sohasem secundálják [segítik], melyre nézve diffidentiaja [bizalmatlansága] van az közrendnek hozzájuk, az melyet én el is hitettem magammal... Az vármegyék, szegényember- és nemességnek, hihető reám is, de Kegyelmedre és több generálisokra van panasza, s Azt mondják uram azt mondja, hogy minek adnának? mert csak az urak ládájában marad a pénz; öszvemocskolják, confundálják [kigúnyolják] tréfában minden rendeket, nem mernek szólani, s nemhogy szabadságra mennének, nagyobb iga terhe alá vettetvén, még szólalni sem lehet; az vitézlő rend mindeneket öszvegázol; az commissariusok [hadbiztosok] széltiben parancsolnak; az én végezésimet és az ország determinatióit [elhatározásait] széltiben változtatja Kegyelmed; semmi állandóság nincsen; az udvariak személyválogatás nélkül bánnak az szegény- és nemesemberrel; ha panaszkodik: vagy meghazudtoltatik, vagy csúfoltatik, vagy szidatik. Mindezekben én ugyan alkalmasint régen tudom az választ és valóságot, de mihaszna? ha mindazok, az kiknek ezek mondatnak, vagy nem tudják, vagy nem hiszik az valóságot; elhiszik, elhitetik másokkal: csak kedvetlenséget szerez, annál is inkább, hogy sok senator is confirmálja [megerősíti]. Melyre nézve pro opinione vulgi [a köz vélekedéséért] én, megvallom, alig találnék jobbat mindezeknek elhárítására, mint ha minden vármegyének megparancsoltatnék, hogy secundum deutri puncta concinnanda, publica inquisitiót sine differentia personarum peragálna [az összehangolandó vallatási pontok alapján nyilvános vizsgálatot indítson személyre való tekintet nélkül], - legalább elmenne az híre, hogy zabolázni akarjuk az rosszat; melyről Kegyelmednek bővebb opinióját [vélekedését] elvárom...

²⁰⁰ Bercsényi augusztus 21-én ezt írta Rákóczinak: „Ottlik Uramban van valami picantéria Ocskaira; az miket ír, nem elég megfogásához.” Ottlyk gyanúja jogos volt.

43.
BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Eger, 1708. szeptember 2.

„Veszedelmes tenger habjai” közt hánykodik a magyar nemzet hajója. Ocskay árulása után Bottyán tábornok kezdeményezésére 1708. szeptember 1-én a kuruc főtisztek újból felesküdtek a konföderációra. Rákóczi ismét bizakodik, bízik abban, hogy „helyreüti bátor, erős és eltökélt szívük az eddig szitkozódó, morgó, prédáló sokaságot”. Bercsényihez írt levelének hangja beszédeinek és imáinak szárnyaló pátoszát idézi.

... Ezen felháborodott hazánk veszedelmes tengere habjai között teljes örömmel értettem az Kegyelmed tegnapi leveléből az hadak szívének újabb felbuzdulását, és Isten ő szent Felsége rajtunk könyörülő kegyelmének megújult jelét, az midőn tudniaillik, súlyos, de igazságos ostorozási után mind békességes tűréssel, mind állhatatos s megegyezett szívvel áld meg bennünket; mert bizonyára olybá tartom hadakozásunkat ezáltal, mintha újabb táborral erősítettünk volna meg: mert még Gedeon példájából²⁰¹ is látom, miként választotta meg az Isten az erős férfiakat, az kik által népének ellenségét meg akarta verettetni, hogy megmutassa, hogy nem az hadnak sokasága, - hanem az benne való bizodalom és eltökélt szív veri meg az ellenséget; s pedig, hogy már tudom, hogy találkoztak oly magyarok, az kikkel lehet életemet hazám szabadságáért inkább feláldoznom, mintsem bújdosásra adnom kesergő, s koporsóig gyásszal beborított fejemet.

Kövessük tehát állandósággal megáldott szívünk indulatjával az Isteni Felség hívogató s utat mutató kegyelmét, s ne tekintsük hadaink számát: de az ő szent, akár jóra, akár rosszra vezérlő kegyelmét s akaratját vegyük célul, - bizonyára meg nem szégyenítettünk, csak újabb vétkeinkkel ne ingereljük bosszúálló igazságát!

Nem hitetheti el Kegyelmed magával, mely keservesen esik, hogy ez immineáló senatus concursus [a szenátus küszöbön álló összejövetele]²⁰² miatt nem mehetek magam is közükbe azoknak, az kikkel életemet nemcsak már egyszer hitem szerint öszvekapcsoltam, de újonnan is annak szívbeli újításával öszveköttöm, s buzgó szívvel kérem Istenemet, hogy vagy boldogulásokért engedje életemet felszentelnem, vagy vélek együtt valaha aztat látnom, az melynek eléréséért minden szenvedésem s epesztő bűm édes és vigasztaló. Vegye tehát azon szent Isten kedvesen az elkezdett böjtöt is,²⁰³ az melyet igenis, helyesen rendelt Kegyelmed azon napra, az melyen meglátogatott, és erőnkbe való meghittségünket csak azért is méltán megszegyenítette, hogy reménységünket abba vetettük, s az ő Szentségét és Felségét nyelvünkkel mocskolni semminek sem tartottuk, s meg nem ismertük, hogy ellene inkább, mintsem az német ellen hadakozunk. Nincs tehát mért megháborodnunk azoknak elpártolásán, az kik még most is inkább bíznak az emberi erőben, mintsem az Istenben; és bizonyára kívánom, hogy az Isten inkább mostani változással tisztítsa s irtsa ki közülünk mindazokat, az kik szegénység vérében és prédálásban s nem az szabadság s hazánk boldogulása keresésében fáradoznak, s csak erszényeket tölteni igyekeznek. Helyre üti bátor, erős és eltökélt szívünk az eddig szitkozódó, morgó, prédáló sokaságot!...

²⁰¹ A Biblia szerint kis válogatott sereggel verte meg az ellenséget.

²⁰² A szenátust szeptember 5-ére hívta össze Egerbe.

²⁰³ Bercsényi elrendelte, hogy a táborozás idején minden pénteken böjtöljenek.

44.
KÁROLYI SÁNDORHOZ

Eger, 1708. szeptember 21.

Az egri tanácsülés úgy határozott, hogy Erdélyből ki kell szorítani a németet. Károlyi kapta ezt a feladatot s el is indult Erdély felé Heves megyén keresztül. Útja során levelet írt a fejedelemnek, melyben követelte, hogy a vármegyék folyósítsák a „generál-stab és a volenter-ség fizetését”. Rákóczi szeptember 16-i válaszában kijelenti, hogy külön forrásai nincsenek, a zsoldot onnan kell venni, ahonnan azt rendelték. A tábornok azonban nem szűnik meg panaszkodni s a fejedelem nem tehet mást, mint hogy felhívja figyelmét: tekintetbe kell vennie nemcsak a vitézlő rend zúgolódását, hanem a vármegyék helyzetét is, az egység fenntartása nélkül nem lehet a harcot folytatni.

... Az Kegyelmed 19-dik[-éről] datált levelét vettem, melynek hosszas írására és újított panaszra, csak elhiszem, nem kevés ösztönt adott az 16.[-áról] datált és cancelláriámról expédiált [küldött] levelem, az melyet Kegyelmednek az Heves vármegyei dologról írtam; de, boldog Isten! oly ösmerhetetlen vagyok-e? hogy még eddig sem láthatta Kegyelmed által az ilyenekbe observált modalitásomat [követett módszeremet]; avagy talán az cancellariába és expédiációba [leírásba] esett fogyatkozás? melyben nem parancsoltam irattatni, hogy Kegyelmed praetensióját [igénylését] elengedje, hanem, hogy csak úgy végezze dolgát az nemes vármegye, hogy tőle ne busíttassam: mert impositive [kötelező erővel] az ország determinációja [elhatározása] ellen nem imponálhatom [róhatok rá terhet], s az vitézlő rendnek is méltó instantiáját [kérését] denegálni [megtagadni] nem kívánom, noha tagadhatatlan, hogy egyik fülemet a szegénység átkozódó és siránkozó panaszra figyelmeztetvén, s az másikával az vitézlő rend zúgolódó morgásit hallván s nyomorúságát szemlélvén, alig tud mely felé hajolni sok rosszal terheltetett és ostromoltatott elmém, - mivel ezen országba se a vármegyék, se a vitézlő rend nélkül nem lehetünk, és akárki miként considerálja [tekinti] az elmúlt Thököly uram hadakozását: de valamint szerencsétlenségit nagy részről az vármegyék elpártolásának, és ezeknek disgustusát [elkedvetlenedését] az kíméltelenségnek tulajdoníthatni: úgy most is látható dolog, hogy mindezekről méltán tarthatván, oly szükségünk vagyon egyikére, mint a másikára, és én lévén az panaszoknak és sírásoknak s rívásoknak centruma [középpontja], kit-kit consolálni [vigasztalni] igyekezvén, egyebet nem írhatok, hanem hogy úgy complanáltassanak [intéztessenek] az dolgok, hogy ki-ki contentus [elégedett] lehessen; mert valameddig más ellen panaszkodnak én előttem: mind fennmarad az feleknek az satisfactióról [kielégítésről] való reménségek, de valamikor én rövideden kiadok panaszokon: nem lévén hova folyamodniok, desperatióra [elkeseredésre] változik az reménység. Az Kegyelmed inclusáiból [mellékleteiből] való, hogy semmi örvendetes materiát [dolgát] nem értek: de hiszem, mindezeket megváltoztathatja az, aki eddig is maga ingyen való szent kegyelméből kormányozá ügyünket!

Hová voltak assignálva az stabális tisztek [hová kaptak utalványt a törzstisztek]? én, bizonyára újonnan is mondhatom, hogy nem tudom, mert megfélejtkeztünk-e rólok vagy ki nem telhetett? de az tabellákban [kimutatásokban] sehol nem találom neveket; jut mindazonáltal eszemben, hogy olyan rendelést tettem, hogy az generalis-stab [tábornoki kar] fizetésére a stabális [törzstiszti kar] főquártélymesternek legyen gondja; az volluntirok [önkéntesek] dolgát lássa, hogy accomodálhatja [rendezheti] Kegyelmed: mert én bizony az alchimiához keveset tudok, ott is híjában keresek, ahol nincs, mivel mindenek assignálva [utalvánnyal ellátva] voltak és vannak s fogyatkozás nélkül sehol sem vagyunk.

Grabaricsnál micsoda pénz vagyon, azonkívül az melyet Kegyelmed az aranyváltásra adatott vala? nem tudom; én aztat is nem szánom hazántól, de úgy látom, hogy az abrudbányai

nagyhírű oeconomiát [gazdálkodást] így félbe kell szakasztanom: mert én oda máshonnan nem provideálhatok [gondoskodhatok]; disponáljon [rendelkezzék] azért Kegyelmed felőle, amint legjobbnak ítéli; ha marasztani meg nem lehet, az én káromért hazám meg ne fogyatkoztassék...

45. BOTTYÁN JÁNOSHOZ

Sárospatak, 1709. június 19.

Bottyán egyre nagyobb türelmetlenséggel szemléli a hadak tétlenségét. A népszerű főtsízt elsősorban nagyobb portyázásokat szeretne kezdeményezni főleg Pozsony irányában s bántja, hogy erre nem kap engedélyt. Rákóczi azonban jelentős hadműveletet tervez s a Morva határszélre akarja küldeni Bottyán csapatait. A fejedelem a nagyobb összefüggésekre hívja fel idős tábornokának figyelmét s türelemre inti őt.

Az Kegyelmed adjutántja [hadsegéde] által küldött levelét vettük, és tovább is nagy kedvesen értettük az Kegyelmed hazánk szolgálatjára való felindított buzgóságát, egyszersmind némelyek visszavonásáról adott információját [tájékoztatását] is, és hogy Főgenerális²⁰⁴ kedves atyánkfiától kiadott orderekben [parancsokban] világosítást kíván. Mi azoknak conti-nentiáját [tartalmát], igenis, jól tudjuk, s nem is csudáljuk, hogy Kegyelmed túrhetetlen, és az ellenséget, melynek erőtlenségét láttatik látni, nehezen szenvedni előtte packázni; de mivel hazánkhoz való kötelességünk, se az hadakozásnak rendi s állapota nem engedi, hogy mi is csak azokra tegyünk reflexiót [gondoljunk], az melyeket Kegyelmed lát, hanem az egész ország külső és belső dolgaira kell reflexióval [figyelemmel] lennünk, - ne gondatlanságunknak tulajdonítsa Kegyelmed, ha maga jóindulatból származott igyekezetit hirtelen nem secundálunk [támogatjuk]; azalatt is mindazonáltal Ebeczki István brigadéros hívünknek megparancsoljuk, hogy az Kegyelmed caractere praejudicuma [hatáskörének megsértése] nélkül járjon el instructiójában [utasításában], és mihelyest minap Kassán létünkben Kegyel-medhez is expediált curirunk [küldött futárunk] megtér, bővebb és világosabb orderunk [parancsolatunk] által fogja Kegyelmed megérteni szándékunkat. Eddig is se az én, se az Bercsényi úr ordereiben [parancsolataiban] feltett clausulával [záradékkal]: hogy Kegyelmed mindazokat kövesse, az melyeket hazafiúságához képest kötelessége hoz magával, nem egyebet értettünk, hanem, hogy addig is az particularis portákat [egyenkénti portyázásokat] és csapdozásokat kövesse el az ellenségen, míglen formálisabb operációkhoz [hadműveletekhez] kezdhetünk; mert az időn és az hadakozásnak szokott fogyatkozásin ha erőt kívánok venni, - nagyobb kártól tarthatunk, mintsem hasznót remélhetünk. Mivel peniglen az hadakozásnak conjecturái [körülményei] óránként változnak, Kegyelmed mindenekről únos-untalan tudósítson bennünket, és embereit, portáit szüntelen jártatván, minden tehetségével azon légyen, hogy bizonyos hírekről tudósíthasson - s Nógrád várának építését szorgalmaztassa...²⁰⁵

²⁰⁴ Bercsényi Miklós.

²⁰⁵ A fejedelem védelmi háborúra rendezkedvén be, ebben az időben a legfontosabb várakat igyekszik megerősíteni. Így került sor Nógrád újjáépítésére is.

46.
BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Sárospatak, 1709. augusztus 13.

1709 első felében csak kisebb csatározások folytak, de a császáriak így is nagy előnyökhöz jutottak, különösen azért, mert a kuruc főtisztek „megijedtek a vénasszony hírétől” és feladták hadállásaikat, a különböző várakat. A szabadságharc egyre szűkebb területre szorult vissza s Rákóczi, hogy tért nyerhessen, elhatározta, hogy áttöri a Liptóvár és Szentpéter között kiépített császári sáncvonalat. A hadakat Csáky Mihályra, Bercsényi sógorára bízta, aki azonban rövid harc után augusztus 9-én visszavonult. A fejedelem vizsgálatot rendelt el ellene s Csáky a hadakozástól kénytelen volt visszavonulni, hűségében azonban nem rendült meg és a bujdosásban is követte a fejedelmet.

... Az midőn az Kegyelmed tegnapi napon vett két rendbéli levelének válaszát az interveniáló [közbejövő] lengyel expedícióm [postám]²⁰⁶ miatt egykevéssé halasztani kívántam volna, - abban fáradozván, ma interveniála [közbejött] az Kegyelmed 11.(-én) írott levele is, az melyből Csáky Mihály által rosszul főzött dolgoknak feltálasát látom, s abból magyarázom, hogy még talán nem is tudott Pálfi az liptai dolgokról valamit: hanem csak az Balog István lármájára²⁰⁷ és az Kegyelmed gyaloggal való jöveteli hírére jött; már véghezvivén Balog Istvánnal való dolgát: kétségtől contentus [elégedett] leszen, s nem is hiszem, hogy tovább progrediáljon [nyomuljon előre]. Én kergettetném az hazaszéledt katonaságot, de nincs kivel: mert minap is az luci²⁰⁸ hadnagyommal megfogattatván némely tolvajokat, az kik közül némelyeket fel is akasztattam, az társai reámentek házára, rútol meglövdözték; most azoknak persecutiójára [üldözésére] küldöttem az mellettem levő karabélyosok közül egynéhányat, s az neveket is, ímé, includálok [mellékelem] Kegyelmednek.

Én mindezen lármázó hírek és helytelenségek között, megvallom, semmit rosszabbat nem látok, mint hogy evvel mindakettőnknek személye discredítáltatik [hitelét veszti] az ország előtt, s végtére nagyobb szerencsétlenség kerekedhetik belőle, ha pro contentatione populi et justitia [a nép kielégítéséért és az igazságért] példa nélkül hagyatik az dolog; s ideje s alkalmazatossága van most Kegyelmednek, hogy megmutassa az ország előtt, hogy az rosszul cselekedő atyjafiának sem kíván kedvezni. Jól tudom én discernálni [megkülönböztetni], quod non sit peccatum malitiose, sed haec insufficientia committere facit [hogy nem rosszindulatúan a bűn, hanem a tehetetlenség követteti el ezeket]. De evvel, mivel már sokszori példa, nem satisfaciálunk [teszünk eleget] az országnak; annak okáért pro satisfactione omnium [mindenkinék megelégedésére] méltónak tartom lenni, hogy suspendálhassék ab officio [hivatalból felfüggesztések] - ha arestom [letartóztatás] nem indicáltatik [rendeltetik] is - az főcommandó [főparancsnokság], s legyen törvény belőle; ne mondják, hogy csak a szegénylegényeket tudjuk büntetni, s ne is gondolják az generálisok, quod sint condomini Imperii [hogy a hatalom egyenrangú birtokosai]...

²⁰⁶ Lengyelországba küldött postáját érti.

²⁰⁷ Balogh István dandárát Dévény alól Pálffy megszalasztotta.

²⁰⁸ Tiszaalucsi.

BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Szentmiklós, 1709. szeptember 1.

Az ország belső helyzete a trencsényi csata után egyre rosszabb lett. A katonai kudarok, a gazdasági bajok, a pestis súlyos csapásokat mértek a szabadságharc ügyére, amelyen már az sem tudott segíteni, hogy a fejedelem az 1708-as sárospataki országgyűlésen keresztülvitte a jobbágysághoz hajdúszabadságára vonatkozó határozatot. Ekkorra már a francia támogatás is jelentéktelenné vált, a segélypénzeket nem folyósítják s Rákóczi egyedül a cár segítségével reménykedik annál is inkább, mert a poltavai csata után Oroszország nemzetközi helyzete megerősödött. Erről a reményről ír a főgenerálisnak, aki az Oroszországgal kötött szövetség kezdeményezője s legfőbb támogatója.

... Óránként várván leveleket Lengyelországból: az Kegyelmed Tamásiból írott levelére sem válaszoltam vala; hanem idejövén, tegnap s ma két rendbélit veszek, és Patakról az első levelekre (az melynek copíáját [másolatát] Kegyelmeddel is communicáltam [közöltem] vala) való válaszát Golovkinnak vettem curirom [futárom] által. Hogy pedig legelsősor az Kegyelmed levelére adjak választ: az 24.-i együtt jövén az 28.(-ival) az posták negligentiái [hanyagosságai] miatt, abból magam is örömet értettem Ignác hitetlenségének Istentől való megbüntetését;²⁰⁹ bár többen tanulnának példáján! De mivel az emberi testnek az szív centruma [középpontja]: csak annak motusi [indulatai], félelme, avagy bizodalma kormányozzák az emberi cselekedeteket, mind más országban, mind minálunk, s ha jó lesz dolgunk: szent lesz az Confoederatio [Szövetség], ha rosszul, - lengyel hit lesz belőle...

Az mi már ezen nyomorgó campaniának [táborozásnak] folyamatját illeti: jó lélekkel mondom, még semmi sem történt, amit nem praevidiáltam [láttam előre] még Patakon létemben, ha nem mondtam is; mert ámbár, ha nem volt mit dicsérnünk tiszteinkben: de fogyatkozások annyira ki nem tetszett, mint az mióta defensive [védelmileg] kell viselni magunkat, - az mely próbaköve szokott lenni az hadakozó embernek; mert az offensióba [támadásban] történt vétkek indifferenseknek [közömböseknek] láttatnak, s időt az reparatióra [kijavításra] adnak: de az defensio [védelmi harc] legkisebb fogyatkozást rémulések szokták követni, azért nehezen reparálhatók [javíthatók ki], s az közrend elvesztette bizodalma az tiszteiben, sem ez amabban, s mi az generálisokban nem bízunk, és így regulárisok vagyunk [reguláris katonaként viselkedünk], s az gradusokat [rangokat] observáljuk [tiszteletben tartjuk]. Többet is írhatnék ezek felől, de mi haszna? mert Kegyelmed is tudja s érti ezeket. Azért csak ezt repetálok [ismétlem], az mit Kegyelmedtől egyszer hallottam vala Lengyelországban: quod consilia, quibus impares sumus, fatis committamus [elhatározásainkat, melyekben nem vagyunk egyenrangúak, bizzuk a sorsra]. Hogy mindazonáltal nagyobb confusióban [zűrzavarba] ne ejtsük magunkat: redeamus ad primordia determinationum nostrarum Patakiensium [térjünk vissza pataki elhatározásaink kezdeteihez],²¹⁰ az melyektől az popule [nép] közönséges impatientiája [türelmetlensége] eltávoztata bennünket, és azért kellett vala kezdenünk az tót s tótul végeztetett liptai operatiókat [hadműveletünket]²¹¹, az melyek jól is,

²⁰⁹ Szegedi Ignác Ocskayval együtt árulta el a kurucokat, de egy vicehadnagy Dévénynél elfogta és sebesülten Bercsényi táborába vitte.

²¹⁰ Az 1708. decemberében megtartott sárospataki országgyűlésen azt határozták el, hogy egyelőre nagyobb hadműveletbe nem fognak s fegyverszüneti tárgyalásokat kezdenek Béccsel a nemzetközi helyzet kedvezőbb alakulására várva.

²¹¹ Rákóczi július elején megváltoztatta a sárospataki elképzeléseket s Csáky Mihályt a liptói sáncok ellen küldte.

rosszul is estek: mert pro magna fama [nagy hírrel] vissza láttattunk nyerni Szent-Miklóst, és az többi szenteket; s ha már Pálfi is recedált [visszavonult], minekelőtte újonnan valamihez kezdünk, reparáljuk [hozzuk helyre], az mennyiben lehet magunkat, s mi se bántsuk, ha ő bennünket nem bánt; mert bizony úgy vagyunk mi az némettel, mint az két, fogát vicsorgató s marakodni nem merő kuvasz: ő tőlük sem lehet, mi tőlünk sem, s mindaketten untig eleget hadakoztunk, s örömet becsülettel elválnánk egymástól - amint most Pálfi, csak elhiszem, morogva válék el Kegyelmedtől. De én mindenkor csak jót remélek: mert Isten irgalmassága ellen való dolog volna elhagyni nemzetünket; s hazánkban csapdozván: meglátja Kegyelmed, külső országból segít meg; de nehéz várni, az való. Ezen, Nedeczki includált [mellékel] leveléből megláthatja Kegyelmed az egész dolognak compendiumját [összefoglalását]; csak közelebb jöjjön, Brennerre²¹² bízom ezen negociatiót [tárgyalást], s okosabban fog folyni; mert ha Kegyelmed ugyanezen curérja által írott négy dib-dáb leveleit olvasná: Kegyelmed is, Pálfi Pál módjára, szánná ötöt. Szinyavszkiné²¹³ asszonyom írja, hogy az cár éppen nem gondol Augustussal.²¹⁴ de Mecsnik²¹⁵ erővel bé akarja hozni. Szinyavszki uram megvallotta, hogy messze ment véle, s nem tudja, hogy recedáljon [vonuljon vissza]? mert desperált [lemondott] volt az cár győzedelméről. Mivel penig tudom, hogy Augustusnak [Ágostnak] magának módja - se pénze, se hada nem lévén - nincs az bejövételre: csak jó reménységet adnak az odavaló dolgok, mivel azt is írja Nedeczki, hogy az prussiai [porosz] követnek jött parancsolatja az urától, hogy promoveálja [mozdítsa elő] dolgaimat az cárnál.

Golovkin levelének az párját is küldöm az postscriptával [utóíráttal]. Ezen moszkva [orosz] hadak közelgetvén: már van ordine [parancsolatja] Brennernek, hogy ha a cár érkezik, persvadeálja [javasolja] az tizenhárom városra való küldéseket; sub praetextu melioris impeditiois Regis Sveciae ad transitum intentandum [azzal az ürüggyel, hogy így jobban meg lehet akadályozni a svéd király átutazási tervét],²¹⁶ s evvel leültetjük, remélem, Lubumerczki uramot is.²¹⁷ Már én csak az resolutióját [elhatározását] fogom praemálni [sürgetni] s hírt csinállok alattomban, hogy bizonyosan tudom, hogy francia újonnan akarván békéleni:²¹⁸ ha hamar nem resolválja [határozza el magát], - késő lesz az mediatio propositiója [közvetítés javaslása].²¹⁹

Babocsai²²⁰ instantiájára [kérésére], igenis, jó lesz az inquisitió [vizsgálat], nem is lehet jobb móddal, mint így; bár Csáki Mihály is hasonlót kívánna: mert az ő ellen való processussal

²¹² Rákóczi elégedetlen volt a cárhoz küldött Nedeczky és Talaba viselkedésével, s ezért Brenner apátot jelölte ki követévé.

²¹³ Sieniawskiné.

²¹⁴ Ágost lengyel király.

²¹⁵ Mecsnikov.

²¹⁶ A poltavai csata után XII. Károly a török kézen lévő Benderbe menekült. Többször felbukkant az a hír, hogy Magyarországon keresztül akar hazájába visszatérni. Erre azonban csak 1714-ben került sor.

²¹⁷ Lubomirski Tivadar lengyel főúr, a 13 elzálogosított város sztarosztája, ellenségesen viselkedett a kurucokkal szemben és segítséget nyújtott a császáriaknak.

²¹⁸ Ebben az időben a franciák Hágában tárgyalásokat folytattak az angolokkal és a hollandokkal a béke megkötésének feltételeiről.

²¹⁹ Rákóczi azt javasolta, hogy XIV. Lajos közvetítsen a svédek és az oroszok között s ugyanakkor I. Péter vállalja el a közbenjárást a spanyol örökösödési háborúban.

²²⁰ A lipitói sánc otthagynya miatt Babocsayt sokan „labancosnak” tartották s ezért kért maga ellen vizsgálatot.

[eljárással] nem nekem kell satisfactiót [elégtételt] tenni, (mert úgyis tudom, hogy est peccatum insufficientiae [a tehetetlenség bűne] dolga), de az országnak, quod supponit malitiam [amely rosszindulatot tételez fel], et eam in nos quoque redundabit, si non demonstrabimus ejus innocentiam, respectu malitiae [és ez ránk is visszaháramlik, ha nem bizonyítjuk be ártatlanságát a rosszindulatot illetően]. S egyszóval, csaknem úgy van dolga, mint Forgácsnak,²²¹ - csakhogy az különböző elme emebben nagyobb aggravatiókat [bajokat] okozott...

48.

BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Munkács, 1709. november 6.

A fejedelem a börtönből való szabadulásának évfordulójára emlékezik s önzetlenségtől, hazaszeretettől fűtött szavakkal jelenti be Bercsényinek elhatározását: katonái élére áll s megpróbálja „megújítani” a nép szívét. A szabadságharc kezdetét idézi s azt reméli, hogy személyes példaadásával sikerül ismét feltámasztani az egykori lelkesedést és lehetőség nyílik arra is, hogy új hadakat toborozzon.

... Ma anniversariuma [évfordulója] lévén kiszabadulásomnak,²²² adja Isten és áldja következő írásomat, és ezen nap az ország szabadítására kiszabadítván, az mai conceptusommal [felfogásommal] és resolútiómmal [elhatározásommal] engedje érnünk óráját szabadulásának s magunknak!

Olvasván azért az Kegyelmed utóbbi levelét, és fájdalmas szívvel szemlélvén az tisztek, generálisok és az had szíve, elméje bodulásokat: megvallom, mediumot [eszközt] nem látok, hanem qui perdit numerum, incipiat iterum [aki eltéveszti a dallamot, kezdje újból az éneket]; zűrzavart kell indítanunk, és az által boldogulásunkat keresnünk, mert soha nemzetünknek tébolygó és rosszat lankadtságunktól reménlő elméjét újonnan meg nem egyeztetjük jobban, mint ezen újonnan felgerjesztett szívünk jelenségében. Melyre nézve, mivel considerálok [gondolom], hogy hadainknak szívét nemcsak az ellenségtől való félelem fordította el, de az mióta az gaz tiszteket reformálván [a szolgálatból elküldvén], rendbe kívántuk venni, azoknak sokféle idegenkedő csábítások és egymásra irigykedő beszédek sokakkal letétették az fegyvert: azt gondolom, hogy azoknak elővételek többet tennének szívek újítására, mintsem az egyéb mediumok [eszközök]; melyre nézve, in extremitatibus constitutis rebus nostris [miután ügyeink végveszélyben vannak], ezen következő és accludált [csatolt] lista szerint talán nem volna rossz az patenseket [nyílt leveleket] ezerek gyűjtésére kiadni, és kinek-kinek az tisztek praeficiálására [kijelölésére] authoritást [hatalmat] adni. Tudom, senki ezerét nem completálná [egészítené ki], de nagy lévén az híre, ha egy ezeres-kapitány, companiás-kapitány [százados] szolgálatot tenne is, csak mozogna, beérnénk véle, s látnánk, egyszeri actuson [harcon] mit vihetnénk véghez! Hogy pedig szívek jobban fellobbanna: udvaromat reformálván [csökkentvén], magam mennék táborban, és praefigálnám [kijelölném] nekik Nagy-Mihály tájékát az gyülekezésre, s táborban szállván, azalatt vagy megtelepednék az ellenség, vagy nyomulna; ha nyomul, fárad, szerencsés munkát remélhetünk; ha megtelepszik, az nyakában mehetünk, és talán az Isten ád módot eleintén is az hírrel való cafoltatására [visszavonultatására] és más egyéb próbákra is. Ebben mindazonáltal, mivel szükséges, hogy

²²¹ Forgácsot Rákóczi parancsának nem teljesítéséért börtönbe záratta s 1710-ig nem bocsátott meg neki.

²²² A fejedelem 1701. november 6-án szökött meg a bécsújhelyi börtönből.

mind az Kegyelmed, mind az Károlyi elméje megegyezzek: opiniójok [véleményük] nélkül kezdeni nem akartam; tudjuk várban az commissariatusságot [hadbiztosságot] és kezdjük elől az tokaji regulát [szabályt],²²³ - megáld az Isten; kéz alatt engedjük az lovasodást, fegyveritást: meglátja Kegyelmed, miként fog újulni szíve ezen népnek, az ki inkább az szaladást praesupponálja [tételezi fel] felőlünk, mintsem az hadakozás continuatiójára [folytatására] való szándékunkat. Várom azért az Kegyelmed választát, és lassan-lassan készülök.

Csáki Mihály iránt én azt gondolom jónak, küldjön embert érte, és magához hívatván, ha jönni nem akar, hozzák hozzám, - mert úgy járunk véle, mint Ocskaival...

49. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

1710. január 22-23.

1709 végén a császáriak első őrvonala már Nógrád megyébe húzódott s a még kuruc kézen lévő Érsekújvár sorsa is reménytelennek látszott. Ebben a helyzetben Rákóczi elhatározta, hogy a svéd királyhoz csatlakozott és a poltavai csata után Magyarországra menekült Potockij kijeji palatinus svéd és lengyel zsoldosaival megerősödve, megtámadja a németeket. A két sereg, a Sickingen tábornok vezette császáriak és a Rákóczi vezette kurucok 1710. január 22-én ütköztek meg Romhánynál. A fejedelem közvetlenül a csata után két levélben (melyeknek csak a kivonata maradt meg hely megjelölése nélkül) mondja el a főgenerálisnak a harc lefolyását - frissen, színesen, mozgalmasan.

... Midőn a tábor die 22-a January [január 22. napján] Romhányánál már meg akart volna szállani: akkor hozzák hírét az vigyázó porták az ellenség jövetelének, aki is sebesen jött vala; melyre nézve az tábor azonnal kirendeltetett, és amidőn már az ellenségnek jobbszárnya az ott folyó Lókus nevű vízen általköltözött volna: az egész tábor bátor szívvel ellene indult, és legelsőbben is részünkről való balszárnán levő könnyű hadakat elszakasztván a némettől, az labancságot ráccal együtt lekconcolták, - az új segítő reguláris hada²²⁴ pedig megmutatták, hogy kell harcolni az némettel; mert midőn látták volna, hogy némely német squadronok [lovasszázadok] ellenek jönnek, ők is annál bátrabban, - szorosan, jó rendivel léptetvén - egy mezítelen spádéval [karddal] mind flinta-, mind pisztoly-tűzet felvettek, nemcsak körülvették és az Lókus vizének szorították: de Isten által dicséretesen meg is indították az ellenséget, ölték s vágták legalább félóráig. Ezt lengyel, magyar, tatár mind így követte. Melynek (az ellenségnek) a szaladója Lókus vizének tódult; aki a sárjában nem vezett - túl az hegyen, rettenetes meredek parton, csak lőtte s vágta a tatár s lengyel. Akkor - az magyar böcsületes szokása szerint - hátulja az hadunknak az prédának esvén: reá rohant véletlen az tűz közül valami csuport német, azokat puskázással confusióban [zűrzavarba] és szaladásban hozta: szétment az prédával. Azt a reguláris idegen had nem tudván, micsoda? - megfordult; a szétindult magyar elment. Amaz, látván, hogy semmi sincs: megcsendesült, és nagy csendesesen, rendivel az is visszatért.

Az németek részéről Generális Czikinget is levágták,²²⁵ feles tiszteket fogtak, azok közt Eugenius regimentjebeli²²⁶ főstrázsamestert is; azok mondják Eugenius herceg-, Latur- és

²²³ Rákóczi arra utal, hogy 1703-1704 kemény telén maga vezette Tokaj ostromát, együtt élt a sereggel a legmostohább körülmények között.

²²⁴ A svéd és lengyel csapatok.

²²⁵ Sickingennek valóban holt hírét költötték, de ez nem felelt meg a valóságnak.

Althaim-regimentjeit²²⁷ vesztettnnek lenni. Már tíz német standart [zászlót] hozták elő az külső hadak. Nyeresége untig elég volt minden nemzetségnek; az credentialját [pohárszékét] is az generálisoknak eladták már az tatárok. Amely része az ellenségnek szaladással salválta [mentette] magát: Szécsény és Vadkert közt levő vigyázó porta szemközben akadván véle - azokból is alkalmasint lecsapdoztak. Mennyi számú veszett? még nem tudhatni; - mindjárt az harc után pro recognitione [felderítés céljából] jártak tiszték az harchelyre: 200-ig való magyarnál (többet) nem találtak, - a német rakáson omolva feküdt...²²⁸

50. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Jászberény, 1710. március 8.

A romhányi csata nem gyengítette meg a császáriakat, sőt attól lehetett tartani, hogy teljes erővel megtámadják a még kuruc kézen levő várakat. Február 13-án a kurucok feladták Lőcsét s végveszélyben forgott Érsekújvár is. Rákóczi egyrészt mindent elkövetett e vár megtartása érdekében, másrészt azon munkálkodott, hogy - a romhányi csata tapasztalatai alapján - kialakítsa kislétszámú reguláris hadseregét. E terv végrehajtása a nemesség anyagi támogatásától függött: a fejedelem lépten-nyomon tapasztalja e társadalmi osztály önzését, s vele szemben elsősorban a vitézlő rendre támaszkodik. Jászberényben didereg „szellős kunyhókban”, s itt próbálja kidolgozni a jövő egészen újszerű s a vitézlő rend által sugallt terveit, melyek gondját megosztja Bercsényivel.

... Tegnapelőtt érkezvén Ebeczki István Újvárból: tegnap Szolnok megtekintésére menvén, magammal elvittem vala; miben legyenek Újvárban az dolgok? az ő módja szerint, tudom, bőven meg fogja Kegyelmednek mondani, úgy Balog Ádám szerencsés portázását,²²⁹ Stirum regimentje²³⁰ lejövetelit, és valamely újonnon Pozsonyban lejött hétszázig való ellenségnek hírít...

Sokat fárasztjuk, megvallom, elménket Károlyival²³¹ együtt: felmeneteli alkalmatosságával mihez kezdhetnek, az mely által ellenségünk szaggatott erejét lehetne még öszvegyülekezete előtt megrontani, minthogy gyalog nélkül sáncait aggreálalni [megtámadni] nem lehet; de csak nem látjuk módját Újvár megprófontírozása [élelemmel való ellátása] előtt - ahová innen is fog vinni már actu [most] idehozott 4000 kila [1875,6 hl] életet, az többit ott veszi, az hol talál, - mivel még Bát, Szebeléb táján eleget mondanak lenni az lengyelek. Mivel penig mind Antal,²³² mind Ebeczki relatióiból [jelentéseiből] is ki nem tanulhatom, úgy, az mint szeretném, az constitutiókat [állapotokat]: holnap küldöm adjutantomat [hadsegédemet], akinek

²²⁶ Savoyai Jenő-ezred.

²²⁷ Latour- és Althan-ezred.

²²⁸ A kurucok vesztesége a külföldi csapatokéval együtt mintegy 400 főre, a császáriaké 700-800 főre tehető.

²²⁹ Balogh Ádám brigadéros kurucai az év elején Tapolcán, Bazinban, Modorban, Szentgyörgyön támadták meg a németeket s elég jelentős helyi sikereket értek el.

²³⁰ Styrum-ezred.

²³¹ Károlyit a fejedelem Érsekújvár védelmére s élelmezésére rendelte ki.

²³² Eszterházy Antal, akkor érsekújvári parancsnok, miután 1709 végén teljesen kiszorult a Dunántúlról.

relatiója [jelentése] szerint küldhessem Károlyit, s attól fog függeni az én resolútióm [elhatározásom] is, amidőn tudniillik ellátom: mennyi hadat kell oda szakasztani? De, megvallom, hogy mindeneket előre elgondolván, s az ellenség lehető operációit [hadműveleteit] megfontolván: nem hiszem, hogy más úton az harcoláson kívül fegyverünk boldogulását remélhessük - melynek szerencsétlen sorsain eddig is sokat tanulhattunk; de ha ezt kerülni akarjuk: bizonyára úgy járunk, mint Antal az Dunán túl, aki minekutána foelicissime [szerencsésen] véghez hatta vinni a postirungokat [őrhelyek felállítását], s azok által az ellenség nagy darab földet elfoglalván, az hadait elszélesztette: végtére, az midőn kívánt volna is harcolni, nem volt kivel. Attól félek, végtére mik is úgy járunk, - melyhez most is már igen közel valánk, hogy az tél és az pestis meg nem tartóztatták volna az ellenséget, s még aratásig, ha szintén szerencsétlenség is ér bennünket, nem tarthatunk a sokáig tartható persecutiótól [üldözéstől], avagy notabilis progressusoktól [jelentős előhaladásuktól].

Az ellenségnek még semmi bizonyos híre nem hallatik, hanem két-három mélyföldnyire kijár éléshajtani - de ezen könyökön alvó és csak nyugalomra kereső tisztekkel nem messze mehetni; most mondá az sztarosza.²³³ Pest elein lézengő 30 lengyelt elkapának az odavaló labancok - hadd tisztítsák őket, mert azt gondolják: búcsút járnak, oly bátran kezdték az falukat barkászni.

Valóban építeném, ha lehetne az reguláris hadakat; de magam is általláttam, hogy hacsak az annectált projectumot [mellékelt tervezetet] nem követjük: másképpen mindenből kifogyunk; ez régi projectuma [tervezete] Keczer Sándornak - úgy hiszem, lesz is kész munkája iránta. Legnagyobb difficultás [nehézség] az executio modalitása [végrehajtás módja]; de már in extremitatibus [végveszélyben] forogván dolgozunk: az assignatiókat [kiutalásokat] kiadván, megveszi ki-ki magáért; avagy, ha remélheti Kegyelmed, az sem lesz rossz, ha per formam consultationis [tanácskozás formájában], az includált specificatio [mellékelt kimutatás] szerint, minden vármegyéből előlhívatván az vagyonosokat, disponálja [indítsa] őket ad donum gratuitum [önkéntes ajándékra], proponálván [javasolván] nekik: mi okból és extremitásokból [végszükségből] indítottunk ezekre, - az melyeket elkerülni nem is lehet; de, sapienti pauca [bölcsnek kevés is elég] -, kövesse Kegyelmed az mint legjobbnak ítéli, dummodo sequatur effectus [csak legyen valami eredménye], az mely magis in modalitate executionis, in qua ad omnes extremitates deveniendum est, quam propositionis consistit [nem annyira a javasolás, mint a végrehajtás módjától függ, mellyel kapcsolatban szükség van az összes végkövetkeztetéseket levonni]. Ha kinek pénze nincs, hoztasson posztót maga creditori [hitelezői] által, és fizesse ki az maga boraiból, ha magát excusálja [menti], hogy kereskedőt nem talál: irattasson Kegyelmed Rosznak és Pajpnak,²³⁴ - obligálják [kötelezzék] ők magokat, avagy ezeknek adjanak securitást [biztosítékot] amazoknak cimborási, az kik tőlük meg szokták venni az borokat. Csak Kegyelmed kéz alatt ezen munkába adhibeálja [vonja be] Keczer Sándort - alkalmasint ki fogja mondani: kitől mi lehet? Klobusiczki pedig az Hegyallyán lévő s borral kereskedő lakosokat jól tudja. Csak salutem Patriae habeamus pro suprema lege [a haza üdve legyen legfőbb törvényünk] -, s ha az feljebb említett két ember kénteleníttetni fog adni: bizony, megvételik az többen. Ezen levelemet ne is titkolja Kegyelmed tőlük, quia est periculum in mora [veszélyes késlekedni], s lássák, hogy nemcsak az Kegyelmed akaratja - mert ezt bizonyára írhatom, hogy az tisztek közönségesen beszélnek, mi ezen punctumokban [pontokban] fel van téve, s engemet urgeálva urgeálnak [sürgetve sürgetnek], s magok nevezgetik azokat, az kiknek nevei fel vannak téve; s lássa közülük ki-ki, mit cselekszik!...

²³³ Gruzinszkij, a Magyarországra menekült svéd és lengyel hadak egyik parancsnoka.

²³⁴ Ross és Paip krakkói kereskedők.

De hazámért ennyit szenvedvén, egynéhány ember respectusáért [kíméléséért] ügyét nem szerencsétlennem, kivált mivel az Confoederatio [Szövetség] által mindenünket közzé tettük hazánkkal, s lelkemismereti ellen való volna ennyi sok vérontást hijáavalóvá tenni. Nem mondhatja senki, hogy mindeddig is ezeket eltávoztatni kívánván, mindeneket el nem követtem volna, s most is el nem követnék; ha valaki jobbat tanácsol: nemcsak voxát [szavazatát] mondja, de effectusát [eredményét] is mutatja; - de addig eleget citálván [idézvén], reducálván [előhozván], allegálván [említvén] a törvényt, ha látom, hogy minden szép és rendes igazsággal, mód- és rendtartásokkal semmire sem mehettem nyolc esztendő forgása alatt: valakik a Confoederatiótól [Szövetségtől] nyilván elszakadtak, és az kik értékekkel s javaikkal aztat nem segítvén, titkon tőle elszakadnak - confoederatusoknak [szövetkezetteknek] nem tartván, hozzájuk magamat hitesnek nem tartom, úgy bánok vélek, mint hitetlenekkel, és hazám s vérem, nemzetem árulóival. Mert híjában annak közülök emlegetni az törvényt, az ki annak maga fősvénysége által árulója, s nem méltó, hogy annak maga pénzét avégre dugdoskodni engedjük, az ki jövődöben avval hazánk ellenségének hízelkedve, a járom alatt is kényére élni kíván, az midőn mind én, mind mások nem az bujdosáshoz hasonló élethez, de az hazánkért való vérontáshoz, s nemcsak javaink, de életünk elhagyásához készülünk. Nem mondhatja már senki, hogy az pompára kívánjam költeni (jöllehet annakelőtte is hamisan mondották), mert annak ellene mondtam, s az mely volt is: nemzetem dicsőségéért, nem magam büszkeségéért volt; de annak is csak akkor lévén ideje - ímé, elhagyám, és boldogabb vagyok s contentusabb [elégedettebb] ezen másokkal köztársommal, mintsem azelőtt valék; ezen magokat kímélő, fősvények és privatumokat [egyéni érdeküket] kereső haza nem-fiainak, - az kik tudnia illik, hazájokat nem segítik, azokról mondom, - tulajdoníttatván egyedül az rézpénz elveszését és abból következett szegények zaklatásait: ki lehet az, ki őket minden árulóknál nagyobbaknak nem tarthatja, ha némely fáradságinkat, vérontás- és nyomorúságinkat tovább is haszontalanná akarják tenni! Abban azért bizonyos lehet ki-ki: valakiben az lehetőség találtatik, és hazája szolgálatjára nem concurrál [siet], árulónak tartatni fog, az penig ne az maga esküvéséből - de az mások bizonyításából comperiáltassék [állapíttassék meg]: mivel inducált sententia [elfogadott vélemény] volt közöttünk, hogy ki-ki az magáé mellett megesküdhetik. Hogy tehát rövidítvén az írást, az hadaktól előmben terjesztetett projectumot [tervezetet] compendiáljam [összefoglaljam]: ímé, annak summáját rövideden feltésem.

I. Valamint mind tiszték, mind az közrend, hazafiúságától viseltetvén, mellém felült és fegyverben öltözött: úgy aztat tovább is continuálni [folytatni] kívánja: és valamint azt minden fizetés reménsége nélkül eleintén cselekedte, - úgy most is követni kész azon hazájához való szeretetét.

II. Nem tagadják, hogy közboldogulásunkra nagy fundamentumnak [alapnak] látják lenni az idegen reguláris hadaknak szaporítását - az mely mivel nem hazánk szeretetétől, de szolgálatjának bérítől köteleztetik az szolgálatra: azoknak fizetéseket, egyéb minden szükségek orvoslását szükségesnek látják.

III. Tudják a szegénységnek elfogyott állapotját, és az vármegyék tiszteitől s gazdagoktól következett inkább nyomorúságoktól, mint az terh és adó súlyától: mely okból, mivel az fizetésnek renunciáltanak [lemondanak], mivel magok is látják, hogy azon az úton az ország semmit sem remélhet; melyre nézve

IV. Mind javallják, mind hazafiúságomra és lelkemismeretire kényszerítvén, kívánják, hogy ne tegyem haszontalanná az sok vérontásokat - az mint feljebb is írák; hanem

V. Alkalmasint ismervén az ország úri- és főrendinek értékeit, az melyek közül némelyeket magok is excerpálván [összeírván], előmbe adtanak - azokat conscientiose [lelkiismeretesen] limitálván [kötelezván] bizonyos summa [összeg] megadására, quoquomodo [bármilyen módon] az limitálandó summát [kiróvándó összeget].

VI. Annál is helyesebbnek látják ezen propositiójokat [javallásokat], az mennyivel disintere-satusabb [önzetlenebb]; mert nem magoknak kérik, se oly időben nem teszik ezen projectumot [tervezetet], az midőn magoknak fizetések volt - hanem oly időben, az midőn már magok annak renunciálván [arról lemondván], hazánk mellett hadakozó idegen hadakra és azok szaporítására kívánják. Sőt (hogy) ez jobban is kinyilatkoztatassák:

VII. Készek erre magok is jószántokból contribuálni [hozzájárulni]. Kívánják, hogy az ő oblatiójuk [felajánlásuk] szerint proportionáltassanak, [arányosan terheltesse meg] az több úri-, fő- és nemesi rendek.

VIII. Valaki pedig azon summát [összeget], az mely conscientiose [lelkiismeretesen] reá limitáltatik [kiróvatik], meg nem adja: confoederatusnak [szövetkezettnek] ne tartattassék, mivel ha magát annak tartja - örökös jószágá eladásával is azt meg fogja bizonyítani, elhitetvén magával az igazlelkű hazafia, hogy ha hazánk szabadságában megmarad, az ő pénze is megtér; ha az elvesz, jószágát megtartani hazája veszedelmével nem kívánja.

IX. Hogy mindazonáltal hazánk boldogulásával ezen pénzében meg ne károsíttassék: kinek-kinek de refusione [a visszatérítésről] légyen assicuratioja [biztosítéka]. Ezt bizonyára ki-ki, ha szívére veszi, igaz magyar, örömmel cselekedheti: mert hazája boldogulván, kárt nem vall - ez elveszvé, a jószágá is utána mégyen; ha hamis akar lenni: nem méltó, hogy pénze meghagyattassék...

51.

TELEKI MIHÁLYHOZ

Szegi pusztá, 1710. április 29.

Az erdélyi kurucok sorai 1707 után megritkultak, hiszen Rabutinnek ismét sikerült megszilárdítani a császáriak helyzetét a fejedelemségben. Egyesek visszatértek a császár hűségére, mások a Tisza mentére, sokan Moldvába, vagy Havasalföldre menekültek. A Rákóczi mellett maradt erdélyi kuruc főurak egyike, Teleki Mihály tanácsstag arra kérte a fejedelmet, kaphasson hadi beosztást s így szolgálhassa a szabadságharc ügyét. Az erdélyi szenátor ilyen feladatra nem alkalmas s Rákóczi, aki már sokat tapasztalt s megtanulta, milyen kárt okozhat a rossz parancsnok, nyíltan megírja Telekinek véleményét.

... Mint az Kegyelmed, de az magok leveléből annál is inkább bővebben értettük bujdosó erdélyi hiveink sokféle szorongattatásoktól és nyomorúságoktól okozott, hol meghűlt, hol megújuló reménségű szándékit - melyektől szorongattatván: hol hazájokból és országok megmaradott részéből is kibujdosni - hol nemzetek között megmaradni - hol megint visszajönni - hol talán másként is gondolkodni kénteleníttetnek. De mivel hazámnak igaz ügyét tiszta lelkiismerettel folytatni kívánom: mind az Istenben minden tétovázás nélkül vetett reménségem, mind az kereszténység hozza magával - akárkitől is inkább akarok megcsalattatni, mintsem valakinek sokszor letett hitiben ok nélkül kételkedjem, annyival is inkább, mivel instantiajok [kérelmük] a Tanácstól²³⁵ is recommendáltatik [pártfogoltatik]: az

²³⁵ Az erdélyi kormánytanács, melynek tagjait az 1707-es marosvásárhelyi országgyűlésen jelölték ki.

főtiszteken és tábla-fiain²³⁶ kívül - az melyeknek tudniillik az ország szolgálatja az kimenetelt meg nem engedi - senki cselédje vagy személye kimenetelit, úgy az inhabilisek [alkalmatlannok] bennmaradását is ellenezni nem akartuk, noha tovább is a szegénység tehetsége szerint való intertentiót [eltartást] nem denegáltuk volna [tagadtuk volna meg]; protectiójokról [védelmükről] a vajdáknak irattunk - melyeknek effectuatiója [eredményessége], mivel csak egyedül magok akaratjától függ, jóllehet az Portától isi sokszor parancsoltatott - arról senkit is nem assecurálhatok [biztosíthatok], noha már az moldvai új vajdától²³⁷ is nagyígéretű ajánlásokat vettünk.

Mi resolváltunk [határoztunk] penig az reformátusok és evangelicusok communitasa [közössége] nevezeti alatt küldött instantiára [kérelemre]: tudjuk, Kegyelmednek is tudtára lészen; de az mennyiben azon dolgot igazságos- és törvényesnek lenni ítéltük: minden úton-módon secundálni [támogatni] kívánván, az Kegyelmed öccse küldését²³⁸ - annak továbbvaló solliciatiójára [gondozására] - nem reprobálhattuk [utasíthattuk el]; s úgy véljük, hogy ezen dolgot Kegyelmed is bőven considerálván [tekintetbe vévén], könnyen által fogja látni, hogy hazájában való maradásával is akármely hivatalban sem tehet nagyobb szolgálatot, mint ezeknek külső országokon való folytatásával; s ezeket considerálván [tekintetbe vévén], reménljük, se maga, se Kegyelmed útját tovább ellenezni nem fogja - kivált az midőn írott levelének is contentusából [tartalmából] is nagy kedvesen értjük hazája s ura szolgálatjára devoveált [fogadott] igaz hűségét és maga eleitől reá deriváltatott [származott] hazánkhoz való devotióját [hűségét], s példás hálaadóságú kötelességét látjuk, s annak jeleit esztendőktől fogvást sok változások között is tapasztaltuk, s tapasztaljuk is.

Terjeszti újonnan is Kegyelmed - avagyis inkább: hazájához való buzgó szereteti újonnan is kénteleníti Kegyelmedet előnkben terjeszteni sokszor reiterált instantiáját [megismételt kérését], az mely által eleitől fogvást hazáját nemcsak a tanácsi hivatalban elméjével, de fegyverével is szolgálni kívánja; és az midőn az ebben található obstaculumokkal [akadályokkal] meg nem elégszik: kívánjuk, hogy hozzája való indulatunk és teljes sinceritásunk [őszinteségünk] jelül vegye ezen magunktól dictált válaszungkat, és az midőn mind hűségit, mind igaz devotiójú [hűségű] kötelességit, úgy hazájához való buzgó szeretetit nagy hálaadó szívvel mindeddig recognoscáltuk [elismertük], recognoscáljuk is [el is ismerjük]: távoztassa el legelsődször is elméjéből, hogy azokra való nem applicáltatása [alkalmaztatása] is, az melyekre maga-magát applicálni [alkalmazni] kívánta, vagy diffidentiából [bizalmatlanságból], vagy másoknak vádjából származott volna; - de considerálja [gondolja meg] legottan Kegyelmed, hogy valamint az isteni bölcsesség minden teremtettt állatit az emberi nemzet alá vetvén, mindenikének maga tulajdonsága szerint való applicáltatását [alkalmaztatását] bölcsességére és ítéletire hagyta, úgy hasonlóképpen az emberi nemzetet királyságok és fejedelemségek alá osztván, az törvény és igazság szerint való applicáltatásokat [alkalmaztatásokat] kormányok alá hagyta, - és amennyiben a fejedelmeket is köz-, emberi gyarlóság alá vetette, s ezeknek is mindent egyedül magok erejével véghezvinni nem enged, alattavalóit segítségül rendelte, s kinek-kinek applicatióját [alkalmazását] kétségkívül szabad akaratjukra hagyta, mivel tőlük egyedül kíván számot jó vagy rossz administratiójok [igazgatásuk] és országlások folytatásáról; melyből származik, hogy senki a fejedelmeknek vétkül nem tulajdoníthatja, ha nem mindenkor kívánsága szerint való szolgálatokra applicáltatik [alkalmaztatik], - csak az maga

²³⁶ A marosvásárhelyi országgyűlésen a fejedelem a kormánytanács tagjain kívül más tanácsosokat is kinevezett, akiket táblafiainak neveztek, mert a rendek gyűlésén egy hosszú asztalnál ültek s ott gyűjtötték a követek szavazatait.

²³⁷ Az új vajda a történettudós Dimitrie Cantemir.

²³⁸ Teleki Pált az erdélyi protestáns rendek kérésére Rákóczi Hollandiába küldte, hogy az ottani protestánsok segítségét kérje.

mutatott hívségének és hazájához való buzgó indulatjának további continuatiójára [folytatására] eltökélett igyekezetit, melytől viseltetvén, kívánja mindazokra resolutiómat [elhatározásomat]: hasonló sinceritással [őszinteséggel] és atyafiságos indulattal viseltetvén, azért én is Kegyelmedhez - válaszomat, ímé, magam kezemmel kívántam írni, leginkább azért, hogy maga dolgait e szerint kormányozni tudhassa, mivel nekem is hazámhoz való szeretetem, szoros kötelességem, mind utakat praescribált [írt elő], az melyeken járnom kell, mind annak sok rendbeli fogyatkozási sokat olyat véghezvinni nem engednek, az melyekre ösztönöznek mind az Kegyelmed érdemének igazságos jutalma, mind az hozzá való atyafiságos indulat. Nem hijában, nem tudom elhíttetni az vitézlő és más rendekkel az hazának sok rendbeli szükségit, ha még maga Kegyelmed is, az ki mindazokat tapasztalhatta, színnel, nem szívvel hinni láttatik, az midőn az első punctumban [pontban] is bagázsiájának és feleségének illendő statusához [rangjához] képest proportionált intertentiójára [megfelelő eltartására] való assignatiókat [kiutalásokat] kíván; mely punctumot [pontot] ámbár mind az emberség, - mivel azt az huszti, avagy munkácsi dominiumomban [uradalmomban] kívánja, - mind az Kegyelmed érdeme, megvallom, elegendőképpen megmagyarázná, ha az feljebb említett sok szükség és odiosa necessitas [kellemetlen szükségesség] oly magyarázatját megengedné, mint én magam kívánnám: de jusson, kérem, Kegyelmednek eszébe magam állapota is, - az kinek mind magamra, mind feleségemre idegen országban hasonló reflexióval [gonddal] kell lennem, mint akárkinek másnak. És mivel hazám sok nyomorgatási között, rendelt subsidialis [segély-] pénzemet előlhozni is odiosa materia [kellemetlen dolog]: nemde-nem, azért reformáltam-é [csökkentettem-é] statusomhoz [rangomhoz] és születésemhez illendő udvaromat és tábori bagázsiámat, hogy jószágim jövedelméből nemcsak azokat fizethessem és ruházhassam, de az idegen országbéli negotiatiókat [tárgyalásokat] is, úgy az erdélyi hadaimat is folytathassam és conserválhassam [megtarthassam], az melyekre az erdélyi fejedelemségem után több az huszti dominiumnál [uradalomnál] és sóaknáknál birodalmam alatt alig találhatik; az mint is ezen utolsónak egy része az aknák conservatiójára [fenntartására], más része az ország szolgálatjára nevelt társaim,²⁴⁰ és az harmadik az erdélyi hadaim conservatiójára [fenntartására] és fizetésére több esztendőnél hogy rendelve van, s ugyanezen okból helytelenül informáltatott Kegyelmed a senator uraknak adott szóbeli consolatióról [juttatásról], kiknek fizetése az trencsényi harcig az Oeconomicum Consiliumtól [Gazdasági Tanácstól] adattetott volt, - de annak is utolsó fundusa [alapja] deficiálván [kimerülvén]: magok jószántokból azótától fogvást renunciáltak neki [lemondtak róla]. Mindaddig pedig ha Kegyelmed azon obveniens [esedékes] ezer tallér summát [összeget] az Dunán túl való fiscalításokból [kincstári jövedelmekből] ki nem vett is, de, úgy tudom, hogy aztat felülhaladta azon dominiumoknak [uradalmaknak] birodalma, az melyeket Kegyelmednek azon a földön conferáltam [adtam] vala, ha szintén az Méltóságos Asszonyoknak itten exolvált [kifizetett] pénzt nem említeném is. Hogyha azért mind az feljebb említett magam szükségei, mind az Bereg vármegyében és Máramarosban uralkodó döghalál meg nem engedi is azon jószágimból való intertentióját [eltartását] az Kegyelmed hátrahagyandó bagázsiájának és feleségének - ójjon Isten, hogy azt onnan, az honnan lehet, denegálni [megtagadni] kívánjam; de, hogy a fogyatkozások eltávoztattassanak: annak számát tudnom szükséges; melyben tudom, hogy nem annyira az maga méltóságára fog reflexiót tenni [gondot fordítani], hogy tőlem, nagyobb állapotban helyhezítettettől, példát ne kívánjon venni, - az ki bizonyára nem azért nyomorgottam egész télen által az szalmás gunyhókban,²⁴¹ és most is nem azért járkálok két-három szekérkével, hogy az előbbeni statusomhoz [rangomhoz] illendő jó alkalmatosságot meguntam volna, avagy ezt hozzám nem illő pajkosságból követni kívánnám: hanem, hogy az hazában levő szegénységet kímélvén, másoknak is példát adjak az időtől szabott sanyarúság

²⁴⁰ A nemesi társaság tagjai.

²⁴¹ Rákóczi 1709. december 6-tól egyfolytában a táborban volt.

szenvedésére. Tegyük azért félre méltóságunk mutogatását, az mely hazánk szolgálatja után jobban kinyilatkoztatik, mintsem az külső pompa hívságos mutogatásával; ne allegáljam [említsem] se én érdememet, az ki ezen ügyért sötét tömlöcöt, számkivetést, és életemnek akárkihez is hasonló kockáztatását szenvedtem, s szenvedek - s hallgassa más is annak idején-kívül való keresését, mert Szent Pállal²⁴² reá kell térnünk, hogy haszontalan szolgálak vagyunk: mert mindeneket követve - csak kötelességünket s hivatalunkat követjük.

Tapasztalhatta Kegyelmed is, sokakkal együtt, hogy nem volt könnyebb tőlem kérni, mint adni s osztogatni az fiscalia [kincstári] jószágokat és jövedelmeket, míg módom vala benne, - s ugyan rész szerint ez is nem kevés oka mostani szükségünknek, hogy ki-ki érdeme jutalmát időnek előtte kívánván, és hazáját bérért, fizetésért és jószágért szolgálván, minden fundusink exhauriáltattanak [forrásaink kimerítetttenek], s már most nemhogy reflexiót tennének [eszükbe vennék]: mit vettek, és abból élni kívánnának, - de az kötelességet érdemnek nevezvén, az véghetetlen kívánságoktól meg nem szűnnek; holott magának juthat Kegyelmednek eszében, csak ezelőtt egynéhány hetekkel is mennyi rosszat praevideált [jelzett előre], és mennyire tartott az idegen, fizetetlen hadaktól, - melynek fizetésére most sem tehettem csálhatatlan fundust [alapot], hanem mindazon veszedelmekre, az melyektől Kegyelmed méltán tarthatott, magamat resolválnom [elhatároznom] kellett; mégis, hogy Kegyelmednek az második punctumban [pontban] feltett igazságos praetensióinak [igényeinek] eleget tehessek: azon hadakra rendelt fundusból [alapból] is szakasztottam az assignált summát [kiutalt összeget]. Vajon Kegyelmeden kívül melyik generális, avagy maga is Bercsényi úr allegálhatja [emlegetheti] téli, - pénzüi rész szerint kifizetett, rész szerint praetendálható [igényelhető] - quártélyát [szállását]? De tudom, hogy azon szükség, amely engemet kényszerít ezen válaszra: kényszerítette Kegyelmedet kétségkívül az kérésre is; az melyet, csak röviden megvallom, hogy én teljességgel nem tollálhatok [szüntethetek meg], ha Kegyelmed is maga részéről nem segít az maga született generositása moderálásával [bőkezűségének mérséklésével], és az udvarában levők jobb rendben hozatásával, - az kiknek nagy része kényes életekkel s színes hízelkedésekkel, s kéz alatt az Kegyelmed nevezeti alatt, de kétségkívül híre nélkül való történt és történő szegénység zaklatásával, kívánom, hogy Kegyelmedet meg ne szomorítsák! Nem vádból írom ezeket és sinistra delatiókból [baljóslatú gyanúsítgatásokból], de azért tudom igaznak lenni, mert látom, hogy Kegyelmed, bujdosásban lévén, költségét ezek nélkül nem győzhetné. Ezekből következett az újvári²⁴³ magazinum [raktár] enervatioja [kiapadása], az mely az Szluha extractusiban [kimutatásaiban] feljegyzett sok interveniens [közbejött] költségből bőven kitetszett; s ettől féltem Egert is, ha Kegyelmed opiniómra [javallásomra] térni nem akar. Már is írhatnék felettébb is sokat az Kegyelmed assignatióiról [kiutalásairól], az melyeket előttem Darvas Ferenc, számot adván, producálni [előadni] kénytelenítettem, - holott tudja jól Kegyelmed: mely keményen megparancsoltam neki, hogy assignatióimon [kiutalásaimon] kívül semmit se erogáljon [fizessen ki].

Observálhatnék [megjegyzéseket tehetnék] ezekben s resentiálhatnék [kifogásolhatnék] is némely terminusokat [kifejezéseket], az melyekből Confoederatióink [Szövetségünk] csaknem sokfejú monstrumnak [szörnyetegnek] láttatnék lenni, de mivel tudom, hogy Kegyelmed az expeditiókat [a kiadott leveleket] nem mindenkor szokta elolvasni, - inkább secretariusus [titkára] értetlenségének tulajdonítom. De mivel hazánk megszorult állapotjához képest, hogy magam az Confoederatiótól [Szövetségtől] választatott locumtenensem [helyettesem] által folytassam az országnak dolgait s disponáljam fundusit [intézkedjem erőforrásai felhasználásáról]: Kegyelmedet kérem, ezentúl is abstineáljon [tartózkodjon] az hírem nélkül való assignatióktól [utalványozásoktól], - mert az generálisi autoritas [tábornoki hatalom] seholott

²⁴² Pál apostol Levele a rómaiakhoz IX. részére utal.

²⁴³ Érsekújvár.

sem áll abból, hogy ki-ki absolutus [teljes hatalmú] úr legyen, hanem hogy az parancsolatokat effectuálja [véghez vigye]. Mindezeket azért midőn igaz sinceritásom [őszinteségem] megmutatására nézve sincere et confidenter [őszintén és bizalmasan] elégségesnek láttam lenni Kegyelmednek megírni, ha ezentúl is practicáltatni [gyakoroltatni] fognak, következhető kedvetlenségét nekem imputálni [tulajdonítani] nem foghatja Kegyelmed, melyekre lépni csak azért is fogok kénteleníttetni, hogy az „imbecillis fejedelem” nevezetét elkerüljem. Hogy mindazonáltal Kegyelmed Egerben léteben fogatkozást ne szenvedjen, megparancsoltam Darvas Ferencnek, hogy az Kegyelmed intertentiójára [eltartására] az magazinumon [raktáron] kívül rendeljen falukat, - csak Kegyelmed is adattassa ki néki a szükséghez képest restringálandó [csökkentendő] udvara és bagázsija effectivus statusát [tényleges állományát] s szükségét, s szabja magát ahhoz, ami lehet, s nem ahhoz, aminek kellene lenni.

Az mi az erdélyi jószágot²⁴⁴ illeti: magam is kívánom, hogy lehessek oly statusban [állapotban], országomban, hogy Kegyelmednek is suis viis et forma [a megfelelő módon és formában] igazságot szolgáltatthassak; de most talám maga sem azért tette fel, hogy azt assequálhassa [elérhesse], - hanem inkább, hogy jussát elhallgatni ne láttassák.

Már végtére azért, hogy hosszas, de igaz sinceritástól [őszinteségtől] dictált levelemet végezzem, térek annak utolsó punctumára [pontjára], - s köszönöm legelsősorban is hozzám való confidentiáját [bizalmát]; s jóllehet kívánom, hogy inkább másokban, mintsem ezen materiában [dologban] adhassam Kegyelmednek jeleit igaz atyafiúságomnak: hogyha mindazonáltal az, az ki mindnyájunk életével bír, és napjainkat, óráinkat, szabad, szent akaratja szerint rendeli, az Kegyelmed praevisiója [előrelátása] szerint hadná történni élete folyását, - bizonyos lehet benne, hogy valamint in generali [általában] egész dicsőségemet és gyönyörűségemet abban tartom, hogy az ifjúságot hazám szolgálatjára nevelhessem: de in particulari [különösen] is a Kegyelmed fiának²⁴⁵ is atyja lenni kívánok, s gyámola pártfogója az Méltóságos Feleségének; kívánom mindazonáltal újonnan is, hogy Isten mind az hármatotkat tartson friss jó egészségben, s Kegyelmed is magával elhitesse, hogy mindezeket se nem haragból, s nem delatióból [gyanúsítgatásból] írtam, - de azért, hogy vagyok Kegyelmednek minden jót kívánó atyjafia...

53.

PÁPAI JÁNOSHOZ ÉS HORVÁTH FERENCHEZ

Sarud, 1710. július 29.

A külső segítség keresése a fejedelmet arra indítja, hogy ismét széleskörű diplomáciai tevékenységbe fogjon. Ennek keretében tájékoztatja portai követeit a hazai helyzetről és a szabadságharc külpolitikai háttéréről. Rákóczi nem keresi a török szövetséget, de azt szeretné, ha a poltavai csata után a Porta nem fordulna szembe Oroszországgal, hanem Ausztria ellen lépne fel, vagy legalább is megengedné, hogy a kurucok albán katonákat toborozzanak. Mindebből semmi se lett: a Törökországba menekült XII. Károly svéd király rá tudta venni a törököket arra, hogy Oroszország ellen indítsák meg a háborút.

²⁴⁴ Eszterházy erdélyi jószágainak visszaadását kérte a fejedelemtől.

²⁴⁵ Eszterházy Bálint József, aki szintén tagja volt a Nemesei Társaságnak.

... Az Kegyelmetek 19. Juny [június 19-én] írott levelét tegnapi napon vettük, amelyben az vezér változásáról,²⁴⁶ ezen alkalmatossággal interveniált discursusiról [folytatott beszélgetéseiről] az tihával [nagyvezír titkárával], informál [értesít] Kegyelmetek bennünket. Nem kétljük, vehette Kegyelmetek is 21. Juny [június 21-én] Olcsváról írott levelünket: de kétségkívül az interveniált [közbejött] változások tartóztatták Kegyelmeteket, az akkoron írt resolúciónk [elhatározásunk] szerint concipiált [megfogalmazott] memorialisnak [emlékiratnak] beadásától. Látjuk, tovább, hogy szokások szerint az görög- és zsidóktól s kereskedőktől hallott híreken kapdozván, törődnek, hogy tudósításunkat mindazokról nem vehetik, az melyekről másoktól eleget hallanak, az kik a külső apparentiák [látszatok] szerint szoktak ítélni az dolgokról. Noha elmenetele alkalmatosságával is bőven declaráltuk [kifejtettük] Pápai János hívünknek, hogy az negociatióknak [tárgyalásoknak] rendi és folyása azt hozza magával, hogy követjeinket csak azokról tudósítsuk, az melyek kinek negociatiójához [tárgyalásához] valók, és a dolgok folyásában változást tehetnék, - se Kegyelmeteknek egyebet tudni nem szükséges, hanem azokat, amelyek ahhoz valók: nem azért, hogy hűségekben kételkednénk: de sokszor confundáltatnék [zavarodnék össze] elméjük, ha minden negociatióknak [tárgyalásunk] folyásáról minden követinket tudósítanánk. Minthogy pedig a vezérnek változásával újulni láttatik nemzetünknek concipiálható [táplálható] reménsége: ezen levelünkben szükségesnek látjuk lenni, hogy Kegyelmeteket hazánk dolgairól nagyobb circumstantiákkal [körülményességgel] mintsem eddig, informálván [tájékoztatván], mintegy újrakezdjük negociatióinkat [tárgyalásainkat].

Az mi azért elsőször az moszkvai követ²⁴⁷ dolgát illeti: az úgy mint az cárnak az bécsi udvarnál és Imperiumban [Birodalomban] plenipotentariusus [teljhatalmú megbízottja], visszamenő útjában avégre küldtetett vala hozzám, hogy az cárnak hozzánkvaló continuált sinceritásáról [változatlan őszinteségéről] tovább is affidálván [biztosítván], minekelőtte az bécsi udvarnál is fenyegetődzéshez kezdjen, és a cár is irántunk végső resolútiót [elhatározást] vegyen, - magunktól vegyen teljes informatiót [tájékoztatást] nemzetünk dolgairól. Melyre nézve magunk fordultunk vala Munkács felé, hogy utunkban vele szemben lehessünk; s ezen dolgot mondva leveleinkben elhallgattuk, hogy - az dolog maga-magában magyaráztatván - láthassuk: micsoda szemmel fogja nézni az Porta ezen követségnek nagyra terjedő hírét? Gyönyörködve szemléltük Pápai Gáspár leveléből az végbeli basák nyughatatlanságokat, az melyek neveltetése kedvéért csak oly válaszokat adtunk, hogy látván az Portának dolgaink iránt való indifferentiáját [közömbösségét]:²⁴⁸ azért praetereáltuk [halasztottuk] az hírek megírását. - Ezen követet mi oly resolúcióval [elhatározással] bocsátottuk, hogy igenis, a békesség tractájától [tárgyalásától] idegenek nem vagyunk, és szabad országgyűlésre készek vagyunk követeinket felküldeni a békesség tractájára [tárgyalására], s aztat a cár mediatiója [közbenjárása] által, az anglusok és hollandusok mediatiójával [közbenjárásával] egyetemben folytatni is kívánjuk; de az bécsi udvar, az maga szokott felfuvalkodása szerint, az cárnak is formális mediatióját [formális közbenjárását] rejiciálván [visszautasítván], - azt adta válaszul, hogyha mi az magunk és az Confoederatióknak [Szövetségünk] nevével egy alázasos levelet írunk az császárnak, arról affidálván [biztosítván], hogy mindeneknek consentiálni [beleegyezni] fogunk, az melyeket az beálló pozsonyi gyűlésben²⁴⁹ végezni fognak, - gratiát

²⁴⁶ A Benderben tartózkodó XII. Károly intrikáinak következtében váltották le Ali nagyvezírt, utódja Numasz Köprili, a svédek oroszellenes terveit támogatta.

²⁴⁷ Rákóczi még 1710 májusában találkozott Urbich János Kristóffal, a cár bécsi követével.

²⁴⁸ A Porta valóban nem tanúsított nagyobb érdeklődést a magyar ügyek iránt, sőt 1710 januárjában a szultán 30 évre meghosszabbította a karlovici béke érvényét.

²⁴⁹ A császár által már 1708-ban összehívott s azóta különböző megszakításokkal ülésező pozsonyi csonka-országgyűlés, melyen a szövetkezett rendek követei nem vettek részt.

[kegyelmet] ad a császár, és jószágainkról emanált donatiókat [kiadott adományleveleket] revocálni fogja [vissza fogja vonni], úgy ad követneinknek *salvus conductust* [menlevelet]. Melyekre állani mivel nem lehet, - mik is csak azt adtuk válaszul, hogy mindaddig másra nem resolválhatjuk [határozhatjuk] magunkat, míg végső resolútióját [elhatározását] az cárnak nem értjük: miként fogja venni az mediatiója [közbenjárása] rejiciálása [visszautasítása] által következett *despectus*át [megsértését], és bennünket a *tractatus* [tárgyalás] mellett kíván-e manuteneálni [tartani]? Mivel pedig az követnek oly instructiója [utasítása] is volt, hogy az bécsi udvartól az urának recognitióját *pro Imperatore Magnae-Russiae cum titulo „Augustissimi”, et „Excellentiae”* pro se praetendálja [Nagyoroszország császárákénti elismerését kívánja a „felséges” címmel és a maga számára az „excellenciás” címet], s ezeket nem obtineálhatván [nyerhetvén el], az udvartól elmenjen: mivel frustráltatott [nem elégtetett ki] kívánságiban - el is ment. Mi végre lészen? *tempus docebit* [az idő megtanít rá].

Ez idő alatt azért, ezeknek e szerint való folyását előre általlátván, Munkácsról megindulván, és magunkat a Tiszán túl való hadakkal conjungálván [egyesítvén]: kéz alatt tett dispositiónkhoz [rendeléseinkhez] képest minden tartózkodás nélkül egész a Dunáig, Tassig lementünk hadainkkal, és minekelőtte menetelünk hírré lett az ellenségnek - azoknak egy részét által is költöztettük Palocsai generálisunk²⁵⁰ commandója [parancsnoksága] alatt, s ezek parancsolatunk szerint háromfelé oszolván, szél fogtak az túlsó földön, és költözések után harmadnap múlva egy része a győri labancokat le is vagdalta, - az többi mit vihetett véghez? még nem tudjuk, de szerencsés progressusokat [előmenetelüket] annyival is inkább remélhetjük: mivel seholott fennálló hada nem volt az ellenségnek, és az egész földnépe felettébb is disgustáltatván [elkedvetlenítettvén], örömmel várta s óhajtotta hadaink általmenetelit. Ezalatt az ellenség nagyobb részint postirungjaiban [örhelyein] tartván hadait: Ságnál, erős helyen, négy regimentből [ezredből] álló *corpusa* [csoportja] vala, és Esztergomon alul, Szobnál, hídja az Dunán; az több lovas hada, az mely a Vág és Nyitra-mellyékén volt Pálffy commandója [parancsnoksága] alatt, csak egy jó ágyúlövésnyire szállott Újvártól, és azt formaliter bloquálta [formálisan körülzárt]. Az Dunán általment hadaink csapására nézve mindazonáltal a sági német kéntelenítettvén általmenni: Losoncról és, az mint most hozzák hírül, - jóllehet még nem bizonyos, - Szécsényből is revocálta [visszavonta] hadait: melyet hogy mik is részünkről jobban nyomhassuk: Károlyi urat az egész *corpussal* [csoporttal] oly közép helyütt hagyván, hogy mind Újvár felé csapást tehessen, ha az ellenség ereje továbbra is oszolna, mind még több hadat az Dunán általköltöztethessen, ha a szükség kívánja, - magunk avégre megyünk Csát tájékára, hogy az környékben lévő hadainkat csoportra vervén, és Eger árnyéka alatt titkosabban meggyülekeztvén, másfelől nyomhassuk az ellenséget; noha ezen idő folyása alatt valóban kedvetlenül kellett értenünk Szepesváranak²⁵¹ feladását, az melyet noha már e kikeleten egyszer megprofuntiroztunk [élelemmel elláttunk] vala, az elégséges nem lévén, az szükség - amint halljuk - volt oka a gvarnison [helyőrség] egy része rebellálásának [lázadásának]. Ezen vár megsegítését nem annyira impediálta [akadályozta] az ellenségnek ereje, mint a Zemplén, Abaúj, Sáros, Bereg, Ugocsa vármegyékben iszonyúképpen uralkodó pestis, az mely által azon oldalra Bercsényi úr commandója [parancsnoksága] alá rendeltetett hadaink annyira megfogytak és oszlottak, hogy az ellenséget formális erővel nem aggrediálhatták [támadhatták meg]. Már most azért, magunk erre felé való fordulásával megválík: miképpen fogjuk összevgyülekeztethetni őket, és magunk személye közöttök való expositiójával [megjelenésével] is mennyiben fogunk szolgálhatni hazánknak? - az mely legkivált ezen Isten

²⁵⁰ Július 13-án kezdődött meg Szalk-Szent-Márton és Tass között a kuruc csapatok átköltözése Palocsay György tábornok vezetésével. Az ő megbetegedése után Béri Balogh Ádám vette át a parancsnokságot és Győr mellett, Tétnél kisebb győzelmet aratott a császáriak felett.

²⁵¹ Görgey János, szepesi alispán Szepesvárat 1710. június 12-én adta fel a császáriaknak.

ostora által mely végső veszedelmekre jutott, elítélheti Kegyelmetek, kivált ha Újvárnak is succurrálhatván [segíthetvén], azon erősség is az ellenség kezében találna esni. Melyből általláthatja az Porta is, hogy késedelem nélkül kívántatik a segítség, s ha mit akar, - bár kifelejtse kalendáriumjából a Kászon-napját,²⁵² az mely naponként közelgetni fog.

Hallatik ugyan az is, hogy az francia az imperiumbeli armadát [birodalmi hadakat] megvervén az bavariai Elector commandója [a bajor választó parancsnoksága] alatt, s ez által Svéviának [Svábföldnek] nagy részét occupálván [elfoglalván], más része Landaviumot obsideálja [Landaut ostromolja],²⁵³ és hogy erre nézve innen feles hadakat avocálni [elvonni] fognak, - de mindezeknek valóságos hitelt nem adhatunk, míg követeinktől valóságos információk [értesülésünk] nem lesz.

Az universalis [általános] békesség tractája [tárgyalása] kéz alatt continuáltatik [folytatatik],²⁵⁴ melyből, hogy ki nem felejtetünk, újonnan is nemcsak az franciától, de az alliatusoktól²⁵⁵ [szövetségesektől] is affidáltattunk [biztosítottunk], s ugyan ennek tractájára [tárgyalására], az actu [jelenleg] ott lévő követeinken kívül is, egy nevezetes személyt fogunk expediálni [kiküldeni] e napokban, az ki az praeliminarék conclusiójáig [előzetes megállapodások megkötéséig] titkon, - azok után penig nyilván fog acceptáltatni [elfogadtatni] Hágában.

Csudáljuk, hogy azt véli Kegyelmetek: mintha azért haladna ennyi időre Alboer²⁵⁶ exolutiója [kifizetése], hogy azt az francia udvarnál nem sürgetjük, - s nem veszi észre, hogy az maga szüksége impediálja [akadályozza] az francia királyt; és ezért nehezen remélhetjük mind Alboer, mind másutt, contrahált [összegyűlt] adósságunk exolutióját [kifizetését], ámbár soha nem denegáltatik is [nem is tagadták meg], - de mit tehetünk róla? mivel nincs mód benne, hogy azokat másunnan exolváltathassuk [kifizettethessük], avagy az több interveniens [érdekelt] török kereskedőket, ha igazságos volna is praetensiójuk [igényük], exolválhassuk [kifizethessük]. Sok helységekből kiholtanak az emberek, - csak az bolygó és tévelygő marha által tapodtatnak az vetések, s az felülnevezett vármegyékben, úgy Szatmár-, Szabolcsban is és Máramarosban nem hogy adót szedne: de senki feléje is alig mér menni az eszeveszett és a haláltól irtózó szegénységnek. Melyre nézve lássa Kegyelmetek, hogy segítheti mindezekben magát? - de tőlünk keveset, vagy semmit sem várhat, akármiképpen recommendálja [ajánlja] kinek-kinek az igazságát.

Des-Alőrs²⁵⁷ mocskolódásinak végét érni kívánni haszontalan, s csaknem mondhatnánk, hogy maga az királya köszönje meg, ha ellene nem mocskolódik, - nem hogy azt impediálhatnánk [megakadályozhatnánk], hogy mi ellenünk azt ne kövesse; mivel már az is sokaktól megismertette magát, s naponként másoktól is megismertetni fogja, - nem sokat tarthatunk nyelveskedésétől.

²⁵² A török naptár szerint a tél kezdete. (Október 26.).

²⁵³ Az 1710-es hadjárat a franciák számára nem indult ilyen kedvezően, csak nagy erőfeszítéssel tudták megakadályozni, hogy a szövetségesek mélyen benyomuljanak Franciaországba.

²⁵⁴ 1710 márciusában Gertruydenbergben ismét megkezdődtek a tárgyalások a franciák és a szövetségesek között, de az utóbbiak teljesíthetetlen követelései miatt meg is szakadtak július 20-án.

²⁵⁵ Anglia és Hollandia.

²⁵⁶ Alboer kereskedő volt Rákóczi egyik legfontosabb hadiszállítója. A szállítmányokért a fejedelem a francia segélypénzből fizetett, amit Ferriol konstantinápolyi francia követnek utalt át a párizsi udvar.

²⁵⁷ Des Alleurs 1710 elején hagyta el Magyarországot. Mint konstantinápolyi követ is rágalmozó jelentéseket küldött a magyarokról a francia udvarnak.

Mindezeket körülnézván és megfontolván azért: az negociatióról [tárgyalásról] most is egyebet nem írhatunk, hanem kiadott instructióit [utasításait] kövesse Kegyelmetek, s ha hadakozásra nem is, - bár csak fenyegetődzésre inducálja [indítsa] Kegyelmetek a Portát, az mely ámbár változott is a vezér: de éppen nem véljük, hogy a moszkva ellen hadakozást kezdjen, mert ez se nekünk, se magának javára nem fordulna, mivel akárki is általlátván a svéciai [svéd] király még országában való erőtlenségét is, - az melyet mi bizonyosan tudunk, - elítélheti, hogy annak egész terhe az Portára háramlanék. Az való ugyan, hogy az mennyiben Kegyelmetektől informatusok voltunk [értesültünk] a letett vezér geniusáról [szelleméről] és autoritásának sollidatiójáról [hatalmának szilárdságáról], - hamarább gondoltuk vala, hogy a svéciai [svéd] király Constantinápolyban fog vitetni, és ottan megsarcoltatni, mintsem emez letétni; már pedig így lévén, ha oly okos a vezér, amint Kegyelmetek is írja: azt véljük, hogy az moszkvai hadakozástól ugyan praescindálni fog [el fog állni], és megbékéltetésekre fordítja elméjét, - de az bécsi udvarral is csak fenyegetődzés lesz vége kezdendő praeparatoriáinak [előkészületeinek], nem mondván teljességgel azt, hogy kéz alatt meg ne engedje az arnoltok kijövetelét.²⁵⁸ Tovább is azért azon ítéletben vagyunk, hogy, hacsak az vezérhez nem admittáltatik [engedtetik] Kegyelmetek, s dolgainkat mohón nem kapják: kövesse az feljebb említett utóbbi parancsolatunkat, - mert haszontalan lészen ottan teendő költségünk, hacsak aknámét [szerződést] nem impetrálhat [eszközölhet ki]; az többit Csuzi is véghezviheti...²⁵⁹

54.

DÁNIEL PÉTERHEZ

Szerencs, 1710. szeptember 8.

Dániel Péter, vargyasi Dániel Istvánnak, Udvarhelyszék főkirálybírájának fia, az 1707. április 24-én megalakított száz nemes ifjúból álló nemesi társaság tagja, a Moldvába menekült erdélyiek küldötteként jelent meg Rákóczinál azzal a hírrel, hogy hétezer lengyel, aki egykor XII. Károly svéd király oldalán harcolt s már járt Magyarországon, ismét hajlandó a fejedelem szolgálatába szegődni. Az erdélyiek sürgették a segítség igénybevételét s Rákóczi bemenetelét a fejedelemségbe. Rákóczi a nemesi társaság tagjait - mint társait - tegezte s ebben a bizalmasabb hangnemben indokolja meg Dániel Péternek, miért nem tudja teljes mértékben elfogadni a bujdosók tervét.

... Remélem, vehetted eddig Rádai által irattatott válaszat, azon két első leveledre, az melyet az lengyelek dolgában írtál volt; mely ha szintén későcskén érkezett is: de nem lehetett előbb választ adnom, minekelőtte bizonyos nem lehettem, hogy innen is secundálhatom [segíthetem] kezdendő operatiókat [hadműveleteket], - melytől e nélkül igen keveset remélhattünk volna; s most is eléggé bánom, hogy Újvár szorongattatása²⁶⁰ módot nem enged azon projectumom [tervem] elősegülésére: mert az erdélyi had mód nélkül elfogyván, arra elégséges nem lészen, - az Tiszántúl valóval pedig actu [jelenleg] kívánom operáltatni [küldeni] Újvár felé Károlyi urat, mivel az innensőnek egy részét az Dunán által kellett küldeni, más részét pedig meggyengítette az pestis, és ezen tartományt is anélkül nem hagyhatom, se kevéssel sokfelé nem kapdozhatok. Tudom jól, mit fog okozni ezen operatiónak [hadműveletnek] haladása az gyenge s csavargó elmék között; de még nagyobb rossz következne, ha gyenge erővel kezdenénk az dolgokhoz, és szaladással kezdődnék azon

²⁵⁸ Rákóczi évek óta sürgette a portát, engedje meg számára arnótok [albán katonák] toborozását, de hiába.

²⁵⁹ Csuzi Jakab, török deákról van szó, aki a követek távollétében is el tudta látni a szükséges teendőket.

²⁶⁰ A császáriak körülzárták Érsekújvárt.

nagyreménységű operáció [hadakozás]. Mivel azért bizonyos vagyok benne, hogy akármi-képpen és mikor? - de Isten ügyünket az hitetlenek fegyvere ellen boldogítani fogja: lássa ki-ki, hogy keresi most az akkori jutalmát! Melyre nézve tápláld továbbra is, az mennyiben lehet, mind az bujdosók, mind az lengyelek elméjét: mert akármikor sem lesz késő - noha tudom, hogy az várakozás nehéz, - kezdem azon operációt [hadakozást], ha Isten itt boldogítja fegyverünket. Keservesen esik ugyan nekem is az emberek eleitől és véneitől naponként szaporodó rágalmazásom: mintha Erdélyhez való kötelességemen és gondviseléseken fenthagytam volna, - de mindezeket a szerencsétlenség hozza magával, hogy túrnöm kell, annyival is nagyobb mértékben, mivel tanácsokat nem követhetem; mert, ha szintén minden hadi ratiókat [okokat] félretévé, vaktában kívánnék is Erdély felé mennem: idegen hadam nem lévén, azt oda nem vihetem, az mely cselédjét az ellenség torkában nem hagyhatja. Allegálják [emlegetik] sokan, elhittem magammal, ott is, eleimnek példáját, akik Erdélyből szokták Magyarországot oltalmazni, - és onnan deducálják [azt a következtetést vonják le], hogy ügyünknek fundamentuma [alapja] Erdélynek felszabadulása legyen, de nem veszik észre az időnek külömbözését: mennyivel könnyebb volt akkor Erdély nyugodalmas birodalmából Magyarországot segíteni, - mintsem most, felháborodott állapotjában, maga saját erejével mindakét ország boldogulását exoperálni [megvalósítani]; és ha lehet-e Erdélyt akkor elnyerni kívánni, az midőn Magyarországot is oltalmazni kell, külső erő - az melynek segítségét várni nem győzik - nélkül, melyhez több kell tanácsnál; de ahhoz kevés az segítő; mert ki-ki inkább kér, mintsem ahhoz contribuálni [hozzájárulni] kívánná. Nem írsz semmi újságot a havasalföldi dolgokról²⁶¹ is, az melyeket inkább azért kezdettem, hogy ne láttassam teljességgel megvetni mások tanácsát, mintsem reméltem volna azoknak effectuatióját [eredményes véghezvitelét], - jól tudván, hogy azok is egy geniusú [szellemű] emberek a törökkel, az kiknél olcsóbb szokott lenni az hit és az ajánlás az pénznél; csak azt sajnálom, hogy az kérés-sel utánok jártam. Melyre nézve, csak folytasd az barátságos correspondentiát [kapcsolatot] vélek, és ha vizsgálgódnál találnának: miképpen vettem izeneteket? - csak azt feleld, hogy szá-nakodtam, hogy mégsem értették által az magok jövődöbéli javát, és hogy ennek fejében nem kívánják állandó sorsra hozni országuk kétséges boldogulását, melytől indíttatván haboznak, és oly vízben nem kívánnak ugratni, az melynek fenekét nem látják, - s ettől származik, hogy ők is mindenkor azon szerencsétlenségek alá vettetett partról mindaddig csak nézni fogják az vizet, az míg általúszására magokat nem resolválják [határozzák el], és így magok állapota szerencsésebb változását nem is remélhetik. Magad azért, az emberek elméje conservatiójára [megtartására] nézve, continuáld [folytasd] tovább is lakásodat Moldvában, ahol legszükségesebben ítéled, és add értésére, ha módot találsz benne, az vajdának.²⁶² mely sajnosan esett, hogy az minapi, Mikes úr²⁶³ által küldött válaszában az „Serenissimus” titulust²⁶⁴ [„felséges” címet] kihatta, az mellyel bennünket mind az moszkvai cár, mind más királyok megbecsülnek. Melyre nézve, nekem is ezentúl correspondentiájától [a vele való levelezéstől] abstineálnom [tartózkodnom] kell. Tudósíts leginkább az benderi²⁶⁵ hírekről, és ha lehetséges, kerítsd kézre azon supplicationnak pariaját [kérvénynek mását], az melyről írsz, hogy innen az svéciai [svéd] királynak küldtetett...

²⁶¹ Havasföldön Constantin Brîncoveanu vajda igyekezett jókapcsolatokat fenntartani a császáriakkal, az oroszokkal és a törökökkel. Az erdélyi bujdosókat nem nézte túl jó szemmel, s éppen ezért a viszony közte és Rákóczi közt nem volt barátságos.

²⁶² Dimitrie Cantemir.

²⁶³ Mikes Mihály főkirálybíró, ezereskapitány.

²⁶⁴ Rákóczi a moldvai és havasalföldi vajdához írt levelében a „celsissimus” [magasságos] címet használja s ezt viszonozza Cantemir.

²⁶⁵ XII. Károly svéd király Benderben tartózkodott s Rákóczi igyekezett vele tartani a kapcsolatot.

55.
SIENIAWSKA HERCEGNŐHÖZ

Ungvár, 1710. október 22.

A fejedelem a szabadságharc alatt állandó kapcsolatban állt Sieniawska hercegnővel, akihez nemcsak személyes vonzalom, hanem politikai érdek is fűzte. Sieniawska támogatást nyújtott a francia segélypénzek közvetítésében, tájékoztatta a fejedelmet a lengyelországi eseményekről s közvetített I. Péter és Rákóczi között. A cár Lengyelországba való érkezésének hírére a fejedelem arra gondolt, hogy személyesen is találkozik I. Péterrel. Az országot azonban nem akarta elhagyni, nehogy félremagyarázzák kimenetelét, s Bercsényit küldte a cárhoz. A hercegnőhöz írt levelében - melyben általános formában megemlékezik személyes érzelmeiről is - beszámol nehéz helyzetéről s kéri őt, nyújtson támogatást a harc folytatásához.

Asszonyom,

E hónap elején visszaküldtem innen Dobrovolskit s azóta szünet nélkül várom válaszát, de úgy látom, elveszett valahol, mert Méltóságod 7-én írt levele, melyet megkaptam, nem tudósít érkezéséről. A sietség, mellyel Patakot elhagyni kényszerültem, nem tette lehetővé, hogy a múlt héten írjak, de megmondtam Bercsényi úrnak, hogy tudósítsa Méltóságodat dolgaink állásáról és sietős visszatérésemről. Ez a jövésmenés pusztán azt a célt szolgálja, hogy meggyőzzem a népet: nem akarok menekülni, hanem dolgaim tartóztatnak itt s ily módon lehetőséget akarok találni arra, hogy meglátogassam Méltóságodat anélkül, hogy zavart keltenék. De ez mindezt nem sikerült, úgy hogy már csak Dobrovolski visszatérésére vártam, mielőtt legalább a grófot elküldöm, ha már én olyan szerencsétlen vagyok, hogy nem utazhatom el. Az a tudósítása, hogy a király²⁶⁶ arra kéri, menjen a hadakhoz, nagyon megzavar és őszintén szólva vigasztalan vagyok, hogy éppen a mostani körülállások idején távolodik el a határtól, amikor egyedül Méltóságod barátságára számíthatok. Lehetséges-e, hogy a sors olyannyira üldözzön, hogy megfosszon azoktól a kedvezésektől, amelyeket reméltem és hogy még Méltóságoddal se tudjak tanácskozni személyesen vagy valamely barát útján?

A fentiek ismeretében arra kérem, változtassa meg szándékát, ha lehet és ne távozzon el, ha csak valamit is megőrzött azokból az érzelmekből, melyek mindenkor életem boldogságát jelentették. A tábornokok megbékéltetése nem sürgető, mert a törökök befejezván táborozásukat, semmit sem kezdenek a svéd király érdekében, vissza kell vonulniuk s így elegendő ideje lesz arra, hogy értekezzen Bercsényi úrral s rendezze a viszályokat is.

A pestis mindenütt kezd elmúlni, itt és Munkácson már régóta nincs, a németek felé terjed. Talán Istennek ez az ostora megszabadít bennünket tőlük, ha már egyetlen keresztény fejedelem sem támogatja igaz ügyünket. Hitemre mondom, nem a németek erejének tulajdoníthatjuk rossz helyzetünket, hanem a pestisnek, mely életet pusztított és kiűrtette erszényeinket is, úgy hogy nem vagyok képes hadat toborozni és fegyelmet tartani a szegény tisztek és mezítelen, fegyvertelen, ügyességükből élő katonák között. Csudálkozom, hogy a castellanus úr²⁶⁷ annyira panaszkodik azért a csekély rendetlenségért, melyet Pisar emberei²⁶⁸ okoztak (ez egyébként úgy ment innen ki, mint ahogy az ördög hagyja el a megszállottakat) és

²⁶⁶ II. Ágost 1706-ban a svéd király követelésére lemond a lengyel trónról, a poltavai csata után azonban I. Péter támogatásával visszatér Lengyelországba.

²⁶⁷ Sieniawski herceg.

²⁶⁸ Potocki kijevei palatinust nevezi Rákóczi 1710. február 13-i levelében „fínyáskodó piszár”-nak. A palatinus a poltavai csata után menekült Magyarországra s 1710 áprilisában - miután a hűségesküt nem akarta letenni Rákóczinak - kiszökött az országból.

nem emlékezik azokra, amelyeket Méltóságod testvérének²⁶⁹ és Obozninak²⁷⁰ az alattvalói követnek el szünet nélkül az álám tartozó földeken. Méltóságod maga is jól tudja, hogy már kezdetben hányszor kértem, akadályozza ezt meg, most azon sem kellene csodálkoznom, ha jobbagyaim még keményebb megtorlással élnének. De ebben a világban közönséges az, hogy a szerencsétlenek mindig vétkesebbek mint a szerencsések. Ez az oka tettének s ezért tekinti ellenségeskedésnek ezt a dolgot, melyet részvételem nélkül vittek véghez. Türelmem szándékolt volt akkor, amikor jó sorsban éltem, ezentúl kényszerű lesz, hiszen úgy látom, hogy - amint Méltóságod mondja - egy időre agnus Deinek [Isten bárányának] szánnak. De semmi nem történik, amit előre nem láttam volna, kivéve, ha Méltóságod megváltoztatja érzelmeit, amelyekről annyi tanúságot tett. Bűnös dolog volna, ha így gondolkoznék Méltóságod felől s könyörgöm, rólam se legyenek ilyen gondolatai, mert én mindig Méltóságodé vagyok és maradok...

56.

PERÉNYI MIKLÓSHOZ

Munkács, 1710. november 29.

Érsekújvár feladása után, 1710. október 24-én a császáriak Eger városát kezdték ostromolni. Telekessy István, egri püspök ösztönzésére, a város nemsokára kapitulált s november 22-én már a vár ostroma is megkezdődött. Rákóczi élelhangú, mély pátosszal megírt, de ugyanakkor a realitások ismeretéről tanúskodó levélben hívja fel Perényi Miklós parancsnokot kötelességének teljesítésére.

... Az Kegyelmed 24-ta [24-én] írott levelét vettük, amelyből, de még annál is bővebben értjük Károlyi úrnak írott Kegyelmed leveléből, hogy az ellenség újonnan azon erősség bombázásához kezdett, és Pálfi is Kegyelmedet ijesztgeti.²⁷¹ Kedvesen vettük azon Kegyelmed levelében hűségének tett ajánlását, melyben kétségünk nincsen, mivel leginkább ahhoz való biztunkban concredáltuk [bíztuk] Kegyelmednek azon nagy importantíájú [fontosságú] erősségnek oltalmát; mindazonáltal megvalljuk aztat is, hogy hívebb tanácsokat kívánnánk Kegyelmed mellé, mintsem azokat, kiknek javallásából írt Kegyelmed Pálfinak, és töle nyolc holnapi armistitiumot [fegyverszünetet] kért. Mert ugyanis, az midőn Kegyelmedet azon erősség oltalmára rendeltük, és aztat Kegyelmed nemcsak akkor vállalta magára, az midőn az ellenségtől semmit sem tarthatott: de még akkor is bennmaradását kívánta, amidőn Újvár veszedelmét megértette, s azt magára vállalta, - oly bizodalomban voltunk Kegyelmed felől, hogy Kegyelmed több tanácsot tud adni s parancsolni is az alattvalóinak, mintsem ők Kegyelmednek, kivált az instructióját [utasítását] concernáló [illető] dolgokban, - az mely ellen valóban vétetett Kegyelmed, amidőn Pálfi leveleit tanácsra bocsátotta, és ezzel az alattvalóinak ösztönt adott mindazon rosszakra, az melyek eltávoztatására nézve az illetén levelek bevétele és az ellenséggel való correspondentiák [kapcsolatok] megtiltattanak. Boldog Isten! lehet-é még hazánknak oly szerencsétlenségre jutni, hogy oly régi, az idegen nemzet által letapodtatott, s az mostani ügyünk szerencsésével felemeltetett familiájú [családból való] fiai is kíméljék véreket, oly nevezetes bástyái oltalmazásától; mivel egyébnek nem tulajdo-

²⁶⁹ Lubomirski Tivadar herceg, szepesi sztarosza, Sieniawska testvére, ellenséges viszonyban volt a kurucokkal és katonai támogatást nyújtott a császáriaknak.

²⁷⁰ Lubomirski György herceg (Obozni) 1709-ben segítséget nyújtott a császáriaknak.

²⁷¹ Hosszas huzavona után, 1710 őszén a bécsi udvar Pálffy Jánost kinevezte a magyarországi császári hadak főparancsnokává. Pestre érkezve, Pálffy november 11-én felszólította Perényit, adja fel Eger várát.

níthatjuk, hanem csak egyedül ennek a Kegyelmed gvarnizonostul [helyőrségestül] való panaszit, - minekutána mindennemű kívánságiról még eddig megelégtettük Kegyelmedet, és jó lélekkel írhatjuk, hogy azon dispositióban [helyzetben], amelyben azon várat tudjuk lenni, magunk is személyünk szerint mernénk oltalmát felvállalni. A cserepit és a gödrit méretteti Kegyelmed a bombáknak, - vajon azt félti-é, hogy az egri patkányokat és egereket megölik, oly mélyen menván bé a földben? mivel még eddig se boltot nem törtek, se annyi embert nem öltek, amelyért méltó volna legkisebb consequentiát [következtetést] is formálni, másként is tapasztalt dolog lévén, hogy az nagy bomba annyi darabokra nem szakadhatván mint a kicsiny, - sok embert vesztegetni nem szokott. Az nékem írott levelében nem írja Kegyelmed: de Károlyi úrnak panaszolja az egyik kútjának fogyását; hihető, tudja Kegyelmed, hogy feljebb említett úr sohasem volt Egerben, - s azért panaszodik bátran oly dologról, amelyért tölem méltán ítéletet érdemel, aki jól tudom: az kutakon kívül is hol légyen Kegyelmednek elegendő vize, s azon csudálkozom, hogy még Kegyelmednek merte is valaki panaszolni az vize elfogyásának félelmét, - nemhogy azon ne álmélkodnám, hogy még Kegyelmednek is az eszében jusson. Tudom jól, hogy ezt praetextuálta vala [hozta fel ürügyül] Czinczendor²⁷² is: de, ha az császár tudta volna, mennyi vize volt, és mely ok nélkül capitulált [adta fel a várat], - bizonyára méltán felakasztatta volna!

Pálfi haszontalan fenyegetésétől s ijesztésétől láttatik Kegyelmed tartani; vajon azért mutogattuk-é meg Kegyelmednek Revier²⁷³ által Eger defenziójának modalitását [védelmének módját], hogy csak a kőfalaiban bízzék, - amelyek lerontása után is azoknál erősebb töltéseket csinálhat Kegyelmed. Nem assecurálhatom [biztosíthatom] Kegyelmedet arról, hogy Pálfi két-három darab öreg-álgút és ahhoz kívántató munitiót [lőszert] ne hozhasson Budáról: de annyit, amennyi ellen magát Eger nem oltalmazhatná, - assecurálom [biztosítom] Kegyelmedet, se e télen, se a jövő nyáron nem hoz, kivált ha Kegyelmeddel megértethetnénk azt, hogy amennyit ő egy téli rövid nap lelő: egy éjszaka két annyit is reparálhat [kijavíthat] Kegyelmed, és per consequens [következésképen] napról-napra mind a két rész dolgozván, - Istenség tudhatja, meddig folytathatja az obsidiót [ostromot]! A bomba ellen penig mind éjjel, mind nappal bátorságosan alhatik az egri casamatában, és kivált, ha még némelyeket felül ganéjjal megtöltet: bizonyára ötszázfontos bombától sem tarthat! Az Kegyelmed hajdúinak szökését az ilyenén tractáról [tárgyalásról] való discursusok [beszéddek], tanácsok és az az által adatott bátortalan szívnek mutatása okozza: mivel az ilyenekből elhitetvén magokkal, hogy úgylis német kézre jut az erősség, - ki tőle elmaradott jószágának conservatiójára [megtartására] nézve, ki azért, hogy magának nagyobb gratiát [kegyelmet] szerezhessen, idejében elszökik. Vegye észre azért Kegyelmed magát, és az midőn elméjére veszi, hogy, ha Kegyelmednek semminemű külső segítsége, se idegen, se magyar had által nem lehetne is: mégis, mind hiti, mind magyarsága szerint azon erősség megtartására köteles lévén, - mindaddig, míg lehet, tartozik azon erősséget megoltalmazni; mennyivel inkább tartozik tehát erre magát resolválni [elhatározni], - holott mind egyikéhez, mind másikához lehet reménsége, s a nélkül is látja, hogy oly szorongatásban nincsen, amelyért méltó volna ezen téli időben gondolkodni a hadak és táborok összevgyűjtésében. Elhitettük magunkkal, fog Kegyelmednek találatni oly tanácsa, aki Érsek-Újvárat²⁷⁴ fogja hántorgatni ezen levelem olvasására; de fel nem éri eszével: mennyivel könnyebb és lehetősb Eger succursusa [megsegítése] akár a síkon, akár a hegyeken, mintsem Érsek-Újváré vala, - az melyet egyfelől a Vág, másfelől a Nyitra folyási körülvévén, mind a Garam, mind az Ipoly, mind az Mátra akadályai valának a segítségnek.

²⁷² Zinzendorf császári ezredes 1704 végén állapodott meg Eger feladását illetően és 1705. január 2-án vonult ki a várból.

²⁷³ A kurucok szolgálatában álló Riviére francia tüzerőtiszt erősítette meg a várat.

²⁷⁴ Érsekújvár szeptember 24-én kapitulált.

Hadi törvénnyel fenyegeti Pálfi Kegyelmedet?... ugyan aszerint felelhetett volna Kegyelmed neki: hogy vagy maga nem tudja, vagyis inkább, könnyebben elhitettük magunkkal, hogy Pálfi Kegyelmed felől gondolja, hogy ahhoz nem ért, aztat hántorgatván; mivel annak büntetését igazságosan azon commendansok [parancsnokok] nem incurálhatják [érezhetik], az kik kötelességeknek eleget tesznek, - hanemha a német törvényét értené Pálfi rajta, az mely igazságtalan kegyetlenségekből és szabadosan uralkodó akaratból szokott állani, s ez alá régen nemcsak Kegyelmedet, de az egész nemzetet kívánja vetni; s ugyanezért is jobb volna mind Kegyelmednek, mind az alattavalóinak egy Magyarország bástyája oltalmában magát dicsőséges halálra resolválni [elhatározni], - mintsem hazájához való szereteteket és hitbéli kötelességeket farban rúgván, az ellenség incselkedésének és hitegető szavainak hitelt adni.

Ha Kegyelmed azért személyében helyezettett bizodalomban megcsalni nem akar: éljen commendansi autoritásával [parancsnoki hatalmával], s legelsődször is tiltsa meg az arra célzó panaszokat, petyegéseket, és erről maga is tanácsot ne tartson, s armistitiumról [fegyverszünetről] ne gondolkodjék, - mert ezekkel ad ösztönt mind a szívek gyengítésére, mind az árultatásra; és úgy vélje, hogy ezek által következhető rosszakért nemcsak előttem fog Kegyelmed tartozni számot adni: de, ha szintén az én ítélőszékemet hitetlensége által elkerülni akarná is, - akármely statusában [állapotában] sem kerülheti el az Isten ítélőszékét, aki előtt bizonyára nemcsak Eger vára feladásáért, de az abból következhető haza-romlásáért is fog Kegyelmed tartozni számot adni.

Ezeknél többet írunk haszontalan volna; mert, ha se a hitetlenségnek iszonyúsága, se annak kemény ítéleti, s édes hazánkhoz való szeretetünk, özvegyek s árvák oltalmához való kötelességünk, nemzetünknek az német igája által szenvedett nyomorúsági, és ezután még tizszerte nagyobb mértékben következendő üldözési, vérünk s atyánkfiái mészároltatási nem moveálják [indítják meg] az Kegyelmed és alattavalói szíveket: jól tudjuk, hogy többeknek írása is haszontalan volna; - csak egyedül azért az isteni áldást kívánjuk mind Kegyelmedre, mind alattavalóira, aki mindnyájotok - teljes szomorkodással írjuk - úgy látjuk, habozó szíveteket s hazánk boldogulásában meghült reménségteket, az maga szent kegyelmében helyezettett bizodalom nevelkedésével erősítse!...

57. BERCSÉNYI MIKLÓSHOZ

Kálló, 1710. december 12.

Eger vára kapitulált. Rákóczi Perényi Miklós parancsnok tudósítása alapján színesen, érdekesen meséli el a vár feladásának történetét a főtábornoknak.

Minap, Szent-Miklós napján²⁷⁵ írott levelemből érthette Kegyelmed Eger várának feladását, - melyről tegnapelőttig semmi bizonyosabb hírem nem vala: hanem már tegnap általköltöztvén Perényi Miklós az polgári²⁷⁶ réven, ma idevárom, és gyalázatos cselekedetinek relatióját [jelentését] ezen levelem végéhez annectálni [csatolni] fogom. Azalatt Ebeczki Istvánnak²⁷⁷ is

²⁷⁵ Rákóczi december 6-án értesült a beregi Vámosatyán arról, hogy Perényi december 1-én feladta Eger várát. Még aznap közölte a rossz hírt Bercsényivel és Károlyival.

²⁷⁶ Perényi szabad elvonulást kapott s Tiszapolgárinál kelt át a Tiszán, hogy felkeresse Rákóczit.

²⁷⁷ A fejedelem Ebeczky István brigadérost három ezreddel Varannó és Parnó közé küldte a lengyelországi összeköttetés biztosítására.

veszem Varannóról levelét, hogy az elmúlt napokban az ellenség Bártfára²⁷⁸ beszállott, - ebből áll egész relatiója [jelentése], s szokás szerint tőle többet nem is várhatni: de már praevie [előre] Dániel²⁷⁹ úr informatiójából [tudósításából] tudtam, hogy tizennégy standár [zászlóalj] vala, aki arra ment. Viard, Cusanyi²⁸⁰ az elmúlt napokban Ónodba jöttek vala, ott conferálván [tanácskozván]: magával vitt el Viard nyolc companiát [századot], az Dunán újonnan általjöött németet. Ónodban is jön újabban 12 standár [zászlóalj], de helyettek ment el Eger felé ugyanannyi, bagázsiástól [poggyászosztól]. Ez mindazonáltal mind azon regimentek-féle [ezredek], akik túl küldettettek vala a Dunán, Újvár megvétele után. Ezek felett Kőrös, Cegléd, Kecskemét dugva teli némettel. Pálfi az innenső vármegyéket Pestről hízelkedő és fenyegető leveleivel hódítja, pro interim [egyelőre], míg az repartitio [adó kivetés] lejő Bécsből: Debrecen városára 50.000 frtot, és a hajdúkra is ugyanannyit imponált [vetett ki].

Az máramarosi hír minap mentiatum [hazugság] vala: mert csak 40 vagy 50 emberből álló pandúrporta [pandúr csapat] lopódott vala által valamely ál-utakon, s szaladva ment vissza, - s még Erdélyből semmi apparentiája [látszatja] nincs az ellenség motusának [mozgolódásának], jóllehet azzal is fenyegetődzik Pálfi, kinek bizonyos embereim előtt tött discursusiból [beszédeiből] azért collimálhatni [gyaníthatni] keveset, hogy sokat beszél, s egyik evértálja [kiforgatja] a másikat.

Ideérkezvén azért, ahol az egész hadaknak mustrájának [szemléjének] - per partes [szét-szórva] lévén az környékbe dislocálva [elhelyezve] a hadak, - kell lenni: csak máris jobb s felesebb statusba [állapotban] tapasztalom őket lenni, mintsem magammal elhittem volna: úgy jöhet azért Pálfi, hogy még egyszer szemébe nézhetünk, ha penig késni talál: azon leszek, ha az Tiszán lévő titkos gázlóink az Tisza árja miatt megmaradhatnak, hogy az feljebb nevezett városokon kények szerint henyélő hadakat meglátogattathassam, - melyről ezután, az mustrát [szemlét] véghezvivén, bővebben fogok írni Kegyelmednek.

Új hadaknak érkezése nem confirmáltatik [erősítettik meg], hanem csak az Dunán túl maradtak gyűlnek által.

Szegény Balog Ádámra hadi törvént láttatott Pálfi; még ugyan eventusát [kimenetelét] nem tudom: de azon okát adja, hogy kétszer is labancságra ígérkezett, s hitit még akkor adta vala, amikor szegény Ibrányi elveszett, - de meg nem tartotta; mely is, ha úgy van, excusabilis [megbocsátható] lehet cselekedeti.²⁸¹

Eddig íratván leveletem, érkezék Perényi Miklós is, kinek relatiója [jelentése] ebből áll: hogy tudniillik minekutána szombaton múlt két hete négy újabb mozsárból kétszáz fontos bombákkal [ágyúgolyókkal] kezdte volna őket bombardirozni [ágyúzni] az ellenség, - egy nap, jó reggel, Rétai Ferenc²⁸² az gvarnizionbéli [helyőrségben] tisztekkel az commendans [parancsnok] casamatájában bejővén: kezdék mondani az tisztek, hogy jó volna az capitulatio [feladás]

²⁷⁸ Bártfa 1710. december 10-én hódolt meg a császáriaknak.

²⁷⁹ Eszterházy Dániel, Kassa parancsnoka.

²⁸⁰ Viard, Cusani császári tábornok.

²⁸¹ Béri Balogh Ádám néhány száz kuruc élén reménytelen helyzetben is tovább folytatta a harcot a Dunántúlon. 1710. őszén már úgy látta, hogy nem tarthatja magát s Mohács felé haladt ki csapatával, hogy átkeljen a Dunán. 1710. október 29-én a labancok megtámadták, katonáit szétszórták és felkoncolták, őt magát menekülés közben elfogták s börtönbe vetették. 1711. február 6-án Budán kivégezték. Elfogatása után a császáriak azt a hamis hírt terjesztették, hogy a labancságot akarta választani.

²⁸² Réthely Ferenc alkapitányt a várba menekült kanonokok vesztegették meg s használták fel arra, hogy Perényit kapitulációra kényszerítse.

felől gondolkozni: melyre exandescálván [haragra gyulladván] Perényi Miklós, amidőn kérdezné: kicsoda az, aki a felől gondolkodni és szólni mér? minekutána a vár oltalmára holtig öszveesküdtek, s azt azonnal kivetteti a bástyán, - csak előszólala Rétei Ferenc, mindnyájuk képiben, mondván: „Nincs haszna a vakmerőségnek, - mert se ő, se mások, Isten őket úgy segítse, az én és az Kegyelmed hitegetésemért és sok hazugságunkért magokat nem veszítik, hanem dolgokhoz látnak.”

Erre is mindazonáltal újonnan keményen megesküvén Perényi Miklós, hogy a várat fel nem adja; resolválta [elhatározta] előttök magát, hogy három gyermekét kiviszi a vár piarcára, s maga azokkal, akik igazak kívánnak lenni, kiáll azon helyre, ahol az minaását [aknaását] észrevették, s vagy felvetteti magát, vagy az bressa [falrész] oltalmában teszi le életét; és valamennyire lecsillapítván őket, midőn estvére kirendelt volna kétszáz hajdút: azon hely környékén, ahol a minát [aknát] észrevették, éjtszakai patulórozása [őrzárata] alkalmatosságával egy hajdút sem találta, és még az fiók-strázsán [fiókörségen] lévő is széltiben kezdettek szökni. S azalatt másnap hoza egy strázsamestere tizenhárom cédulás nyilakat, melyeket a várba bélövdöztek, - kiknek céduláin az vala írva, hogy valakik az commendanst [parancsnokot] megfogják - az tiszteknek száz-száz aranyat, és a közlegényeknek két havi fizetést adnak; s midőn azon cédulákat olvasná: bejőve Rétei Ferenc, s ő azonnal kezdi félretenni az cédulát; de amaz kérdezé: mit olvas? és midőn Miklós titkolni kívánta volna azon cédulát: mondá nagy fentszóval Rétei, hogy egyáltaljába kívánja látni, s ha nem akarja, - másként is meg kell lenni! Kéntelenítették kezében adni; és újonnan ez után Rétei öszvegyűjté a tiszteket, és noha csak contradicált [ellentmondott] az capitulációnak [feladásnak] Perényi Miklós: de csak kiment Rétei Ferencz Vallishoz²⁸³ capitulálni, s csaknem erővel elvivén magával szegény Gerhárd nevűt, Csalával - aki Réteivel egy követ fűjt, - s tíz órakor éjtszaka mindnyájan holtrészezen jövének fel, s nagy fentszóval kiálta Rétei, hogy mindent jól véghezvittek, s jó ember Vallis, jószágot is, ágyút is, szekereket is ígér. Melyre csak az vala Perényi Miklós válasza, hogy tartsa meg mind pénzét, mind jószágát magának: de ő egyáltaljában az capitulatio [feladás] felől semmit sem akar tudni, - mindazonáltal kívánta látni az punctumokat [pontokat], de azon éjtszaka meg nem mutaták néki, mint részeg, zajgó emberek: hanem másnap, midőn olvassák: magok is a capituláló felek [feladásra készek] csak elijedének belé, hogy mást látnak írásban, s más ígértetett vala szóval. Avval mindazonáltal nem állottak el istentelen szándékoktól, - hanem contradicente commendante [szembeszegülve a parancsnokkal], akinek szavát már akkor se hajdú, senki se fogadta, armistitiumot [fegyverszünetet] csináltak, és remittálván Vallisra [újból követeket küldvén Wallishoz]: valamely kevés melioratiót [javítást] obtineáltak [nyertek], és abban mindnyájan megnyugtattván elméjüket, - maga is végtire subscribálta [aláírta] Perényi Miklós, látván, hogy egyéb nincs hátra, hanem hogy megfogattassék és az német kezében adattassék; s úgy küldtetették Csala Pálfihoz Pestre, más tisztekkel, pro ratificatione [jóváhagyás végett], melyet igen hamar megküldvén: úgy nyitották fel a kaput, hogy bébocsássák a capitulatio [feladási megállapodás] szerint a németet. Rétei Ferencz dobbal, zászlóval vitte a császár hűségére az hajdúságot, s a tisztek is mind odaállottak. Csajági főstrázsamesteren és némely apró tiszteken és mintegy százig való hajdún kívül, - kiknek is, az tiszteken kívül, elszedték a fegyvereket. Járult ehhez az is, hogy az ellenség, - hihető, az városon felül, - kivévén folyásából az Eger vizét: mind a kutakból s mind a casamátákból kiapada a vizek, elannyira, hogy egy éjtszaka csak annyival sem szaporodott, amennyivel csak moshattak volna is. Minát [aknát] is hármat ásott vala az ellenség az város felől való kapu alá, melyben maga is benne volt a Csajági főstrázsamestere, s hihető, ezeknek rettentésével desperáltatta [vitte elkeseredésbe] leginkább Rétei Ferenc az

²⁸³ A vár ostromát Wallis Ferenc Pál császári ezredes irányította.

hajdúkat. Ezen alkalmatossággal Bottyánné is elállott az Palocsai confoederatiójától [a Palocsaival való szövetkezéstől] - és így újabb német sógorságra fog Kegyelmed kapni.²⁸⁴

Ebből áll Perényi Miklós relációja [jelentése]; erre mindazonáltal még az vele kijöttet is judicialiter examináltatni [bíróilag vizsgáltatni] fogom, - noha úgysis csak abból is kitetszik relációjának [jelentésének] valósága, hogy azon tiszték is elállottak, akikhez legjobban bízott...

58. KÁROLYI SÁNDORHOZ

Salánk, 1711. február 28.

Amint a császári hadak főparancsnokaként Magyarországra érkezett, Pálffy János felszólította Károlyi Sándort, hogy térjen vissza a császár hűségére. A kuruc generális a szabadságharc helyzetét ekkor már kilátástalannak ítélte, de végleges következtetését még nem vonta le: kettős játékot kezdett. Egyrészt Rákóczi előtt szüntelenül bizonygatta hűségét, másrészt Pálffyval folytatott tárgyalásokat a megegyezés feltételeiről. Fellépett a hivatalos közvetítő szerepében a fejedelem és Pálffy között, de személyes érdekeiről sem feledkezett meg. Közvetítésének eredményeképpen 1711. január 31-én Rákóczi találkozott Pálffyval Vaján. Ezen a találkozón Pálffy kijelentette, hogy a császár hajlandó általános amnesztiát hirdetni és biztosítani azokat a „szabadságokat, melyek a törvényeken alapulnak”. A szabadságharc eredeti követeléseinek teljesítéséről azonban szó sem lehet. Rákóczi ilyen feltételeket nem fogadhatott el, ennek ellenére nem vetette el a további tárgyalások gondolatát, sőt, ha kényszeredetten is, de ráállt arra, hogy levelet írjon I. Józsefnek, melyben „felsőbbtségét” elismeri. A levél azonban sem Pálffynak, sem a császári udvarnak nem tetszett, mert a fejedelem - véleményük szerint - nem mint alattvaló írt s nem egyedül a maga, hanem az egész nemzet nevében beszélt. A megegyezés feltételeinek megvitatására Rákóczi összehívta Salánkra a magyarországi és erdélyi tanácsurakat s itt ismertette velük a helyzetet. A tanácskozás a nagyszombati békepontok fenntartását követelte s ezek nem teljesítése esetén a háború folytatását kívánta - a cár segítségével. Rákóczi február 21-én elindult, hogy Lengyelországban találkozzék I. Péterrel. Elutazása előtt levelet írt Károlynak, melyben rábízta a szabadságharc ügyének folytatását.

... Addig várom én is Kegyelmedet és postáinkat, hogy az enyim megérkezésével megfúvja az felülőt, s imé, indulok, az hová hazám szolgálatja - nem engedvén késedelmeskedésemet - ösztönöz. Mind azt reménlettem, hogy az Kegyelmed 16.-án írott levele szerint tegnap itt lesz Kegyelmed: de, hihető, bójtre halasztotta Kegyelmed az újmódi farsanglást! Megvallom, már praevie [előre] ellátván ezen indulásom hirtelen történhetőségét, s proponálván [javallván] az uraknak, sokat beszélgettünk: micsodás instructiót [utasítást] kell az iránt hagynom Kegyelmednek? De csak az vala deliberatumja [végzése], hogy, ha az bécsi udvar sincere [őszintén] kívánja az tractát [tárgyalást], avagy az békességet, - extendálja az armistitiumot [hosszabbítsa meg a fegyverszünetet], informálhat Kegyelmed mindekről; ha nem extendálja [hosszabbítja meg] penig: haszontalan várakozásom. És mivel azt is általláttuk, hogy in omni casu [minden esetben] jobb s állandóbb békességet remélhetünk az moszkva intervenciója [közbelépése] által, mintsem az Pálfi hitegetési után, - úgysis jobb lesz annak fundamentomiról [alapjairól] az cárt capacitálván [ösztönöztetvén], az által végeznünk, mintsem itt disputálnunk [vitatkoznunk],

²⁸⁴ Bottyán özvegye, gróf Forgách Julianna, aki Bercsényivel is rokonságban állt, másodszor Palocsay Györgyhez ment feleségül a szatmári békekötés után s így a fejedelem jóslata Bercsényi német sógorságáról nem teljesült.

ha „C l e m e n t i s s i m u s” [Legkönyörületesebb], vagy „B e n i g n i s s i m u s” [Legkegyelmesebb]?!!²⁸⁵ Melyre nézve csak megyek, - az mint mondtam, - mert vett leveleimből azt collimálhatom [sejthetem], hogy Ilvóhoz²⁸⁶ nem felettébb messze találom az cárt, az kitől Isten után, függ boldogságunknak minden reménsége. Az politicumokról [politikai dolgokról] pedig nincs mit disponáljak [rendelkezzek], hanem informáljon [tudósítson] Kegyelmed mindekről. Török András hoffmesteremet [udvarmesteremet] az Verkovinán²⁸⁷ hagyom az udvarommal, Beniczkit Szkólán,²⁸⁸ az levelek promotiójára [továbbítására] nézve.

Az hadi dolgok kormányzásának nincs egyéb útja, hanem az mint discourálánk [megbeszélénk], s az mint az alkalmatosság hozza magával; ha mindazonáltal az szerencsétlenség csak úgy hozná magával, hogy Lengyelországra kellene kiszorulni mind Kegyelmednek, mind az hadaknak: azon légyen Kegyelmed, hogy Staniszló²⁸⁹ felé mehessen, Máramaroson által; sőt valahol az kijóviai palatinus²⁹⁰ jószágát hallja, subsistálhat [megmaradhat], - mert azért senkisésem fog kiáltani. Bémeneteliről azonnal tudósítsa Kegyelmed Gallicsin²⁹¹ fejedelmet, aki igen jóakarónk; s ha kedveskedni akar Kegyelmed néki, - agarakat küldjön, quártélyja [szállása] pedig Sniatin²⁹² táján lészen. Ha Isten másfelé vezérli Kegyelmedet, csak azon légyen, hogy Módvába ne subsistáljon [maradjon], mert nagy contrarietas [kellemetlenség] volna dolgainkban, ha én a cárhoz menvén, - Kegyelmed hadaimmal láttatnék az svéciai [svéd] király mellé, vagy az törökhöz menni, s így engemet nagy veszedelemben is ejthetne.

Munkács váráról én is tehetségem szerint providiáltam [gondoskodtam] instructióról [utasításról] és commendansról [parancsnokról], mivel Vay uramot, úgy látom, kénytelen leszek magam mellé hívatnom, - idegen országon is legnagyobb kincs lévén az hív szolga, - helyében már Sennyei István resolválta [határozta el] magát, de még hadd maradjon közöttünk az dolog. Munkácstól fog hallgatni [függni] Sarier,²⁹³ s ettől Török András az udvarommal; de amannak oly parancsolatja lesz, hogyha az idő felfakadása előtt nyomakodna nevezetes corpussal [hadcsoporthal] az ellenség Munkács felé, bemenjen az palánkban, egész regyiment-jével [ezredével], mivel különben az árok megfagyásától nagy véletlen rossztól tarthatnék, - így pedig Isten jóvoltából minden jót remélhetnék; bennmaradása nem fog sokáig tartani, mert körülötte nem subsistálhat [élhet meg] az ellenség, eltávozván pedig, újabban kijöhet, - csak már Kegyelmed tegyen olyan rendelkezéseket, hogy hírével légyen idején Munkácsnak.

Publicáltatom [közzé tétetem] aztat is, hogy senki már az Kegyelmed passusa [útlevele] nélkül ne jöhessen Lengyelországra, hanem az ki igaz hazafiának tartja magát, Kegyelmedtől várjon s hallgasson.

Így azért legdrágább kincsemet: édes hazámat, Munkácsomat és abban lévő másik mindene-met Kegyelmedre hagyom, s lelkire, hitre kötöm, bízom, - teljességesen elhítetvén magam-

²⁸⁵ Rákóczi a császárhoz intézett levélben a „Sacra Caesarea etc. Domine Benignissime” [Szent Császári Felség stb. Legkegyelmesebb Uram] megszólítást használta, a bécsi udvar viszont a „Sacratissimus” és „Clementissimus” [Legszentebb és Legkönyörületesebb] jelzőket kívánta.

²⁸⁶ Lvov.

²⁸⁷ Verhovina.

²⁸⁸ Skole.

²⁸⁹ Stanislawow galíciai város.

²⁹⁰ Potocki kijevei palatinus.

²⁹¹ Golicin herceg.

²⁹² Sniatyn galíciai város a Prut folyó mellett.

²⁹³ Charrière ezrede.

mal az Kegyelmed resolútiójának [elhatározásának] állandóságát, az melyet minap újabban is adott Munkácson, hogy nemzete boldogulása nélkül nem békélik, s egymást el nem hagyjuk; ennél is különben nem enged békélni confoederalionalis [szövetségi] hitünk, az mely által mind lelkünket, mind maradékinkat sub nota perditionis in Patriam [hazaárulást sújtó büntetés terhe alatt] kötöttük édes hazánknak. Vezérelje s kormányozza azért Kegyelmed hadakozását absentiámban [távollétemben] mennél jobban lehet, az midőn én is minden bujdosás és nyomorúságok által úzni s keresni kívánom boldogulását, s hitemre mondom, hiszem is annak elérését, vagy legalább szembe lévén az cárral, megírom valóságosan: mihez bízhatnék Kegyelmed, s közönségesen mindnyájan?...

Ha Pálfi oly választ talál adni, hogy küldjem emberemet: adja tudtomra Kegyelmed, - találok módot benne, csak lássak sinceritást [őszinteséget]. Én magamat hazámért tízszer is megálázom, - de arra bizony nem lépek az Confoederatio [Szövetkezett Rendek] nevével, hogy nagyobb rabságra vessem édes hazámat annál is, amelyben találtam, és az melyből kívántuk kiszabadítani. Vezérelje azért Kegyelmed igaz szándékomat, az melytől semmi sem szakaszt el, se nem távoztat; s ha azalatt az felesége iránt más szándéka érkezik Kegyelmednek kiszállításáról,²⁹⁴ tudósítását elvárom...

59.

KÁROLYI SÁNDORHOZ

Strij, 1711. március 31.

Rákóczi elutazása után Károlyi Sándor, a fejedelem akarata ellenére Debrecenbe ment, hogy találkozzék a császári főparancsnokkal. Március 14-én titokban letette a hűségesküit Pálffy előtt s vállalta, hogy Rákóczit is meggyőzi a császári amnesztia elfogadásának szükségességéről. Március 26-án találkozott a fejedelemmel a lengyelországi Strijben s előadta a bécsi udvar feltételeit, de egy szóval sem említette, hogy ő maga már letette a hűségesküit. A fejedelem és tanácsosai a császári feltételek tanulmányozása után újabb magyarázatokat kértek Pálffytól. Károlyi ezzel egyetértett és a fejedelemtől elbúcsúzva, ismét hűséget fogadott neki is, de visszatérőben Zavadkáról, március 29-én, már olyan levelet írt, amelyből Rákóczi világosan láthatta, hogy generálisa külön utakon jár.

... Tegnap este vettem az Kegyelmed 29.(-én) Zavatkáról írott levelét, melyben includálja [csatolja] Kegyelmed Pálfi levelének extractusát [kivonatát].²⁹⁵ Megvallom, ha az Kegyelmed confoederalionalis [a Szövetségre letett], úgy nékem is mind szóval, mind írásban sokszor újított hitiben teljességesen meg nem nyugodt volna elmém, azt vélném felőle, hogy még most is állandó resolútiót [elhatározást] nem vett magának ezen mostani felforgó dolgok között, s látszik, mintha approbálná [helyeselné] Kegyelmed Pálfi kívánságát Kassa iránt; de ismervén az Kegyelmed magyarságát és hazájához való igaz kötelességét, - inkább csak annak tulajdonítom írását, hogy Pálfinak valóságosan megírhasssa, hogy proponálta [javasolta] előttem. Mert ugyanis micsoda lelkiismerettel kívánhatná akárki is tőlem, hogy hitem s kötelességem ellen, egy árnyék-reménségért, - melyben semmi állandóságot és vigasztalást nem remélhetni, mind hitemet megszegjem, mind az egész keresztyén világ előtt magamat prostituáljam [bemocskoljam]. Írja Kegyelmed: adja Isten, anélkül is oda ne cseppenjen!... S

²⁹⁴ Károlyi felesége Munkács várába menekült.

²⁹⁵ Pálffy március 26-án Károlyihoz levelet írt, amelyben elítélte a tárgyalások körüli huzavonát, Kassa átadását követelte és a hadjárat megkezdésével fenyegetőzött. Károlyi március 29-i levelében ezeket a követeléseket továbbította Rákóczihoz s maga is a megegyezést sürgette.

hát, azért a consideratióért [meggondolásért] kellene nékem oly istentelenséget cselekednem, s magamra vállalnom azon bünt és hazánk árultatását, amelyet ők fognak incurralni [magukra venni], ha cselekszik. Boldog Isten! amidőn a bécsi udvar magával elhitette, hogy az Isten nékem is adott eszet, - vajon csak Pálfi uram egyedül véli-é, hogy gyermek vagyok? hogy ilyen propositiókat [javaslatokat] nemcsak reiterál [megismétel], de nyomni is láttatik; hiszem, maga is consentiált [egyetértett] itt Kegyelmed a válaszádomnak, amelyben világosan feltettem resolútiómat [elhatározásomat]; s jól általláttam, hogy amellet nemcsak nehezen: de éppen nem fogja Kegyelmed exoperálhatni [véghezvihetni] a suspensiót [fegyvernyugvást], nem azért, hogy válaszómat illetlennek véltem volna lenni, - de, hogy látom, hogy a bécsi udvar subjugálni kívánja [járma alá kívánja vetni] nemzetünket; melyet ha csalárdsággal véghezvihetne, inkább akarná, mintsem erővel: de, ha az nem succedál [sikerül], - mintsem valóságra lépjen, inkább fegyverkezik. Tudom, legnagyobb argumentum [érv] ebben az, hogy úgyis elhagyattatom, s még talám az külső reménség is megcsal; - mely ha mind úgy történnék is: mégis jobban szeretem tiszta, tökéletes lelkiismerettel Istenbe vetni reménségemet egyedül, mintsem hitetlenségemmel azt megmocsolván, attól is mind eltávoztatnom, mind érdemtelenné tenni magamat. Ez oly végső resolútió [elhatározásom], amelytől csak a halál választ el; s nincs oly nyomorúság s rabság, amely elmémben habozást okozzon. Számot adok evvel Istenem előtt, mert lelkiismeretemben convincáltattam [győződtem meg], s megmutatom hazámnak s nemzetemnek, s az egész keresztyén világnak, hogy valamint az ügyet nem dicsőségért, gazdagulásért vettem fel, úgy az nyomorúságok félelmétől viseltetve, aztat el nem hagyom. Erősítse Isten az Kegyelmed szívét is, és adja szent kegyelmét mind Kegyelmednek, ígéreti véghezvitelére, mind nékem azon vigasztalást érnem, hogy az Kegyelmed személyében való bizodalomban és confidentiámban [hitemben], - mely által ezen mostani circumstantiák [körülmények] között hazám minden dolgait Kegyelmedre bízta, - sok emberek elmélkedése ellen meg ne csalattassam! Valamint azért Kegyelmed adott hitinél, - az melyben elmémet megnyugtattam, - mostani elválásakor is többet nem adhatott: úgy én is resolútióim iránt [elhatározásaimról] többet nem írhatok, hanem quo fata vocant, virtus secura sequatur [amerre a sors hív, kövessen a biztos erény]...

60.

KÁROLYI SÁNDORHOZ

Stari-Selo, 1711. április 9.

Lengyelországból hazatérve Károlyi Sándor végleg elszakadt Rákóczitól. Miután Pálffy meghosszabbította a fegyverszünetet, a kuruc tábornok összehívta Szatmárra a rendek közelben levő képviselőit, hogy megtárgyalja velük a béke kérdését. Ily módon nyíltan szembeszegült Rákóczi akaratával, mert a fejedelem április 27-ére akarta összehívni Husztra az országgyűlést. Károlyi április 3-án, a szatmári gyűlés megkezdése előtt, figyelmeztette a fejedelmet, hogy véleménye szerint a megegyezés elkerülhetetlen, s arra kérte őt, vagy vegyen részt a gyűlésen, vagy pedig április 10-ig juttassa el hozzá végleges válaszát a császáriak feltételeire. Rákóczi mélységes csalódással és felháborodással válaszol tábornoka levelére: válasza a korabeli irodalom egyik legérdekesebb darabja.

Megértvén 7-ma hujus [folyó hó 7-én] Doloruki²⁹⁶ fejedelem postája által a Felséges cár Ilyvóhoz két napi járó-földre való érkezését: az régen óhajtvá várt alkalmatosságot nem

²⁹⁶ Dolgorukij.

akarván elmúlatni: azonnal 7-ma [7-én] megindultam, és csak tegnap, 8-va [8-án], utamban vettem a Kegyelmed 3-tia [3-án] írott levelét, - melyre mit válaszoljak? látja Isten, alig tudom. Mert, ha szintén hazámhoz való szeretetem külömb-külobbféle gondolatokra nem adna is ösztönt. Kegyelmedhez való particularis [személyes] barátságomat és sinceritásomat [őszinteségemet] oly sértetettnek érzem lenni, hogy annyival is inkább nem tudom kormányozni elmémet, amidőn tudniillik Pálfi izeneti- és írásiban teljes sinceritást [őszinteséget], - az én cselekedetemben pedig ellenkezőt ír, hogy tapasztal; holott elmenetele alkalmatosságával Kegyelmednek úgy véltem, hogy minden propositióiban [javallásaiban] és azokra adott válaszimban megnyugtatta vala elméjét Kegyelmed, s mind annak consentiálni [azzal egyetérteni] láttatott, hogy confoederationalis [szövetségi] hitem megszegése nélkül Kassát magamtól nem cedálhatom [adhatom át], és így bemenetelem is haszontalan lészen az gyűlés terminusa [időpontja] előtt, melyet pro 27-ma Aprilis [április 27-ére] az Kegyelmed consensusa- [egyetértésével] és javallásából praefigáltam [kitűztem]. Superálja [legyőzi] azért minden kétséges gondolatim között is az Kegyelmedhez való indulatom az diffidentia [bizalmatlanságra] ösztönző cikkelyeit az Kegyelmed levelének, és azt vélem, hogy Rádai²⁹⁷ elküldésének elhalasztása indította Kegyelmedet azoknak írására; s táplál a reménség, hogy az Kegyelmed hazájához való indulatja talám még eltávoztatja tőlem azon keserűséget, amelyet szenvednem kellene, ha Kegyelmed felől concipiált opinióban [alkotott vélekedésemben] megcsalattatnám. Úgy veszem azért az Kegyelmed írását, s úgy magyarázom, amint maga is kívánja; s később vagyok Kegyelmedtől megcsalattatnom, mintsem szóval s írásban száma nélkül adott hitiben kételkednem, - melyre nézve sokat válasz nélkül praeterealok [mellőzők] a Kegyelmed levelében; de mivel leginkább sérti szívemet az, hogy Kegyelmed ösztönöz arra, hogy hazámat és a Confoederatiót [Szövetséget] el ne hagyjam, és menjek bé etc. [stb.], holott maga is reflectálhatja [meggondolhatja] Kegyelmed magát, hogy e vala egyedül való kívánságom, amidőn magamat resolváltam [elhatároztam] vala Munkácsra való bészorulásra, - s akkor egy sem találkozik Kegyelmetek közül, aki hitemre s hazámhoz való szeretetemre nem kényszerített volna, hogy ne cselekedjem, hanem hazánk ügyét és reménségét tartsam fel személyem conservatiójával [megtartásával], - melyből eredett oka ide való jöveulemnek; és az midőn sok időktől fogvást várt reménségünk exoperatiójának [megvalósulásának] útja nyitattik, hogyne lehessen keserves éppen ellenkezőre kényszerítettetnem? S kicsoda az, aki jó lelkiismerettel felőlem mondhasa, hogy én hagyom el a Confoederatiót [Szövetséget], aki avégre jöttem ide, hogy az Confoederationale Instrumentum sensusa [szövetségi alapokmány értelme] szerint hazánk régi szabadságának elérésére célozó mediumokat [eszközöket] exoperálhassam [megkereshessem], - s nem azok, akik ellenségünk csalárd hitegetésével vezetettvén, ezekben sem jut: mit tegyen az hajdani szabadság, - csak légyen jószágok, s ígértessék meg életek securitása [biztonsága], amelyek exoperatiójára [véghezvitelére] Confoederatiót [Szövetséget] sem kellett volna ineálni [kötni], s hitünket vesztegetni: mivel mindezek még az gyöngyösi első congressusba [értekezleten]²⁹⁸ megígértettek vala, de hallani sem akartuk, - hanem eziránt való praedicatióit [beszédeit] a szegény megholt kalocsai érseknek²⁹⁹ haszontalanoknak tartván, igaz magyar szívünk indulatjából léptünk azon Confoederatióra [Szövetségre], amelynek manutentiójáért [fenntartásáért] hány ezer ember vérért ontottuk? sokszor számlálgatta Kegyelmed; s ítélje el már most: ki szakad el a Confoederatiótól [Szövetségtől]? ha az-é, aki azon vég szerént való békességet kíván, - avagy

²⁹⁷ 1711. március végén a striji gyűlésen a rendek képviselői úgy határoztak, hogy Rádai Pál kancellárt küldik Pálffyhoz a császári feltételek egyes pontjainak tisztázása végett. Rádai csak április 4-én indult el küldetésének teljesítésére.

²⁹⁸ Az első gyöngyösi békeértekezletet 1704 elején tartották.

²⁹⁹ Széchenyi Pál.

az, aki vagy félelemtől, vagy akármely más októl viseltetvén, azon igába adja magát, amely ellen fegyvert fogni kényszerítettünk?

Nehéz volna, látom, Pálfi sinceritását [őszinteségét] is disputálnom [vitatnom], amely ugyan praeualeált [súlyt kapott] az Kegyelmed opiniójában [vélekedésében], hogy Kegyelmed előtt insinceritásnak [őszintétlenségnek] tetszenek írásim és cselekedetim; de ítéletet tehetne az, aki nem praeventus [elfogult]: mennyibe ellenkeznek levelei izenetivel? s éppen megfordultak principiumi [elvei]; s abból kezdem csaknem elhinni, hogy prolongálni fogja az armistitiumot [meg fogja hosszabbítani a fegyverszünetet], mivel keményebben izen, s lágyabban ír, - Locher³⁰⁰ eljövetele előtt pedig írásba keménykedett, s izenetekkel édesgetett. Mert ugyanis, ha maga írná azokat, amit Komáromi³⁰¹ által izent: a bécsi udvar előtt is számot nem adhatna; s ha cselekedném, oly ítélettel volna felőlem, mint Perényi s Csajági³⁰² felől, akiket széltebe huncfutozott, hogy oly könnyen feladták a várat.

Írja Kegyelmed ezenkívül aztat is, hogy az Kegyelmednek adott és előttem credentionalisa [megbízólevele] mellett repraesentáltatott [előadott] izeneti szerént, az 3-um punctum [3. pont] szerint universalis az amnistia [általános az amnesztia] és az jószágok megadatása; s hihető, ezt most is csak izenetivel confirmálta [erősítette meg]: mivel levelében seholsem látom, példát pedig mind ő Kegyelménél, mint az udvarnál, mind más királyoknál eleget tudnék előhozni: miként szoktak revocáltatni [visszavonatni] az credentionalis levelek [megbízó levelek] mellett mondott dolgok, és a plenipotentiák [teljhatalmú megbízatások] is magyaráztatnak, s büntettetnek a követek néha azért is, hogy az urok parancsolatja szerint mondják izeneteiket. Itt pedig positive [határozottan] már olyakat is tapasztalunk, hogy maga pecséte alatt beadott authenticum declaratoriumba [eredeti nyilatkozatban], - melyet evangelium gyanánt kíván tartattatni, - már maga is error agnoscál [tévedést fedez fel], s azt mindazonáltal szóval, de írásba nem revocálja [vonja vissza]; s ha ő kételkedik benne, hogy úgy légyen az originalisban [eredetiben], amint én copióltattam a dilucidatió [másoltattam a tisztázandó kérdéseket tartalmazó jegyzék]³⁰³ mellé, - elég a nékem, hogy Kegyelmed tudja: mert előttem is egynéhányszor cum reflexione [figyelmesen] olvasta Kegyelmed. Az originalist [eredetit] mindazonáltal azért vissza nem küldhetem, mert ha ő inserálni [beiktatni] fogja manifestumába [kiáltványába], hogy mindeneket kész volt megadni, - én avval fogom evincálni [bebizonyítani] azok előtt, akik előtt illik, a contrariumot [az ellenkezőjét]; ha pedig ugyancsak valóságosan error [tévedés] volt: könnyen fogja reparalhatni [kijavítani], ha oly sincerus [őszinte], amint Kegyelmed itéli, az adandó dilucidatióba [tisztázó nyilatkozatban].

Az hadak resolútiója [határozata] mennyiben ellenkezik azokkal, amelyeket mind Sztrében,³⁰⁴ mind Magyarországon, mind magok előttem, s mind Kegyelmed neveikkel mondott, - nem lett volna szükség előhoznom is, mert azt kegyelmed akkor is jól tudta, amikor írta, úgy aztat is: mikor mit mondott neveikkel, - ha ők mondták s mondják-é? vagy Kegyelmed csak magától mondta s mondja-é? azért, hogy úgy hitte, vagy úgy hiszi, hogy ők mondták, vagy mondják.

³⁰⁰ A bécsi udvar Carl Lochert, a haditanács tagját küldte Pálffy mellé a kurucokkal való tárgyalások folytatására.

³⁰¹ Komáromi Csipkés György debreceni főbíró közvetített Pálffy és Károlyi között.

³⁰² Perényi Eger várát adta fel, Csajághy János ezredes pedig Szolnokot.

³⁰³ A striji gyűlésen írásba foglalták a császári határozattal és nyilatkozattal kapcsolatos tisztázandó kérdéseket. Ez a határozat és nyilatkozat foglalta magában az amnesztia feltételeit. A nyilatkozat 3. pontja szerint Rákóczi kívül a fő- és köznemesek is kegyelemben részesülnek, ha azt külön kéri. Ez volt a deklaráció egyik leghomályosabb pontja. Erre vonatkozólag kértek elsősorban felvilágosítást a kurucok.

³⁰⁴ Strijben.

Engemet abban is meg nem csal a praevisio [előrelátás], mert jó lélekkel mondom, hogy mindezeket már régen praevideáltam [előreláttam], se semmi egyébbe meg nem csalattatom, - hanem csak egyedül az Kegyelmed személyében, ha azt cselekszi, amit ír; de mivel már az Kegyelmed levele is ad okot annak praevisiójára [előrelátására], amelyet Kegyelmed felől gondolni se hitire, se kvalitására [rangjára] nézve nem lehetett, sőt még most is tartóztat ezekben való bizodalom, - ezentúl azt sem fogom mondhatni, hogy nem praevideáltam [láttam előre]; ha későn esik: a Kegyelmed lelke adjon számot érette, amelyet bizonyára nem Pálfi, se nem egy császár széki eleibe citálok [idézek] én az egész magyar ontott és ontandó vérrel együtt, - de az eleibe, aki előtt nincs titok; meg fogja az, tudom, bírálni mindazokat, amelyektől Kegyelmed magát a világ előtt kívánja immunisnak [mentesnek] tartani, mind azt: ki micsoda clausulákkal [záradékokkal], reservátákkal [fenntartásokkal] és restrictiókkal [megszorításokkal] tette le és tartja a hitit? s hol volt az igaz Confoederatio [Szövetség]? s ki mivel tartozik vagy tartozott Istenének s urának? - mert mindezeknek nem találhat a világ bírót. Kinyilatkoztatik ott, ha a solennitas [az ünnepélyesség], pompa, és a diffidentiától [bizalmatlanságtól] való félelem tartóztat-e a békességtől, vagy az hamis hitnek elkerülése, és azon törvény- s igazságnak manutentiója [megtartása], amelyet ellenségem kezében és rabságában lévén is, véremmel mertem kérni, manuteneálni [megtartani], - nemhogy most, szabadságomban ne merném!... És mivel mindezeket íratja velem is válaszul ily felbuzdult keserőséggel az Kegyelmedhez való igaz barátságom, és nemzetemhez kötött szívem s lelkem, kiért ha ítéletet vagy ellenkezőt érdemlek, ítéljen meg az Istenem; - az Kegyelmed levele terminusit [kifejezéseit] írom, - vegye hathatósan tőlem, kérem, s csendesítvén elméjét; nézzen végig az nyolc esztendőn, melynek folyása alatt ha mind jó tanácsot adott volna is Kegyelmed - mindazoknak fejezetire vajon adhatott-é volna rosszabbat, annál, amelyet ad? amidőn bemeneteletem arra kívánja, amelyet maga is ír, hogy kéntelenségből fog cselekedni, s nem egyéb okból kívánná vagy magam, vagy locumtenensem [helytartóm], vagy a senatorok jelenlétit, - hanem, hogy mások cselekednének inkább azt a rosszat, melynek követésére azok absentiajában [távollétében], elhitette magával, hogy kéntelenítettik. Adhatott-é volna rosszabb tanácsot - mondám, - mint amit javall, hogy gondoljak a Confoederatióval [Szövetséggel], - ki úgy sem gondol Kassával, - s cedáljam praevie [már előre átengedjem]. Bizonyára, dicsőséges számadással készül Kegyelmed Isten eleiben, melybe részesülni se magam nem kívánok, se másokat - azokon kívül, akik szabad akaratjokból részesülni kívánnak - nem kívánom, hogy részesülhessenek. Ha azért Kegyelmed pápista: higye el a liberum arbitriumot [szabad akaratot], s félelemtől vagy más októl ne cselekedje azt, amit maga is rossznak és a Confoederatio [Szövetség] ellen valónak lát lenni; ha pediglen Kegyelmed praedestinatus [eleve elrendelt] azon rossz cselekedetre, elhitettem magammal, hogy aztat is maga dicsősége kinyilatkoztatására cselekedje az isteni bölcsesség, - akinek én is nagy alázatossággal tulajdonítom mind az én, mind az velem együtt élni, halni, békélni, avagy hadakozni igaz hittel egybekötött resolútiójokat [elhatározásukat], s reménlem, áldozatul fogja venni az Kegyelmedtől szenvedhető keserűségemet is, s talám csak ezen resolútiómért [elhatározásomért] is azt eltávoztatja tőlem, s szegény, földig letapodtatott nemzetemet nem teszi világ csúfjává ideig is nemzetünk s vérünk által, s megvilágosítja Kegyelmedet is azon Szent Lelkével, amelyet bizonyosságul hítt [hívott] vala akkor, amikor hitit hazája régi szabadságának helyreállítására mind lekötötte, s mind arra maradékit is sub poena perduellionis in patriam [hazaárulás büntetnének terhe alatt] kötelezte, - azon Szent Lelkével, mondám, kívánom én is: világosítsa az Kegyelmed elméjét, s erősítse szívét, amelynek jövetelit ezen elmúlt (húsvéti) szent napokban ígérte Idvezítőnk mindazoknak, akik tiszta szívűek; mutassa az meg Kegyelmednek mindezeknek valóságát, az melyeket Ő látja, - hogy harag nélkül felháborodott s most is igaz barátságú szívvel mind iratott, mind Kegyelmeden igaz keresztény szeretetből is szánakodván, maradok, míg tetszik...

61. RÁDAY PÁLHOZ

Kukizova, 1711. április 18.

A Károlyi által összehívott szatmári gyűlés bizonyos módosításokkal elfogadta a császári feltételeket. Ezután követséget küldött Rákóczihoz, mely arra kérte a fejedelmet, hogy járuljon hozzá a megegyezéshez. Közben a fejedelem küldetésében Ráday Pál kancellár Magyarországra érkezett és április 4-én találkozott Olcsván Károlyival, majd április 15-én Pálffyval Debrecenben. Pálffyval a Rákóczi által kívánt módosításokat tárgyalta meg, aki azok egy részét el is fogadta. A további tárgyalásoknak azonban sok értelme már nem volt, mert a szatmári gyűlésen lényegében elfogadták a császári amnesztiát. Rákóczi elkeseredetten vette tudomásul, hogy Károlyi Sándor tulajdonképpen befejezett tények elé állította, de abban reménykedik, hogy az angolok és hollandok közbe fognak járni a magyarok érdekében a bécsi udvarnál. Ezért arra utasítja Rádayt - akiről ekkor még nem tudja, hogy Károlyihoz szegődött - kérje a fegyverszünet meghosszabbítását.

... Az Kegyelmed Zavadváról írott levele után semmi tudósítást nem vévén útjáról: miben légyenek ott a dolgok? az hadak hozzám küldött követjétől bővön, s egészen elkeseredett szívvel értettem; de mégis táplál a reménség, hogy a földig letapodtatott igaz ügyünket megkönyörülván az Isten, ezen levelem érkezéséig legalább megtartóztatja mind Károlyi urat, s mind az hadakat azon veszedelemre való rohanástól, amelyre - látom - engemet is kívánnak erőltetni, - kívált mivel elhitettem magammal, hogy az Kegyelmed jövetelivel és az gyűlés terminusa praefixiójával [időpontjának kitűzésével] jobban elhitesi magával Károlyi úr is azon sinceritásomat [őszinteségemet], amelyről 3-tia [3-án] írott levelében láttatott volna kételkedni, és per consequens [következésképp] talán adattatik idő nékem is, hogy az hadak kívánsága szerint a tractára [tárgyalásra] kimehessek; mivel azon gyalázatos, homályos conditiókra [feltételekre], és hiteltételre hogy kimehettem volna, hazámhoz való hitem s kötelességem se nem engedte, se nem engedi. Hogyha azért állandóak tovább is az generális és az hadak azon hozzámvaló confidentiájokban [hitükben] melytől viseltetvén, - amint írják, - kívánják, hogy tovább is folytassam a békesség dolgát: azt minden sinceritással [őszinteséggel] siettetni kívánom, s evégre szükségesnek látom, Kegyelmed által mind Károlyi úr, mind mások, akik eleiben ítéli, terjesztenem opiniómat [vélekedésemet]. Tudniillik, mivel Kegyelme maga is jól tudja: mennyi időtől fogvást sollicitálják [sürgetik] az aleatusok [szövetségesek] a bécsi udvart igazságunk megadására, a békességhez való sincera declaratiómmal [őszinte nyilatkozatommal], - melyeket utolszor Clement³⁰⁵ által tettem, contentáltatván [kielégítettén], a több importans [fontos] dolgok exoperatióira [véghezvitelére] nézve Peter-Borugot³⁰⁶ solennis [ünnepélyes] követségben küldték vala Bécsben ezelőtt egynéhány hetekkel, akinek cum urgentissimis motivis [a legsürgetőbb okokkal] committálták [tették feladatává] a mi békeségünk exoperatióját [véghezvitelét] is, - melytől ezen órában, amidőn expediálni [küldeni] kívántam volna a követeket, micsoda leveleit veszem embereinknek? ímé, extractualiter [kivonatatosan], magam transferálván [fordítván] a francia nyelvből, includálom [mellékelem] Kegyelmednek. Kitetszik ezekből, mely csalárdul akar élni az alkalmatossággal a bécsi udvar, és hogy Peter-Borough commissióit [megbízatásait] örömet eludálná [kijátszaná]; melyre nézve legjobban ítélem, hogy credentionalis levelem [megbízó levelem] mellett csak generose [tisztességgel] declarálná [jelentené] Kegyelmed Pálfinak, hogy mivel az aleatusok sincera

³⁰⁵ Klementet, aki eddig a porosz udvarban képviselte a kurucok érdekeit, Rákóczi átküldte Angliába, hogy a protestáns szolidaritásra hivatkozva, megpróbálja a londoni udvart a magyarok kéréseinek támogatására megnyerni.

³⁰⁶ Peterborough.

cooperatióját [a szövetségesek őszinte együttműködését]³⁰⁷ a magyarországi békekészen eleitől fogvást tudom, úgy aztat is: irántunk mit committáltak Peter-Boroughnak [milyen utasítást adtak Peterboroughnak], - egyátáljába ezen végső resolútióban [határozatba] inserált punctumokat [foglalt pontokat] nem acceptálhatom [fogadhatom el], s míg velem az aleatusok [szövetségesek] által békekészenünk iránt tett projectuma nem communicáltatik [tervezete nem közöltetik], - s ezen declaratiómmal [nyilatkozatommal] ma innen is hozzájuk expediálom [küldöm] curéromat [futáromat], hogy lássák: nem rajtam múlik a békekészen! Kívánjuk azért, hogy azok mind declaratiójára [kinyilvánítására], mind exoperatiójára [véghezvitelére] prolongáltassék az armistitium [hosszabbíttassék meg a fegyverszünet], és adattassék idő a gyűléstartásra, melyre kimenni kész leszek; ha pedig, - kit az én Istenem érni ne engedjen! - erre Károlyi úr és a hadak condescálni [hajlani] nem akarnának: gyűléseken praesentálja [mutassa be] Kegyelmed és olvastassa el mindnyájuk előtt ezen includált [csatolt], de mindaddig pecsét alatt tartandó leveletem,³⁰⁸ - siessen mentől hamarabb hozzám...

62.

KÁROLYI SÁNDORHOZ

Kukizova, 1711. április 19.

A szatmári gyűlés követei Kukizován keresték fel a fejedelmet, hogy közöljék a gyűlés által elfogadott feltételeket s arra kérjék, jelenjék meg közöttük. Rákóczi nem mehetett, mert éppen küszöbön állt az I. Péterrel való régen várt személyes találkozás. Azzal bocsátotta vissza őket, hogy ne siessék el a dolgot, kérjék a fegyverszünet meghosszabbítását s tűzzék ki a gyűlést más időpontra. A síró követek előtt tartott beszédében „világosságra hozta hamisságát azoknak, akiknek Isten és hazájuk iránt adott hite istentelenségre fordult”. A végső felindulás vihara feszült beszédében, április 18-án kelt kiáltványában és végül a Károlyihoz írt eme levélben is.

Isten minden jókkal áldja meg Kegyelmedet, szívből kívánom!

Remélvén, hogy az Rádai bemenetele és az Kegyelmednek 3-án írott levelére tett válaszm tehetek valamely fordítást az Kegyelmed mostani, szívemet epesztő s keserítő munkáin: tartóztattam ezeket a követeket,³⁰⁹ az kik által is egyébre nem kérhetem Kegyelmedet, - hanem lelki üdvösségére kényszerítem: ne praecipitálja [siesse el] szegény nemzetünk dolgát s ügyét, maga s familiája [családja] holtig való gyalázatjára; mert soha nem fogják azt mondani, hogy az fejedelem pártolt el az generálisától, - hanem, hogy az generális az fejedelemtől. Hiszem, jobb lesz azon útját amplexálni [választani] az békekészennek, az melyről Rádainak írtam,³¹⁰ hogy communicálja [közölje] Kegyelmeddel; - nem rumpálja [szakítja meg] Pálfi az

³⁰⁷ A hollandok és angolok szerették volna, ha Ausztria egész erejét a franciák ellen tudná fordítani s ezért a szabadságharc idején többször megkísérelték a közvetítést a magyarok és Bécs között, de csak akkor, amikor úgy látták, hogy a császáriak nem tudják fegyverrel legyőzni a kurucokat. Rákóczi túlzott jelentőséget tulajdonított az angol és holland diplomácia jóindulatának.

³⁰⁸ Április 18-án írta meg Rákóczi szenvedélyes kiáltványát Károlyi és a hazaárulók ellen. Kihirdetésére nem került sor. Maga Ráday is elfogadta a császári amnesztiát.

³⁰⁹ A magyarországiak részéről Csajághy János, Bulyovszki Dániel és Cserei János, az erdélyiek részéről pedig Rhédei László s Kemény Simon keresték fel a fejedelmet Sieniawskiék kukizovai kastélyában.

³¹⁰ Rádayt elsősorban az angol közbenjárás reményével biztatta.

armistitiumot [a fegyverszünetet] már ezen: mert az maga alliatusi [szövetségesei] előtt sem adhatna számot az császár, hogy azért rumpálja [szakítja meg], hogy az ő projectumok [tervük] szerint akarunk békélni. Ha penig ezen opinióm [vélekedésem] sem jobb Pálfi hitegetésénél, - sit sangvis civium effusus et effundendus super vos, et super filios vestros [a polgárok kiomlott és kiomlandó vére szálljon rátok és fiaitokra]!

Ennél többet nem válaszolhatok: mert fojtogatja szívemet az keserűség, s az igaz, de megcsalatott barátság, sinceritas [őszinteség] és confidentiám [bizalmam], az mellyel voltam, - leszek is, ha tetszik

Kegyelmednek

minden jót kívánó atyjafia, barátja
F. P. Rákóczi m. p.

63. SENNYEI ISTVÁNHOZ

Zaluze, 1711. május 10.

1711. április 30-án a kuruc hadak letették a hűségesküt s a magyarországi és erdélyi rendek képviselői május 1-én aláírták a békeokiratot. A császár, akitől az amnesztiát elfogadták, már nem élt. Április 17-én meghalt I. József, de halálhírét eltitkolták a kurucok előtt, nehogy újabb nehézségeket támasszanak. A fejedelem, amint a császár haláláról hírt szerzett, azonnal írt a Javorow mellett fekvő Zaluzéból a munkácsi vár parancsnokának, Sennyei Istvánnak, arra buzdítva őt, hogy ne adja fel az erősséget, de ne is kezdjen ellenségeskedést, mert tulajdonképpen interregnum van Magyarországon s a szatmári béke is semmis, hiszen a császár nem írhatta alá.

... Bizonyosabb kívánván lenni az odakint forgó állapotokról, a Rádai relációjából [jelentéséből] értvén, hogy naponként várhatom az jégen épített békesség punctumait [pontjait] is; tartóztattam válaszomat az Kegyelmed előbbeni levelére; s tegnap újonnan veszem az Kegyelmed 4-ta May [május 4-én] írott levelét, a feljebb említett s az császár halálával már is olvadó békesség punctumaival [pontjaival], - melyekből megtetszik, hogy hazánk belső dispositiójára [elrendezésére] nézve csak egyedül az császár halála és abból praevideált [előrelátott] sok rossz vezérelhetette csak ezekre is az felfuvalkodott nemzetet, az Isten penig csudálatos munkája által úgyis megbékéltette az igazszívű magyarokat; amint is mind az dolgok folyásának rendi, mind eddigvaló igaz ügyű hadakozásunk oka hozza magával, hogy Kegyelmed nemcsak ezen három hét alatt:³¹¹ de ez után is az commandója [parancsnoksága] alatt lévő hadakkal se magyar, se rác, se német ellen hostilitást [ellenségeskedést] ne tétessen, mert királyunk nem lévén, mindaddig cessált [szünetelt] szabadságunkért való hadakozásunk, míg az valamely törvénytelen cselekedetekkel valakitől újonnan meg nem bántódik. Mindaddig azért, míg királyunk nem lesz: én a tractát [tárgyalást] nem concludálhatom [fejezhetem be], se váramat s jószágomat valakinek adni nem tartozom; ha valaki penig azt el akarja foglalni: az erő és törvénytelen hatalom ellen a természet és szabadságunktól adott facultással [tehetséggel] lehet élni, és azok, úgy a practicák [mesterkedések] ellen szükséges is, hogy megoltalmazza Kegyelmed. Melyre nézve, valakik feleségeket kívánják, - azokat megtartóztatni nem kívánom: mert Magyarországba most ellenséget lenni nem supponálok

³¹¹ A szatmári béke három hetet engedélyezett Rákóczinak, hogy letegye a hűségesküt. E határidő leteltével kellett átadnia a még kezén levő várakat.

[tétélezek fel] senkit is; Károlyi úrét mindazonáltal ne mindjárt, hanem ezentúl második kívánságára bocsássa ki Kegyelmed, kit-kit minden javaival és belső értékével - az boron és élésen kívül, - az mely ügyis nem övé volt, hanem assignált quártélyából [kiutalt szállásából] hajtotta ki-ki. De reliquo [egyébként], senkinek személyébe legkisebb bántódása se légyen: mivel az Isten maga csudálatos munkájával, az császár véletlen halála által megcsinálta a békességet, s ezentúl csak akkor és azok ellen reviviscál [éled újra] Confoederatiónk [Szövetségünk] ereje, amikor és az kik szabadságunk rontására fognak igyekezni, és törvényes utakon nem fognak járni.

Melyre nézve tovább is az Kegyelmed hűségére és dexteritására [ügyességére] bízom azon erősségnek in statu quo [a jelenlegi állapotban] való conservatióját [megtartását]; és hogy azalatt is hűségemben megmaradt hadaim kár- és csintételre okot ne adjanak: Eszterház Antal³¹² urat fogom kiküldeni, hogy azokat hozza ki mellém, avégre, hogy ha ezután valaki találtatnék, aki törvényes igazságunkat és szabadságunkat sérteni és erőltetni kívánná, mindazoknak törvényünk és confoederationalis [szövetséges] kötelességem szerint lehessen resistálnom [ellenállnom], munkáim és fáradságim által nunc pro tunc [most az akkorra] szerzett modalitások [módozatok] szerint. Capacitálja [biztassa] azért Kegyelmed mind-ezekről alattvalóit, és tartsa magát is in statu defensionis [védelmi állapotban] az violentus aggressorok [erőszakos támadók] ellen, - akárkik legyenek, s meg ne ütközzék Nagy-Idai és Pécsi helytelen cselekedetén,³¹³ az melyet éppen nem approbálok [helyeslek], hanem kinek-kinek közülök ezután is meg fogom parancsolni, hogy az subordinatiót [alárendeltséget] megtartsák és respublicát [köztársaságot] ne csináljanak: mert consensusomból [egyetértésből] lett insinuatiók [gyanúsítások] nem a belsőkre, de a külsőkre érttettenek, akik hűségében méltó volt kételkednem, és kit-kit praemoneálnom [előre figyelmeztetnem], akit igaz hívemnek supponáltam [tétéleztem fel] lenni. Reménlem is, hogy amely indiscretus zelus [túlzott buzgalom] ezekre helytelenül ösztönözte őket, ezentúl nyilvánban megértvén szándékomat, az engedelmességre is fogja hajtani elméjüket, - kivált, ha az által megértik, hogy eddig, Istennek hála, nincs okom, hogy valakiben kételkedjem. Kegyelmedet is kérem s intem azért, az egész alattvalóival együtt, hogy hitivel pecsételt kötelességében és particularis confidentiától [személyes bizalomból] is reábízott hivataljában instructiója [utasítása] szerint járjon el, mindazokban, amelyeket azon praesidium conservatiójára [erősség megtartására] szükségesnek ítél tenni, - meggondolván azt, hogy az mostani conjuncturákhoz [körülményekhez] képest egyedül csak állhatatosságunkkal exoperálhatjuk [vihetjük véghez] hazánk állandó boldogulását.

Mindezekre nézve azért, ha Kegyelmednek szükséges nem lészen, ne erőltesse az kapcsos companiát³¹⁴ [kapcsos századot] az felmenetelre, és amennyiben lehet, fizetések iránt consolálja [elégítse ki] őket. Reménlem, rövid idő alatt kinyilatkoztatja az isteni bölcsesség nemzetünk boldogulására célzó s rajtunk könyörülő munkáit!...

³¹² Rákóczi még április 6-án kinevezte Eszterházy Antalt a magyarországi hadak főparancsnokává, a generális azonban felesége betegsége miatt halogatta elutazását, később pedig. Kővár, Huszt és Ungvár kapitulációja után, már nem tartotta érdemesnek a bemenetelt.

³¹³ Nagyiday János és Péchy Miklós kuruc tisztek utasítást kaptak a fejedelemtől, hogy tartsák szemmel a gyanúsakat. Gyanújuk - úgy látszik - kiterjedt a munkácsi vár parancsnokaira is, akiknek megtagadták az engedelmességet. Rákóczi a Sennyei Istvánhoz, majd a Szentiványi János alparancsnokhoz írt levelében magyarázza viselkedésüket.

³¹⁴ Dolmányukon aranyozott ezüst kapcsot viseltek, innen kapták nevüket.

64.
SZENTIVÁNYI JÁNOSHOZ

Zaluze, 1711. május 17.

Munkács parancsnoka elfogadta a fejedelem érvelését s még hetekig nem nyitotta meg kapuit a császáriak előtt, bár a bécsi udvar a szatmári békét megerősítette. A fejedelem igen nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy Munkács a kurucok kezén maradjon, hiszen időközben megindultak a tárgyalások I. Péter cárral s megújult az a reménye, hogy orosz támogatással visszatérhet Magyarországra. Szentiványi János alparancsnokot tehát nem ok nélkül ösztönözte Rákóczi az ellenállásra. Ennek az ösztönzésnek azonban most már nem sok eredménye volt: éppen az alparancsnok tárgyalta meg a vár feladásának feltételeit a császáriakkal. A kapituláció 1711. június 24-én megtörtént s ezzel a kurucok utolsó erőssége is elesett.

... Alkalmas időtől fogvást kitetszik: mennyiben hanyattassék az kétség és reménség habjai között még Magyarországon fent lévő híveink elméje; és az midőn az Kegyelmed 9-na [9-én] és 12-ma [12-én] írott leveleit olvasom: még azok között is oly külömbözést látok, hogy, ha Kegyelmed nem írná is, - de méltán veszendőfélben ítélném dolgotokat lenni; melyet minekutána régen praevideálván [előrelátván], úgy kívántam dolgaimat kormányozni, hogy, ha egyes-egyedül hagyattatnék is: mégis, Isten után, mások pártfogása által lehetne reménlenem hazám boldogulását, - kivált már most, interveniálván [közbejövén] a császár halála, - mégis, nem lehet keserűség nélkül értenem elméteknek habozását, az midőn rész szerint végső resolútiókkal [elhatározásokkal] nevelitek reménségemet, s assecurál [biztosít] Kegyelmed a tisztekről, s rész szerint mások példáján megütközvén, magatok között erővel - csaknem, mondhatnám, diffidálván [nem bízván] egymásban, - a sok rossznak praevisiójával confundáljátok [előrelátásával megzavarjátok] magatokat. Mert ugyanis, az midőn maga helyesen Kegyelmed animadvertálja [veszi észre]: amennyiben virradott fel szabadságunknak napja a császár halálával? animadvertálja [veszi észre]: mennyiben hányja az hab az emberek, de mégis assecurál [biztosít], hogy lélekben találom Munkácsot, - s másfelől 12-én írott levelében fél, hogy egynéhány napok alatt újabbakkal meg ne szomorítson, elannyira, hogy mindezekben kéntelenítetem tapasztalni az Istennek csudálatos munkáját hazánk dolgaiban, aki ittenvaló fáradságos munkáim által vigasztal, s nemzetem gyengeségével, óránként hanyatló sorsával szomorít; s igenis, méltán úgy van dolgotok, mint az tenger habjai között kétségbeesett apostoloknak: de boldogtalan eszetekkel mégis nem az Istenben vetitek reménségteket, s ügyünk igazságában, - hanem nékem panaszolkodtok, s azt gondoljátok, hogy lehessen emberi mód szerint többet cselekednem, mintsem cselekszem, s politíának [politikusnak] tartjátok hol exaggerálni [túlozni] a dolgokat, hogy mintegy ösztönözzetek, - hol biztatni, amikor valamely reméntelen dolog által látjátok villámlását a szerencsének, elannyira, hogy bizonyára magamnak is confundáltatnék [megzavartanék] elmém, si non confiderem in Domino, sicut mons Sion [ha nem bíznék az Úrban, mint a Sion hegye], - kivált minekutána szent kegyelmének fényét és jelét nemzetemen tapasztalom az császár véletlen halála által, akinek alig hallottuk meg halálát: csudáltuk egy-eleintén, s megismertük bölcs ítéletit Istenünknek; de midőn halljátok, hogy ezzel egészen ki nem holt a német Magyarországból, sőt fenyeget benneteket: fogy bennetek a reménség, újonnan haldoklotok, s rész szerint kívánjátok, hogy biztassalak benneteket, másfelől bennem is nincsen bizodalmatok, - mintha az én hatalmomba volna noscere tempora, quae Pater posuit in potestate sua [megismerni az időket, melyek az Atya hatalmában állnak], s én erővel vehetnék másokon. Vajon lehet-é okos gazdának learatni a búzát, míg meg nem érik, avagy azt erőltetni, hogy megérjék idejének előtte? És ha szintén semmi egyéb difficultás [nehézség] nem volna is az magazinumotok [raktárotok] állapotjánál s a föld pusztulásánál: lehetne-é most segítségtekre hadat indítanom, - holott magatok alig tudtok elélni, s azt vélitek, hogy azon pusztá földön s

Munkács környékén, ahonnan a Kegyelmednek írott levelek szerint mind a nemesség, mind a nép általtakarodik a Tiszán, mégis azt vélitek, hogy bloquádálni [körülzárn] fog benneteket az ellenség,³¹⁵ s ott a tartományban, amelyet maga láttatik pusztítani, hogy tük ne élhessetek el, azt gondoljátok, hogy ő kíván nevezetes corpust [hadakat] tartani ellenetek? Látja Isten, szánom értetlenségteket; és amidőn annál, amit írtam s amit cselekszem, többet ne cselekedhetem, s ha azoknak nem hisztek, haszontalan elmémet rátok fárasztani, - mert hanyatt-homlok láttattok rohanni a veszedelemre, noha azt véltem volna, hogy nincs közöttetek oly gyengeelméjű ember, aki a császár halálát, a török háborújának kétségét, akitől mégis fél a bécsi udvar, s minap az chioviai [kijevi] palatinust³¹⁶ és az idejött tatárságot keményen megvervén a muszka, contemnálja [semmibe veszi] hosszas és akarat nélkül való készületét, s a bavariai Electornak [bajor választónak] országa felé való jövetelit³¹⁷ megfontolván magában, által ne lássa, hogy ezek által reménlhető változások csak ezután két s három hónappal történhetnek, amikor tudniillik a táborok mindenünnen megindulván, és közelítvén egymáshoz, a confusiók [zürzavarok] szaporodván, - kinyilatkoztatják Isten csudálatos munkáját, és az Esdrás profetiája szerint, ha Drabetiusnak³¹⁸ nem hisztek is: az kétfejű sasnak meghalván egyik feje, - égni fog az mellje!...

65.

FIERVILLEHEZ

Wysocka, 1711. június 18.

Rákóczi 1711. május 12-én találkozott a cárral a lengyelországi Javorowban. Elsősorban azt szerette volna elérni, hogy Oroszország adjon fegyveres támogatást a bujdosóknak s I. Péter fogadja el a francia békeközvetítést az északi háborúban. A szatmári béke megkötése azonban nehéz helyzetbe hozta őt a cár előtt, amit súlyosbított, hogy Baluze francia küldött nem javasolt szövetséget a cárnak, pusztán csak a fenyegető orosz-török háború elkerülésére ajánlotta fel szolgálatait. Az orosz-török háború hosszas huzavona után kitört s ez végképpen megakadályozta I. Pétert abban, hogy Rákóczinak segítséget nyújtson. A fejedelmet mindez keserűséggel töltötte el, de különösen a francia udvar magatartása váltott ki belőle nagy felháborodást, amit köntörfalazás nélkül elmond a francia ügyvivőhöz írt levelében.

Uram!

mióta Urának, a Legkeresztényibb Királynak ügyvivőjeként mellettem van, személye legteljesebb bizodalammal örövend, tehát nem szabad azt hinnem, hogy ne tudósította volna pontosan az udvart minden egyes szavamról és mindarról, amit saját szemével látott Magyarország ügyeiből. Éppen ez a bizodalom az oka, hogy kimenetelem óta semmiféle külön jelentést nem küldtem Öfelségének. Azonban bármily hitelesek voltak is Uraságod jelentései, úgy látom,

³¹⁵ Az ellenség valóban megkezdte május 20-án Munkács ostromát.

³¹⁶ Potocki.

³¹⁷ A bajor választófejedelem 1710 végén Spanyolországban Villaviciosa mellett aratott francia győzelem után kedvező előjellel kezdte meg az 1711-es hadjáratot s azt remélte, hogy visszafoglalhatja Bajorországot.

³¹⁸ Drabitius [Drabik] cseh-morva pap, aki a trencsén-megyei Lednicén volt prédikátor „Lux in tenebris” [Fény a sötétségben] című, először 1659-ben megjelent könyvében a Rákóczi-család felemelkedését, a Habsburgok pusztulását jósolta meg. Proféciájában a kétfejű sas a Habsburg-házat jelképezte.

nem oszlatták el azt a nem kedvező vélekedést, melyet Des Alleurs és Bonnac urak keltettek az udvarban, mivel egyideje kifacsart citromnak tekintenek, melynek héját elhajítják.

Erről az igazságról nem is annyira a segélypénzek kifizetésének megszüntetése győzött meg, mint a hallgatás, mely körülveszi személyemet, amióta kénytelen voltam ebben az országban menedékhelyet keresni, s főleg a császár halála óta. Mivel továbbá éppen ilyen dolgok közepett nem biztatnak semmi reménnyel, hogy ügyemet Magyarországon rendbehozhatom, úgy gondolom, a magyarországi háború gondolatát egészen elejtették, rám pedig úgy tekintenek, mint aki eljátszotta a szerepét. Legszívesebben elfelejteném, ha tudnám, a tárgyalásokat, melyekbe Vetési követség³¹⁹ útján belevontak; most már szó sem esik róluk, és azelőtt is olyan kevésbé támogatták őket, hogy saját követem szavának hihetőségét kellene kétségbe vonnom, ha megbízatása nem Öfelségének, a Legkeresztényibb Királynak megbízólevelén épült volna. De mind ezekből azt a következtetést kell gondolnom, hogy az udvar csupán szabadulni akart tőle, azért adta neki ezt a megbízást, melynek látszatával és fényével a háború folytatására akartak buzdítani. Mindezt világosan látom abból, hogy a Király egyre halogatja a választ február 6-ikán írott levelemre és azután Balus³²⁰ úrral folytatott megbeszéléséből, akinek tárgyalási és cselekvési módja még temperamentumánál is flegmatikusabb volt. Nem is éreztem volna mindezt annyira bántónak, ha balszerencsém rá nem kényszerít, hogy úgy szólván nekem kelljen személyesen támogatnom a Királytól származó javaslatokat, melyeket követének meg kellett volna erősítenie, holott nem is ismerte őket. Uraságod maga is tanúja volt, milyen fonák helyzetbe kerültem és mennyivel súlyosabban érintett hitelem megfogyatkozása, mint a sors rám zúduló csapásai. De hogy ne kelljen magamat semmivel vádolnom, erőmhöz képest mégis kifejtettem nézeteimet, melyekkel úgy gondoltam, Ő Keresztény Felsége ügyét szolgálhatom. Azt is elmondhatom, hogy fáradozásaim mind a cárnál, mind a lengyel királynál teljes sikerre vezettek. Az előbbi vállalta, hogy 1. közbenjár a Svédországgal és a törökökkel kötendő béke ügyében; 2. a török békekötés után följánlja közbenjárását az általános békesség megkötésénél; 3. tanácskozás céljából követet küld Öfelségéhez; 4. fegyverrel támogatja igaz ügyemet. Az említett béke megkötése után, hat nappal ezelőtt, Volgov³²¹ titkár elutazott, hogy a maga részéről kifejezze baráti érzelmeit és megerősítse, amit én mondtam. Megítélésem szerint a lengyel király³²² is kedvezően fogadta összes javallásaimat és izente, hogy kész szoros barátságra lépni Öfelségével, ha világosabban megmagyarázzák neki, mit kívánnak tőle. Ő, ha akarják, visszahozza csapatait Németalföldről, ha a Király gondot visel ellátásukra. Ha pedig a Király megköteti a békét a törökökkel, ő hajlandó szövetségeseivel, a moszkvai cárral és a dán királlyal együtt fegyveres erővel támogatni a közbenjárást az általános béke megkötésében, hajlandó hadaival benyomulni a Birodalomba,³²³ mialatt a cár bevonul Magyarországra, és hajlandó elfogadni - ha a rendek szabad választásával kapja meg - a magyar királyi koronát. De ha mindezek a kedvezések nem tetszenének, szívesen beleegyezik, hogy a háború folytatása ellenére afféle titkos neutralitási egyesség jöjjön létre saját és Ő Keresztény Felsége hadai között. Követeinek dolga volt, hogy mindezt részben közöljék Maron úrral. A lengyel király engem is megkért, hogy adjam ezt értésére Öfelsége udvarának. Meg is tettem volna ezt egyenesen, ha

³¹⁹ A francia udvar Kökényesdi Lászlónak azt a megbízatást adta, hogy készítse elő az I. Péterrel folytatandó tárgyalásokat, melyek célja elsősorban a kettős békeközvetítés lett volna.

³²⁰ Baluze.

³²¹ Volkov.

³²² II. Ágost, I. Péter és Rákóczi között június elején folytak a tanácskozások Jaroslavban. A fejedelem a város közelében fekvő wysockai házában szállt meg.

³²³ Német Birodalom.

a feljebb említett dolgok miatt nem kellett volna arra gondolnom, hogy balszerencsém elfordította rólam. Uraságod Királyának és parancsolójának figyelmét. Azért is folyamodom Uraságod közbenjárásához, mert jól tudom, mennyire szívén viseli Őfelsége ügyét. Amíg a válasz megérkezik, megegyeztünk a lengyel királlyal, hogy szándékainkat titokban tartjuk. Én azt a látszatot keltem, hogy kész vagyok a megegyezésre, és miután itt a szenátus tanácsa a *respublica* nevében a békeközzvetítést elfogadta, a nagykövetek vállalták, hogy eljuttatják a császárnéhoz³²⁴ propozícióimat. Ennek a nagy ügynek sikerét már csupán azért is könnyűnek látom, mert a cserkeszek lázadása³²⁵ miatt a törökök szemlátomást megbánták már, hogy háborúskodásba fogtak; márpedig ezt a lázadást a moldvai és havasalföldi fejedelmek is támogatni fogják; éppen itt jártak követeik. Hasonló szándékokat forgatnak elméjükben a görögök és a rácok is, ami miatt a törökök nem vonhatják össze s nem vihetik ki hadaikat azokból a tartományokból, amelyekben nem bíznak. De ami mindennél sokkal fontosabb: a cár azzal az elhatározással vált el tőlem, hogy bármily előnyről kell is lemondania, kész megkötni a világ legracionálisabb békéjét, csak hogy rajtam és hazámon hadainak minden erejével, sőt személyes munkálkodásával segíthessen. Ha pedig azt akarják, hogy ne találjon készületlenül ez a nagy esemény, remélem, fontolóra veszik majd támogatásom kérdését, és mind azokét, akik sorsom részeseivé lettek, mivel Uraságodnál jobban senkisé tudja, milyen állapotba juttatott önzetlenségem és hazám szeretete. Kérem tehát, vessen latba minden gondolható eszközt, hogy gyors választ kaphassak és megtudjam, hogyan határoztak e levelemben foglaltakról...

66.

BESENVALHOZ

Elbing, 1711. november 24.

Megkezdődött - elsősorban XII. Károly ösztönzésére - az orosz-török háború. A törökök a Prutnál körülvárták az orosz sereget, de I. Péternek sikerült viszonylag előnyös feltételekkel békét kötni. Augusztus 21-én Rákóczi ismét találkozott a cárral, akit elkísért a Visztulán felfelé Thornba (a mai Torunba). A cár innen Karlsbadba (Karlovy Vary) utazott, a fejedelem viszont Danckában (Danzig, ma Gdansk) telepedett meg, ahonnan könnyebben irányíthatta diplomatai tevékenységét. Itt veszi fel a kapcsolatot Besenval svédországi francia követtel is, aki nagy jóindulattal viseltetik iránta. I. Péter november elején újból visszatér Lengyelországba s Rákóczi találkozik vele Elbingben (Elbląg). A tárgyalások meggyőzték a fejedelmet arról, hogy Oroszország az északi háború és a még mindig fenyegető török veszély miatt segítséget nyújtani nem tud s ezért minden reményét a spanyol örökösödési háborút befejező béketárgyalások sikerébe veti, gondol azonban a magyarországi háború újbóli megindítására is. Ezt a tervét adja elő Besenvalnak.

Uram!

a kedvező rendelkezések, melyeket a Legkeresztyénibb Király³²⁶ személyemre vonatkozólag Uraságodnak adott, és óhajta, hogy dolgaim mostani állásában szándékaimat ismerni kívánja, meggyőző bizonyosságot tesznek Őfelsége eltökéléséről, hogy engem a jelenvaló

³²⁴ Eleonóra Magdolna Terézia császárné a szatmári békét 1711. május 26-án megerősítette s a bécsi udvarban senki sem gondolt újabb tárgyalásokra Rákóczival.

³²⁵ A kaukázusi cserkeszek 1711-ben fellázadtak a török elnyomás ellen.

³²⁶ XIV. Lajos.

állapotban magamra ne hagyjon, akár tovább viszik a békealkudozást közös ellenségeinkkel, akár újra kezdődik a háború. Mivel pedig oly igen függök minden dolgon, ami a Királynak és hazámnak javát előbbre vihetné, azért nyílt őszinteséggel választ adok, hogy elhatározásom nyilván mutassa, mennyire lebíri állhatatosságom a szerencsét, és hogy buzgóságom, mellyel Ófelségének szolgálni igyekszem, megérdemelte irántam való nagylelkűségét.

Amidőn hazám romlása lelkemet megindította és eltökéltem, hogy bármi áron is közbevetem magam, általánosságban előre láttam mindazt, ami azóta történt, mert tudtam, hogy a szerencse forgandóságától mind ez elvárható. Mégis, már abban az időben eltökéltem, hogy mindaddig hazámban nem élhetek, amíg a szabadságokat visszaállítva nem látom, és magamnak, valamint hazámnak elegendő biztosítékot nem szerzek. Ami ajánlatot Ágost király a bécsi udvar részéről a krakkói castellanus³²⁷ által nálam tett, midőn első alkalommal Lengyelországba menekültem, visszavettem, és később a másikat is, amidőn a magyar nemzet élén állottam. Ezért is óhajtottam annyira a kezességet, amit Kegyelmed Ura, a Király, számomra már többször írásban adott, hogy az általános békességbe engem is belefoglalnak. E kezességet én szerződésnek tekintettem, mivel Ófelsége adott szavába teljesen bizodalमत helyezem és jól tudom, hogy kegyes akarátának véghezvitele hadainak szerencséjén függ.

Hogy ezt a magam részéről is segítsem és előbbre vihessem, csupán azért bántam kíméletesen a Legkeresztényebb Király ellen szövetezett hatalmakkal és nem utasítottam el a gyakori békealkudozásokat, mert tudtam bizonyossággal, hogy az ausztriai ház semmit oly kevésbé nem kíván, mint a nemzet óhaját kielégíteni, és mivel emiatt e hatalmasságok mindig szerét ejthetik, hogy a császárt hibáztassák, nyíltan soha nem is segítik majd ellenem. Ezt a kíméletet annál is inkább kellett gyakorolnom, mivel a Franciaországot ért csapások előre megmutatták, hogy a szövetségesek beleegyezése nélkül lebírhatalan nehézségek állanak a Király ígéreteinek teljesítése elé. Végezetül, ha megvizsgáljuk minden cselekvésem, kitetszik, hogy én csupán az általános békével vélem elérhetni azt a végső célt, amely felé első elszánásom vont. Ma látjuk az alkuvások kezdeteit, de a szerkezet oly szerfölött kiterjedt, hogy a belülről mozgó rugók erősségét megismerni nem engedi, és abból, amit Anglia tenni látszik és ami jól mutatja, mennyire ismeri a maga igaz érdekeit, egyképpen jósolhatjuk akár az alkudozások félbeszakítását, akár szerencsés kimenetelüket. Megvallom, nekem a dolgok ilyen állása kedvem szerint való, mivel ez az ország így majdnem a békesség legfontosabb eszközét tartja kezében, ami Uraságod Királyának irántam való szándékait előbbre viheti. Az anglusok érdeke semmiképpen sem azonos az ausztriai ház érdekével és ki is hirdették (miként emberem³²⁸ jelenti, aki az én parancsolásomból Londonban tárgyal), hogy Anglia csupán kénytelenségből szegte meg kötelezettségeit, mivel a bécsi minisztérium a magyar ügyek rendezését megátalkodottan visszautasította, a császár pedig folytonosan mentegette magát a dologban, de a nagy szövetség cikkelyeiből úgy szólván semmit valóra nem váltott. Én tehát még ezt is javamra fordíthatom és fölhívhatom figyelmüket arra, micsoda hasznót kell remélniök a magyarországi dolgok rendbehozásától, a megegyezés tartósságától és attól, hogy az ausztriai ház hatalmának méltó korlátokat vessenek. De akármit tehetnek is, akár a Királlyal egyességben, a bécsi udvar konokságát okoskodással mindaddig egykönnyen le nem küzdhetik, amíg előbb meg nem egyeznek a bécsi minisztériummal mindama pontokban, melyeken országunk és az én személyem bántatlansága nyugszik, mindennemű más kikötésekkel együtt, amiknek bizonyossá tételére köteleességem és becsületeм egyaránt kényszerít. Ezek híjával inkább eltökéltem teljességgel és egyedül a Gondviselés akaratára bízni magamat és eltérni minden szükségest, melyeket most is szenvedek, mintsem bármit is elfogadjak, amiről nem tudom, hogy hazám igaz javát, becsületeмet és biztonságomat szolgálja.

³²⁷ Sieniawski.

³²⁸ Klement.

A háború alatt és a magyarországi békealkudozások idején a nemzet olyannyira állhatatosan követelte az erdélyi fejedelemség fejedelmválasztó jogának visszaállítását, hogy egyakarátú és törvény szerint való megválasztatásomnál fogva ezt méltán követelhetem és azon a címen is, hogy országunk és a nemzet abban lelte védelmét, hogy e fejedelemség nem tartozott az ausztriai ház országaihoz. A bécsi udvar ugyan mindig el akarta hitetni szövetségeseivel, hogy e különállásnak kárát vallaná a kereszténység, mert Erdély egymaga igen gyöngye lábakon áll, mindig kénytelen alávetni magát a török hatalomnak és az interregnum alatt a trónusra törekedők pártjai nem kerülhetik el, hogy háborúságba vonják a nemzetet. Mindezek azonban teljességgel orvosolhatók, ha a rendek közös megegyezésével kimondják az örökösödést családomban. Ezen engedmény könnyebb elfogadása végett a fejedelemséget a magyar király és királyság hűbérbirtokává lehetne tenni, amint a választófejedelmek is a császár és a császárság hűbéresei. Végül, hogy az ausztriai ház irigységének fullánkját vegyük, ki lehetne hirdetni, hogy az erdélyi fejedelmek a magyar király koronáját nem nyerhetik el.³²⁹ Ami családom külön kívánságait illeti az örökös birtokok dolgában, arról majd számot ad teljes hatalommal bíró megbízottam és jogaimról is lehet majd tanácskozni a maga helyén és idejében.

A magyarországi rendek többi kívánsága jogaik visszaállításáról szól. Ez ellen az ausztriai ház oly erősen, mint most, még soha nem viaskodott, és mivel a császár halála után a trónus üresen maradt, semmi mást követelni nem kell, csupán azt, hogy aki majd a helyébe lép, a koronázáskor a törvényes formákat megtartsa és az előtte járók által megrontott törvények erejét visszaállítsa, esküt téve fogadalmára és ahhoz az esküvéshez tartsa magát, melyet Lipót császár és az előtte járó királyok tettek e dologban.

Előbb már említettem, hogy meg kellene nyerni a bécsi udvar jóindulatát, és, amint én Lichtenstein herceget, a főherceg³³⁰ első miniszterét ismerem, azt hiszem, pártomra vonhatnám őt oly személyek útján, akiknek ügyességét százezer tallér támasztaná alá, melyet idejében bizalmas helyre, valamely pénzváltó kezébe adnánk. E nagyurat³³¹ még római követsége óta adósságok szorítják és mérsékelt jövedelme semmi módon nem szolgálhatja szándékát, hogy fényes pompával kezdje meg miniszteri pályafutását, és a többi minisztert, akik őt a néhai császár alatt oly kevésbé becsülték, maga mögött hagyja. Ezeket fontolóra véve, talán rábírhadjuk, hogy ajánlatunkat meghallgassa és a barátság, melyben valaha vélem volt, kedvezését felém fordítsa. De az idő sürget, ki kell használnunk szűkös helyzetét, melyben még miniszterségének kezdetén van.

Ha a Király vállalná az ügy véghezvitelének költségeit, én kezeskedem, hogy ugyanazt a summa pénzt visszafizetem. Mi módon, abban megegyezhetnénk, mivel ha fejedelemségemet békességben bírhatom, könnyen letéttethetem az értékeket Konstantinápolyban, akár pénzben, akár vele egyet érő árukban. Ugyanily módon jó volna próbát tenni a főhercegnek a békekongresszusra küldött teljhatalmú megbízottainál és úgy hiszem, ha ezek felől és Lichtenstein herceg felől bizonyosságban lehetek, talán nem ámítom magam, hogy követeléseim igazát valósággá válthatom.

Végezetül, ha a Király ellenségeinek nyakassága miatt a békekötésre indított alkudozások félbemaradnak, Őfelsége végezésétől függ, kívánja-e, hogy megtegyem, amit megtehetek, és újra megindítsam a háborút Magyarországon, jobb kimenetellel, mintsem megkezdttem kilenc esztendővel ezelőtt. Tapasztalásom nagyobb, a nemzetet megismertem, hozzám való ragasz-

³²⁹ A szövegben ennek ellenkezője áll, ami nyilván tévedés.

³³⁰ III. Károly, a későbbi császár és király.

³³¹ Lichtenstein herceg.

kodását és személyembe vetett bizodalmát is jobban ismerem és ez nem kis mértékben vihetné előbbre vállalkozásom kedvező kimenetelét.

Ura, a Király, mihelyt elhatározását erről megtette, kegyeskedik majd teljes hatalommal fölruházni Uraságodat, hogy velem a formális és kölcsönös szövetség pontjait megbeszélhesse és így a jövőben koronája védelmét részemre ezzel is bizonyossá tegye.

Szükséges volna még, hogy a Király kinevezzen valakit, akinek személyét a nemzetre nézve magam is megfelelőnek találom, - és ez csupán csak alám rendelve szolgáljon, mint követ és generális. A követi cím országom fő embereinek irigységét megfékezne és kedvüket szegné, hogy vele versengjenek.

Mivel az elmúltak tapasztalásaiból megismertem nemzetem tisztjeinek jó és rossz tulajdonságait, úgy vélem, ehhez az új háborúhoz egészen más módon kellene hozzáfogni, mint az előtte valóhoz. Ezért mindenképpen szükségesnek tartanám, hogy a gyűjtött idegen hadak a segéd-hadak nevét viseljék, melyeket a Király küld hozzám, hogy Erdélyt visszaszerezsem. A generális mindazonáltal, a Király parancsa szerint, teljességgel éntőlem függne, dolga volna a toborzásra, a zsold fizetésére és a hadak ellátására ügyelni. Ő alatta szolgálna több inspektor és egyéb tiszt, akiket a Király nevezne ki, hogy, amint Őfelsége kiszabta, pénzt szedjenek, valamint fizessék és ruházzák a hadakat.

Amint e hadak Magyarországra bejönnének, az ország gondoskodnék ellátásukról, és az adó, melyet tüstént nagyobb hatalommal tudnék kivetni, szintén e had gyarapodását szolgálná, amely később egész seregem példaképe lehetne.

A fölkelte népekből összetoborzott magyar hadak a magyar generális parancsát követnék és ezentúl nem volnék kénytelen oly kímélettel bánni velük, mint annakelőtte, midőn idegen hadak segítségére nem támaszkodhattam.

Kíváncsi volna, ha Ágost király hajlandóságát e vállalkozáshoz és hatezer gyalog és kétezer lovas katona toborzásához megnyerhetnénk. De még ha vonakodnék is nyilvánosan ettől, ennek mutatása is elég, hogy a krakkói castellanustól és más lengyel uraktól a kellő segítséget megszerezzük.

Nagyon hosszú volna apróra felsorolni, mibe kerülne a hadak Lengyelországban való toborzása, ruházata és fenntartása. Mindez úgyis a Király rendelkezésétől függ és a regulamentumoktól, melyeket tetszése szerint készít.

Egyébként, hogy ez a terv miképpen vihető végbe, arról bővebben lehetne majd szólani, amikor Őfelsége úgy kívánja és eltökéli, hogy segítséget ad...

67.

KLEMENT J. MIHÁLYHOZ

Dancka, 1711. november 28.

Klement János Mihály, Rákóczi diplomatája, 1711-ben Londonban tartózkodik, ahol igyekszik megnyerni a legbefolyásosabb minisztereket a magyar ügynek. Az angol udvar - amely október 8-án már az előzetes békefeltételekben a franciákkal megállapodott - nem akar vállalni semmiféle kötelezettséget a magyarokkal kapcsolatban s Klement arról panaszodik a fejedelemlennek, hogy még egyenes választ sem képes kapni. A sok eredménytelen próbálkozás után, október 30-i levelében azt javasolja Rákóczinak, igyekezzék megegyezni a bécsi udvarral. A fejedelemlen ezt a javaslatot a leghatározottabban visszautasítja, mert túlzott reménykedéssel tekint az általános béketárgyalások elé.

... Megkaptam október 30-i és folyó hó 10-i levelét. Buzgóságának és ügyeim javát előmozdító szokott figyelmetességének jelét látom elmékedéseiben és az első levélben foglalt tanácsaiban, de anélkül, hogy megvizsgálnám, csakugyan valóra válhatnak-e vélekedései, eltökéltem, hogy minden gondolatomat és kívánságaimat rábízom az általános békességre, és ha ez most elmarad, megvárom, amíg az idő újra megteremti a kedvező lehetőségeket és akkor harcolok tovább ügyemért. Akik azt hiszik, hogy hazám kárára cselekszem, mivel nem keresem az egyességet a bécsi udvarral, másképp vélekednének, ha meggondolnák, hogy ha úgyszólván meztelenül visszatérnék Magyarországra és megalázkodással jóvá hagynék mindent, amit ott a törvények és szabadságok ellen elkövetnek, lerontanám annak a lehetőségét, hogy a jövőben, szükség esetén, ezek védelmezőjeként léphessek fel, azon kívül, hogy egyetlen napig sem tudnám biztonságban személyemet, ha netalán eszembe ötlene ezeknek az uraknak a vélekedéséhez igazodni. Nem tudok tehát és nem is akarok semmiféle hazatérésre gondolni, csak akkor, ha ez hazám segítségét és a magam biztonságát szolgálja. Sem fejedelemségem, sem más, ezzel megközelítően egyenlő értékű birtokom nincs és minthogy idegen hatalom segítsége nélkül egyiket sem remélhetem, Franciaország támogatására számítok, mivel biztos ígéretet kaptam, hogy a követeket megbízzák: képviseljék érdekeimet a tárgyalásokon. Arról, amit Angliának ügyemben való magatartásáról ír, korántsem kedvezőtlen a vélekedésem. Sőt, csaknem biztosra veszem, hogy mihelyt az ottani és a francia udvar egymáshoz közelebb jutnak, az angliai minisztérium a mostaninál nagyobb lelkesedéssel foglalkozik minden javallással, melyet Franciaország tesz majd kedvezésemre...

68. VAY ÁDÁMHOZ

Dancka, 1711. december 11.

Az orosz segítség reményének szertefoszlása után a bujdosók helyzete egyre válságosabb. Rákóczi mindent megtesz - amint a Vay Ádámhoz írt levél is bizonyítja -, hogy újból hitet öntsön társaiba. Ebből a levélből az is kiderül, hogy a fejedelem nem látja elég világosan a külpolitikai viszonyokat. I. Péter ekkor nem tudott segítséget nyújtani s ebben nem valamiféle tunyaság, hanem az északi háború, a még mindig fenyegető török veszély, s végül Ausztria megerősödése akadályozta. Franciaország nagyon meggyengült s XIV. Lajos nincs abban a helyzetben, hogy bármelyik hatalomra ráerőszakolja akaratát. Rákóczi minden eddigi csalódása ellenére túlságosan bízik a francia diplomácia régi ígéreteiben.

... Jóllehet mindeddig kívántam volna Kegyelmedet circumstantialiter [aprólékosan] tudósítanom: miben legyenek dolgaink? de clavis [rejtjel] nélkül írni nem mervén, Pápai³³² maga levele által eszemben juttatá, hogy nála lehet az régi constantinápoli clavis [konstantinápolyi rejtjele], melyen íratom ezen levelemet; és mivel hűségében nem kételkedhetem, ugyan maga meg is fordíthatja.

Úgy látom, a cár iránt való opiniómban [vélekedésemben] meg nem csalattattam: mert, ha Kegyelmed sokszori discursusimra [beszédeimre] és Bercsényi úrral való disputációinkra [vitáinkra] reflectálja magát [visszaemlékezik], véle kezdett munkámat inkább azért kívántam végig üzni, hogy semmit el ne mulassak, - mintsem segedelmi bizodalomban; utazásomnak is inkább az vala vége, hogy az más királyok udvarához közelebb eshessem. Reménlettem ugyan, hogy jelen fogok lehetni azon az conferentián [tanácskozáson], az melyet az cár az aleatusival [szövetségeseivel] kíván tartani; de mivel azokkal maga is a cár szemben nem volt:

³³² Pápai János.

magában elolvadt reménségem, s arra figyelmezttem, hogy visszatérvén az cár, el ne szalasszam, - mely végre fordultam azért Elbingában hozzá;³³³ de szokása szerint napról-napra halasztván az conferenciát [tanácskozást], az midőn valamire resolválni [határozni] nem akar, minden dolgaimat inresolute [bizonytalanul] hagyván, elmene Peterburgban (Pétervárra); s minden cselekedetiből jól általláthattam: mely kevés igyekezeti és szándéka legyen, hogy érettem csak legkisebbet is cselekedjék. Melyre nézve méltónak sem láttam, hogy vele küldendő emberemre költséget tegyek, - se lelkiismeretem arra nem vezérelhet, hogy akárkinek is Kegyelmetek közül javalljam az kijoviai [kijevi]³³⁴ sétálást, úgy considerálván ezen monarkát [uralkodót], mint ha soha nem is ismértem volna; nem tulajdoníthatom mindazonáltal annyira malitiának [rosszindulatnak] cselekedeteit, mint ministeriuma [kormány] értetlenségének, és innata sorditiesének [veleszületett lustaságának],³³⁵ - mert bizonyára, ha eszek lett volna: ezen mostani conjuncturákban [körülmények közt], az midőn tudniillik az universalis [általános] békesség tractáltatik [tárgyaltatik], félbenhatta volna hajókázását; de az értetlenség okozván irresolutióját [határozatlanságát], minden dolgaiban habozónak és félénknek tapasztaltam lenni.

Mivel már ittlétemtől fogvást jobban kinyilatkozott az universalis [általános] békességnek tractája [tárgyalása], - az mely az francia király részéről az anglusokkal [angolokkal] csakhamar az utolsó császár halála után kezdődött,³³⁶ s igen homályoson és bizonytalanul még Kukizován létemben megsajdítottam vala az külső udvaroknál lévő embereim által, - elmémet arra fordítottam, hogy az által exoperálhassuk [valósítsuk meg] boldogulásunkat. Azt gondoltam, hogy nagyobb difficultások [nehézségek] fognak occurálni [jelentkezni] Carolus electiójában [Károly megválasztásában],³³⁷ - de minden titkos repraesentatióim [előterjesztéseim] haszontalanok valának, és az választása meglőn; elannyira, hogy mind az prussiai [porosz] udvar, mind az angliai királyné, úgy Augustus [Ágost] is, csak az submissiót svadeálják [meghódolást tanácsolják], nyomorult hazánkat úgy, mint fegyverrel nyert országot considerálván [tekintvén]; csak egyedül az francia király táplál reménséggel és assecuratioval [biztosítékkal], hogy ezen tractának [tárgyalásnak] alkalmatosságával dolgaimat úgy, mint saját dolgait kívánja kezére venni, s egyszersmind végső resolútiómat [elhatározásomat] kívánta tudni, - s ez vala oka, hogy minap Kegyelmetektől opiniót [véleményt] kértem vala; de úgy látom Bercsényi úr leveleiből, hogy azt véli felőlem, hogy gratia [kegyelem]-kérésre akarok lépni. Azalatt is mindazonáltal a francia udvarhoz resolútiómat [elhatározásomat] megírtam, hogy, ha hazánk szabadsága legitima diaeta [törvényes országgyűlés] által nem stabiliáltatik [erősítetik meg], fejedelemségem avagy aequivalent [ezzel egyenértékű] nem adattatik: készebb vagyok protectiója [védelme] alatt hazámon kívül bujdosnom, - mintsem nemzetem rabságának consentiálnom [beleegyezni]. Ha pedig minden reménség felől az békesség tractája [tárgyalása] felbomlanék: suppeditáltam modalításokat [olyan módszereket kerestem], az melyek által pénzbeli fundusokat suppeditálván [alapokat szerezvén], lehetne újra kezdeni az hadakozást. Fulciáltatik [támogattatik] reménségem avval, hogy az francia

³³³ Rákóczi 1711. november 11-én ismét találkozott a karlsbadi fürdőzésből visszatérő cárral Elbingben [Elblag].

³³⁴ I. Péter felajánlotta a bujdosó magyaroknak, hogy telepedjenek le Ukrajnában. Rákóczi azonban ezt az ajánlatot nem fogadta el.

³³⁵ A fejedelem csak a külszínből ítélte, hiszen alig volt dinamikusabb és önállóbb uralkodója a történelemnek mint I. Péter cár.

³³⁶ A béketapogatózások még I. József halála előtt megkezdődtek Párizs és London között. 1711. október 8-án sor került az előzetes feltételek elfogadására, a tárgyalások azonban formálisan csak a következő év elején indultak meg Utrechtben.

³³⁷ III. Károlyt 1711. december 22-én német-római császárrá koronázták.

király már az anglusokkal [angolokkal] megegyezvén, az békesség tractájában praescribálni fog [a békétárgyalásnál előnyös helyzetben lesz]; mert még eddig is ki nem adták volna az passust [útlevelet] az francia plenipotentiariusoknak [meghatalmazottaknak] az hollandusok, hogyha nem declarálta volna [jelentette volna ki] az királyné, hogy nálok nélkül végzi az békességet, ha differálják [halogatják]. Az is való, hogy ezen alkalmatossággal az Austriai Ház successiója [örökösödése] felől is végezni akarnak, hogy, ha Carolus deficiálni találna [Károly meg találna halni], - halála új hadakozást ne okozzon; és kétségkívül való dolognak tartom, hogy az francia király oly szívesen kívánván dolgainkat promoveálni [előmozdítani], az mint ajánlja: mindazokkal erősíteni fog, akik hamarabb békélének. Ha pedig az Austriai Ház és az Imperium [Birodalom] csakugyan continuálják [folytatják] az hadakozást: nem lehet kételkedni benne, hogy az anglusok [angolok] elállván, szerencsés hadakozása ne légyen az franciáknak, és idővel is helyre ne álljanak dolgaink.

Ezek valának okai, amiért eddig directe [közvetlenül] Carolushoz [Károlyhoz] nem folytattam; az prussiai [porosz] udvar által mindazonáltal actualiter [jelenleg] tapogatom maga és az udvara elméjét irántunk. - Ami addig való subsistentiánkat [fenntartásunkat] illeti, míg Isten ezen az úton való boldogulásunkat felvirrasztja: azt már én pro statu nostro exulanti [bujdosó állapotunkhoz képest], magamra vállalom, - csak idején tudósítson Kegyelmed: mennyire szabtatok hónaponként udvaromat? Mivel pedig ezekből általláthatja Kegyelmed, hogy remélhető boldogulásunk nem az bujdosók számától függ: az könnyebb subsistentia [létfenntartás] kedvéért az nemes-companiabelieknek [nemesi századbelieknek]³³⁸ nem ellenzeném elmeneteleket februárius havának eltelése után, - noha senkit magamtól elűzni nem kívánok, sem senki szerencsétlenségének oka lenni. Kormányozza azért Kegyelmed ez szerint intentiómat [szándékomat] februáriusig, - mindazonáltal ne praecipitálja [siesse el], mivel addig alkalmasint mind azt meg fogjuk látni: mit obtineálhatunk [nyerhetünk]? mind azt, ha az hadakozáshoz kelletik-e készülnünk, avagy bujdosó nyugalomban várunk Isten kegyelmét?

Ezen universális [általános] békesség tractájára [tárgyalására] nézve haszontalannak tartom az Pápai projectumát [tervezetét] is az török negociatio [alkudozás]³³⁹ iránt, - az ki kétségkívül annak kimenetelétől várván, úgyis csak haszontalan költséggel tartóztatná embereinket; gondom lesz mindazonáltal reája, hogy az alatt is az francia által reparáljam [kedvezően befolyásoljam] a Portát.

Az mi már az Kegyelmetek securitását [biztonságát] illeti: akármennyit morogjon az lengyel, - de nem hitethetem el magammal, hogy az kijóvai palatinus hadaitól,³⁴⁰ - a török belé nem egyeledvén, - bántódása lehessen Kegyelmeteknek. Abból is nem lehet Kegyelmednek consequentiát csinálni [következtetést levonni], hogy az mostani concursus [gyűlés] alkalmatosságával más Senator Úr számára foglalták el az Kegyelmed szállását, minden consequentia [következmény] nélkül.

Udvaromnak subsistentiájára [fenntartására] való pénzt feltételvén, magát háza-népestül beleértse Kegyelmed; úgy az fizetést, ruházatot is specificative [kimutatva] feltévén: kinek mennyi jut? hogy, amint előbb is írák, idején disponálhassak [intézkedhessek] mindenről. Magával pedig elhitesse Kegyelmed hozzája való szíves indulatomat...

³³⁸ A Nemesi Társaság tagjairól van szó, akik követték Rákóczit Lengyelországba is.

³³⁹ Rákóczi sok év tapasztalata alapján úgy véli, hogy a török nem hajlandó semmiféle segítséget nyújtani s éppen ezért nem helyesli Pápai János leküldését a Portára. Később Pápai Bercsényi megbízásából mégis elutazik Konstantinápolyba.

³⁴⁰ Potocki kijevei palatinus hadai, amelyek a romhányi csata után szökve hagyták el Magyarországot, visszatértek Lengyelországba s Vay attól tartott, hogy megtámadják a bujdosókat.

69.
FORGÁCH SIMONHOZ

Dancka, 1712. március 12.

Rákóczi levelezésében állandóan visszatér a bujdosók nyomorúságának kérdése. Forgáchot a fejedelem 1710 végén szabadon bocsátotta s ő önként Lengyelországba ment. Egy év alatt minden értékét felélte, Rákóczinak arról panaszkodik, hogy cafrangját, aranyos lószerszámát is eladta már. A helyzet kilátástalansága a tábornokot egyébként arra indította, hogy megpróbáljon amnesztiát kapni a bécsi udvartól. 1711. június 6-án fel is kereste Wilczek lengyelországi osztrák követet, de eredménytelenül: a császár Rákóczit, Bercsényit, Forgáchot, Eszterházyt kizárta a közkegyelemből. A fejedelem hozzá intézett levelében felvázolja a jövő lehetőségeit s türelemre inti.

... Vettem az Kegyelmed 18. February [február 18-án] írott levelét. Magam is haragudnám Krucsaira, ha oka lett volna azon hátramaradásnak, amelyről Kegyelmed panaszolkodik; de minthogy magam is megcsalattattam az idevaló kalmároktól és cambialistáktól [pénzváltóktól], - ő is ezáltal megcsalattatván, ne csudálja Kegyelmed, hogy véghez nem vihette ígéretit; mert ugyanis két vexil-cédula [váltócédula] által küldvén meg néki az cambiumot [váltót]: csak akkor, mikor computizáltattam [leszámoltattam] vélek, vettem eszemben, hogy egyik duplicatája [másolata] volt az másikának, és hátramaradt az cambiális summának [beváltandó összegnek] az fele, melyre két hét múlva küldhettem meg az cambiumot [váltót] - melyet reménlem, hogy eddig kézhez vehetett és Kegyelmeteket is exolválta [kifizette]. Látja Isten, szívesen bánom Kegyelmetekre nézve ezen hátramaradást: de maga sem csudálkoznék Kegyelmetek, ha tudná ezen itt lakó lutheránus-zsidókkal való bajoskodásimat. Nem csudálom én is az Kegyelmetek impatientiáját [türelmetlenségét]: mert magam is gyakorta tapasztalom az emberi gyarlóságból eredett tűrhetetlenséget; de lehet, igenis, emlékeztetnem Kegyelmeteket az Christus Urunk pirongatására, amelyről Kegyelmed emlékezik, - de oly könnyen, mint ő Szent Felsége, nem segíthetem Kegyelmeteket, aki magam is tőle várok segítséget, s evvel egyedül biztattam mindenkor Kegyelmeteket, mert az emberben való reménséget magam is mindenkor csalhatónak tartottam s tartom is; és ha Kegyelmed magát jól reflectálja [meggondolja]: könnyen fel is találja, hogy eddig is nem az én biztatásim tartóztatták Kegyelmedet a quaerendo periculo, ut non plane pereat [a veszedelem keresésében, hogy teljesen el ne vesszen], hanem egyedül, quia et desperationi inviam viam invenit [mert akaratlanul elkeseredésből is úttalan utat talált]³⁴¹ - Duklyara, s úgy jött Kegyelmed Viszocskára; az confoederatus ceremonia [szövetségi szentség] nevezetinek pedig ugyanakkor ellentmonda vala Kegyelmed, az midőn az bécsi udvarhoz való folyamodást törvényesnek allegálta [tartotta] vala lenni, etc [stb.], his similia [és ehhez hasonló]³⁴² és per consequens [következésképpen] eddig is nem azért nem segítette magát, quod caecam obedientiam observare voluerit [mert vak engedelmisséget akart tanúsítani]: de azért, hogy nagyobb veszedelmet látott a német pilulák rágásában, mintsem az ezüst- és arany cafrangok ételében.³⁴³

³⁴¹ Forgách Simon munkácsi rabságából kért és kapott engedélyt Rákóczitól arra, hogy Lengyelországba mehessen.

³⁴² Rákóczi arra utal, hogy Forgách a lengyelországi osztrák követ útján amnesztiáért folyamodott a bécsi udvarhoz, de kérését elutasították.

³⁴³ Egyik levelében a tábornok tréfálkozva azt írta, hogy felépült és hízik „mert ezüstöt eszem, aranyos tüzet, cafrangot és aranyos szerszámokat iszom”.

Mindezekből megláthatta Kegyelmed, hogy senkit erővel az veszedelemtől nem tartóztathattam, és hogy valakik magokat állandóképen velem együtt a szenvedésre resolválták [határozták el], - mindazokat eddig tehetségem szerint segíteni kívántam, hogy confoederalionalis [szövetségi] hitemnek eleget tegyek, s ezután is, amennyiben lehet, segíteni kívánom; de, hogy minden szükségeknek eleget tehessek, magam fogyatkozásommal is, - haszontalan volna ígérnem. Negociatióimnak [tárgyalásaimnak] gyümölcsét csak egyedül az időtől várhatjuk, melynek ura s kormányzója csak egyedül az Isten, aki sorsunkat mind jobbra, s mind rosszabbra fordíthatja. Keresse bár fel Kegyelmed a világnak mind a négy szegletit, - csak édes hazánknak szolgálhassunk, - abba is ellentartó nem leszek; s ha a veszedelemre sietni kíván, látja Isten, szánom: de nem tartóztathatom Kegyelmedet. Könnyű az falu nevében pengetni az harangot, amint Kegyelmed írja;³⁴⁴ de az pengetésnek is az haszna csak attól függ, akitől én is várom consolatiómat [vigasztalásomat], - jóllehet nem érthetem egészen által: micsoda pengetést ért Kegyelmed? Ha az fegyverkezésről gondolkodik: annak idejét éppen nem látom, míg az universalis [általános] békesség tractájának [tárgyalásának] kimenetelit világosabban meg nem látjuk; ha pedig az által az császár kegyelmességéhez való folyamodásról gondolkodik, - attól mit várhat? úgy vélem, eddig Tiepolytól³⁴⁵ megértette Kegyelmed, ha az igaz, amit itt egy vele correspondáló [összeköttetésben álló] embertől értettem; és így könnyen adhat magának tanácsot, ha reménségünknek örömét el nem várhatja, - melyről Kegyelmedet, hogy úgy assecurálhassam [biztosíthassam], amint kívánni láttatik, az világi dolgok változási nem engedik. Tudja az Isten, aki szívünknek vizsgálója, hogy mindeddig semmit se el nem mulattam, se el nem mulatok, amelyből hazánk szerencséje exoperálását [megvalósítását] remélhettem volna; s ugyanazon isteni igazság, - reménlem, - engemet nem fog okozni, ha munkáimnak végét nem várhatván, veszedelemben ejti ki magát; s jól tudom, hogy mindezek elégségesek nem lesznek az Kegyelmetek consolatiójára [vigasztalására]: de valóságot kívánván Kegyelmed tőlem, - ennél egyebet nem írhatok. Ha pedig az világ dolgainak folyásából kíván maga-magának reménséget venni: consideratióra [figyelemre] méltó hírek gyanánt írhatom, hogy minekutána Utrechtbe, - ahol az universalis [általános] békesség tractáltatik [tárgyaltatik], - az francia király plenipotentiarisusi [meghatalmazottjai] kiadták volna az aliatásoknak [szövetségeseknek] az békesség iránt való propositiójokat [javaslatukat], - arra az császár követjei felelni nem akarván, az angliai királyné plenipotentiarisusi [meghatalmazottjai] rövideden tudokra adták, hogy lássák, mit csinálnak: de az királyné békélni akar; - s ugyanonnan írja emberem,³⁴⁶ hogy az császár és az hollandusok csak resolválták [elhatározták] magokat az hadakozás continuatiójára [folytatására], ha szintén a királyné megbékélik is, melyről úgy gondolkodnak az hollandusok, hogy még ellenségekké is válhatnak. Ha azért hadakozásra fakad dolgok: micsoda szerencsével fogják continuálhatni [folytatni] az hadakozást az anglusok pénze nélkül? - aztat is csak az idő fogja kimutatni. Erre nézve kéntelenített az bécsi udvar resolválni [elhatározni] hadai nagy részének kimenetelit Magyarországból, és a ministeri még olyakat is hánnak szemekre az anglus ministereknek, hogy az törököt ingerlik ellenek, - melynek békességét az moszkvával annális inkább elhittem magammal, hogy bizonyosan hozták az cár udvarától Azoph visszaadatását.³⁴⁷

³⁴⁴ 1712. február 8-án Forgách így ír: „Ha ezt nem consideráltuk [tekintettük] volna, s legfőképpen a Fölségednek méltóságos személyét, - eddig vagy hat, vagy vak!... de a falu nevében mi is pengettük volna az harangot”.

³⁴⁵ Tiepolt.

³⁴⁶ Klement Londonból átment Utrechtbe az 1712. január 29-én kezdődő béketárgyalásokra s innen értesítette a fejedelmet a fejleményekről.

³⁴⁷ 1711-ben a Prut melletti Focsaniban megkötött békeszerződés alapján I. Péter visszaadta Azovot a törököknek.

Olvassa Kegyelmed ezek mellé az baraszlai, komáromi, lengyel és az angliai igazmondó kalendáriumok prognosticumit [jóslásait], s calculálja [számítsa] Drabetiust,³⁴⁸ - eleget reménlhet, ha reménleni akar; ha pedig mindezeket úgy, mint bizonytalanokat megveti, csalhatatlan reménséget kíván: recapitulálom [összefoglalom] és mintegy csomóban szorítom egész levelemnek sensusát [értelmét], emlékeztetvén Kegyelmedet azon igazságos mondásra „Spes confisa Deo, nunquam confusa recedit” [Az Istenbe vetett remény sohasem csalattatik meg]!...

70. VAY ÁDÁMHOZ

Dancka, 1712. május 20.

A bécsi udvar 1712. április 20-ára összehívta Pozsonyba az országgyűlést s a rendek - köztük a volt kurucok is - május 22-én megkoronázták III. Károly császárt Magyarország királyává. Ekkorra már a bujdosók jelentős része hazatért s az országgyűlés összehívásának híre a visszatérés lehetőségét villantotta meg azok előtt is, akik híven kitartottak a fejedelem mellett. Rákóczi hajthatatlan maradt. Bujdosótársait vigasztalta, bátorította s amennyire tudott, segítette is.

... Vettem az Kegyelmed 2. May [május 2-án] írott levelét, melyből értem, hogy Kegyelmed is vette az 2. Aprilis [április 2-án] írott levelemet, - melynek eltévelyedését supponálván [feltételezvé], az continentiaját repetáltam [tartalmát megismételtem] vala az elmúlt postán írott levelemben is. Hítesse el Kegyelmed magával, hogy én is nem kevesebb keserűséggel írtam és repetáltam [ismételtem] azon leveleimet, mint Kegyelmed vette; de mivel az időnek változtatása hatalmamban nincsen, nec est ollae dicere figulo: cur fregisti me, opus manuum tuarum [nem a fazék dolga azt mondani a fazekasnak: miért törtél össze te engem, kezdednek művét]? - úgy tetszett, hogy Kegyelmedhez való sinceritásom [őszinteségem] ellen cselekedtem volna, ha in suspenso [függőben] tartottam volna elméjét Kegyelmednek, s halasztottam volna azoknak declaratióját [kinyilatkoztatását], az melyeknek lehetőségét még akkor praevideáltam [előreláttam] vala Zalusán, az midőn Bercsényi úrral vitattam vala, és ugyanazon okból még ott kívántam volna véghezvinnem; és bizonyára ha aszerint cselekedtem volna: mind magamnak könnyebben volt volna állapotom, mind Kegyelmedet, másokkal együtt, - akik hűségemben állandók s kívánnak megmaradni, - most könnyebben segíthetném. De, hogy sokszor repetált [ismételt] hitemnek eleget tegyek: mindaddig, még lehetett, költségemet nem szántam azoktól, akiknek hittel köteles voltam: még most is se magam iránt nem desperálok [esek kétségbe], s hogy Kegyelmed Gerhard úrral teljességesen desperáljon [kétségbe essen], nem mondom, - de bizonyosról nem assecurálhatom [biztosíthatom]: mert, amint mondom, magamnak is mástól kell várnom, és azonkívül is alkuba lévén az jaraszlói³⁴⁹ jószág hátramaradott része iránt, - mihent valamely pénzt vehetek kezemhez: tovább is, ígéretem szerint, kívánok Kegyelmedeknek succurrálni [segíteni], és az Kegyelmed contrahált [összegyűlt] adósságát kifizetni; de még azon dolog véghez nem megy, - nem találok módot benne, hogy Kegyelmedeknek succurrálhassak [segíthessek]. E szerint azért se Kerczelt, s Pázmánt kegyelmességemből ki nem rekesztem, ha ideit várhatják; de itt - látja Isten, - oly helyen vagyok, ahol se creditumra [hitelre], se zálogra nem találhatok: mert az lengyel urak

³⁴⁸ Drabitus jövendöléseiről van szó.

³⁴⁹ A jaroslavi birtokot XIV. Lajos vásárolta meg Rákóczinak s a fejedelem elzálogosította Sieniawskának.

zálogokkal és helytelen ígéretekkel oly diffidentiákat [bizalmatlanságot] okoztanak, hogy reá sem néznek a zálogra, s ezer tallért érő portékára ötszáz forintot sem szerezhettek az ember; költségem pedig mindennap nagy lévén, - noha már mindazokat mellőlem elbocsátottam, akik kiadott declarációmra [nyilatkozatomra] nézve búcsúztanak, - de mégis oly statusban [helyzetben] nem vagyok, hogy az feljebb említett jószág eladása előtt succurrálhassak [segíthessek] Kegyelmeteknek, úgy az feleségemnek is.

Az mi az Kegyelmed kimenetelét illeti: ha ahhoz Kegyelmednek csakugyan tovább is kedve lészen, - azaz: ha az mindennapi szüksége csak annyi idő várakozást sem enged, amíg valamely pénzt szerezhettek, - abban is segíteni (jöllehet, megvallom, nem örömmel) kívánom Kegyelmeteket; de mit javallhassak? nem tudom, mert én csak resolváltam [elhatároztam] magamot, hogy, ha szintén (már az Ország királyt agnoscálván [ismervén el] magának, aki secundum omnes apparentias [minden látszat szerint] az diplomát ki is fogja adni az Országnek, és per consequens [következésképen], taliter-qualiter [úgy ahogy], - in generalibus [általánosságban] szólván, - az Ország a Confoederatio [Szövetség] végét, quoad restitutionem Libertatum [ami a szabadságok visszaállítását illeti], elérte),³⁵⁰ confoederalis [szövetségi] hitemre, még azok meg nem szegetnek, nem annyira köteleztetem is: de Erdélyhez való hitem fenn lévén, - ha koldulással kellenék is kenyereket keresnem, - azt meg nem szegem, hanem azon időt elvárom, míg az universalis [általános] békeség tractája [tárgyalása] által találtatik oly mód benne, az mely által hitem megszegése nélkül nagyobb securitással [biztonsággal] elvégeződhetik dolgom; de abban is az időtől kell várunk: mert annak előtte jószágim sollicitatiójához [kérelmezéséhez] nem foghatok, - in illo casu [abban az esetben] pedig bizonyos lehet Kegyelmetek benne, hogy vagy Kegyelmeteknek is hasonló beneficiumot procurálok [javadalmat szerzek], vagy anélkül a magamét is nem acceptálok [fogadom el]; ha pedig valamely csere által hazámon kívül, más országi lakásra resolválnám [határoznám el] magamot: ott is, hitesse el Kegyelmed magával, hogy secundum proportionem status mei [saját helyzetem arányában], Kegyelmedről provideálok [gondoskodok]. De ha, amint följebb írák, az addigvaló várakozásra sem engedi időt az Kegyelmed szüksége, hanem kénteleníttetné Kegyelmed az gratia [kegyelem]-keresésre: arra más utot nem mutathatok Kegyelmednek, hanem directe [közvetlenül] kell Kegyelmednek Bécsben sollicitáltatni [kérelmeztetni]; mert mentől több potentiákat [hatalmakat] egyvelítenénk belé, - annál nehezebb volna. Ezt bizonyosan elhitetheti Kegyelmed magával, ha valóságos okát papirosra nem bízhatom is.

Hogy Bercsényi úr az brezáni lakást megunta: már régen láttam leveléből, - amelyekből azt ítélttem, hogy már el is jött onnén; mert se Ökegyelmének, se Kegyelmeteknek jobb securitást [biztonságot] nem ígérhetnék, mint itt, ha utolsó compendiumra reducálván [takarékoszágra szorítván] magát, vízen jöhetne le, mert lovak nélkül, amint felvettük a módját, - itt is alkalmasint másfél annyi áron élélhet, mint ott, az ember. Mert noha az Bécs által Constancinápolyból jött hír szerint elhitettem magammal, hogy újonnan confirmáltatott [megerősített] a moszkvával a békeség, - csak annyi ideig is, míg bizonyosan jó hírem embereimtől: merre fordul az török erő? - nehezen fogja elhitethetni Kegyelmed magával, hogy securitásban [biztonságban] lehessen a lengyelektől; noha én azt vélem, hogy azok ellen

³⁵⁰ III. Károly koronázásakor az I. József-féle esküszöveget mondta el, de az országgyűlési cikkelyekben (1712-15, 1722-23, 1728-29-i országgyűlések) megígérte, hogy az országot saját törvényei szerint fogja kormányozni. A nemesi kiváltságok fenntartására ez elég volt, de az ország függetlenségét nem biztosította.

a király fia³⁵¹ jószágában is nem fog jobban protegáltatni [védelmeztetni], mint az Asszonyéban,³⁵² ahol vagyon.

Mindezekből azért válassza magának Kegyelmed azt, amit legjobbnak ítél, - bizonyos lévén: mindenekben segíteni kívánom Kegyelmedet, ami tőlem lehet; s ha azalatt is Sulykvára³⁵³ szándékozik: requirálja [kérje] legelsőbbben is Kegyelmed a király fia protectióját [oltalmát], melyet ha nem obtineálhatna [nyerhetne el], - magam is írok, úgy mások által is íratatok; ha pedig még Krucsayt ott érvén levelem, vele kíván Kegyelmed idejöni háza-népével,³⁵⁴ vízen, - úgyis Kegyelmedet meg nem fogyatkoztatom...

71. SIENIAWSKA HERCEGNŐHÖZ

Dancka, 1712. július 13.

Rákóczi Lengyelországban jóideig Sieniawskiék vendégszeretét élvezte, a velük való kapcsolata azonban távolról sem volt zavartalan. Sieniawski nagyhetman a szatmári béke után igyekezett a maga számára a bécsi udvar támogatását is megnyerni, amit a fejedelem rossznéven vett. Sieniawska viszont azt szerette volna, ha Rákóczi állandóan a közelében tartózkodik, amit a bujdosó személyi okokból és diplomáciai tárgyalásai miatt sem tehetett meg. A viszony elhidegülésére utal az a levél, amelyet Rákóczi Danckából ír Sieniawskához.

Asszonyom,

a szombati postán semmiféle tudósítást nem vettem, a tegnapi viszont a legkedvesebb híreket hozta Méltóságod megemlékezésének tanújeleivel. Téved, ha azt hiszi, hogy valamiféle külső ok hatással lehet leveleim stílusára, mert belső érzelmeim semmilyen változást nem szenvedtek. Méltóságod gyakran mondta, hogy filozófus vagyok, miért gondolja hát, hogy a csillagok vagy a napváltozások hatást gyakorolnak elmémre? Higyje el, hogy tollamat Méltóságod irányítja és a szerencsétlen állapot, amelyben még most is hagy, hiszen filozófiámat próbára teszi, ha azt látom, hogy még az a személy is elhagy, akire egyedül számíthattam.

Úgy látom, hogy sietősnek tartja a dolgot, mindazonáltal egyedül Méltóságodtól függ annak kinyilatkoztatása, hogy mit akar vagy mit nem akar, mivel én Krucsainak megfelelő utasításokat adtam, hogy előadja vélekedésemet és kiküszöbölje azokat a nehézségeket, melyekről Méltóságod tudósított.³⁵⁵ Leveleiből tudom, hogy ő mindent elmondott. Láthatja tehát, hogy Méltóságodra kell várnom és ha már előbb postán megírta volna azt, amiről Dobrovolski útján kíván tudósítani, időt lehetett volna nyerni. A felhatalmazás hiánya nem akadály, mert a szerződést úgy sem ő írja alá. Legyen szíves elküldeni tehát a szerződéstervezetet. Pénzről már nem beszélek, hiszen Méltóságod Krucsai tudomására hozta, hogy többet nem tud előlegezni, mint amennyit már kilátásba helyezett, ami kétségtelenül arra sem elegendő, hogy

³⁵¹ Sobieski Konstantin, Sobieski János lengyel király fia.

³⁵² Sieniawska.

³⁵³ Zolkiew.

³⁵⁴ Vay a fejedelem hívására, 1712. július 21-én érkezett meg Danckába.

³⁵⁵ A jaroslavi birtok elzálogosításáról tárgyalt Rákóczi Sieniawskával s bosszantotta, hogy a szerződés aláírása elhúzódik.

legsürgősebb szükségemet kielégítse. De mit lehessen tenni, ha az embernek egy olyan csőd után, mint amilyenén én keresztülmentem, már nincs hitele.

Az az ember, aki az óravásárlásról informálta Méltóságodat, nem jól informálta.³⁵⁶ Az órát a czeherini sztarosza felesége számára vásároltam, mert a koronamarsallné és a sztarosztáné néhány nappal Danckába való megérkezésem után nevemnapja alkalmából megajándékoztak. Ez az udvariassági ajándékozás nem történt titokban, a kereskedő tehát jobban informálhatta volna Méltóságodat. Így mérhető le a Varsó és Dancka közötti távolság.

A salamoni ítélet hasonlata kedvező számomra, ha gyermekei közé számít. Higgye el, csak azért élek, amiről oly sokszor biztosítottam Méltóságodat. Amennyiben megszűnik azonban gondoskodni gyermekéről, a hiba nem őt terheli, ha mégis elveszti: egyedül a szükség az, ami sarkall, hogy innen elmenjek. Várom végső elhatározását, mert Öné vagyok Asszonyom...

72.

BESENVÁLHOZ

Marly, 1713. július 29.

A fejedelem elhatározta, elhagyja Lengyelországot, áthajózik Nyugat-Európába, hogy közelebb kerüljön a béketárgyalások színhelyéhez és biztosítsa a maga számára, nemcsak a francia, hanem, ha lehet az angol udvar támogatását is. 1712. november 9-én hajóra szállt és a következő év január 13-án kikötött Franciaországban. Az utrechti tárgyalások már előrehaladtak s 1713. április 11-én Franciaország, Anglia és Hollandia képviselői aláírták a békeszerződést. Rákóczinak még lehettek reményei, mert a császárral még nem sikerült megegyezésre jutni a béke kérdésében. Besenvalhoz írt levelében franciaországi élményeiről s reményeiről emlékezik meg.

... Míg Rambouillet-ben vadásztam, a Király³⁵⁷ engem is hívott, kísérem el Marly-i útjára. Ezért Passy-ba és Párizsba kellett mennem, hogy készülteimet megtegyem. Így múlt hétfőn elszalasztottam a postát. Közben vettem 28-án írt levelét.

Hogyha, amint tegnap a minisztertől hallottam, Uraságod fölhasználta a Királytól kapott lehetőségeket, akkor ez a levelem Varsóban fogja találni. És bármily szívességgel bánnak is itt velem, én azt szeretném, ha társaságunk ismét minél hamarább együtt lehetne, ami részben Uraságod munkálkodásaitól függ.

Magam is úgy látom, hogy a németországi háború már nem tarthat sokáig, ha csak egy bizonyos hatalmasság,³⁵⁸ melynek a háború is, a béke is igen hasznos volt, újra bele nem avatja magát, - miután birtokba vette a neki szánt országokat; amivel nem hiszem, hogy újat mondanék. Sok dolgokat látunk majd, amikor a háborúság véget ér.

Változatlanul arra kérem, fáradozzék egyes kontraktusok³⁵⁹ eladásán. Szükségem volna erre, hogy a fejedelemasszony³⁶⁰ megélhetését lehetségessé tegyem, amennyiben, amint látom, a castellana³⁶¹ teljességgel megtagadná, hogy nekem járó adósságát megadja.

³⁵⁶ Úgy látszik, Sieniawskához különböző pletykák jutottak el Rákóczi danckai kapcsolatairól. A fejedelem most ezeket igyekezett tisztázni.

³⁵⁷ XIV. Lajos.

³⁵⁸ Ausztria.

³⁵⁹ Rákóczi Lengyelországban maradt értékeiről, esetleges adósleveleiről lehet szó.

A Gazette de Hollande³⁶² egyszeribe a Prut partjaira vitte a svéd királyt.³⁶³ Des Alleurs úr éppen az imént érkezett levelei azonban, úgy látom, elég világosságot derítenek az erről szóló hírekre.

Itteni tartózkodásom nagyon kellemes, szinte röpülnek a napok, írni alig van időm. Az itteni életnek párja nincs. Bámulni való, mennyire hozzászabom magam. A Király jósága napról-napra nagyobb hozzám, öröm volna az élet, ha nyugodtan élvezhetném a kellemességeket, mert nem gyötörne éles fájdalommal a tőlem messze szakadtak nyomorúsága, akiken nem segíthetek.

Tudósítson, amennyire lehet, a varsói dolgokról. Nagy hasznát venném, mert - amire eddig nem volt módom - most eleget elmélkedhetek és beszélhetek...

73. GUALTERIO BÍBOROSHOZ

Clagny, 1714. május 16.

Franciaországi tartózkodásának kezdetén Rákóczi mindent megpróbált, hogy a béketárgyalásokon szóba kerüljön Erdély ügye. Igyekezett az udvarban megforduló befolyásos embereket, minisztereket és külföldi diplomatákat is megnyerni e célnak. Udvari körökben kötött ismeretséget Filippo-Antonio Gualterio bíborossal is, aki több éven keresztül pápai nunciusként tartózkodott Franciaországban és a francia külpolitika híve volt. Amikor a bíboros visszatért Itáliába, Rákóczi több levelet váltott vele. Ezek a levelek érdekesen világítják meg akkori politikai elképzeléseit és egész gondolkodásmódját.

Megemlékezésének és barátságának jelei, melyeket múlt hónap 10-én kelt levelében kifejezésre juttat, mélységesen megrágnak, Uram, és a legőszintébb és a legnagyobb hálával mondok értük köszönetet. Balsorsom következménye, hogy nem tudok élni nemes felajánlásával és azzal a levélben jelzett szándékával, hogy szívén viseli érdekeimet; a rastatti béke megkötése³⁶⁴ ugyanis éppolyan nehéz helyzetbe hozott, mint a többi fejedelmet, akiknek érdekeikről megfeledeztek. Ezen esemény óta még inkább arra törekszem, hogy akaratomat alávessem a Gondviselésnek, akinek útjai kifürkészhetetlenek lévén, magam nem reménykedem, de nem is esem kétségbe. Hivalkodás volna azt állítani, hogy zavartalan nyugalomban élek, de ez szinte összeegyeztethetetlen is természetünk gyengeségével. Mindenesetre biztosíthatom Uraságodat, hogy nagyobb a nyugalomom, mint nyugtalanságom. Igyekszem nem fürkészni a jövőt, amin a lehető legkevesebbet gondolkozom, bár csak a bizonytalan eseményekben találhatnám meg a csalóka reménység néhány sugarát. Az európai conjuncturák annyira kuszáltaknak látszanak, hogy olyan gyenge elme, mint az enyém, nem tud eligazodni bennük.

³⁶⁰ Rákóczi felesége.

³⁶¹ Sieniawska.

³⁶² Az összes Hollandiában megjelenő francia nyelvű lapokat ezzel a névvel illették.

³⁶³ Egész Európa találgatta, hol tartózkodik XII. Károly svéd király. Végül 1714-ben, Magyarországon is keresztül utazva, hazajutott Svédországba.

³⁶⁴ Franciaország és Ausztria 1714. március 17-én kötötték meg Rastattban a békét, amelyben Erdély kérdése egyáltalában nem szerepelt.

Úgy érzem azonban, hogy hasonló gondolatok és aggodalmaskodások nemcsak engem nyugtalanítanak, hanem bőségesen foglalkoztatják Uraságod hazáját is, így hát helyzetünk azonossága megvigasztal engem, mint ahogy a szerencsétlent mindig vigasztalja annak a tudata, hogy sorstársai vannak. A vadászat és az olvasás szórakoztat. Az első arra figyelmeztet, hogy nincs olyan ártatlan teremtmény, amely ne szenvedne üldöztetést, a második arra tanít, hogy a nyomorúság éppolyan hamar elmúlik, mint a boldogság, hogy nincs olyan jólét, amelynek ne volna meg a maga rossz oldala s nincs olyan balszerencse, amelyből ne lehetne erőt meríteni. Bocsásson meg kérem, hogy olyan tárgyról írok, amit Uraságod igen alaposan ismer. Nagyon jól tudom, hogy semmi újat nem mondok, ha ezzel is őszinteségemnek és bizalmamnak jelét akarom adni, hogy közlöm Uraságoddal gondolataimat. Az ország és az udvar hírei ismeretesek Uraságod előtt, az ezekről való elmélkedés pedig túlságosan kényes természetű ahhoz, hogy a tollra bízam. Szokásos őszinteségemmel csak azt mondhatom, hogy kevés figyelmet fordítanak az Ausztriai Ház megerősödésére, pedig ennek hatását Itália talán rövidesen érezni fogja. Levelem túl hosszúvá nyúlna, ha ismertetném ennek ellenszerét. Nem foglalkozom tehát ezzel bővebben, de nem fejezhetem be levelem anélkül, hogy biztosítsam Uraságodat: senki sem olyan hálás barátságáért s nem becsüli és tiszteli olyan őszintén, mint

Sáros grófja³⁶⁵

74. GUALTERIO BÍBOROSHOZ

Marly, 1714. július 15.

Nem sokkal a rastatti béke megkötése után a franciák a császárral német birodalmi vonatkozásban is aláírták a békeszerződést s az újabb tárgyalások sem hoztak Rákóczi számára semmiféle eredményt. A fejedelem világosan látja, hogy Ausztria megerősödése nemcsak Magyarország, hanem Itália sorsára is végzetes hatással lesz s éppen ezért a közös harc szükségességét hangsúlyozza Gualterióhoz írt levelében. Egyébként ez a levél utal Rákóczi lelkiállapotára is, arra, hogy miként készül fel - elfogadva egyelőre a változtathatatlant - a sztoikus belenyugvásra.

Úgy hiszem, eléggé meggyőződött barátságomról és én is annyira megbizonyosodtam barátsága felől, hogy felesleges ismételten köszönetet mondanunk egymásnak, amire egyébként kötelezne engem Uraságod megemlékezése és érzelmeimről mondott dicsérete. Ezentúl kérem, tekintse úgy leveleimet, hogy azok mindig tele vannak őszinteséggel, megbecsüléssel és tisztelettel s az Uraságod iránt érzett örök barátságom kötelékeiül szolgálnak. Ezt egyszersmindenkorra ünnepélyesen kijelentem s kérem, járjon el Uraságod is hasonlóképpen. Ennek a bizalomnak jegyében fordulok Uraságodhoz adandó alkalmakkor s hiszem, hogy Uraságod is így tesz majd.

Kedvesen vigasztal engem a badeni tárgyalások reménységével, de én újból és újból elolvastam a rastatti békeszerződést³⁶⁶ és nagyon jól ismerem a bécsi udvar maximáit, éppen ezért bizonyos vagyok afelől, hogy ezek a tárgyalások sem lesznek kedvezőbbek számomra, mint a többiek voltak. Nemcsak a saját, hanem mindazok érdekeit illetően mondom ezt a jövőn-

³⁶⁵ A fejedelem incognitóban tartózkodott Franciaországban s a Sáros grófja nevet vette fel.

³⁶⁶ A rastatti békét 1714. március 6-án Franciaország és Ausztria között kötötték meg, ezután került sor Badenben a Franciaország és a Német Birodalom közti tárgyalásokra.

dölést, akik valamit vártak ettől a kongresszustól. Az a nagy titoktartás, mellyel ezeknek a tárgyalásoknak az anyagát körülveszik, nyilvánvalóan bizonyítja, hogy a rastatti békeszerződés újraolvasásával kezdik, amelynek minden cikkelyét mindkét fél meg fogja erősíteni. E művet befejezván, a többit a császár kegyelmességére és igazságosságára bízzák és úgy válnak el egymástól, hogy az érdekelteket a jövő reménységére utalják, ott pedig csak nagy homályosságot lát az ember. Ez a körülmény kedvező lesz azok számára, akik becsben tartják és szeretik láncukat, feltéve, hogy válluk elég erős lesz hosszú ideig ugyanazzal a helyesléssel hordani azokat, amilyennel fogadják.

Vizsgálja hát meg az Ausztriai Ház érdekeit, hogy megtudja mi lesz Mantua, Mirandola és Toscana sorsa. Ha e ház³⁶⁷ hanyatlása bekövetkezik, bizonyos, hogy az Ausztriai Ház, mely születésétől kezdve arra vágyik, hogy ennek helyébe lépjen és megtámadja, mindent igyekszik megkaparintani, amit csak lehet. Önmagam számára is túl merésznék tűnik, hogy ilyen felületesen ítélek mindezekről, de minél jobban vizsgálom a körülményeket, annál inkább megerősödöm véleményemben, - ha csak másként nem rendeli a Gondviselés, akinek tanácsai számunkra kiismerhetetlenek s akinek bölcsessége vigasztalja a megszorodottakat és az elnyomottakat.

Ha ilyen szomorú jövődöt képzelünk el, mint amilyet a jelen körülmények elénk idéznek, nem marad más hátra, minthogy megpróbáljuk életünket a lehető legnagyobb nyugalomban eltölteni s ha az ön fejedelmeinek indolenciája ebből származik, dicséretreméltóbb, mintha azt a félelem vagy egy bizonyos henyeség szülte, amely a fejedelmeket néha ingatagokká és bizonytalanokká teszi állásfoglalásaikban. Így válik világossá számomra, hogy csakis a vég, azaz a cél igazolhatja cselekedeteinket, hiszen Isten akaratában való megnyugvásunk kétségkívül érdemünkkel válik, ha - miután hivatásunkból folyó kötelezettségeinknek eleget tettünk s mindent megcselekedtünk, amit cselekednünk kellett, de siker nélkül - a Legfőbb Lény akaratának türelmesen alávetjük magunkat, meg lévén győződve arról, hogy ezen az úton akar vezetni, mert megakadályozta, hogy más úton haladjunk, ahová, úgy hittük, kötelességünk szólít. Meg vagyok győződve azonban arról, hogy amennyiben az említett látszólagos rezignáció csak korunkkal magyarázható vagy, hogy ily módon csak a nyugalmat keressük és kerüljük a munkát, akkor az bűnös közönyösséggé változik, amelyért egy napon felelni kell. De hát mindenkinek személyes ügye a lelkiismereti kérdések eldöntése.

Magam is csodálkozom, miért társalgok Uraságoddal olyan dologról, amelyet kiválóan ismer. Tudom, volt idő, amikor Uraságod ezt vallotta s ismerem e tárgyban érzelmeink azonosságát. Csak azért beszéltem erről a dologról, mert most ez foglalkoztat s mert úgy hiszem, hogy az udvarról és a vadászatról szóló közönséges hírek nem illenek komolyságához. Uraságod ismeri mindkettő örömeit, pusztán arra szolgálnak, hogy kellemesen eltöltsük a napot, úgy-hogy annak elmúlása nyomot sem hagy maga után. Az ember ma is úgy tölti az időt Marlyban, mint annak idején, amikor Uraságod is itt volt és úgy fogja tölteni Fontainebleauban is.

Bőséges társalgásra adna alkalmat gondolataim közlése. Nem az Uraságod iránti bizalom hiánya tart ettől vissza, hanem az a félelem, hogy - különösen miután hosszú az út innentől Rómáig - kiszolgáltatott azokat a kommentátoroknak és glosszátoroknak, akik még a leg-szentebb dolog meghamisításától sem riadnak vissza. Biztos lehet azonban afelől, hogy ezek a gondolatok teljesen megegyeznek Ön iránti barátságommal, miután senki nem viseltetik olyan tisztelettel, megbecsüléssel és őszinte érzellemmel Uraságod iránt mint

Sáros grófja

³⁶⁷ A Bourbonok.

75.
GUALTERIO BÍBOROSHOZ

Grosbois, 1716. október 10.

A békeszerződések megkötése után Rákóczi a diplomáciai tárgyalásoktól már semmit sem remélt. A reményvesztettség, bujdosó társainak nehéz sorsa, s az egyre terhesebbé váló udvari élet megérlelték benne azt az elhatározást, hogy visszavonul a magányba. 1715 áprilisában a Szajna balpartján fekvő Yerres falu melletti Grosbois kamalduli kolostorában bérelt házat magának, ahova először időlegesen, majd XIV. Lajos szeptember 1-én bekövetkezett halála után állandóbb jelleggel is visszavonult. Visszavonulása nem jelentette, hogy teljesen elszakadt a politikai élettől.

Minden túlzás nélkül biztosíthatom Uraságodat, hogy kimondhatatlan örömmel vettem szeptember 12-i levelét. Ezzel lehetőséget ad arra, hogy ismét felvegyem a kapcsolatot, amire természet szerint is indít az a tisztelet és nagyrabecsülés, melyet kiváló képességei iránt érzek, és hogy rövid legyek, engedje megmondanom: túlságosan is kedves ahhoz, hogy ne annyira szeressem, amennyire szeretem. E szavakkal igyekszem leróni azt, amivel Uraságodnak tartozom és még inkább meggyőzni arról, hogy mindebből a szív hangja szól. Feledjük tehát mindketten a hosszú hallgatást és azoknak az érzelmeknek alapján, melyeket szíves volt irántam tanúsítani s amelyekről engedelmével a magam részéről is biztosíthatom, beszéljünk ismét a barátok nyelvén. Bár soha olyan jól nem éreztem magam, mint amióta a világi élettől visszavonultam és keresztényi kötelességeimet teljesítem, mulasztást követnék el, ha nem tennék eleget olyan kötelezettségeknek, melyek a Gondviselés által rám ruházott ranggal járnak. Ezt az életmódot választván, olyan generálisnak tekintem magam, aki hadjáratát befejezve, visszatér az udvarba, figyelmesen szolgál urának, anélkül, hogy valamit is kérne tőle, boldog, hogy közelében lehet és türelmesen vár sorsára, készen arra, hogy kövesse ura parancsolatait, amint megismeri azokat. Ha így fogja fel életmódomat, akkor világossá válik Uraságod előtt, hogy a közügyekről s különösen az engem érintő közügyekről szóló elmélkedéseim egyáltalán nincsenek ellentétben magányosságom szellemével, hiszen ezeknek megismerésével és vizsgálatával kell kutatnom Uram parancsait, mert arra méltatlannak tartom magam, hogy természetfeletti kinyilatkoztatás útján világosítson fel mind ezekről.

Azok, akik a novellistákra [újságírókra] jellemző arcátlansággal hazugságokat terjesztettek rólam, inkább azt mondták el, amit véleményük szerint csinálnom kellene, mint azt, amit ténylegesen tettem. Mások azért terjesztették ezeket a híreket, hogy meggyőltessenek a keresztény fejedelmekkel, elhitetve velük, hogy én járultam hozzá intrikáimmal e hatalom támadásához.³⁶⁸ Remélem, eljön majd az az idő, amikor felismerik, hogy ugyanaz a hatalom³⁶⁹ idézte elő a törökök támadását a velenceiek ellen és okozta a nagy rémületet Itáliában - azzal a céllal, hogy a velenceieket és a pápát rákényszerítse, hogy hozzá forduljanak segítségért, - amelyik később a törököket megtámadta. Ily módon támogatást kap azoktól, akiket később könnyebben leigáz. Soha diplomáciai cselfogás ilyen jól nem sikerült és nem is játszották el jobban. Én a rastatti béke óta kísérem ezt figyelemmel és nem tudok eleget csodálkozni azon, hogy az érdekeltek, - hogy azt ne mondjam, a hiszékenység áldozatai - mindezt nem veszik észre. E színdarab végkifejlése az erre következő második hadjáratban következik be, ha sikerül a törököket elbódítani, mert akkor a győztes hadsereg egy részét,

³⁶⁸ 1715-ben kitört a török-velencei háború s a törökök kezdetben nagy sikereket értek el. A korabeli újságok azt híresztelték, hogy Rákóczi ösztönözte a törököket Velence megtámadására, sőt, azt is, hogy a törökök táborában, Nándorfehérváron tartózkodik.

³⁶⁹ Ausztria 1716. április 13-án szövetséget kötött Velencével a törökök ellen.

amelyre nincs már szükség, elvonják onnan és valóra váltják az előre kitűzött nagy terveket. Mindez kimérának tűnhet azok előtt, akik nem ismerik az ottománok szellemét, de biztosítom Uraságot, hogy ez végrehajtható, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a törökök ebben a hadjáratban milyen hibákat követtek el, mert erősen hasonlítanak ahhoz a százezer karú szörnyhöz, amelyiknek nincsen feje. Istenem! bölcsességed csúfolja meg az emberek hiú terveit! Kinek tulajdonítsam Temesvár ostromát a császáriak fényes győzelme³⁷⁰ után, ha nem a Te láthatatlan kezednek, amely vezette őket nem csodás és természetfeletti, hanem egyszerű eszközökkel, hogy így jobban elrejtse azokat a világ bölcsei előtt és kinyilatkoztassa azok előtt, akik szívük egyszerűségével imádnak Téged és, nem forgatván fejükben gőgös gondolatokat, csak a Te akaratodra vigyáznak. Mert, ha ez a herceg³⁷¹ el is foglalja a várat, melyet ostromol, amennyiben még egy-két ilyen hadjáratot vezet, hosszabb időre elfeledheti Itáliát, mint ahogy azt a háború megkezdésekor gondolni lehetett.

A közügyekre való kitérés után, megismétlem. Uram, hogy igazán irigylésre méltó az az elégedettség, mellyel magányosságomban élek és egy év alatt, mióta kedvemet követem, nem csökken, sőt növekedik. Kezdem megszokni az itt lakást s kész vagyok itt befejezni napjaimat, hacsak az Úr máshová nem szólít. Ha clavisom [rejtjelem] volna részletesebben írhatnék arról, ami itt történik, s amiről talán hasznos volna informálódnia, de mivel nincsen, rövidebbre fogom leveletemet s arra kérem, támogassa továbbra is Kéri pátert,³⁷² aki minden levelében komoly vágyát fejezi ki, hogy kolostorba vonulhasson. Ha az a szerencse érne, hogy Rómába juthatna, senki nem tudná olyan részletesen elmesélni életem folyását, mint ő, aki nagy részét ismeri. Szeretném, ha aprólékosan megismerné életemet, hogy annál jobban csodálhassa a Gondviselés útjait és Isten könyörületét a bűnösökkel szemben. Erre gondolván, Szent Ágostonnal együtt mondhatom: tarde te amavi, o, bonitas, tam antiqua et tam nova [későn szerettelek, ó, jóság, aki olyan régi s mégis olyan új vagy]! Ez a felkiáltás fejezze be leveletemet, mert megtérésem egész életemre szól.

Rangját megillető tiszteletteljes baráti érzelmekkel és személyében is megérdemelt vonzalommal, mindenkinél nagyobb tisztelője

Sáros grófja

76. GUALTERIO BÍBOROSHOZ

Grosbois, 1717. január 30.

A fejedelem megszereti a magányt, amelyben vallási, erkölcsi, politikai kérdésekről elmélkedhet s emlékiratait írhatja, azzal a céllal, hogy az európai közvélemény előtt igazolja a szabadságharcot. A befelétfordulás azonban távolról sem teljes, a politikai kérdésekkel való foglalkozásnak nagy jelentőséget tulajdonít s legfeljebb arról van szó, hogy most még inkább vallási köntösbe öltözteti gondolatait. Vallásossága nem a dogmákhoz való ragaszkodás, hanem a belső megújulás szükségszerűségének érzése, valamiféle keresztény sztoicizmus keresése. A janzenizmus is elsősorban a mély belső élet szempontjából érdekli s kevés jelentőséget tulajdonít azoknak a vitáknak, amelyek ebben az időben az Unigenitus bulla körül janzenisták és jezsuiták között kialakultak.

³⁷⁰ 1716. augusztus 15-én Savoyai Jenő Péterváradnál fényes győzelmet aratott a török felett. A győzelem után körülfogta Temesvárt és 44 napi ostrom után, 1716. október 16-án el is foglalta.

³⁷¹ Savoyai Jenő.

³⁷² Kéri páter Rákóczi udvari papja, akiről többször írt Gualteriónak, támogatást kérve számára.

Megemlékezésének tanújelei mélyen megindítanak, Uram, s külön is köszönetet mondok azokért, melyekről múlt hónap 5-i levelében biztosít. Gyakrabban mutatnám ki én is barátságomat, ha attól nem tartanék, hogy elvonom foglalatosságaitól és a közügyektől, amelyek bizonyára fontosabbak, mint azok a dolgok, amelyeket egy olyan remetétől tudhat meg, aki csak annyiban vesz részt a közügyekben, amennyiben szükséges, hogy eleget tegyen a rangjából folyó s ezért feltétlenül kötelező feladatoknak.

Így tehát ritkán mozdulok ki innen és mély tudatlanságban élek, ami az úgynevezett napi híreket illeti. Közös barátunknak, Dangeau-nak,³⁷³ veszedelmes betegsége azonban arra készítetett, hogy az elmúlt napokban Párizsba utazzam s itt két napon keresztül megosztottam az aggodalmat Dangeau-né asszonnyal, az egész családdal és az udvar minden emberséges emberével, mert kétségkívül mindenki nyugtalankodott miatta. Miután néhány hónapja már az isteni kegyelem megérintette, igaz keresztényi és példás módon vette fel az utolsó kenetet. A betegségében bekövetkezett szerencsés fordulat azonban megmentette a veszedelemtől és mindnyájunkat megnyugtatott. Ezután azonnal visszatértem kedves magányosságomba, elmenekülvén Párizs fertőzött levegőjéből. Tessé marsall³⁷⁴ egy kis házat bérelt az enyém tözsomszedságában és majd minden héten itt tölt három napot. Igyekszünk minél jobban felhasználni az időt, hogy előre haladjunk a keresztényi életben. Az így eltöltött napok gyorsabban múlnak, mint szeretném és észrevétlenül közelebb visznek ahhoz az eseményhez, amelynek elérésétől igyekszem megtanulni nem félni csak annyira, amennyire kell, sőt szükséges a bíró szigorúsága miatt, aki előtt meg kell jelennem. A hely nyugalma és csendje olyan élővé teszi ezeket a gondolatokat, hogy kénytelen voltam leírni azokat.

De visszatérek a hírekre, amelyek - amint mondja - Uraságodéknál terjednek. A Gazette³⁷⁵ megírja, hogy Lamberg gróf³⁷⁶ Rómába érkezett pénzbeli segítséget kérni a háború folytatásához. Az előbbi levelemben kifejtett gondolataimat követve, úgy hiszem, hogy Uraságodék félelme olyan mértékben csökken, amilyen mértékben kielégítik a császár kívánságait, aki titkos szándékai szerint nagytíja fel vagy kisebbíti a törökök erejét. Mert, ha előítélet nélkül szemléljük a dolgokat, valószínűtlen feltételezni, hogy a törökök kivonják hadaikat Magyarországról és csak védelmi állást foglalnak el abban az országban, pusztán azért, hogy távoli terveket valósíthassanak meg Itáliában, hiszen a múlt évben sem volt elegendő erejük ahhoz, hogy megvédjék határait. A bécsi udvar politikájából következik, hogy felkapják azokat a híreszteléseket, amelyek a békére és a törökök ajánlataira vonatkoznak. Meg vagyok győződve ugyanis arról, hogyha ezek fel is ajánlanák mindazt, amit amazok terjesztenek kéréseikről, a békét akkor sem lehetne megkötni, mert a karlovici béke³⁷⁷ előtti háború után ítélve, a császáriak el akarják foglalni Nist és ezzel együtt az egész országot az Adriáig, hiszen annak idején meg is erősítették ezt a várat; ennek segítségével gazdag ország urai lehetnek, amely annyit tud nyújtani nekik, hogy 40.000 fővel növelhetik seregüket. Biztosítja számukra a tengert, matrózokat, a hajóépítéshez alkalmas fát, úgyhogy miután megteremtik az összeköttetést a nápolyi királlyal, úgy beszélnek majd a velenceiekkel, ahogy ma a genovaiakkal, és

³⁷³ A naplóíró Dangeau márki, akinek jegyzeteit Saint-Simon is felhasználta, rokonságban volt Rákóczi feleségével.

³⁷⁴ Tessé marsall, aki fontos szerepet játszott különösen a francia diplomáciában, meleg barátságot kötött Rákóczival.

³⁷⁵ A párizsi Gazette, amely a francia udvar hivatalos lapja volt.

³⁷⁶ Császári követ.

³⁷⁷ A karlovici békét 1699-ben kötötték meg. A császáriak még 1688-ban elfoglalták Ništ, a törökök azonban a következő évben kiszorították őket a Balkánról.

a pápával is úgy, ahogy annakidején Frigyes beszélt vele.³⁷⁸ Mindebből azt a következtetést vonom le, hogy amit a Szent Atya most a császár érdekében tesz a török ellen, Itália láncainak kovácsolásához járul hozzá, amely - ha ilyen módon kerülveszik - meg fog szűnni. Piemonton keresztül elfoglalják Szicíliát s itt megvetve a lábukat, Spanyolország visszaszerzéséről fognak gondolkozni.³⁷⁹ Ha bővebben foglalkozhatnék ez ügy mozzanataival és a módoszatokkal, könnyen bebizonyíthatnám, hogy ezek a tervek sokkal inkább megvalósíthatók, mint ahogy széles távlatok miatt feltételezzük.

Bevallom Uraságodnak, hogy ha az isteni kegyelem az ő akaratába való teljes belenyugvással nem indított volna arra, hogy a legnagyobb nyugalommal szemléljem, mit hoz a jövő, sokkal jobban nyugtalanítana a római és az itteni udvar közötti viszálykodás.³⁸⁰ Kíváncsian volna ugyanis, hogy a legnagyobb egyetértésben éljenek, mert egy nap többet fog ártani a Szent Széknek 40.000 Itáliában tartózkodó császári katona, mint a Sorbonne 100.000 doktora. Elég József császár merényleteire³⁸¹ gondolni, hogy világosan lássuk, mi károsabb a csalhatatlanság szempontjából: az említett doktorok szörszálhasogatásai és lármázásai az iskolákban, vagy egy olyan követ kijelentései, mint amilyen de Prie úr volt; mert mindabban, amit vitatnak, tudomásom szerint, nem érintik szent vallásunk dogmáit. De erről sem írok többet, bár ma minden beszélgetésnek és a világi emberek kíváncsiságának is tárgya ez. Én remetek között élek, akiket csak akkor hallok beszélni, amikor Isten dicséretét zengik. Igyekszem csatlakozni hozzájuk, amennyire tudok, és, amennyire lehet, kerülöm a vitatkozást olyan dolgokról, amelyeket véleményem szerint hinni és nem tudni kell.

Ami a többi világi hírt illeti, a vérbeli hercegek viszálykodása³⁸² elég közről érint, hiszen barátsággal viseltetek egyikük és másikuk iránt is. Bizonyára tudja, hogy jó kapcsolataim voltak és vannak velük és bár ritkán találkozom velük, ellentéteik bántanak engem.

A Franciaország, Anglia és Hollandia közötti védelmi szövetség megkötésének³⁸³ a híre még túlságosan friss ahhoz, hogy meg ne ismételjem. Mindenesetre nagyon kedvezőnek látom azt erre az államra nézve, és bár Itáliát is érinti az utrechti szerződéssel kapcsolatban, nem hiszem, hogy biztosítékot nyújtana számára az ellen, amitől félnie kell.

Miután azonban ennek vizsgálata túlságosan is megnyújtaná leveletem és talán unalmassá is tenné, bezárkózom magányosságom szellemébe és ráhagyatkozom erre a kedves, imádott Gondviselésre, aki minden hajunk szálát számon tartja s akinek rendelése nélkül semmi sem történik. Illesse ezért tisztelet és dicsőség!

Befejezésül biztosítom Uraságodat barátságomról, nagyrabecsüléséről és tiszteletéről, amely oly sok címen jár ki s amiről soha nem feledkezem meg baráti levelezésünkben.

³⁷⁸ II. Frigyes német-római császár elűzte a pápát székhelyéről.

³⁷⁹ Rákóczi jóslatai részben valóráváltak, amennyiben a császáriak valóban megszerezték Szicíliát.

³⁸⁰ A pápa és a francia udvar között elsősorban az Unigenitus bulla érvényesítése körül voltak viták. A pápa 1714-ben bocsátotta ki ezt a bullát Quesnel és a janzenisták ellen, Orleánsi Fülöp régens azonban nem lépett fel elég határozottan Párizs érsekével szemben, aki kezdetben Quesnel védelmére kelt.

³⁸¹ I. József trónralépése után a bécsi udvar és a pápa között megromlott a viszony s a császári csapatok a pápai állam egyes részeit megszállták.

³⁸² Különösen Du Maine herceg és a régens közötti vitákra utal. Du Maine hercegné a spanyol követtel együtt összeesküvést szervezett a régens ellen, amely csak később pattant ki.

³⁸³ Orleánsi Fülöp régens Spanyolországgal szemben Angliánál keresett támogatást s titkos diplomáciaja 1716. szeptember 30-án szerződést kötött az angol udvarral, amely a status quo fenntartása mellett foglalt állást. Ehhez a szerződéshez Hollandia 1717. január 14-én csatlakozott.

77.
EGY FRANCIA KIRÁLYI HERCEGNŐHÖZ

Rodostó, 1723. január 22.

A török-osztrák háború kitörése nagy reményeket ébresztett a bujdosókban, akik a Porta támogatásával újra akarták kezdeni a függetlenségi harcot. A szultán Törökországba hívta Rákóczit, megígérve, hogy pénzbeli támogatást ad csapatok toborzására s hadaival is segíti őt Erdély visszaszerzésében. Az Orléansi herceggel s a Franciaországban tartózkodó I. Péter cárral folytatott tárgyalások után Rákóczi 1717 szeptemberében Marseille-ben hajóra szállt s elindult Törökország felé. A törökök azonban az osztrákoktól vereséget szenvedtek, Rákóczinak nem nyújthattak segítséget s az 1718-ban megkötött pozserováci béke értelmében a Márvány-tenger partján, Rodostóban jelölték ki kényszerű tartózkodási helyét. Rodostói bujdosó életéről számol be a fejedelem ebben a színes levélben valamelyik királyi hercegnőnek, valószínűleg Conti hercegnőnek.

Asszonyom!

Tessé marsalltól hírt kaptam, hogy vette leveletem, melyet Királyi Felségednek küldtem, és most türelmetlenül várom, mikor tűnik föl ablakom alatt valamilyen francia hajó, mely remélem, meghozza kegyes válaszát. Ez lesz egyetlen múltó vigasztalásom, mert mostani állapotomban szinte már azt sem tudom, vajon élek-e még, vagy csak azért vagyok e világon, mert elfelejtettek eltemetni. Ugyanis az a szomorú tapasztalásom, hogy a lelki és testi halálon kívül van politikai halál is, melyet Királyi Felséged nemes szíve, szerencsémre, nem ismer. Ezért állandó örömet szerez nekem az a hízelkedő gondolat, hogy még mindig élek emlékezetében, és úgy érzem, friss lélekzethez jutok, valahányszor az a megtiszteltetés ér, hogy Asszonyomnak írhatok. Még sincs bátorságom arra a merészségre vetemednem, hogy ezt az enigmát kibogozzam, bármily vágyakozása is az szívemnek, melyet őszinte tisztelet szálai kötnek Asszonyom személyéhez.

A német Gazette-ből³⁸⁴ még a hollandinál is hamarabb vettem Felséged Reims-i utazásának hírét, s nagyon hálás vagyok a német hírmondónak, amiért Felséged Vilcotray-i betegségével egyidejűleg szerencsés gyógyulásáról is tudósított és közölte, mily örömet szerzett Királyi Felségednek, hogy útján a lotharingiai hercegnő és családja voltak kísérői.³⁸⁵ Ennél több örömem nem is volt aztán a Gazette-ek olvasásából, mert az európai ügyeket most már, hála Istennek, csupán káprázó álomnak kezdem látni, mivel már-már elmondhatom, hogy Isten kegyelméből a gondok és a nyugtalanító vágyakozások elkerülnek. Hazudni azonban mégsem akarok és ezért nem tagadom, hogy két dolog mégiscsak foglalkoztat: egyik, hogy Asszonyomnak udvarlásomat tegyem; a másik, hogy beletörődjem a magánosságomba.

Előbbi levelemben tisztelettel megírtam Királyi Felségednek, hogyan töltöttem a tavalyi esztendő. Amióta ismét a városban élek, újfajta csodálatosságokat láttam, amilyeneket távozásom előtt nem ismertem. Mert míg a régi görögök április havát hálaadó ünnepekkel szentelték a természetnek, a mostani görögség, úgy látom, megváltoztatta ezt a szokást és a multságokat, lakodalmakat arra az időre halasztja, amikor az új bor forrása véget ér. Ezért

³⁸⁴ Valószínűleg a kölni német újságról van szó.

³⁸⁵ 1722. október 25-én koronázták meg, Reimsben XV. Lajost s ezen az ünnepélyes aktuson vett részt az öreg Orléansi hercegnő a lotharingiai hercegnő társaságában. Ez arra mutatna, hogy a címzett az Orléansi hercegnő volt, viszont Liselotte - így nevezték Versailles-ban a német származású hercegnőt - december 18-án már meghalt. Feltehető, hogy Rákóczi erről januárban tudomást szerzett s ezért látszik valószínűnek, hogy a levél nem az Orléansi, hanem Conti hercegnőhöz íródott, akivel Rákóczi franciaországi tartózkodása alatt sokszor találkozott s aki iránt mély vonzalmat érzett.

mihelyt a mezei munka és betakarítás befejeződött, az egész város bárdok kopogásától hangos: vágják a napon szárított gyenge bivaly húst, hogy kolbászba töltsék. Ezután kezdődnek az esküvők, rendszerint éji időben, meglehetősen gyászosan pislogó lámpások fényénél. Az élen duda visít, éles félhangjai az éj békés csöndjében különösképpen sértik a fület. Az ünnepség fényét még inkább emelni vélik, ha e pásztori hangszer mellé egyhúrú hegedű is kíséretet ad. Nagyon illik az itteni áriákhoz, melyek nem egyebek, mint közönséges bélhúr-nyekergetés. Ne lepődjék meg, Asszonyom, de itt mindig egy nóta járja, melynek kádenciáját vad kurjongatás adja meg, a görög vagy örmény érzelmek finomságainak ékes kifejezésekként. Az utcán nagy ceremóniával halad a nászmenet, és sohasem érhet úgy ablakom alá, hogy eszembe ne jutna a balga szüzek példabeszéde;³⁸⁶ és bár a zaj jókor jelzi a vőlegény érkezését, soha sincs kedvem mécset gyújtani, hogy elébe siessek, sőt, midőn álmomból fölzavarnak, alig állom meg, hogy szerencse helyett minden rosszat ne kívánjak nekik. Néha nappal van részünk ebben a játéknézésben. Képzelnem sem tudok nevetségesebbet, mint amilyen az itteni lakosok tánca ilyenkor. Körben táncot járnak ők is, mint akármely más vidéken, de a nők külön járnak, és a férfiak alig lépnek előre egyet-kettőt, máris ugyanannyi lépést tesznek hátrafelé, miközben a legvígabbak iszonyatos bögéssel adnak kifejezést jókedvüknek. Így szorgalmaskodnak a városi lakosok szaporításán, hogy pótolják azokat, akiket a pestis elragadott.

Remélem, megbocsát Királyi Felséged, hogy ilyen dőre dolgokkal untatom, éppen mikor Reims-ből tér vissza, ahol érzékei kiélvezhették a világi teátrum minden ragyogását. De az a legfurcsább, Asszonyom, hogy a mulandó világban egy a sorsa annak is, amit Felséged látott, annak is, amit én voltam bátor földidézni. Láthatta Felséged, mint szállt alá sírba egy uralkodó,³⁸⁷ akit Asszonyom úgy szeretett; mint szállt alá sírba trónusáról, melyet ifjú királyként foglalt el. Bocsásson meg, Asszonyom, amiért ezt a gondolatot földidézem: jobban semmi nem enyhítheti a mulandó élet kínjait, amelyeket el kell viselnünk e világon, ahol mindenütt sorjában áll előttünk száz meg száz látnivaló, melyek legalább oly képtelenül ellentétesek, mint a görög lakodalmak és Európa legnagyobb királyának koronázása. Az ellentétek tartják fenn és rombolják a természetet; az élet eseményeinek változásai töltik ki napjainkat. Mi szerezhethet az embernek nagyobb örömet, mint hagyni, hogy elragadja az idő, anélkül, hogy lelke nyugalma megrendítené, vagy szívét mulandó dolgok lekötne? Megvallom, hogy a lelki élet és a magánosság ennyiben fölötte áll a társasági életnek és nem győzöm korholni magamban a halandó és gyöngye szív ingadozását, mely a célomul kitűzött csendes nyugalom boldogságát oly gyakran fölkaparja. Érzem, úgy vagyok a világban, mint akinek hajóját viharos szél ragadja és nagy utat megjár, anélkül, hogy helyet változtatna. Mert engem is az idő rohanása elragad az örökkévalóság felé, nem saját akaratom ösztökél, mivel lanyha vagyok, rest és nem sarkall a vágyakozás az örök boldogság után, melyről a vallás beszél, holott, mint egyik levelemben kifejezni bátorkodtam, ma már semmi, de semmi nem köt a világhoz. Senki nem veszi hasznomat és amikor magam sem látom már hasznát saját magamnak, kétszeresen szerencsétlen vagyok. Így, amikor sorsomon néha mélyebben elgondolkozom, magam sem igen tudom már, melyiket választanám szívesebben: az életet vagy a halált.

Magam is csodálom, Asszonyom, merészségemet, hogy ilyesmiket írok, de hogyan fejezhetném ki jobban, mennyire bízom jóindulatában, mint hogy a legőszintébben megmutatom mindazt, amit szívem mélye takar. Nem panaszkodni akarok Felséged előtt. Isten mentsen, hogy zúgolódnom merészeljek e földi szenvedéseim miatt, melyekre oly méltán rászolgáltam bűneimmel. Nagyon sok veszélyt hozna rám, ha változást kívánnék életemben és ismét világi

³⁸⁶ A bibliai példa szerint a vőlegényüket váró balga szüzek elfelejtettek olajat tölteni lámpásukba s emiatt lemaradtak a menyegzőről. (Máté ev. XXV. r.)

³⁸⁷ XIV. Lajos.

sikerekre vágyakoznék. Ezért éppen csak megmutattam magam Felségednek, mivel mind-
eddig megtartott emlékezetében és ígerte, hogy rólam nem feledkezik meg, midőn Istenhez
fohászkodik. Felséged ígéréteiből sokkal nagyobb vigasztalást merítetek, mint amennyire lesújt
a hercegek és kardinálisok gögje, akik nem válaszolnak a leveleimre.³⁸⁸ De hogyan is
zuhanhattam a lélek magasságából az emberi nyomorúság mélységébe? Mert csak az emberi
nyomorúság visz rá, hogy a levelem kezdetén említett enigmát Felséged számára kibogozzam.
De van-e rá okom, hogy elítéljem őszinteségemet? Bizonyosan ezt tenném, ha csupán az
okosságra hallgatnék és nem tekinteném, hogy Királyi Felségednek írok, aki minden színlelés
ellensége. Éppen ezzel óhajtanám kifejezni, milyen hatalmas vigasztalást és örömet merítetek
Felséged leveleiből, és érzelmeimben Felségedhez milyen őszinte tisztelet fűz engem, aki
vagyok, Asszonyom, Királyi Felségednek

nagyon alázatos, nagyon készséges szolgálja és rokona,

Ferenc fejedelem

78.

D'O MÁRKIHOZ

Rodostó, 1726. november 29.

*Claude-Gabrielle d'O márkit, Toulouse gróf egykori nevelőjét, baráti kapcsolatok fűzték
Rákóczihoz. A fejedelem mindent megpróbált, hogy elkerüljön Rodostóból és visszatérhessen
Franciaországba. Előbb a régenshez, majd a különböző külügyminiszterekhez fordult ezzel a
kérésével, de eredménytelenül, mert ebben az időben Franciaország igyekezett jóviszonyt
fenntartani Ausztriával. Szomorú sorsát, elzártágát panaszolja el d'O márkihoz írt levelében
is, akitől azt kéri, segítse őt régi tervének megvalósításában.*

Oly sok ideje nem kaptam levelet Uraságodtól, hogy már azt sem tudom, mikor vettem előző
levelét. Mindazonáltal jelenvaló írásomat nem szemrehányásképpen küldöm, mert jól tudom,
mennyit szól és tesz Uraságod ügyemben, amiért ezernyi köszönetet mondok. Jól látom innen,
mily sok ügyes-bajos dolga vagy, és a barátság és a felebaráti szeretet ellen való volna, ha
elvárnám, hogy napjának kevés maradék idejét énvelem ossza meg. Kis híján már azért is
bánt a lelkiismeret, hogy magamat ily hosszú levél írására eltökéltem. Mégis, kérem, bocsás-
son meg, hiszen Uraságod az egyetlen ember Franciaországban, akinek szívemet kiönthetem.
Elsőbben is tehát hadd jelentsem örömet, amiért a király Uraságodat hadi érdemeiért nagy
kitüntetésben részesítette. Tudja Uraságod, hogy kívánságaimba foglalom mindazt, ami igaz
javát világi és lelki dolgokban előbbre viheti.

Bármily sok változás esett légyen Franciaországban, engem nem érhetett váratlanul, mivel
mindig bíztam a Gondviselésben, hogy nem hagyja Franciaországot szüntelen fejtelenségben.
Ezért remélem. Uraságod hazájában ismét újraéled minden Fleury kardinális keze alatt,
akinek írni bizonyosan magam sem halogattam volna, ha nem tudom, hogy levelem csupa
gondot szerez neki, főképp a Bon³⁸⁹ úrnak tett nyilatkozat után, mivel ami jóindulatot a Király
mutat személyem iránt, ugyanazt el lehetne várni a miniszterétől is. Az ész követeli tehát,

³⁸⁸ Rákóczi többször írt Rodostóból a régensnek s Dubois kardinálisnak, kérve őket, tegyék lehetővé
visszatérését, de leveleire érdemleges választ nem kapott.

³⁸⁹ Le Bon, Rákóczi párizsi ügyvivője, akit nem szabad összetéveszteni Bohnnal, az áruló titkárral,
arra kérte a fejedelem nevében Fleury bíborost, XV. Lajos főminiszterét, tegye lehetővé ura vissza-
térését Franciaországba, de a kardinális e kérés elől elzárkózott.

hogy a felülmondott kardinálist kímélve magamat kíméljem. A Király említett nyilatkozata csakugyan mindeneknél fölöttébb kegyes irántam! Morville³⁹⁰ úr azonban olyan magyarázatot tett hozzá, amely személyemre nézve csöppet sem mutatkozik kedvezőnek. Azt emlegeti, hogy a néhai Királytól³⁹¹ az utrechti béke óta levelet nem kaptam, és Bon instanciájára - hogy a bécsi udvarral való kapocs ellenére a spanyol udvar engem a mai napig is Erdély fejedelmének tekint és Serenissimusnak³⁹² szólít - azt válaszolja, hogy ez semmit sem jelent. Pedig akit egyszer fejedelemnek ismertek és tartottak, azt mindig is annak tekintik. Morville ilyenformán értésemre adja, hogy Franciaország sohasem tartott fejedelemnek, vagy ha igen (amint a néhai Király minden leveléből és Des Alleurs úrnak adott parancsából kitetszik), akkor csupán az utrechti békéig. Én azonban a felülmondott miniszter okoskodását el nem fogadhatom, mert mindenekelőtt önnön-magának is ellentmondó és egyébként sem látnám semmi hasznát, ha az ügyet tovább magyaráznám, mivel látom, hogy mindabból, amit a nagy Király tett javamra, ma már semmi sem maradt meg. Arra kérnek, mondta volt Morville úr, mutassam készségemet; azt azonban nem veszik észre, hogy ízekre törnek: fejedelmi címem kétségben vagyok náluk és ezzel a császár rebellis alattvalói közé osztnak, vagyonomat és jövedelmeimet semmivé teszik, segélyezésem fizetését halogatják és évente csak felerészből fizetik ki, és mindenek fölött Franciaország kapuit bezárják előttem: cselekedhetnének-e különben, ha megfogadták volna, hogy rávegyenek, hogy magamat a császár kényére megadjam? Meghiszem, hogy eddig nem jutott a dolog, a velem való bánás módja azonban eléggé mutatja, kedves márk, hogy ugyancsak reám untak és vajmi keveset törődnek velem, sőt nagyon is kedvezni kívánnak a bécsi udvarnak és - csak hogy ezzel is jelét adják, mennyire távol állnak ügyemtől - talán nagyon is kedvükre volna, ha eltökélném magamat az udvarral való megegyezésre. És még elvárják, hogy efféle kedvezésre önként mutassam készségemet! Kérem tehát, sőt esedezem kegyességéhez, hogy erről egy s más felvilágosítást szíveskedjék venni Fleury kardinális úrtól, hogy javamra fordíthassam a kedvező hajlandóságot, melyet a spanyol király mutatni látszik irántam. Az idő kímélése végett csupán passzust kellene adatni Bon úrnak Spanyolországba; én szabad kezet adnék neki a királynál: tegyen velem tetszése szerint.³⁹³ Most már semminemű erősen álló fundamentumra nem támaszkodhatom, amelyen eltengethetem hányt-vetett életem maradékát. Ezért - ha a halál vagy bármi más változtatna a Porta mostani kormányán és ha itt, amint igazában vagyok is a dolog, úgy tekintenének rám, mint akinek a birodalom semmi hasznát nem veszi s ezért megvonnák számtól a kenyeret - mivel ki vagyok rekesztve a keresztény világból, kénytelen volnék magamat úgyszólván kötéllal a nyakamon a császár kegyére adni. Bízom abban, hogy a kardinális úr irgalmas és jámbor szíve az Isten ítélőszéke előtt szentel majd egy pillanatnyi figyelmet állapotomnak s ezért észbe veszi, mily érzést ültetett szívembe a vallás és a természet gyermekeim iránt, a magyar főurak, nemesemberek és mások iránt, akik a maguk sorsát az enyémhez kötötték.

Másodízben kerültem el a pestist.³⁹⁴ A küszöbön láttam meghalni a nyavalyától ajtónálló inasomat, másodnap lázas baj érte el egész házam népét, úgy kezdődve, mint a pestisnek szokása; végül magamat is megtámadott a betegség, forró lázzal, mely egyre erősödött és nem sok nap alatt testem olyannyira sorvadt és gyöngült, hogy jobbulásom fölötté kétséges

³⁹⁰ Francia külügyi államtitkár.

³⁹¹ XIV. Lajostól.

³⁹² A spanyol udvar megadta Rákóczinak a felséges címet.

³⁹³ Rákóczi a spanyol királytól azt kérte, hogy engedélyezze beutazását Spanyolországba. Onnan szándékozott azután visszatérni Franciaországba.

³⁹⁴ Rákóczi 1726. július 27-én otthagya Rodostót, ahol szörnyen pusztított a pestis és hosszú időn keresztül sátor alatt lakott.

volt. A haláltól, Istennek hála, nem féltem, de emberség nélkül lettem volna, ha magam is nem érzem, mily keserves sorban hagytam volna gyermekeimet és minden híveimet, akikre alig hagyhattam volna hó-pénzüket. Lelkiismeretem dolgában sem a politikát, sem a megtiszteltetést nem tekintem, és ha majdan a szomorú kénytelenség ír számomra törvényt, akkor könnyű lesz a császárral egyességre lépnem. Ha perlekednem kellene, előhozhatnám, hogy saját vagyonomból forgatnak ki, amikor elveszik tőlem azt, amit a városházára kaptam,³⁹⁵ mivel mindenki tudja, hogy ezt a néhai Király elmaradt segélypénzeinek pótlására adták, s ha ezeket a segélyeket időben megkapom, nem kellett volna minden saját jövedelmemet a háborúra fordítanom és kihozhattam volna némi pénzt országaimból. Így azonban, mintegy cserében, bizakodtam az elmaradt segítségben és üres kézzel jöttem ki hazámból.

Jól tudom, hogy mindebben nem követem a világi politika reguláit, de Isten őrizz, hogy a Legkeresztényebb Király tudtán kívül akár egyetlen lépést is tegyek. Remélem, őszinte, egyenes érzéseimmel sikerült azt a helyet megőriznem, melyet Őfelsége számomra szívében adni kegyes volt, mert semmi dologban nincs más akaratom, mint amit a felülmondott Király akarni látszik. Isten a tanúm, hogy csupán a most elmondott végső szükség kényszeríthet rá oly elhatározásra, melyben magam sem ismerek önönmagamra, azonban soha eddig nem gondolkozhattam úgy, ahogyan most gondolkozom, mert soha nem hihettem, hogy rólam így gondolkozzanak.

Amióta ebben az országban vagyok, minden panaszom és kérésem hasztalan volt. Hogyan remélhetném tehát, hogy engedelmet nyerjek Franciaországon átutazni, ha sorsom Spanyolországba vezet? De talán a bécsi udvarnak adott sok kedvezés a maga idején teljesíthetővé teszi kérésemet. Olvassa föl, Uraságod ezen levelemet Toulouse gróf úrnak. Ő bizonyára meg fogja érteni állapotom, mely ilyen különös gondolatokra készítet és bizonyosan segít majd elnyerni a magyarázatot, melyet óhajtok. Erősen várom ezt Uraságod útján, mert kettős romlás volna számomra, ha sorsom felől sem határoznának és ugyanakkor hagynák, hogy elszalasszam a most kínálkozó lehetőségeket. Megtanított már a tapasztalás, hogy a francia udvar sohasem tesz semmit értem a bécsi udvarnál, ezért ha meghagynak mostani nyomorúságomban, akkor már csak a spanyol király közbenjárását remélhetem, legalább is amíg mostani egyezsége tart a császárral. Teljes abbéli hitem, kedves márki, hogy nem hagy cserben ebben a töviseket rejtő állapotban. De ugyanakkor félek, hogy az udvarokban bevett szokás szerint választ csak nagysokára remélhetek, ha ugyan Uraságod, bár ez természete ellen való, ügyemet kissé nem erőlteti. Oly állapotban vagyok, mint mondtam, hogy magamra is alig ismerek, és Uraságodat is szinte ugyanebbe szeretném helyezni, hogy erőszakot tegyen természetén. Egyébiránt meggyőződése, hogy kifejezéseimet nem veszi rossz néven Uraságod és Fleury kardinális sem talál bennük kivetnivalót, sőt belátja, hogy a keresztény politikának megfelelnek, mert az sem ismeri a színlelést.

Egyik titkárom rossz kezeírásával örvendeztetem meg Uraságodat, mert a másik, a jó Mullot abbé, akit három éve küldött hozzám, majd három hónapja már halálos beteg. Ha Héliissant a Király kincstárából kap némi pénzt, kérem Uraságodat, intézze el, hogy hasonló summában pénzt tegyen félre, mint amekkorát Bon részére szántam egy évi fizetségül, mert most, hogy Bon Spanyolországban lesz, tüstént más személyt küldök Franciaországba ügyeim vitelére. Ha az én támogatásom meghatározott summáját elrendelik is, azt hiszem, Bon missziójának³⁹⁶ Franciaország hasznát látja, mivel őt ismeri és kedveli a király és a királyné s ezért alkalmas

³⁹⁵ A francia udvar elmaradt segélypénzeit Rákóczi a párizsi városháza járadékkötvényeire váltotta át (mintegy 600.000 livre-ről volt szó).

³⁹⁶ Le Bon azt a feladatot kapta, hogy a francia és a spanyol udvar közti ellentétek ügyében és főleg Spanyolország és Ausztria között közvetítsen. Ugyanakkor a spanyol királyt fel kellett kérnie, lépjen fel Rákóczi érdekében a bécsi udvarnál.

volna rá, hogy egyezést létesítsen a két korona között. Utazásának ürügye ugyanaz maradna, csak az én rendelkezéseim változnának úgy, hogy a császárral való megegyezésem módját úgyszólván szűkebbre vonatnám vagy tágabbra ereszteném. Kérem Uraságodat, mutassa meg leveletem a kardinális úrnak, mert kívánságom, hogy az oly jámbor és emberszerető személyek, mint ő, mind a szívembe tekinthessenek. Hitem szerint neki úgylégs legfőbb célja bizonyítani, hogy az ország javát lehet az Evangélium tanítása szerint szolgálni. Ezért a magam tudását örömezt alája vetem az övének, ha kegyeskedik velem a saját vélekedését közölni, akár egyenesen hozzám Sáros grófnak küldött írásban, ami kívül esik a ceremoniális utakon, akár pedig Uraságod útján. Hogyha az irgalmasságtól vezettetve ismerni kívánja állapotomat, csupán Morville úrtól kell elkérnie a levelet, melyet e miniszterhez a herceg úr³⁹⁷ minisztersége kezdetekor küldtem, számos dokumentummal együtt, azonnal a dolgok ismeretét nyerhetné és láthatná, hogy nem vagyok az a zürzavarkeltő, akinek a bécsi udvar föltüntet és hogy Franciaországba csupán azért kívántam visszatérni, hogy életemet abban a kedves magánosságban³⁹⁸ fejezhessem be, amelyből Isten kiragadott, mielőtt még a négyes szövetség megkötésekor³⁹⁹ kiűzhetek volna belőle. Látom, Európában egy hatalmasság sem akar hadat viselni, de a világi politika gyanakodást hint közékük és fegyverbe szólítja valamennyit. Nem a Gondviselésbe vetett bizodalom hiánya rontja el nyugalmamat, de hiszem, vétkes elszánás volna, ha úgy nyújtanám kezem kolduskenyér után, hogy mindent meg ne kísérelnék előbb, amivel ezt elkerülhetem. Ha azonban sok fáradságom hasztalan maradna, bátran mondhatom (legalább is az isteni kegyelem segítségével így engedi éreznem), hogy ezt az állapotot, mely ellen az emberi természet oly igen tiltakozik, elfogadom az irgalmas Isten kezéből, azzal a meggyőződéssel, hogy nem terhel erőmön fölül. Ilyen fölfogás szerint intézem majd a császárral egyességemet, ha megtagadnák tőlem azt, ami a legszükségesebb, ha pedig megadnák, ily értelemben maradnék mostani állapotomban, mert Isten a tudója, hány szegény magyar hordta volna a turbánt, a kétségbeeséstől ily szomorú elszánásra adván fejét, ha az én házamban kenyeret nem talál. Isten a tudója, hogy csak az ő dicséretére szólnék, ha elmondanám, hány eretnek tért meg és él példás életet házamban; és ha állapotom kötelessége máshová szólítana, nem kisebb bánkódással hagynám el lakásomat, mint annak előtte magánosságomat, ahová örömezt visszatérnék, de nem tudom, nem a magam szeretete volna-e, hogy elég népes házam gondját letehessem. Ezért hát, kedves márki, ismét csak oda jutok, hogy Istentől a hatalmasságok és az emberek kénye útján várjam mindennapi kenyeremet. Politikám szerkezete ily tengely körül forog. Isten sohase adja, hogy akár egy csöpp vére is ontassék bárkinek énmiattam, vagy trónusom visszaszerzése és a nép fölszabadítása miatt, amelynek kormányzására pedig hitem szerint Isten engem kiválasztott. De ha a Mindenható úgy akarja, és Európában lobogni fog a háború lángja, azt hiszem, kötelességem lesz fölálodni magam, hogy, Szent László királyunk példájára, nyilvánvaló prédálójától igazságos és az isteni rendelésnek megfelelő cselekedetekkel megszabadítsam a népet. Ez volna tehát, kedves márki, teológiámnak rövid summája, melyet a kardinális úr magas ítélete elé bocsátok, és Isten akaratára bízva magamat, maradok Uraságodnak keresztényi szeretettel

Ferenc fejedelem.

³⁹⁷ Fleury kardinális.

³⁹⁸ A grosboisi magányról van szó.

³⁹⁹ Az 1717-ben Franciaország, Anglia, Hollandia és Ausztria közt megkötött négyes szövetség.

79.
SIENIAWSKA HERCEGNŐHÖZ

Rodostó, 1727. szeptember 16.

A bécsi udvar Rákóczi két fiát, Józsefet és Györgyöt igyekezett távoltartani Magyarországtól s ezért olasz főnemesekként Itáliába küldte őket. Györgynek 1726 elején sikerült Velencéből Franciaországba menekülnie, majd onnan 1727. június 15-én megérkezett Rodostóba. A fejedelemnek az volt a szándéka, hogy fiát a lengyel Dönhoff gróf özvegyével, Sieniawska lányával házassítja össze s e tervéhez kérte Sieniawska segítségét. Rákóczi György azonban nem kapott engedélyt a Portától, hogy Lengyelországba utazzék s rövidesen elhajózott Franciaországba.

Asszonyom,

több okból is nőtt türelmetlenségem, mellyel válaszát vártam. Nem tudtam ugyanis elképzelni, miért hajtja végre olyan lassan Forgách gróf⁴⁰⁰ parancsolataimat. Három levelet kellett volna Méltóságodnak átadnia, de amint írja, csak kettőt kapott meg. Amikor kézhez vettem augusztus 6-áról Varsóból keltezett levelét, Chenvie⁴⁰¹ úr, e levél vivője, éppen indulófélben volt, hogy értesítse Méltóságodat fiam érkezéséről. Minthogy az a parancsolatom, hogy fiam Lengyelországba menjen, kiszivárgott annak a személynek indiszkréciója folytán, akit a miniszterhez küldtem, fiam azt gondolta, hogy túl nagy kockázatot vállalna ezzel az utazással. Így azután a vágy, hogy meglátogasson engem, Párizs elhagyására bírta, s anélkül, hogy bárkit is értesített volna, Marseille-ben hajóra szállt. Nem tudom eléggé megköszönni azt a barátságot és jóindulatot, melyet nem szűnik meg tanúsítani irántam és fiam iránt. Megteszem az előkészületeket utazásához⁴⁰² s elválva tőle, azt fogom tanácsolni neki, hogy bizalommal kövesse Méltóságod útmutatásait. Csak arra kérem Asszonyom, hogy valamelyik palotájában nyújtson neki lakást és biztonságot, ahogy azt majd Krucsai úr előterjeszti s remélem, hogy Litvániából való visszatérte után már azon a helyen fogja találni őt. Ezután már neki kell szerencsét próbálnia Méltóságod útmutatásaitól és jóságától támogatva.

Özvegyiségem⁴⁰³ első éveinek emléke megismerteti velem annak a szabadságnak az értékét, mellyel úgy látom Asszonyom annyira meg van elégedve.⁴⁰⁴ Mindazonáltal találóan jegyzi meg, hogy ember tervez, Isten végez, mert egy év óta magam is visszatértem ehhez az üdvös elvhez. Síríg tartó tiszteletteljes ragaszkodással vagyok Asszonyom, Méltóságodnak nagyon alázatos és hűséges szolgálja

Ferenc fejedelem.

⁴⁰⁰ Forgách Simon fia, Zsigmond.

⁴⁰¹ Genevier francia dragonos kapitány, aki Rákóczi szolgálatában állt s később Rákóczi Györgyöt elkísérte Párizsba.

⁴⁰² Rákóczi terveiről értesült a konstantinápolyi császári követ, a fejedelem szolgálatában álló dán származású Bohn kapitány útján s elsősorban ő akadályozta meg Rákóczi György elutazását Lengyelországba.

⁴⁰³ Rákóczi felesége 1722-ben halt meg Párizsban.

⁴⁰⁴ Sieniawski 1726-ban halt meg.

80.
UTOLSÓ EMLÉKIRAT A FRANCIA UDVARHOZ

Rodostó, 1735. február

1733. február 1-én meghalt II. Ágost lengyel király s a lengyel trónöröklés kérdésében viszály támadt a nagyhatalmak között. Ausztria és Oroszország II. Ágost fiának az igényeit támogatta, Franciaország viszont XV. Lajos apósa, Lesczinsky Szaniszló mellett foglalt állást. Rákóczi ezt az alkalmat akarta megragadni arra, hogy Spanyolország, Franciaország és Törökország segítségével ismét fegyvert ragadhasson. Erről szól utolsó emlékirata a francia udvarhoz, amelyből egy részt idézünk. A terv már nem valósulhatott meg: a fejedelem 1735. április 8-án Rodostóban meghalt. Ez az emlékirat-részlet is bizonyítja, hogy Rákóczi utolsó leheletéig harcolt eszményeiért és soha nem lankadt újabb és újabb eszközök, utak keresésében, melyek Magyarország és Erdély felszabadításához vezethettek.

... Talán senki sem fogja vitatni, hogy valamennyi szövetséget hatalmasság javára válna, ha a császárt oldalba lehetne támadni Magyarországon, mert ez a diverzió már a múlt háborúban is igen hasznosnak és olcsónak mutatkozott, bár éppen olcsósága miatt járt oly gyászos következtetésekkel nemzetemre is, magamra is. Nem kétséges, hogy a nemzet hajlandósága ma is ugyanolyan, mint volt akkoriban. Sérelmeit kezdetben tessék-lássék orvosolták ugyan, de a passzarovici béke⁴⁰⁵ után minden visszazökkent a régi kerékvágásba. Én ma is lelkes fia vagyok hazámnak és ma is álom esküvésemet, hogy fejedelemségem szabadságát és törvényeit meg fogom védeni. Azonban a múlt tapasztalásai megtanítottak rá, hogy ha meg is zavarhatjuk az ellenséget egy hirtelen hadi mozdulattal, az efféle vállalkozás tartósságát gyakorlott, vagy akár közepes erejű hadak nélkül nem tehetjük bizonyossá. A legutóbbi háború óta fegyverétől megfosztott nemzetnek pedig, saját hadak állítására, fegyverek szükségesek. A hadak élére tisztnek kellene, fizetségükre pénz. A kész pénz rendkívül ritka az országban. Az adók és rekvirálások, főleg eleinte, megutáltatnák a hadi vállalkozást. A császár csupán két spanyol lovas ezért tart az országban. Ezeket, a szökésektől félve, nem merte kivonni az országból. A várak őrsege igen csekély. A határok mellett bizodalomra méltó, ismert tisztjeim vannak. Egyik tisztem a sziléziai és lengyelországi szögletnél nyomulhatna az országba. E vidék hegyi lakói, bár közel-való szomszédságban vannak Ausztriával, mindig készek a fölkelésre. Másik tisztem a makovikai hercegség felől támadhatna, a harmadik a munkácsi felől, a negyedik Erdélybe hatolhatna. Valamennyi tisztem támaszkodhatna lengyelekre, moldvaiakra, azaz a határmenti lakosságra és, ha a kedvező hajlandóságú vezetőkkel meg egyezve alkalmas időben kezdenék meg a behatolást, általános tűzvészt sikerülne föllobbanítani. Ez azonban csak szalma lángja lehetne. Kihajigált pénz és nagy veszedelmet hozna reám, ha nem tesszük bizonyossá az előbb említett segítséget alkalmas egyességekkel. Hogy majdnem kilenc évig sikerült a háborút folytatnom, azt csupán a rézpénznek köszönhettem, melyet végül is éppúgy meggyűlöltek, mint Franciaországban a bankcédulákat, úgy hogy ezentúl gondolni sem lehet alkalmazására.

Mivel amint fejtegetéseimből kitetszik, ez a hadi vállalkozás valamennyi szövetségesnek hasznára lenne, Spanyolország szolgáltatná a hadakat és a szállító hajókat. Francia gályák kísérnék ezeket, francia és spanyol közös hajóhad bombákat hánthatna Triesztre, majd Fiuméra, miközben a spanyolok elfoglalnák és erősséggé építenék Buccarit. Ehhez a hadi induláshoz csupán három-négy ezer gyalogot kellene szállítani, akik a helységet keményen a kezükben tarthatják, továbbá néhány száz dragonyost, ló nélkül. Ezeket ott ismét lóra lehetne ültetni, hogy felderítő szolgálatot végezzenek a hely körül. Szükséges volna, hogy Ráttki

⁴⁰⁵ Ausztria és Törökország 1718-ban kötötték meg a pozserováci békét.

brigadérost is ezekkel a hadakkal küldjék, mert igen kiterjedt rokonsága és nagy becsülete van a Dráva és Duna közötti vidéken. Ő mintegy az én nevemben birtokba venné ottani örökségemet. A spanyol generális azonnal közhírré tenné, hogy Horvátország szabad királyság, tehát a spanyol király nem szándékozik hódítani; célja csupán az, hogy Rákóczi herceget, Erdély fejedelmét, a dicső Zrínyi- és Frangepán-családoknak, a nemzeti szabadság hajdan legerősebb támaszainak és oszlopainak egyetlen, utolsó származottját örökségébe vissza helyezze; távol áll tőle bármiféle ellenséges cselekedet, sőt a hadak maguk is mindig készek, hogy a horvát és dalmata nemzet törvényeit és szabadságát megvédelmezzék.

Így kellene tehát kezdetben a lakosság érzelmeit kiismerni, amire Ráttki úr igen alkalmas. A vár-munkák elvégezése után magazinumokat kellene jó rendbe állítani, a hadak száma pedig aszerint volna szaporítható vagy csökkenthető, amint a később megállapítandó időig jónak látszik, mert a németeknek Bohn⁴⁰⁶ útján bizonyosan értésükre esett szándékom s amíg Törökországban vagyok, erről a részéről békességben fogják érezni magukat.

Miután az expedíció ilyenképpen befejeződött, a Legkeresztényebb Király Villeneuve úr⁴⁰⁷ helyébe hadban jártas új nagykövetet küldene, hogy az elmondja ennek a hadi vállalkozásnak okait és eloszlassa azt a gyanút, melyet az ellenség kelthet a Portán, mintha a nápolyi király hódításra törekedne a török partokon. A követ egyben megnyerné a Nagyúrtól,⁴⁰⁸ hogy a Király hajóin visszatérhessek hazámba...

⁴⁰⁶ Bohnt Rákóczi Párizsba küldte, hogy szóban is előadja terveit a francia udvarban. Árulására azonban itt rájöttek és 1734-ben letartóztatták.

⁴⁰⁷ Villeneuve konstantinápolyi francia követ nem tartott jó kapcsolatot Rákóczival s nem is támogatta terveit, ezért kéri a fejedelem az ő leváltását.

⁴⁰⁸ A szultán.

NÉVMUTATÓ

II. Ágost szász választófejedelem, lengyel király (1670-1733). Résztvett az 1695-96-os török elleni hadjáratban mint szász választó, 1700-tól az északi háborúban Oroszország és Dánia szövetségese, 1706-ban az altranstädti békében lemond a lengyel trónról, 1709-ben a poltavai csata után ismét visszatér Lengyelországba. Hajlandónak mutatkozott arra, hogy közvetítsen Rákóczi és Bécs között, de a Habsburgokkal nem akart szembefordulni.

Ajtay Mihály, a nagybányai pénzverde igazgatója.

Alboér Ábrahám belgrádi zsidó kereskedő, a kuruc hadsereg egyik fő hadiszállítója.

Andrássy György, István testvére ezereskapitány, majd tábornok. 1709-től Krasznahorkát védi, 1710 novemberében feladja a várat Viard császári tábornoknak.

Andrássy István ezereskapitány, majd generális, 1710-ben Lőcsét feladja a császáriaknak.

Babócsay Ferenc dandárnok, 1706-ban a Dunántúlon működik, 1707-ben a Felvidéken, 1709-ben az árulás vádja hangzik el ellene és Csáky Mihály ellen. A fejedelem egyik 1709. aug. 19-én kelt levelében azt mondja róla, hogy „úgy ír és gondolkodik, mint az alattvalóiban nem bízó és rosszaságokat magával elhithető tiszt”.

Bagossy Pál 1707-ben állt Rákóczi szolgálatába, aki brigadérossá nevezte ki. 1709-ben halt meg.

Balla Ursul román hadnagy a kuruc seregben.

Balogh Ádám, béri, Vas megyei szolgabíró, lovas ezereskapitány a kuruc hadseregben s különösen a dunántúli harcokban tűnt ki. 1709-ben brigadéros. 1710 novemberében a császáriak elfogták s 1711 februárjában Budán kivégezték.

Balogh István, galántai, brigadéros.

Baluze, Jean-Casimir (1648-1718), a lengyel udvarban nőtt fel, hosszú évekig a lengyelországi francia követek szolgálatában állt. 1702-ben XIV. Lajos I. Péter cárhoz küldte szövetségi ajánlattal és kereskedelmi szerződés javaslatával. Küldetése nem járt sikerrel, 1704-ben visszahívták. 1710-ben újból elküldik Moszkvába, de csak április végén ér oda, amikor már fenyeget az orosz-török háború, s így most is sikertelenül jár. Rákóczi terveit nem támogatja megfelelő módon.

Barcsay Ábrahám Hunyad megyei főispán, az erdélyi kormánytanács tagja, kincstartó. 1707-ben követ a Portán, 1716-ban halt meg.

Barkóczy Ferenc gróf, zempléni nagybirtokos, kassai vicegenerális, 1703-ban csatlakozik a kurucokhoz. 1705-ben vezénylő tábornok a Duna-Tisza közt, szenátor, 1709-ben halt meg.

Bay László ezereskapitány, munkácsi várparancsnok.

Beniczky Gáspár a fejedelmi tanács titkára. Az 1707-10. évekre vonatkozó naplója a kor értékes forrása.

Bercsényi Miklós gróf (1665-1725), résztvett Buda visszafoglalásában, majd a török háború után ungi főispán, Észak-Magyarország katonai főparancsnoka. Rákóczival baráti kapcsolatba került, 1701-ben Lengyelországba menekült, a szabadságharc kezdetétől Rákóczi legfőbb segítőtársa, a hadak főtábornoka. Diplomáciai tevékenysége is jelentős az Ausztriával folytatott békétárgyalásokon és az I. Péter cárral való kapcsolatok felvétele szempontjából. A fejedelemmel megosztja a bujdosás keserűségét is és Rodostóban éri a halál.

Berthóty Ferenc Sáros megyei nemes, 1687-ben az eperjesi véstörvényszék fogságba veti, 1704-ben lőcsei kapitány, 1706-ban kassai vicegenerális, azaz felső-magyarországi helyettes főparancsnok.

Berthóty Zsigmond ezereskapitány Ocskay Lászlóval együtt csatlakozott a kurucokhoz, a császáriak fogságába esett, 1706-ban szabadult, 1708-ban egy katonájának megölése és más vétségek miatt bebörtönözték.

Besenal Jean-Victor, baron de (1671-1736), Svájcban letelepedett savojai család sarja, először katonai pályán ér el sikereket, majd 1707-ben a svéd király mellett francia követ, később, általában az északi államokra terjeszti ki diplomáciai tevékenységét. 1721-ben hagyja el Varsót és tér vissza Franciaországba.

Besseney Zsigmond lovas ezereskapitány, Thököly udvarmestere volt, majd Szabolcs megye alispánja, az elsőkhöz jelentkezett Rákóczinál. 1703 augusztusában lovasai Gömör megyébe nyomulnak be. Előbb udvarmestere, majd ezredese volt a fejedelemnek.

Bezerédy Imre (1679-1708) brigadéros. Vitézségével hamar kitűnt a dunántúli nemesek közül, 1704-ben ezereskapitány, 1706-ban brigadéros, a dunántúli hadműveletekben tűnt ki. 1708-ban árulási kísérlete miatt elfogták és kivégezték.

Bielke kuruc szolgálatban állt lengyel származású alezredes.

Bohn Pál Vilmos dán származású német tiszt, aki először a fejedelem feleségének, majd a fejedelemnek bizalmába férközt. Rákóczi több diplomáciai feladattal bízta meg. A rodostói tervezeteket Bohn elárulta a konstantinápolyi osztrák követnek. 1734-ben, amikor Rákóczi küldetésében Párizsba megy, a franciák leleplezik s a Bastille-ba zárják, ahol három évet tölt. A bécsi udvar alezredesi rangot ad szolgálataiért.

Bon (Le Bon) ezredes, Rákóczi párizsi ügyvivője, akit különböző diplomáciai feladatokkal bíz meg.

Bonnac, Dusson Jean Louis, marquis de, (1672-1738) 1701-től a svéd király mellett, majd 1711-től 1713-ig Spanyolországban és 1716-tól 1724-ig Törökországban francia követ. Lengyelországból ő közvetíti a francia segélypénzeket Rákóczihoz. Emlékiratai az északi háborúról és konstantinápolyi tevékenységéről érdekes dokumentumok a magyar történetírás számára is.

Bóné András (1655?-1707) résztvett a török háborúban, a béke után Diószegen telepedett meg, a bihari kuruc felkelés egyik szervezője volt, Rákóczi ezereskapitánynak nevezte ki.

Bottyán János (1640-1709), kismemesi családból származott, s a török elleni háborúban kitüntette magát. Már 1703 végén csatlakozni akart a kurucokhoz, de csak a következő évben tudta megvalósítani ezt a tervét. Rákóczi tábornoknak nevezte ki, származása miatt azonban magasabb rangot nem érhetett el, a főúri tábornokok féltékenykedtek rá. Kiváló parancsnok volt, akit katonái rajongva szerettek. Különösen az 1705-ös és 1707-es dunántúli hadjáratokban tűnt ki.

Brenner Antal, szepesi prépost 1706-tól 1710-ig. Mielőtt Rákóczi szolgálatába állt, katona volt, majd szerzetes, Széchenyi Pál kalocsai érsek titkára. A fejedelem különböző fontos diplomáciai feladatokkal bízta meg. 1712-től egyedül képviseli a francia udvarban Rákóczi érdekeit. A fejedelem tudta és engedelmével nélkül Rákóczi pénzén (600 000 livre) Law-kötvényeket vásárolt, s amikor a bankár csődbe ment, a fejedelem pénze is elveszett. A Bastille-ba zárták mint csalót. 1721. szeptember 27-én öngyilkos lett.

Brîncoveanu Constantin (1688-1714), havasföldi vajda, aki igyekezett jó viszonyt fenntartani a császáriakkal, de Rákóczival is.

Buday István, Bihar megyei birtokos, alispán, 1703. június 26-án esküszik fel a kurucok zászlajára, udvari kapitány, generális, Bihar főispánja, 1704-ben a szatmári ostromzár parancsnoka.

Bulyovsky Dániel az 1690-es években Nógrád megyei aljegyző, korán a kurucokhoz áll, fejedelmi titkár, 1705-ben a Gazdasági Tanács számvevője, 1707-től tanácsosa, 1711-ben Lengyelországba megy Rákóczival, de később elfogadja a császári amnesztiát és hazatér.

Cantemir Dimitrie, moldvai vajda (1710-1711), tudós, 1711-ben I. Péter cárhoz csatlakozik, s ezért el kell menekülnie a török elől. Oroszországban telepszik meg. Történelmi munkái értékes források.

Charrière, Jacques francia tiszt Rákóczi szolgálatában, dragonos ezred parancsnoka, követte a fejedelmet Lengyelországba, ahol ezrede feloszlik. Rodostóba is elkíséri Rákóczit s állítólag 1762-ben még mindig ott élt.

Commercy herceg, császári tábornok, Rákóczi Julianna kérője.

Conti herceg, François Louis de (1664-1700), Condé herceg fia, Sobieski halála után a lengyel trónra pályázott, de helyette a rendek a szász választófejedelmet választották meg.

Conti hercegnő, Louise Elisabeth de Bourbon-Condé (1693-1775), Rákóczi párizsi bujdosása idején ismerte meg és szerelemre gyulladt iránta. Törökországból is levelez vele.

Czelder Orbán (1674-1714) szepesi polgár, brigadéros, Nyitra védője 1707-ben. 1709-ben a császáriak Lőcsén elfogják. A szabadságharc után új felkelést kísérelt meg, elfogják és 1714-ben kivégzik.

Cusani, marchese, császári lovassági tábornok, résztvett a zsibói csatában, Heister visszavonulása után egy ideig a császári hadak főparancsnoka, 1711-ben is rá akarták bízni a főparancsnokságot, de Pálffy ennek sikertelen megakadályoznia.

Csajághy János brigadéros, 1704-től 1709-ig a dunántúli harcokban vett részt, jelentős szerepet játszott a szatmári béke megkötésénél.

Csáky András, dévai, Hunyad megyei nemes, résztvett a Thököly-féle szabadságharcban, a bukás után külföldre menekült, 1704-ben tért vissza Magyarországra. 1706-ban Dévát védelmezte. Követte a fejedelmet a bujdosásba és Rodostóban érte a halál.

Csáky István (1669-1729), Bercsényi sógora, 1703-ban Bereg és Ugocsa főispánja, 1705 elején csatlakozik a kurucokhoz, Szatmár kapitulációja után a hadbírószágon dolgozik mint a generális fő hadi comissariususa. 1706-ban résztvesz a nagyszombati béketárgyalásokon. A szabadságharc után III. Károly főparancsnoknak nevezi ki.

Csáky László (1640-1708) dobokai főispán, 1679-ben a Béldi-összeesküvésben vesz részt, a letartóztatás elől Törökországba menekül, s onnan tér vissza a szabadságharc kitörése után. Rákóczi ezerskapitánynak, majd kolozsvári főkapitánynak, 1708-ban brigadérosnak nevezi ki.

Csáky Mihály (1676-1757) felvidéki nagybirtokos, 1703 végén csatlakozik a kurucokhoz. Rákóczi lovasezeres-kapitánynak, majd altábornagynak nevezi ki. 1709-ben a lipcsei sáncok feladása miatt megfosztották tisztétől, 1710-ben Lengyelországba megy, majd Rodostóba is követi a fejedelmet, s itt hal meg.

Csala Sándor hadbiztos.

Cserey János székely nemes, 1707-ben kopjás ezredet szervez.

Cserei Mihály történíró (1668-1756). Históriájában 1661-től 1712-ig mondja el Erdély történetét erősen labanc szemlélettel.

Csuzy Jakab török deák.

Dániel József, vargyasi (szül. 1676), 1708-ban Aranyosszék királybírája.

Dániel Péter főfegyverhordozó, 1708-ban és 1710-ben Rákóczi a moldvai bujdosókhoz küldi, előkészíti a svédek mellé állt lengyel hadak Magyarországra jövetelét.

Dangeau, Philippe de Courcillon, marquis de (1638-1720), a svájci testőrök parancsnoka, jelentős szerepet játszott XIV. Lajos udvarában. Naplója a kor egyik legfontosabb dokumentuma. Második felesége Loewenstein Zsófia-Mária grófnő rokonságban állt Rákóczi-néval.

Darvas Ferenc 1693-ban Nógrád szolgabírája, 1706-7-ben első alispánja, majd Rákóczi kerületi főhadbiztosa.

Deák Ferenc ezredes. Thököly alatt szolgált, majd a török háborúban harcolt. 1703-ban Rákóczihoz csatlakozik, lovasezredével 1703-4 telén a Duna-Tisza közt a rácok ellen hadakozik, nevéhez fűződik Szolnok megvétele s több győzelmes portyázás.

Des Alleurs, Pierre Puchot, comte de Clinchamps et marquis (1643-1715), testőrkapitány, brigadéros, majd francia követ Brandenburgban és Kölnben. XIV. Lajos már 1704 áprilisában megbízza, hogy katonai tanácsadó- és követként (követi cím nélkül) induljon Rákóczihoz. 1704 májusában útra is kel, de a törökök visszatartják s csak 1705. március 11-én érkezik Egerbe. A magyar helyzetről rosszindulatú értesítéseket küldött a francia udvarnak. Rákóczi többször kérte visszahívását. 1709-ben XIV. Lajos kinevezi konstantinápolyi követének s Des Alleurs 1710. febr. 24-én elhagyja az országot. Törökországban sem folytat barátságos politikát a bujdosók iránt.

d'O márki, Claude Gabrielle, Toulouse gróf nevelője, Rákóczi barátja, aki a fejedelem törökországi bujdosása idejében is támogatja őt a versaillesi udvarnál.

Dobrovolski, Sieniawska bizalmi embere, aki többször járt Rákóczinál küldetésben.

Dolgorukij, Jakov Fjodorovics hg. (1659-1720) I. Péter cár egyik legközvetlenebb munkatársa, fontos szerepet játszott a cár és Rákóczi közötti tárgyalásokon.

Döry László, jobaházi, udvari ágens.

Drabitus (Drábik) Miklós, a morva testvérek papja, aki Magyarországon telepedett meg s könyveiben különböző jóslásokat közölt. Többek közt a Habsburg-ház bukását s a Rákócziak felemelkedését jósolta meg. 1671-ben Pozsonyban kivégezték.

Du Héron ezredes, 1700-tól varsói francia követ. XIV. Lajos figyelmét felhívta a Lengyelországban bujdosó Rákóczi és Bercsényire s mindent megtett annak érdekében, hogy a francia udvar támogassa őket. 1702 novemberében II. Ágost emberei letartóztatták és kitoloncolták Lengyelországból, mert Conti herceg lengyel királlyá választása érdekében tevékenykedett.

Ebeczky Ádám, Ebeczky István lovasezredének alezredese, majd parancsnoka, 1711 januárjában labanccá lett.

Ebeczky István 1703 őszén állt át a kurucokhoz, ezereskapitány, majd brigadéros, 1709-ben tábornok, 1711-ben Ungvár utolsó parancsnoka.

Eleonóra Magdolna Terézia császárné I. József felesége, aki a császár halála (1711. április 17.) után átvette a kormányzást III. Károly Spanyolországból való hazatéréséig.

Esze Tamás (1666-1708) ezereskapitány, majd brigadéros. A tiszaháti felkelés egyik vezetője, aki Rákóczit behívta Lengyelországból. Nagy szerepe volt a szabadságharc kezdetén, főleg a tiszántúli hadjáratban. Radics és az ő nevéhez fűződik Kassa védelme. A főúri tábornokok 1707-ben felelőssé akarták tenni azért, hogy a császáriak ismét bejutottak a kajáni hágón Erdélybe. Esze tisztázta magát e vádak alól. Haláláig a szegénylegények, az első kurucok egyik fő szószólója maradt.

Eszterházy Antal gróf (1676-1722), résztvett a török háborúban, török fogságba esett és csak a karlovici béke után szabadult. 1703-ban komáromi főispán, 1704 májusában csatlakozik Rákóczihoz, aki tábornokává nevezi ki. Hadi megbízatásaiban nem sok sikerrel járt el. A bujdosásban követi Rákóczit és Rodostóban hal meg.

Eszterházy Bálint gróf, Eszterházy Antal fia, egy francia huszárezred megszervezője.

Eszterházy Dániel gróf, Antal unokabátyja, császári ezredes, 1704 elején csatlakozik a kurucokhoz, Rákóczi tábornokká nevezi ki, Kassa parancsnoka, 1711. április 27-én feladja a várat.

Eszterházy Pál herceg (1635-1712) 1681-től nádor, 1687-ben birodalmi herceg, mindvégig kitart a bécsi udvar mellett.

Ferriol, Charles, marquis d'Argental, comte de (1637-1722) Thököly mellett szolgált Magyarországon, 1699-től 1710-ig francia követ a Portán. Rákóczi lelkes híve.

Fierville d'Hérissy lovag, ezredes, XIV. Lajos első küldötte Rákóczinál. A nagyszombati csatában a császáriak fogságába esett (1704. dec. 26.), csak egy év múlva cserélték ki a kurucok (1705. dec. 20.). Rákóczi diplomáciai feladatokat bízott rá. Des Alleurs távozása után ismét francia ágens a fejedelem mellett.

Fleury, André-Hercule, cardinal de (1653-1743) XV. Lajos nevelője, 1726-tól első miniszter.

Fluck (Pflugh) császári alezredes. 1704 júliusában Bács várában kapitulál, 1708-ban a kölesdi harcban a kurucok fogságába esik.

Forgách Simon gróf (1669-1730) résztvesz a török háborúban, vezérőrnagyi rangot ér el a császári hadseregben, 1704. április 1-én csatlakozik a kurucokhoz, résztvesz Eger ostromában, 1704-ben a Dunántúlon, 1705-ben Erdélyben főparancsnok, 1706-ban kassai vezénylő generális, Rákóczi 1706 novemberében elfogatja, mert nem teljesíti parancsait. Csak 1710 végén bocsátja szabadon. A bécsi udvar nem részesítette kegyelemben, a lengyelországi bujdosásban halt meg.

Forgách Zsigmond gróf, Simon fia, akit Rákóczi felhasznál a diplomáciai szolgálatban. 1731-ben amnesztiáért folyamodik a bécsi udvarhoz.

I. *Frigyes* 1701-től 1713-ig porosz király. 1704-ben Ráday és Okolicsányi Mihály követségben járnak nála, diplomáciája igyekszik Rákóczit támogatni a bécsi udvarnál. A fejedelem 1707-ben arra gondol, hogy a porosz trónörökösst kellene meghívni a magyar trónra. A porosz hadsereggel való egyesülés gondolata alapján dolgozza ki a sziléziai hadjárat tervét is.

V. *Fülöp* spanyol király (1701-46), XIV. Lajos unokája.

Gerhard György régi thökölyánus, Rákóczi udvari tanácsának tagja, később szenátor.

Glöckelsperg, Dietrich báró, császári ezredes, 1697-ben résztvesz a hegyaljai felkelés levezetésében, majd szatmári parancsnok. 1705. január elején kapitulált, szerepe volt a kurucok elleni későbbi hadjáratokban is.

Golicin, Mihail Mihajlovics herceg (1675-1730), cári tábornagy.

Golicin, Dimitrij Mihajlovics herceg (1665-1737), 1701-ben konstantinápolyi követ, 1707-18-ig kijeji vajda.

Golovkin, Gavril Ivanovics gróf (1660-1734) I. Péter cár egyik bizalmi embere, az orosz külpolitika irányítója, 1709-től főkancellár.

Gödény Pál diószegi lakos, résztvett a Thököly-vezette szabadságharcban, majd a török elleni háborúkban is. A Rákóczi-szabadságharc kezdetén Bóné András fegyvertársa volt, a bihari felkelés egyik szervezője, vicecolonellus. Neve a kuruc költészetben is fennmaradt.

Grabarics Jakab abrudbányai inspektor.

Gualterio, Filippo-Antonio (1660-1728), bíboros, 1700-tól 1709-ig pápai nuncius a francia udvarban, a francia politika híve, híres mű- és okiratgyűjtő. Az utrechti béke után Franciaországba látogat és így találkozik vele Rákóczi.

Gyürky Pál Nógrád megye jegyzője, Thököly híve, Rákóczi generálisnak nevezte ki, 1705-ben Forgách helyettese Erdélyben, 1710-ben halt meg.

Haller Gábor (1685-1723) erdélyi főnemes, 1707-ben a nemes ifjak kompániájának zászlótartója, majd főstrázsamestere.

Hamel-Bruyninx, Jacob Jan 1704 és 1712 között Hollandia bécsi követe, aki közvetítőként résztvett a magyarokkal folytatott békétárgyalásokon.

Heister Hannibál gróf, császári altábornagy, Siegbert öccse, 1706 elején a Dunántúlra küldik, november 6-7-én Győrvárnál csatát veszített és a kurucok fogságába került.

Heister Siegbert gróf (1646-1718), császári generális, 1704. november 8-án magyarországi főparancsnokká nevezik ki. Nagyszombatnál csatát nyer, de 1705-ben visszahívják, 1708-ban ismét Magyarországon működik és augusztus 3-án a trencsényi csatában legyőzi a kurucokat, 1710-ben fogoly tiszteket végeztet ki Győrött Ocskayért, s általában szörnyű kegyetlenségeket követ el.

Hellenbach (Hellenpach) János Gottfried báró (1659-1728) orvos, még Lipót császár nevezte ki bányagrófnak. A szabadságharchoz való csatlakozása után Rákóczi a felvidéki bányakamara igazgatása mellett más fontos feladatokkal is megbízta. Ő is követi a fejedelmet Lengyelországba, de III. Károly visszahívja és fő-bányagrófnak nevezi ki.

Henter Mihály erdélyi főnemes, 1707-ben a fejedelmi tábla bírása, 1708-ban Erdély portai ügyvivője.

Herbeville, Ludwig báró, császári altábornagy, 1705-ben a magyarországi császári hadak fővezére, 1705. november 11-én Zsibónál győzelmet arat a kurucok felett, 1706-ban elhagyta a magyarországi hadszínteret.

Horváth Ferenc, nádori, Thököly diplomatája, 1705 őszén Rákóczi követként küldi a Portára, Konstantinápolyban halt meg 1723-ban.

Horváth György a palotás ezred zászlótartója, 1708 elején Ráthonyi halála után Görgény védelmét irányította. Hősi helytállásáért Rákóczi kapitánnyá léptette elő.

Ibrányi László ezereskapitány, 1705 januárjában a jánosházi ütközetben elesett.

Ilosvay Bálint ezereskapitány, majd nagyszőlősi harmincados. 1710-ben ismét hadiszolgálatba áll, 1711 után máramarosi alispán, 1747-ben halt meg a bujdosásban.

Ilosvay Imre ezereskapitány, Szentbenedeknél győzelmet aratott az erdélyi labancok felett, 1704-ben pedig Dunaföldvárnál.

Jablonski, Daniel Ernest (1660-1741) prédikátor, a porosz király udvari papja, aki a magyar protestánsok támogatója volt.

Jávorka Ádám (1683. kör.-1747), 1707-ben hadnagy a kuruc seregben, 1710-ben elfogja az áruló Ocskayt, ezért kapitányi rangot kap, 1711-ben Lengyelországban, majd itthon szervezi a szabadságharchoz hű maradt kurucokat. A Czelder-féle felkelés leverése után ismét Lengyelországba menekül, Rákóczi diplomáciai feladatokat bíz rá. Ő mentette meg a Rákóczi-levéltár Lengyelországba került részét.

I. József (1678-1711) német császár és 1705-től 1711. április 17-ig magyar király. Mint főherceg kapcsolatban állt Rákóczival és sokan abban reménykedtek, hogy a személyes kapcsolatok emléke engedékenyebb politikára készteti. Ebből azonban semmi sem lett, a Habsburgok hatalmi törekvéseivel ő is teljes mértékben azonosította magát.

Kájdí István Bereg megyei nemes, hadbíró, 1704 nyarán ezereskapitány, Erdélyben szolgált, 1707 nyarán megvált ezredétől.

Kálnásy János Rákóczi munkácsi jószágprefektusa, később sztrapkói harmincados, 1704 elején Lengyelországban járt, 1710-ben sztrapkói kapitány.

Károly lotharingiai herceg, 1698 óta osnabrücki püspök, 1711-15. trieri érsek, 1706-ban Nagyszombaton a császári békebizottság elnöke.

II. Károly spanyol király (1665-1700), végrendeletében XIV. Lajos unokáját, Anjou Fülöpöt jelölte ki utódként. A Habsburgok ezt a végrendeletet nem fogadták el s a trónöröklés kérdése miatt tört ki a spanyol örökösödési háború.

III. Károly (1685-1740) a spanyol trónt akarta elfoglalni, de I. József halála után német császárrá választották. Mint magyar király megerősítette a szatmári békét.

XII. Károly svéd király (1697-1718). Egész élete az északi háborúban telt el, melyet Oroszország és szövetségesei ellen indított. Kezdetben sikereket ért el, 1709-ben Poltavánál a cári seregektől vereséget szenvedett, majd a töröktől próbált segítséget kapni. 1714-ben kénytelen volt elhagyni Törökországot s Magyarországon keresztül utazott haza. A magyar protestánsok nagy reményeket fűztek a svéd segítséghez, de XII. Károly visszautasított minden támogatást.

Károlyi Sándor báró (1669-1743) tiszántúli főúr, 1689-ben Szatmár főispánja, 1703. június 7-én Dolhánál szétveri a tiszaháti felkelőket. Bécsből hazatérve 1703. október 8-án átáll a kurucokhoz, Rákóczi tábornoknak nevezi ki. Először a rácok ellen vonul, 1704-ben a Dunántúlon működik. 1705-ben szenátor, tábornagy, tiszántúli főkapitány. 1708-ban erdélyi főparancsnok. 1711 elején a fejedelem rábízta a kuruc hadak főparancsnokságát. Pálffy és Rákóczi közt kettős játékot játszik s végül a fejedelem akarata ellenére megkötí a szatmári békét. Szolgálati jutalmául a bécsi udvartól grófi címet, altábornagyi rangot kap.

Károlyi Sándorné (Barkóczy Krisztina) (1671-1724). 1687-ben ment férjhez, 1703 októberében feladja Nagykárolyt a kurucoknak, 1711-ben Munkács várába menekült.

Keczer Sándor Sáros megyei birtokos nemes, alispán, a Gazdasági Tanács tagja.

XI. Kelemen pápa (1700-1721). Kezdetben a francia politika híve. Amikor a császáriak Nápolyt fenyegetik, I. Józseffel feszült viszonyba kerül, 1709-ben azonban kibékül Béccsel és szembefordul Rákóczival, felszólítva a katolikus klérust, hogy ne támogassa a „lázadókat”.

Kemény Simon báró testőrparancsnok, alezredes.

Kerczel (Kertzl) András Adalbert császári hadnagy, aki résztvett Rákóczi 1701-es szökésének előkészítésében s ezért az osztrákok sáncmunkára ítélték. A fejedelem kiváltotta és karabélyos ezredének főstrázsamesterévé nevezte ki, 1707-től udvari comissarius.

Kéry Ádám, a fejedelem udvari papja, aki elkísérte őt Lengyelországba és Franciaországba.

Kis Albert gersenői jobbágy, kuruc hadnagy, résztvesz a hegyaljai felkelés előkészítésében, majd a tiszaháti felkelés egyik vezetője, Rákóczi ezereskapitánynak nevezi ki, 1704-ben törvénytelen cselekedetei miatt kivégzik.

Kiss Balázs császári ezredes, a váradi rác őrség parancsnoka, 1703-ban Váradnál elesik.

Kisfaludy György 1704 márciusától kuruc brigadéros.

Kisfaludy László 1705 júniusától ezereskapitány, a Dunántúlon harcol.

Klement János Mihály, a fejedelem kamarása, aki 1706-tól a porosz udvarban, majd Hollandiában, Angliában teljesített fontos diplomáciai feladatokat. Kezdetben az utrechti béketárgyalások küldötteivel való tárgyalásokat is rábízta Rákóczi, de gyanús viselkedése miatt megvonta tőle bizalmát. 1714-ben letartóztatását kérte a francia rendőrmisztől, de Klementnek sikerült Franciaországból Hollandiába menekülnie. A császáriaknak kiszolgáltatta egész diplomáciai levelezését (1715). Majd Poroszországba ment, ahol intrikáival komoly diplomáciai bonyodalmakat idézett elő. Letartóztatták és 1719-ben kivégezték.

Klobusiczky Ferenc báró, zempléni alispán, majd zarándi főispán és királyi személynök, 1705 elején Rákóczihoz áll, szenátor, a Gazdasági Tanács elnöke, 1711-ben ismét a császári szolgálatot választja. Meghal 1717-ben.

Kollonics Lipót báró (1631-1707). Hadi pályán kezdi el a közéletet, majd papnak megy. 1695-ben esztergomi érsek, 1672-től a Magyar-, 1692-től az Udvari Kamara elnöke és miniszter. A bécsi udvar őt jelölte ki Rákóczi gyámjának. A császári udvar centralizáló törekvéseit szolgálta, Magyarországot a Habsburg-birodalomba akarta beolvasztani.

Komáromi Csipkés György debreceni főbíró, Bihar megyei alispán, Károlyi bizalmi embere. 1710 végétől közvetített Pálffy és Károlyi között.

Komlóssy Sándor beregi nemes, Thököly híve, 1704 elején ezereskapitány Erdélyben. Nagy szerepe van Erdély védelmének megszervezésében a zsibói csatavesztés után. 1707-ben Rákóczi az északkeleti megyékbe küldi a rablók ellen; 1710-ben kővári kapitány.

Kökényesdi László, Vetési (1685-1756), Szatmár megyei köznemes, császári kapitány, 1704 tavaszán csatlakozik a kurucokhoz, szeptemberben Rákóczi a bajor választóhoz küldi kezdetben azzal a céllal, hogy a császári hadseregből szökött magyar katonákból külön ezredet állítson fel. Később fontos diplomáciai megbízásokat kap: elsősorban ő tartja fenn a kapcsolatot a francia udvarral. Járt a cárnál is. 1711 végén Rákóczi megvonja tőle bizalmát. Kökényesdi kiszolgáltatja diplomáciai levelezését a császáriaknak. A bécsi udvar ezredesi ranggal tünteti ki, később bárónak és tábornagnak nevezi ki.

Kőrösy György, Rákóczi belső kamarása, pataki várnagy, 1703-tól főkomornyik. Elkísérte a fejedelmet Franciaországba is s onnan tért haza.

Kray Jakab (1661-1709) késmárki főjegyző, 1703 októberében esküszik fel a kuruc zászlóra, Rákóczi fontos diplomáciai feladatokat bíz rá. Amikor a császáriak 1709 decemberében elfoglalták Késmárkot, Heister Sigbert tábornok halálra íteltette Krayt és december 16-án kivégeztette.

Kreuz báró, császári tábornok, a Duna-Tisza közén 1704 elején vereséget szenvedett, a kurucok elfogták és Munkács várába zárták.

Krucsay István, a titkos kancellária egyik vezetője, a szenátus titkára és hadi előadója. Követte a fejedelmet Lengyelországba s itt az emigráció pénzügyeit intézte. Meghalt 1747-ben Jaroslavban.

XIV. Lajos francia király (1638-1715) öt éves korában került a trónra és 72 évig uralkodott. Kiváló miniszterei segítségével (*Colbert*, *Louvois*) megerősíti a királyi abszolutizmust és 1680 tájáig a francia hegemoniát biztosítja Európában. Fényűzésével, a hugenották kiűldözésével, szerencsétlen hódító háborúival uralkodása végén a pusztulás szélére viszi az országot. Diplomáciája kapcsolatban állt *I. Rákóczi Györggyel*, *Zrínyi Miklóssal*, *Apafi erdélyi fejedelemmel* és *Thököly Imrével*. A magyarországi függetlenségi harcokat csak „diverzióknak” tekintette, amint az *Rákóczi* levelezéséből is kiderül.

Lamberg *Sigismund* báró császári miniszter.

Lang *Jakab* *Ambrus* (1663-1725) *Rákóczi* udvari orvosa, elkísérte a fejedelmet Franciaországba és *Törökországba*, *Rodostóban* érte a halál.

Lemaire, francia tüzértiszt *Rákóczi* szolgálatában, a fejedelem diplomáciai feladatokkal is megbízta, amikor ez visszatért Franciaországba.

Leszczyński *Szaniszló* (1677-1766) poznańi vajda, 1704. július 2-án lengyel királlyá választották *XII. Károly* svéd király támogatásával. A poltawai csata után, 1709-ben kénytelen volt lemondani. Visszavonult Franciaországba. Lányát *XV. Lajos* vette feleségül. *II. Ágost* halála után, 1733-ban megkísérelte francia segítséggel visszaszerezni a lengyel trónt, de sikertelenül. A békekötéskor *Lotharingiát* kapja kárpótlásul.

Lichtenstein herceg, császári miniszter.

Limprecht báró, császári hadnagy, *Murányt* védi, 1705-ben átáll a kurucokhoz, *Rákóczi* a palotások alezredesévé nevezi ki, majd 1707-ben átvette *Öllyüs János* ezredét.

I. Lipót (1640-1705) német császár, magyar király 1657-től 1705-ig *Ausztria* nagyhatalmi helyzetét szilárdítja meg Franciaországgal és *Törökországgal* szemben. Elnyomó, kizsákmányoló politikája miatt neve a magyar történelemben a leggyűlöletesebb *Habsburgokéi* között szerepel.

Locher von *Lindenheim*, a császári haditanács tagja. Nagy szerepe volt a szatmári béke megkötésében.

Lóczi *András*, *Gömör* megyei nemes, *Thököly* híve, a hegyaljai felkelésben is résztvett, de a felkelés vezetőjét, *Tokajit* elárulta. *Rákóczi* mellett a *Felvidéken* harcolt, 1706-ban a karvai sáncban, majd *Érsekújvárt* tüntette ki magát.

Longueval, *François Joseph*, császári kapitány (megh. 1719), egyesek szerint *liège-i*, mások szerint *trieri* származású, előbb a francia hadseregben szolgált, majd átlépett a császáriakhoz. Kiszolgáltatta a bécsi udvarnak *Rákóczi* leveleit. Áruló tevékenységéért a császártól bárói címet, alezredesi rangot, 30 000 forint jutalmat kapott.

Löffelholtz, *Georg Wilhelm* báró, császári ezredes, aradi parancsnok, 1708-ban *Kolozsvár* parancsnoka, majd *Heister* helyettese a *Felvidéken*. 1710. február 13-án *Lőcsét* elfoglalta, 1711-ben *eperjesi* parancsnok.

Lubomirski, *Teodor* herceg, a 13 szepesi város lengyel sztarosztája. Bár testvére *Sieniawskának*, a császár híve s ellenséges *Rákóczival* szemben. 1709-től kezdve *zsoldosai* be-betörnek a *Felvidékre*.

Majos János, Ugocsa megyei nemes, testvérével, Istvánnal együtt ezereskapitány. Régi thökölyánus család sarja, aki a szabadságharc kezdete előtt felkereste Rákóczit Lengyelországban s Munkácsnál személyes bátorságával a fejedelmet megvédte.

Maron lengyelországi francia ügyvivő.

Mencsikov, Alekszandr Danyilovics herceg (1673-1729), orosz főminiszter, hadvezér, I. Péter legbizalmasabb segítőtársa.

Mikes Mihály gróf, Belső-Szolnok főispánja, háromszéki főkapitány, Rákóczi ezereskapitánnyá, majd generálissá nevezi ki. 1704-ben a selmeci, 1706-ban a nagyszombati béketárgyalásokon képviselte az erdélyi rendeket.

II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem (1679-1726), résztvett a török háborúban, majd 1702-től XIV. Lajos szövetségeseként a spanyol örökösödési háborúban. 1704-ben Höchstädtnél vereséget szenved s Brüsszelbe vonul vissza, 1714-ben a badeni békével visszakapta országát. Rákóczi szerette volna, ha elfogadja a magyar trónt.

Montecuccoli, Herkules Pius császári altábornagy.

Montméjan páter, a varsói francia lazarista misszió főnöke, aki Rákóczit és Bercsényit támogatta menekülésük után Lengyelországban.

Móricz István nemesember, Máramaros szolgabírája, a tiszántúli felkelésben résztvett, Rákóczi ezereskapitánnyá nevezte ki.

Morville, francia külügyi államtitkár.

Nagyiday János, a fejedelem konyhamestere.

Nedeczky Sándor Eszterházy Pál nádor titkára, majd Rákóczi udvari tisztje. 1706-tól diplomáciai feladatokat lát el s fontos szerepet játszik az orosz-magyar kapcsolatok kiépítése szempontjából. Miután az emigráció terveiről tájékoztatja a lengyelországi osztrák követet, 1711-ben a bécsi udvartól amnesztiát kap. Komárom megye alispánja lesz, 1719-ben halt meg.

Nehem, Ditrich-Heinrich báró, császári tábornok, pétervárad, eszéki, majd szlavonai parancsnok, egy gyalogezred tulajdonosa.

Nigrelli, Ottavio gróf, császári tábornok, résztvett a török háborúban, majd Felső-Magyarország katonai parancsnoka, leányát Eszterházy Antal vette feleségül, 1703. szeptember 23-án halt meg.

Nikházy (Mikházy) György, ezereskapitány.

Ocskay László nyitrai nemes, a császári hadseregben kezdi pályafutását, de megszökik onnan és 1703 júniusában csatlakozik Rákóczihoz. Hírnevét a felvidéki harcokban alapozza meg, 1705-ben a fejedelem brigadérosnak nevezi ki. A trencsényi csata után labanczá lett, a kurucok azonban 1710. január 1-én elfogták s árulásért kivégezték.

Okolicsányi Kristóf turóci követ az ónodi gyűlésen a szabadságharc folytatása ellen fellépő megyei ellenzék egyik vezére és szószólója, akit a helyszínen kivégeztek.

Okolicsányi Mihály protestáns birtokos nemes, 1704-ben Ráday Pállal együtt a svéd és porosz királynál járt követségben, 1705-ben a Gazdasági Tanács ügyésze lett. 1709-ben bártfai parancsnok.

Okolicsányi Pál, a felvidéki lutheránusok egyik vezetője, Rákóczi jogtanácsosa, 1701-ben le akarták őt is tartóztatni, de Lengyelországba menekült. Onnan kegyelmet kért, azt megkapta és hazajött. Itthon a császári ház hívévé szegődött s a béketárgyalásokon a császár érdekeit képviselte Rákóczival szemben.

Ordódy György Heves megyei alispán, a kurucokhoz való csatlakozása után ezereskapitány, 1707-ben brigadéros, 1710-ben mint érsekújvári parancsnokot árulással gyanúsítják és elfogják.

Orléansi Fiülöp (Philippe duc d'Orléans) (1674-1723) régensherceg XIV. Lajos halála után.

Orléansi hercegnő (Elisabeth-Charlotte de Bavière; princesse palatine, duchesse d'Orléans) (1652-1722), a kortársak Liselotte néven emlegették, a régens anyja, Rákóczi feleségével rokonságban volt, támogatta a fejedelmet franciaországi tartózkodása idején.

Orosz Pál Thököly hadseregében szolgált, majd a törökök ellen harcolt. 1703 júliusában csatlakozik a kurucokhoz, a fejedelem az Erdélyben lévő császáriak ellen küldi, 1704-ben tábornokká nevezi ki. A szegénylegények egyik szószólója. 1710-ben a pestis vitte el.

Ottlyk György Trencsény megyei köznemes, Thököly híve, majd átáll a császáriakhoz, Salm herceg hatvani uradalmának jószágigazgatója. Bercsényi karabélyos huszárezredének parancsnoka, Rákóczi főudvarmesterének nevezi ki.

Pajp lengyel kereskedő.

Pálffy János, erdői, gróf (1664-1751) résztvett a török háborúkban, tábornoki rangot kapott, 1704-ben horvát bán, fontos szerepe van a kurucok elleni hadjáratokban. 1710-ben a magyarországi császári hadak főparancsnokává nevezik ki. A szatmári béke megkötésében döntő szerepet játszik. 1731-ben országbíró, majd 1741-ben nádor, a Habsburg-politika hű kiszolgálója.

Palocsay György báró a Rajnánál harcolt mint császári huszárkapitány. Később kuruc ezereskapitány, 1705-ben brigadéros, a váradi ostromzár parancsnoka 1705-től 1708-ig, 1710-ben generális, a tiszántúli hadak parancsnoka, majd Ungvár parancsnoka. 1730-ban halt meg. Jelentős irodalmi munkásságot is kifejtett.

Pap Mihály benei nemes, résztvesz a tiszaháti felkelésben, felkeresi Rákóczit Lengyelországban, a fejedelem ezereskapitánynak nevezi ki.

Pápai Gáspár Thököly híve, Törökországból visszatérve a kuruc király erdélyi birtokainak jószágigazgatója. Rákóczi diplomáciai szolgálatban használja fel. 1706-tól a fejedelem megbízottja a nándorfehérvári pasa mellett. A szatmári béke után is Törökországban maradt, 1723-ban a bujdosók vezetője.

Pápai János Rákóczi ecsedi uradalmának prefektusa, majd titkár, a kancellária vezetője, 1705-től szinte megszakítás nélkül követ a Portán. 1711-ben Rákóczi Havasalföldre küldte, 1716-ban ő közvetített a fejedelem és a Porta között, 1738-ban Rákóczi József mellett szolgál Bukarestben.

Pázmány György önkéntesként szolgált Dániel Zsigmond ezerében, a császáriak fogságába esett, de a fejedelem kiváltotta. Követte Rákóczit Lengyelországba.

Péchy Miklós ezereskapitány.

Pekri Lőrinc gróf, erdélyi főnemes, Apafi, majd Thököly híve, a kuruc király bukása után áttér a katolikus vallásra és a császárhoz áll. 1704-ben kuruc fogságba kerül és Rákóczinak fogad hűséget, aki erdélyi generálissá nevezi ki. 1705-ben Moldvába menekül, 1706 márciusában résztvesz a huszti országgyűlésen, Rákóczi ismét erdélyi főparancsnokká nevezi ki, az 1707-es hadjáratban tehetetlensége sok bajt okoz. A felelősségre vonást csak nehezen kerüli el. 1709-ben pestisben hal meg.

Perényi Miklós báró, ugocsai nagybirtokos, Huszt bevétele után csatlakozik Rákóczihoz, kuruc ezereskapitány, majd brigadéros, 1709 tavaszától 1710 novemberéig Eger parancsnoka.

I. Péter (1689-1725) orosz cár, a modern Oroszország megteremtője, 1707-ben megkötötte Rákóczival a varsói egyezményt.

Peterborough angol diplomata, Rákóczival kapcsolatban állott, 1711 februárjától áprilisig Anglia rendkívüli követe Bécsben.

Platthy Sándor Turóc megyei köznemes, 1704-ben Rákóczi udvari tanácsosa, 1705-7-ben a Gazdasági Tanács tagja. Őnodon az ellenzék egyik vezetője.

Potocki József gróf, kijevei palatinus.

Rabutin de Bussy, Jean-Louis, Franciaországból megszökik s beáll a császári hadseregbe, ahol hamar karriert csinál. 1697-ben erdélyi főparancsnok, védelmezi Erdélyt a kurucokkal szemben, 1706 júliusában kivonul onnan, majd a következő évben visszafoglalja a fejedelemséget. 1709-ben a Rajnához vezénylik. Meghalt 1717-ben.

Racoviță Mihály moldvai vajda, először 1703-tól 1705-ig, majd 1707-től 1709-ig s végül 1715-től 1726-ig. Barátságos politikát folytatott a kurucok irányában.

Ráday Pál (1677-1733) Nógrád megye jegyzője, 1703 októberében csatlakozik a kurucokhoz, Rákóczi titkára, 1704-ben követ a lengyel, svéd és porosz királynál, 1705-ben svéd-lengyel követségben, 1707-ben I. Péternél jár, 1707-ben az erdélyi kancellária direktora, 1711-ben a fejedelemséggel Lengyelországba megy, az ő megbízatásából hazatér s itthon elfogadja a szatmári békét. A szabadságharc publicisztikájának legkiemelkedőbb művelője.

Radics András, Kassa város jegyzője, résztvett a Wesselényi-összeesküvésben s ezért Erdélybe menekült, majd Thököly mellé állt. 1685-től 1688-ig Munkácsot védelmezte. Rákóczi 1704-ben tanácsosává nevezte ki, majd kassai parancsnok lett. 1706 őszén Esze Tamással együtt védte a várost. 1710-ben pestis ragadta el.

Radvánszky János (1666-1738) Thököly híve volt, 1703-ban Zólyom alispánja, korán csatlakozik Rákóczihoz, tanácsos, 1704-ben az erdélyi országgyűlésen a fejedelem biztosa, 1705-ben a konföderáció kincstárnoka, 1711 elején Lengyelországba megy, de elfogadja az amnesztiát és hazatér.

Radzieiowski Károly herceg, bíboros, Lengyelország prímása.

II Rákóczi Ferencné, Karolina-Amália hessen-rheinfelsi hercegnő (1679-1722), 1694-ben Rákóczi felesége, 1701-ben elősegíti férje szökését, 1706-ban a császár Magyarországra küldi, hogy a fejedelmet vegye rá a megegyezésre, de sikertelenül. Csehországból átszökik XII. Károly szászországi táborába, onnan Lengyelországba megy, 1718-ban kiutasítják, 1721-ben Franciaországban keres menedéket.

Rákóczi György (1701-1756) a fejedelem kisebbik fia, 1723-ban conte Vallis de Giunchi néven olasz főnemes, Velencéből Franciaországba szökött, 1727-ben felkereste apját Rodostóban, de a következő évben visszatért Franciaországba és ott is halt meg.

Rákóczi József (1700-1738) a fejedelem idősebb fia, akit 1723-ban a bécsi udvar marchio de Romanuccio néven az olasz főnemesek közé iktatott, 1734-ben megszökött Bécsből, 1738-ban szövetséget kötött a Portával és bekapcsolódott az Ausztria elleni hadműveletekbe. Cernavodánál érte a halál.

Rákóczi Julianna (1672-1717) a fejedelem néneje, 1691-ben Aspremont-Reckheim Ferdinánd gróf felesége lesz, 1706-ban a császár küldetésében öccséhez utazik, de a fejedelmet nem tudja meggyőzni követeléseiben.

Rakovszky Menyhért Turóc megye alispánja, ő írta Turóc 1707. január 31-i körlevelét, melyben a megyéket ellenállásra szólította a fejedellel szemben. Ónodon felkoncolták.

Ramocsaházy György Szabolcs megyei birtokos, a tiszántúli kincstári birtokok prefektusa 1703 októberétől 1707-ig. 1711-ben Szabolcs alispánja.

Ráthonyi János 1704 elején Rákóczi udvari étekfogója, 1705-ben palotás főhadnagy, 1707 októberétől 60 hajdúval védte Görgényt és hősi halált halt a vár védelmezésében.

Rátky György a császári hadseregből a nyugati hadszíntéren átszökött a franciákhoz. Rákóczi közbenjárására XIV. Lajos ezredessé nevezte ki, megszervezte az első francia huszárezredet.

Rechteren, Adolf Henrik gróf, holland diplomata, 1705 őszén békeközvetítőként érkezik Bécsbe, 1706-ban résztvesz a nagyszombati tárgyalásokon, 1712-ben Utrechtben támogatja a fejedelmet.

Réthey Ferenc kuruc kapitány.

Révay Imre báró ezereskapitány, főleg szlovákokból álló ezred élén, majd Nyitra parancsnoka, 1708-ban feladta a várat.

Révay Gáspár báró ezereskapitány.

Rhédei László, erdélyi nemes, az erdélyi rendek egyik követe, aki 1711-ben a békekötés ügyében felkeresi a fejedelmet Lengyelországban.

Ritschan Adam báró, császári generális, résztvett a török háborúban, majd a hegyaljai felkelés leverésében. 1704 májusában Károlyi és Bercsényi a felkelő nép segítségével Szomolánynál megverték a császári tábornok itt fogságba esett.

Rivière, Jean-François hadmérnök ezredes, Rákóczi szolgálatában, magyar leányt vett el feleségül, 1711 után amnesztiát kapott és Magyarországon telepedett meg.

Ross Wilhelm krakkói postamester, aki Rákóczi és Bonnac leveleit közvetítette.

Roth János György császári tiszt, 1704-ben, Eperjes feladásakor Rákóczihoz csatlakozik, a kurucoknál ezereskapitány.

Savoyai Jenő herceg (Eugène-François de Savoie-Carignan) (1663-1736), a kor egyik legnagyobb hadvezére, aki jelentősen hozzájárult a török elleni háborúkkal, a franciák elleni hadjáratokkal Ausztria nagyhatalmi helyzetének megteremtéséhez. A spanyol örökösödési háború idején az udvari haditanács elnöke.

Scharudi császári tiszt, majd kuruc alezredes, 1704. december 26-án a nagyszombati csatában ismét átállt a császáriak oldalára.

Schlick Leopold gróf (1663-1723) császári tábornok, 1703-ban a Felvidéken működik, az 1703. november 15-i zólyomi vereség után lemond, 1705-ben résztvesz a zsigárdi csatában, majd nyugaton harcol, Utrecht után cseh udvari kancellár.

Sennyei István báró, tiszántúli nagybirtokos, császári katonaként, 1703 augusztusában csatlakozik a kurucokhoz. Rákóczi ezereskapitánnyá nevezi ki, majd szeptember 19-én tiszántúli vezénylő generálissá és rábízta a szatmári ostromzárát, 1704 februárjában a császáriak szétverik csapatait, Rákóczi vizsgálati fogságba teteti. 1705-től szenátor, 1706 elején a szenátus kancellárja. 1711-ben Munkács védője, június 24-én feladja a várat.

Seremetyev, Borisz Petrovics gróf (1652-1719), orosz tábornagy és diplomata, 1711-ben az orosz sereg főparancsnoka.

Sickingen Johann császári altábornagy, a romhányi ütközetben a császári csapatok parancsnoka.

Sieniawski Ádám herceg, belzi palatinus, 1706-tól koronai nagyhetman, aki Thomasivskyj ukrán történész szerint (Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez, *Századok*, 1912.) „engedelmes ura volt feleségének”.

Sieniawski Ádámné, Lubomirska Ilona Erzsébet hercegnő (megh. 1729), Sobieski halála után férjével együtt a francia párt híve és Conti herceget akarja a lengyel trónra juttatni. Támogatja a Lengyelországba menekült Rákóczit és Bercsényit. 1706-ban Ágost mellé áll, az altranstádti béke után, ha nem is nagy lelkesedéssel, támogatja Rákóczi lengyel királlyá választásának tervét. Később a császár felé hajlik. Rákóczihoz nemcsak szerelem fűzte, a fejedelem őt sok kérdésben politikai tanácsadójának tekintette.

Sobieski Konstantin herceg (1680-1726) Sobieski János lengyel király legifjabb fia.

Sréter János ezereskapitány, brigadéros, 1703-tól a bányavárosok főkapitánya, 1705-től a kuruc tüzéség főfelügyelője.

Starhemberg Guido gróf (1657-1737) császári tábornagy, résztvett a török háborúkban, a spanyol örökösödési háborúban Savoyai Jenő helyettese, 1706-tól 1708-ig a magyarországi császári sereg főparancsnoka.

Stepney, George bécsi angol követ, 1704-től békeközvetítő, 1706-ban a nagyszombati béketárgyalásokon vesz részt, 1708-ban halt meg.

Styrum császári ezredes.

Sunderland lord (Charles, Sunderland grófja), az angol udvar 1705 nyarán rendkívüli követként Bécsbe küldi, hogy elősegítse a béke megkötését a magyarokkal.

Széchenyi Pál gróf (1642-1710) pálos szerzetes, 1676-ban pécsi, 1687-ben veszprémi püspök, 1696-ban kalocsai érsek. 1704-ben a császár megbízza a Rákóczival való béketárgyalások folytatásával.

Szegedy Ignác, Bezerédi ezredének őrnagya, árulásra készült, 1708-ban elfogták, 1709-ben szökést kísérelt meg. Bercsényi ki akarta végeztetni, de Rákóczi megkegyelmezett neki.

Szemere László ezereskapitány, majd brigadéros.

Szentiványi János, a szepesi kamara munkácsi provizora, 1704 márciusában átállt a kurucokhoz. Bercsényi adjutánsa, majd Rákóczi palotás ezredének ezredese, 1707-ben brigadéros, 1711-ben a gyalogság parancsnoka, az ellenségnek kiadja a fejedelem leveleit s elősegíti Munkács feladását.

Szentkereszti Ferenc báró, 1706-ban Bécsből szökött át a kurucok táborába, Rákóczi „granatéros kapitánynak” nevezi ki.

Szentpétery Imre, Borsod megyei alispán, Rákóczi ezereskapitánya, brigadéros, az udvari tanács tagja.

Szirmay István (megh. 1711) zempléni birtokos nemes, országbíró, nádori ítélőmester, 1701-ben Rákóczival együtt letartóztatják, majd kiengedik, császári szolgálatba áll, 1704-től császári békebiztos. Rákóczi elkoboztatta birtokait, a bécsi udvar grófi rangot és Rákóczi birtokainak egy részét adományozta neki.

Szluha Ferenc hites táblai jegyző; Szirmay István ítélőmester expeditora, akit 1701-ben letartóztattak. A kurucok mellé állva, érsekújvári prefektus és hadi főpénztárnok lett. 1711 után a Habsburgok híveként lép fel, 1726-ban bárói rangra emelik.

Szőcs János, Thököly lovastisztje, a török háborúban huszár-alezredes, 1703-ban Rákóczihoz csatlakozik, ezereskapitány, 1707-ben korára való tekintettel felmentik tiszte alól.

Szőllőssy Zsigmond, Thököly, majd Rákóczi diplomatája. Thököly 1698-ban őt küldte Lengyelországba és Moldvába, Rákóczi pedig 1706-ban a tatár kánhoz küldte követségbe.

Talaba Máté, fogarasvidéki nemes, Forgách Simon, majd Eszterházy Antal adjutánsa, 1707-től moszkvai ügyvivő, 1711 után Törökországba megy, 1714-ben a bécsi udvar kegyelmi kérvényét elutasította.

Telekessy István (1633-1715) 1689-ben csanádi, 1699-ben egri püspök, a szabadságharc kitörése után Rákóczi mellé áll, ezért 1709-ben a pápa megfosztotta a püspöki széktől, 1711-ben azonban visszanyerte hivatalát.

Teleki Mihály gróf, az öreg Teleki Mihály fia, 1692-ben udvari főkapitány, 1704-ben átáll a kurucokhoz, ezereskapitány lesz, majd brigadéros, a Consilium Transylvanicum tagja. 1706-ban mint Erdély képviselője, résztvesz a nagyszombati béketárgyalásokon, 1707-től az erdélyi tanács tagja, követ Törökországban, 1711 áprilisában a fejedelem az erdélyi kuruc hadak generálisává nevezi ki, a bécsi udvartól amnesztiát kér, 1713-ban ismét kövári kapitány.

Teleki Pál gróf, Teleki Mihály öccse, 1706-ban állt át a kurucokhoz, 1707-ben követ.

Tessé (René de Froulay), comte et maréchal de (1650-1725), a francia udvar megbízásából fontos hadi és diplomáciai feladatokat old meg. Rákóczi baráti összeköttetésbe kerül vele Franciaországba való érkezése után, de különösen akkor, amikor Tessé marsall maga is visszavonul a kamalduliakhoz.

Thoroczkai István aranyosszéki főkapitány, 1703 novemberében csatát vesz a kurucokkal szemben, 1704 januárjában kuruc generális és erdélyi főparancsnok. A zsibói csata után Moldvába menekül. 1707-ben a marosvásárhelyi országgyűlésen a rendek elnöke és a kormánytanács tagja.

Thököly Imre (1657-1705), lutheránus főúri család sarja, apja résztvett a Wesselényi-összeesküvésben, ezért a 13 éves fiúnak Erdélybe kellett menekülnie. 1677-ben csatlakozik a bujdosókhoz, 1678-ban a felvidéki hadjárat során nagy sikereket ér el, 1680-ban a kurucok fővezérévé választják. A Porta királlyá akarja tenni, de Thököly csak a fejedelmi címet fogadja el. 1682-ben feleségül veszi Zrínyi Ilonát és jelentős sikereket ér el a Felvidéken. Nem vesz részt a törökök oldalán Bécs 1683-as ostrománál, védeni próbálja az országot a törökök és a császáriak ellen egyaránt. A törökök a kudarcokért őt okolják és 1685-ben elfogatják. Ezzel az utolsó csapást mérik a kuruc ellenállásra. Thököly kiszabadul a fogásból, de már önálló szerepet nem tud játszani. 1701-ben a szultán a kisázsiai Nikomédiába (mai Izmid) száműzi. Megéri még a Rákóczi-szabadságharc kitörését, de már legfőbb vágya - hogy hazatérhessen - nem valósul meg.

*Tiepol*t Franz báró, danckai osztrák ügyvivő.

Török András, szendrői nemes, 1702-ben Nógrád alispánja, 1703 szeptemberében csatlakozik Rákóczihoz, udvari hadnagy, majd a jászok és kunok vicekapitánya. Meghalt 1723-ban.

Toulouse gróf (Louis-Alexandre de Bourbon, comte de) (1678-1737), XIV. Lajos francia király törvénytelen fia, akit később elismert. Rákóczi jóbarátja, aki igyekezett segíteni a bujdosón.

Tournon János gróf, bácsi főispán, Rákóczi velencei és franciaországi követe.

La Trémoille kardinális, római francia követ.

Urbich, (Urbig) Johann Christoph, előbb Dánia ügyvivője Bécsben, majd orosz szolgálatba lép és Oroszország követe lesz Ausztriában. Közvetíteni igyekszik a cár megbízásából Rákóczi és a bécsi udvar között (1710).

Vay Ádám báró (1656-1719), Szabolcs megyei főnemes, 1679-től Thököly mellett harcol, 1701-ben a bécsi udvar letartóztatja, 1702-ben szabadul. 1703-ban csatlakozik Rákóczihoz, udvari marsall, békési főispán, munkácsi és jászkun főkapitány. A fejedelmet követte Lengyelországba s Danzigban halt meg.

Vendôme, Louis-Joseph herceg (1654-1712), 1702-ben az olaszországi francia csapatok parancsnoka, 1706-ban Flandriában, 1710-ben Spanyolországban vezeti a hadműveleteket a császáriak ellen.

Veterani, Julius gróf, császári ezredes, 1704 októberében feladja Kassát, 1709-ben császári vezérőrnagy, a Felvidéken működik.

Viard, Peter báró, császári vezérőrnagy, később Rozsnyó parancsnoka.

Villars (Claude-Louis, Hector marquis de), márkai, később marsall és herceg (1653-1734). Bécsi francia követ, akit 1701-ben azzal vádolnak, hogy Rákóczival áll kapcsolatban. A spanyol örökösödési háborúban fontos szerepet játszik. Ő köti meg Savoyai Jenővel a rastatti békét.

Villeneuve marquis, 1728-tól konstantinápolyi francia követ.

Viza János, címzetes püspök, kalocsai prépost, 1704 őszén császári békebiztos Selmecen, 1705 tavaszán Egerben jár, 1707-ben a kurucok pártjára áll.

Vojnovich József báró, horvát nemes, császári katonatiszt, 1704 novemberében a kurucokhoz csatlakozik, Rákóczi fontos feladatokkal s elsősorban a horvátok megnyerésével bízta meg. 1706-ban Törökországban, 1710-ben pedig Lengyel- és Oroszországban jár.

Volkov, orosz diplomata.

Wallis, Franz Paul gróf, császári ezredes, Nyitra parancsnoka, résztvett Érsekújvár ostromában. 1711-ben megkísérli Rákóczit és Bercsényit meggyilkoltatni.

Wratislau, Johann Wenzel gróf (1670-1712), 1705-ben cseh kancellár, 1706-ban a nagyszombati béketárgyaláson császári megbízott, találkozik a fejedelemmel is, de eredménytelenül.

Zimendorf, Ferdinand gróf, császári ezredes, Egert védi, megszegi a kapitulációs feltételeket s ezért a kurucok 1705 elején fogságba vetik.

FORRÁSOK JEGYZÉKE

Rövidítések:

O. L. Rákóczi szab. h. lt.:	Országos Levéltár, Rákóczi-szabadságharc levéltára
Asp.:	Aspremont-rész
A. R.:	Archivum Rákóczianum, II. Rákóczi Ferenc levéltára, I. osztály: Had- és belügy, szerk. Thaly Kálmán, I.-X. köt. Budapest, 1872-89. és Lukinich I., XI.-XII. köt., Budapest, 1935.
Fr. K. Lt.-Corr. pol. Hongrie:	Francia Külügyminisztérium Levéltára, Correspondance politique, Hongrie
Fiedler: J. Fiedler:	Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczys und seiner Verbindungen mit dem Auslande, Bécs, 1855-58. Fontes Rerum Austriacarum, 9. és 17. köt., itt I. és II. köt.
O. Sz. K.:	Országos Széchényi Könyvtár kéziratára
Károlyi Oklevéltár:	A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára, sajtó alá rend. Géresi Kálmán, V. köt., Budapest, 1897.

1. Eredeti: Teleki-levéltár (Marosvásárhely), törzsanyag, Miss. 730. csomag; kiadva: Márki S.: II. Rákóczi Ferenc, Bp. 1907, I. köt. 626. l.
2. Eredeti: O. Sz. K. Thaly-gyűjtemény, I. köt.; kiadva: Thaly K.: Rákóczi Ferenc ifjúsága, Pozsony, 1881, 112. l.
3. Egykorú másolat: Kriegsarchiv, Hofkriegsrat (Bécs), 1706. Exp. Jul. Nr. 141.; kiadva: A. R. XI. 201-2. l.
4. Eredeti: Fr. K. Lt. Corr. pol. Hongrie, 9. köt. 111. és köv. fol.; kiadva: Fiedler, II. 437. és köv. l. [francia]
5. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. A. 2. fasc. 1. Acta Reviczkyana; kiadva: A. R. I. 135-6. l.
6. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 143. l.
7. Eredeti fogalmazvány: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. A. 1. fasc. 2. [francia]
8. Eredeti: Fr. K. Lt. Corr. pol. Hongrie, 9. köt. 275-82 fol.; kiadva: A. R. II. 439-448. l. [sok hibával, francia]
9. Eredeti fogalmazvány: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. E. fasc. 112. [francia]
10. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. II. 3. a.; kiadva: A. R. I. 374-6. l.
11. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 378-80. l.
12. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 393-4. l.
13. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 428. l.
14. Eredeti: Károlyi-levéltár; kiadva: Károlyi-Oklevéltár, V. 313-14. l.
15. Eredeti: u. ott; kiadva: Károlyi-Oklevéltár, V. 332-335. l.

16. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. C. fasc. 42. Prot. Exp. Secr. 1705-7.; kiadva: A. R. I. 450-2. l.
17. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie, 9. köt. 336 és köv. fol.; kiadva: Fiedler, II. köt. 454 és köv. l. [francia]
18. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. C. fasc. 42. Prot. Exp. Secr. 1705-7.; kiadva: A. R. I. 459-61. l.
19. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 465-8. l.
20. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 492-4. l.
21. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 508-10. l.
22. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. I. 526-9. l.
23. Eredeti fogalmazvány: O. L. 1706-os leveleskönyv, bécsi anyag, Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Handschriften, rot, 28; kiadva: J. Fiedler; Aktenstücke zur Geschichte Fr. Rákóczys und seiner Verbindungen mit dem Auslande, 1706, 1709, 1710, Bécs, 1871, 9. l. [francia]
24. Eredeti fogalmazvány: u. ott; kiadva: u. ott, 12. l. [francia]
25. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie 11. köt.; kiadva: Fiedler II. 468 és köv. l. [francia]
26. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. C. fasc. 42., Prot. Exp. Secr. 1705-7.; kiadva: A. R. I. 586-7. l.
27. Sajátkezű eredeti: Károlyi-levéltár; kiadva: A. R. I. 636-40. l. és Károlyi-Oklevéltár, V. 539-42. l.
28. Eredeti fogalmazvány: O. L. 1706-os leveleskönyv, bécsi anyag, Rot. 28-303. Másolata: O. Sz. K. Fol. Gall. 5.; kiadva: J. Fiedler, Aktenstücke..., 1706, 1709, 1710. Bécs, 1871. 432. l.
29. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. C. fasc. 42., Prot. Exp. Secr. 1705-7.; kiadva: A. R. I. 650-2. l.
30. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 3-4. l.
31. Sajátkezű fogalmazvány: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. A.¹ fasc. 11 [francia].
32. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. C. fasc. 42.; kiadva: A. R. II. 61-2. l.
33. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 86-7. l.
34. Eredeti: Károlyi-levéltár; kiadva: Károlyi-Oklevéltár, V. 706-7. l.
35. Eredeti fogalmazvány: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. D. fasc. 70. [francia]
36. Másolat: O. Sz. K. Fol. Gall. 52. [francia]
37. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. E. fasc. 103.; kiadva: A. R. II. 197-202. l.
38. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 224-5. l.
39. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie, 14. köt. 123 és köv. fol.; másolat: O. Sz. K. Fol. Gall. 52. [francia]
40. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. E. fasc. 103. Prot. Priv. Exp. 1708.; kiadva: A. R. II. 275-6. l.
41. Sajátkezű eredeti: Károlyi-levéltár; kiadva: A. R. XII. 407-9. l.

42. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. E. fasc. 103. Prot. Priv. Exp. 1708.; kiadva: A. R. II. 304-8. l.
43. Sajátkezű másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 311-2. l.
44. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 333-5. l.
45. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. F. Fasc. 154. Prot. Secr. Exp. 1709.; kiadva: A. R. II. 488-9. l.
46. Eredeti másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 517-8. l.
47. Eredeti másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 525-7. l.
48. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. II. 566-7. l.
49. Kéziratot nem találtam; kiadva: A. R. III. 8-9. l.
50. Kéziratot nem találtam; kiadva: A. R. III. 59-64. l.
51. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. II. 3. a. Prot. Exp. Var. 1710.; kiadva: A. R. III. 247-50. l.
52. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 275-9. l.
53. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 292-7. l.
54. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 158-60. l.
55. Eredeti: Czartoryski-könyvtár (Krakkó), 2761. sz. kézirat [francia]
56. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. G. fasc. 200., Prot. Exp. Var. 1710.; kiadva: A. R. III. 313-7. l.
57. Kéziratot nem találtam; kiadva: A. R. III. 204-7. l.
58. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. H. fasc. 244., Prot. Exp. Secr. 1711.; kiadva: A. R. III. 591-4. l.
59. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 605-7. l.
60. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 615-20. l.
61. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 621-3. l.
62. Eredeti: Károlyi-levéltár; kiadva: A. R. III. 624-5. l.
63. Egykorú másolat: Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. H. fasc. 244.; kiadva: A. R. 647-9. l.
64. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 665-8. l.
65. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie, 16. köt. 39-42. fol.; kiadva: Fiedler, I. 356. l. [francia]
66. Eredeti fogalmazvány: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. H. fasc. 244.; kiadva: Fiedler, II. 486. l. [francia]
67. Eredeti fogalmazvány: u. ott; kiadva: Fiedler, II. 244. [francia]
68. Egykorú másolat: O. L. Rákóczi szab. h. lt. Asp. Caps. H. fasc. 253. Prot. Exp. Secr. 1712.; kiadva: A. R. III. 698-701. l.
69. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 736-9. l.
70. Egykorú másolat: u. ott; kiadva: A. R. III. 743-5. l.
71. Eredeti: Czartoryski-könyvtár (Krakkó), 2761. sz. kézirat [francia]

72. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie, 17. köt. 93-4. fol.; kiadva: E. Pillias: Études sur François II. Rákóczi, Paris, 1939, 81. l. [francia]
73. Eredeti: British Museum, Ms. Add. 20. 404.; kiadva: Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárákból (M. H. H. I. 5.), Pest, 1859, 278 és köv. l. és Acta historica, t. V. Nr. 1-2, Bp. 1957. [francia]
74. Eredeti: u. ott; kiadva: u. ott. [francia]
75. Eredeti: u. ott; kiadva: u. ott. [francia]
76. Eredeti: u. ott; kiadva: u. ott. [francia]
77. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie, 17. köt. 335 és köv. fol.; kiadva: Fiedler, II. 522 és köv. l. [francia]
78. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie 17. köt; kiadva: Fiedler, II. 543 és köv. l.
79. Eredeti: Czartoryski-levéltár (Krakkó), 2155. sz. kézirat [francia]
80. Eredeti: Fr. K. lt. Corr. pol. Hongrie; kiadva: Kont Ignác: Rákóczi utolsó francia emlékirata. Századok, 1912, 209 és köv. l.

A 3., 4., 7., 8., 17., 23., 24., 25., 28., 65., 66., 67., 72., 77., 78. és 80. számú leveleket Csatlós János, a többi francia nyelvű levelet Köpeczi Béla fordította.